

Agnes Kelly

APPONYI EMLÉKKÖNYV

ADALÉKOK

APPONYI ALBERT GRÓF

KÖZÉLETI MŰKÖDÉSÉNEK MÉLTATÁSÁHOZ

SZÜLETÉSÉNEK 80^{IK} ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL

KIADJA

A MAGYAR KÜLÜGYI TÁRSASÁG

B U D A P E S T
1926

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
A Magyar Külügyi Társaság Apponyi Emlékkönyv Bizottsága	V
Ajánlás	VII

TANULMÁNYOK

(Az egyes tanulmányokat a szerzők nevének alfabetikus sorrendjében közöljük.)

1. <i>Berzeviczy Albert</i> : Apponyi működése az Interparlamentáris Unióban	1
2. <i>Csernoch János</i> : Apponyi egyénisége	23
3. <i>Eöttevényi Olivér</i> : Apponyi és a Magyar Külügyi Társaság	26
4. <i>Földes Béla</i> : Apponyi gazdaságpolitikai és társadalompolitikai felfogása	53
5. <i>Gaal Jenő</i> : Apponyi és a magyarságnak nemzeti érzésben egyesítése világszerte	70
6. <i>Horváth Jenő</i> : Magyarország felelőssége a háborúért és Apponyi akciója	91
7. <i>Hubay Jenő</i> : Apponyi és a zeneművészet	126
8. <i>Ludwig Ernő</i> : Apponyi, a külpolitika mestere	131
9. <i>Lukács György</i> : Apponyi és a Nemzetek Szövetsége	138
10. <i>Lutter János</i> : Magyarország részvétele a monarchia külpolitikájában és Apponyi delegationalis működése	173
11. <i>Magyar Géza</i> : Apponyi és az Állandó Nemzetközi Bíróság	188
12. <i>Paikert Alajos</i> : Külügyeink és Apponyi	208
13. <i>Pázmány Zoltán</i> : Az Apponyi-nemzetiség	214
14. <i>Pékár Gyula</i> : Apponyi mint szónok	227
15. <i>Praznovszky Iván</i> : Apponyi mint a magyar béke delegáció elnöke	234
16. <i>Rákosi Jenő</i> : Apponyi és a sajtó	245
17. <i>Szterényi József báró</i> : Apponyi a szociálpolitikában	251
18. <i>Wlassics Gyula báró</i> : Apponyi és a kisebbségi kérdés	296

A M A G Y A R K Ü L Ü G Y I T Á R S A S Á G
APPONYI EMLÉKKÖNYV BIZOTTSÁGA

Elnök : BERZEVICZY ALBERT

Előadó és szerkesztő : EÖTTEVÉNYI OLIVÉR

T a g o k

CSERNOCH JÁNOS

FÖLDES BÉLA

GAAL JENŐ

HORVÁTH JENŐ

HUBAY JENŐ

KHUEN-HÉDERVÁRY SÁNDOR

KLIMES KÁROLY

LUKÁCS GYÖRGY

Lutter János

MAGYARY GÉZA

PAIKERT ALAJOS

PÁZMÁNY ZOLTÁN

PÉKÁR GYULA

PÓKA-PIVNY BÉLA

PRAZNOVSZKY IVÁN

RADISICS ELEMÉR

GRÓF RÁKOSI JENŐ

SCITOVSZKY BÉLA

SZTERÉNYI JÓZSEF BÁRÓ

TÁNCZOS GÁBOR

TELEKI PÁL GRÓF

VÉGH GYULA

W LASSICS GYULA BÁRÓ

T i t k á r o k

BERÉNYI JENŐNÉ

HEYLMANN OTTMÁR

MOSONYI BÉLA

SZAKÁTS KÁLMÁN

TECHERT MARGIT

A Magyar Külügyi Társaság a Gondviselés iránt érzett mélységes hálával ünnepli azt a napot, az Úr 1926. esztendeje május havának 29-ikét, amikor elnöke és vezére, Apponyi Albert gróf, a Mindenható kegyelméből életének nyolcvanadik évét tölti be.

Ennek, a magyar közélet történetében nevezetes napnak az emlékét akként véli a legméltóbban maradandóvá tenni, hogy azok, akik az ő munkásságának a múltban és a jelenben közvetlen szemtanúi s ezek sorában leginkább azok, akik az ő áldásos tevékenységét a Magyar Külügyi Társaság keretében tapasztalhatják, a jubiláris évforduló alkalmából ezt az Emlékkönyvet teszik közzé, mely az ünnepelt államférfiúnak különösen külpolitikai téren kifejtett munkásságát méltatja, de kiemeli az ő egyéb közéleti működésének jellegzetes mozzanatait is, a nélkül, hogy a napi belső politika kérdéseit fejtegetései sorába venné fel.

Legyen ez az Emlékkönyv a Magyar Külügyi Társaság mélységes hódolatának, igaz tiszteletének és őszinte szeretetének maradandó emléke az iránt a férfiú iránt, akit nemes büszkeséggel vall a maga vezérének s akinek a buzgón hívó egyéniségére ezen az áldott napon a jó Isten bőséges áldását kéri.

Apponyi működése az Interparlamentáris Unióban*

Írta: Berzeviczy Albert

Az Interparlamentáris Unió a nyolcvanas évek vége táj árt Parisban keletkezett, főkép két lelkes békebarát: az angol Randal Cremer és a francia Frédéric Passy ösztönzésére s évenként Európa más-más városában gyűjtötte össze értekezletre a különböző parlamentek békebarát tagjait, úgynevezett Interparlamentáris Conferentiákra, melyek azóta ülésszakonként folyószámmal jelöltetnek meg.

A szervezet célja eleinte kifejezetten a nemzetközi választott bírósági intézmény fejlesztése és terjesztése volt. Mióta a Miklós cár kezdeményezésére létrejött hágái hivatalos békeconferentiák az állandó választott bírósági intézményt — bár nem kötelező alakban — megvalósították s Hágában a békepalota felépült, ellenben a másik, a cár által napirendre tűzött nemzetközi kérdésre: a lefegyverzés kérdésére nézve az utolsó hágái conferentia is dolgavégezetlen volt kénytelen feloszlaní, a nem hivatalos jellegű Interparlamentáris Unió vette föl az el-ejtett fonalat s általában céljául vallván a jog uralmának meghonosítását a nemzetközi viszonylatokban, különös igyekezete tárgyává tette a lefegyverzés ügyének napirenden tartását is.

Magyarország érdeklődése az Interparlamentáris Conferentiák iránt eleinte nagyon korlátolt mértékben nyilvánult. Pázmándy Dénes, ki akkor már nem volt képviselő, a kilencvenes évek elején megjelent néhány ily conferentián Magyarország

* E tanulmányom közrebocsátásánál kedves kötelességem öszinte köszönetet mondani Leopold Boissier úrnak és Strachan kisasszonynak, az Interparlamentáris Unió központi tisztviselőinek, kik gr. Apponyi Albert iránti tiszteletből a szükséges adatok összeállításában hathatós segítségemre voltak.

képviselőtében s ott főképp arra irányozta igyekezetét, hogy némely szomszéd államnak, különösen Romániának a hazánkbeli nemzetiségek állítólagos elnyomatása címén ellenünk emelt vádjai úgyszintén mint alaptalanok, úgyszintén mint belügyeinkre vonatkozók, tehát nem nemzetközi fórum elé valók, visszautasítsanak.

Mikor b. Suttner Berta lelkes közreműködésével megalakult nálunk is a békeegyesület, parlamenti férfaink kezdtek gondolkodni annak a szüksége fölött, hogy Magyarország is megalakítsa a maga interparlamentáris csoportját. Indokoltá tette ezt a körülményt is, hogy közeledett a millennium s az ezredéves nemzeti kiállítás; kívánatosnak látszott minél több világcongresszust is meghívni erre az alkalomra Budapestre s különösen kecsesgető volt a gondolat: a világ legkülönbözőbb parlamentjeinek vezető alakjait vonni ide azért, hogy az Interparlamentáris Conferentia 1896-iki székhelyeül a mi fővárosunk tüzelték ki.

Megalakult tehát b. Bánffy Dezső akkori miniszterelnök élénk érdeklődése mellett a magyar csoport, még pedig Jókainak elnöke alatt, ki a békeegyesületnek is elnöke volt s miután 1895-ben az Unió Brüsszelben tartotta conferentiáját, a csoport küldöttsége — Jókai és Apponyi részvételével — odautazott, hogy az üléselés folyamában Magyarországnak a jövő évre szóló meghívását előterjessze.

Apponyi, ki akkor a csoportnak még csak egyszerű választmányi tagja volt, már akkoriban egyesítette magában a vezérszerepre való hivatottság minden elemeit, s ennek csakhamar tanúbizonyságait is adta.

A brüsszeli Conferentián Jókai előterjesztvén Magyarország meghívását, azzal szemben Románia delegátusa aggályait és ellenzését nyilvánította. Ez ellenvetésekkel szemben felszólt Apponyi s oly fényes ékesszólással utasította vissza a támadást, mutatta ki annak alaptalanságát s a magyar meghívás jogosultságát, hogy a Conferentia mellözve a román ellenindítványt, a magyar csoport meghívását valamennyi szavazattal öt ellenében szíves örömmel fogadta el. A magyar meghívás melegségét még fokozta Apponyinak a Conferentiát követő lakomán mondott pohárköszöntője.

Ilyenképen már az Unió budapesti látogatása is tulajdonképpen az Apponyi diadala volt s öt illette volna meg minden-

képen a vezérszerep a magyar fővárosban 1896 szeptember hó 23-án és a következő napokon megtartott VII-ik Conferentián, ő azonban a díszet szívesen átengedte másnak, csak a munka nagyobb részét tartotta fenn magának. A magyar csoport elnöke a Conferentia idejében Széll Kálmán volt, a gyűlés elnökévé pedig, — miután azt is mindig az illető helyi csoport adja, — képviselőházunk akkori elnökét, Szilágyi Dezsőt választották meg.

De már az első ülésben felszólalt a magyar csoport nevében Apponyi, jelentve, hogy csoportunk, alig hogy megalakult, már közel kétszáz tagot számlál s hogy legtevékenyebb politikum saink — a minisztereket sem véve ki — hozzátartoznak; reményét fejezte ki, hogy a budapesti Conferentia elsősorban nálunk fogja föllendíteni a béke ügyét.

A további ülések folyamában azután Apponyi a magyar csoport megbízásából fontos és érdekes indítványt terjesztett elő, mely élénk vita tárgyául szolgált: a nem alkotmányos államoknak az Interparlamentáris Unióban való részvétele ügyében. Nagy elmeéllel fejtette ki e kérdés minden részletét és felelt az ellenvetésekre. Nyilvánvaló volt, hogy e probléma fölvetésénél főleg az akkor még a cári abszolútizmus jármát viselő Oroszország közreműködésére gondolt; át akarta hidalni azt a tátongó hézagot, mely a számra nézve legnagyobb európai nemzetet az alkotmányos országok családjától távontartja; vagyis Apponyi már akkor gondolt arra a nagy európai problémára, mely ma egészen változott viszonyok között s egészen más akadályok miatt Oroszországnak a Nemzetek Szövetségében való részvétele alakjában oly élénken foglalkoztatja a világot. Az indítványt a Conferentia magáévá tette, gyakorlati megvalósulása azonban elmaradt.

Apponyi maga — emlékirataiban — így emlékezik meg ez indítványa és e határozat sorsáról: „A cári kormány, mikor a Conferentia határozata vele közöltetett, udvarias alakban visszautasította azt a gondolatot, hogy a birodalom tanácskozó testületei az interparlamentáris gyűlésekben való részvétel jogával felruháztassanak és — legalább ebben a vonatkozásban — parlamentet játszhassanak. Akkor még erősen ragaszkodtak Oroszországban az autokráciához. De, amint beavatott forrásból tudom, ez a meghívás indította Miklós cárt arra, hogy a maga

módja szerint valamit tegyen a világbéke érdekében és a hágai békeértekezleteket kezdeményezze. Ma ez az egész hágai békemű egy meghiúsult kísérlet emlékét képviseli; de akkor nagy reményeket lehetett hozzája fűzni és valóban alkotott is egyetmást, ami a reményeket megalapozta, p. o. a nemzetközi választott bíróságot a brüsseli Interparlamentáris Conferentia javaslatai alapján. Az az összefüggés tehát, amely a cári kezdeményezés és a budapesti gyűlés actiója közt megállapítható, nem kevésbé emelte az utóbbinak jelentőségét.”

A budapesti gyűlésre idesereglett számos előkelő és jelentékeny idegennek a hivatalos összejöveleken kívül a székesfőváros által a kiállítás területén rendezett lakomán is alkalma nyílt Apponyi ékesszólásában gyönyörködhetni. Frederic Passyra, a békeügy ősz apostolára mondott pohárköszöntőjében az elkésett munkások bibliai példabeszédjét alkalmazta a magyar interparlamentáris csoportra, mely később lépett munkába, mint más nemzeteké, de buzgalmával, lelkesedésével akarja, pótolni késedelmét.

A következő 1897-ik évben az Interparlamentáris Unió gyűlését Brüsszelben tartotta meg; egy magyar küldöttség megjelent ott, de Apponyi akadályozva volt a részvételben, főképp ez okozta, hogy Magyarország közreműködése e Conferentiában nem hagyott emlékezetesebb nyomokat.

1898-ban a Conferentia szünetelt, ellenben megtartott 1899-ben Krisztiániában (most Oslo), Norvégia székvárosában, számos magyar küldött, köztük Apponyi részvételével, ki ezúttal a miniszterelnökké lett Széll Kálmán helyét foglalva el. először jelent meg mint a magyar csoport elnöke a gyülekezésben.

Akkor még szokás lévén, hogy a megjelent csoportok az első ülésben beköszöntő formájában üdvözölték a vendéglátó államot s mintegy beszámoltak tevékenységükről, Apponyi is megfelelt e feladatnak s megemlékezvén a magyar csoport elnökének személyében beállott változásról, Magyarország békeszeretetének jelét láttatta abban, hogy az a férfiú, ki a magyar interparlamentáris mozgalom élén állott, hivatott meg az állami ügyek legfőbb vezetésére. Bár a Conferentiák ügykezelési nyelvül közmegegyezéssel a francia választott, a krisztianiai érte-

kezleten a norvég kormány elnöke hosszabb norvég beszéddel üdvözölte a megjelenteket, kiknek túlnyomó része természetesen nem értett e beszédből semmit. Talán e körülmény sugalmazó hatása alatt támadt a mi szónokunkban az a gondolat, hogy a norvég Storting gyűléstermében megszólaltatta a mi magyar nyelvűnket is, mondván: „Magyar honfitársak! fejezzük ki hazai nyelvünkön tiszteletünket és rokonszenvünket annak a hősi és nemes norvég nemzetnek, melynek küzdelmei a mieinkkel annyira hasonlóak és melynek erényeiben ragyogó példákat találhatunk.” Azután magyarázólag hozzátette franciául: bocsáttassék meg neki, hogy nem tudott ellentálni a kísértésnek: egy percre saját anyanyelvén szólni; azt akarta, úgymond, hogy e falak, melyek át vannak hatva a szabadság és függetlenség büszke hangjaitól, visszhangozzák egyszer azt a nyelvet, mely hasonló érzelmektől sugallva formálódott.

Az Unió szabályainak szükségessé vált módosítása alkalmat adott Apponyinak arra, hogy Gobat főtitkárnak kissé túl-liberális magyarázatával szemben közhelyeslés közt óvást emeljen a szabályok oly értelmezése ellen, mely lehetővé tenné, hogy egyes parlamentek többféle csoport által legyenek a Conferenciákon képviselve.

A krisztianiai ülésének idejének jó részét azoknak a határozati javaslatoknak a tárgyalása vette igénybe, melyek a kévéssel előbb megtartott hágai békeconferentia megállapodásainak megvalósítását célozták. Ezek megszövegezése céljából külön bizottságot küldtek ki, mely előadójául Apponyit választotta; az ő beható, mindenre kiterjedő előadói beszéde szolgált a vita alapjául s biztosította a javaslatok egyhangú elfogadását.

Ő az interparlamentáris Unió működésének igazolását és diadalát látta abban, hogy a hágai békeconferentia az állandó választott bírósági intézményt elvben megvalósította, és pedig majdnem egészen abban az alakban, amelyben azt a megelőző brüsszeli interparlamentáris értekezlet tervezte. Nem kicsinylendő eredmény ez, mely elnémíthatja a békeügy megátalkodott skeptikusait; de viszont nem tévesztendő szem elől, hogy még csak a kezdet kezdetén vagyunk: még a hágai megállapodásokat sem ratifikálták mind a részt vett hatalmak, azok pedig melyek a Conferenciában részt nem vettek, még csak ezentúl lesznek az ügynek megnyerendők. Ezenfelül a választott bírósághoz

való fordulás minden egyes esetben az államnak szabad elhatározásától függ, a kötelező bíráskodás elvétől még távol állunk.

A Hágában megkezdett mű folytatása, az elvek megvalósítása az Interparlamentáris Unió feladata; Hágában — úgymond — csak a gépet szerkesztették meg, a működéséhez szükséges gőzerőt az Interparlamentáris szervezetnek kell szolgáltatnia. E feladat megoldását az Unió — a hozott határozatok értelmében — csoportjai és központi tanácsa útján fogja előkészíteni, hogy a jövő évi Conferentia immár tört úton haladjon.

Ennek a jövő évi Conferentiának Parisba, az akkor tervezett századvégi kiállítás idejére való kitűzése Apponyit még egy nagyon jellemző és érdekes, rövid felszólalásra indította.

Olvasta — úgymond, — hogy a párisi világkiállítás keretében külön osztályt terveznek a háború öldöklő gépezeteiben elért haladás felmutatására. Arra kéri francia tagtársait: gondoskodjanak róla, hogy ez a kiállítás ne váljék a háború dicsőítésévé, hanem ellenkezőleg föltüntesse a háború elkerülhetetlen iszonyait is. A krisztianiai gyűlés választotta meg Apponyit első ízben a központi tanács tagjává, mely minőségét azután állandóan megtartotta.

A következő, 1900-ik évben az Unió csakugyan Parisban jött össze gyűlésre s a franciák nagy „századvégi” kiállításának vonzóereje megmagyarázza az egészen rendkívüli érdeklődést, mely e gyűlés iránt megnyilatkozott s viszont az értekezlet nagy látogatottsága érthetővé tette, hogy a francia kormány és Paris városa mindent megtettek arra nézve, hogy a Conferentia lefolyását fényes és emlékezetes ünneplések is élenkítsék.

Azonban az ülészak előestéjén váratlanul egy gyászos esemény állott be, mely a nagy nemzetek egyikének csoportját azonnali hazatérésre készítette s az ünneplések programját lényegesen megszorította, t. i. július 30-án Monzában II. Umberto olasz király gyilkos merénylet áldozata lett.

E szomorú előjáték ellenére a Conferentia tanácskozásai élénkek és eredményesek voltak s azokban Apponyinak a vezérszerepek egyike jutott. Szokás szerint az összes nemzeti csoportok elnökei beválasztottak az elnökségbe, de csak Bernaertnek, a belga csoportelnöknek és Apponyinak jutott feladatául Fallierest, a francia szenátus és a párisi Interparlamentáris

Conferentia elnökét tényleg helyettesíteni az elnöklésben. Ez a helyettesítés pedig ezúttal kényes helyzetet teremtett Apponyira nézve, mert a folyamatban volt angol-búr háború egyes parlamenti férfiakat Anglia eljárásának meglehetősen éles bírálatára ragadott s ilyenkor az elnöknek kellett a tanácskozások békéje érdekében intőleg és csillapítólag közbelépnie.

Minden addigi, nemzetközi gyülekezetekben elért szónoki sikereit Apponyinak elhomályosította az az óriási hatás, melyet a párisi Conferentián a magyar csoport megbízásából előterjesztett indítványát indokoló remek szónoklatával aratott.

Ez az indítvány azt célozta, hogy a béke ügyének szolgálatában a világ sajtója egyesüljön ugyanoly szövetségbe, aminő szövetség egyesíti már az Interparlamentáris Unió alakjában a különböző parlamentek békebarát tagjait. Jó példát adandó, a magyar sajtó Apponyi rábeszélésére mindjárt meg is alakította a maga nemzeti békeunióját s annak szabályait mintá gyanánt terjesztette elő és ajánlotta a csoportok figyelmébe a magyar csoport szónoka, E beszéd igéző hatása alatt s oly lelkes békebarátok, mint Frederic Passy és d'Estournelles de Constant támogatása mellett az Apponyi indítványa természetesen egyhangú elfogadásra talált; de a nemes felbuzdulás nagy gyakorlati eredményt nem értelt meg. Gobat főtitkár a következő Conferentia elé terjesztett jelentésében beszámolt ez eredménytelenség okairól. Egyrészt az az aggodalom, hogy a sajtó ily úton a parlamentek, sőt esetleg a kormányok gyámkodása alá kerülhetne, másrészt az idegenkedés a nemzeti sajtókat nemzetközi szervezetbe illeszteni belé, meghíúsították a főtitkár igyekezetét, ki melegen fölkarolni látszott az eszmét.

Azonban az, amit Apponyi párisi fényes beszédében elmondott, az igazság legyőzhetetlen erejével hatott és hatni fog annál inkább, mert az azóta átélt évtizedek meghozták az emberiségre nézve mindazt a borzalmat és keservet, amitől az ő és elvbarátai nemes idealizmusa megóvni kívánta volna a világot.

Ma, mikor a nemzetközi megegyezéssel elvben immár kötelezővé tett lefegyverzés elől a leginkább felfegyverzett nemzetek a biztonság hiányának ürügye alatt térnek ki, alkalmyszerűbben hangzanak, mint valaha az Apponyi szavai, melyekben a nemzetök biztonsága miatt aggódó s ezért a fegyverkezést partoló államférfiakat ahhoz a családapához hasonlította, aki családja

vagyonát a játékasztal kockáztával akarná biztosítani; mert ép olyan kockázat a háború, csak a nemzetközi jog és igazságosság biztosíthatja a nemzetek jövőjét. És ma, midőn a békekötések gyilkos rendelkezései alatt nyögünk, melyeket azért kényszerítettek reánk, mert álnokul bennünket vádoltak meg a háború előidézésével, ma nyugodt lelkiismerettel hivatkozhatunk arra, hogy egy negyedszázad előtt Magyarország képviselője a nemzetek parlamenti tanácsában volt az, ki lángszavakkal ostorozta a háborúra uszító sovinizmus minden megnyilatkozását és a magyar sajtó volt az, mely a béke szolgálatában hajlandó volt az összes nemzetek sajtójával szövetkezni.

A párisi Conferentia 1902. szeptemberére Bécsbe tűzte ki az Unió legközelebbi összejövetelét; azonban közbejött akadályok miatt a bécsi XI-ik interparlamentáris gyűlés csak 1903. szeptember 7-én gyűlhetett össze. Apponyi megragadta az alkalmat, hogy — a főtitkári jelentés kapcsában — elmondja, mint tréfásan maga nevezte „gyászbeszédét” a sajtó békeuniójának temetése fölött. Azonban beszéde éppenséggel nem volt gyászbeszéd, sőt inkább hirdetése annak, hogy az eszmét, mely a sajtó tiniójának alapjául szolgált volna, eltemetni nem lehet, az mindig újra fog feltámadni, amíg csak nem győzedelmeskedik. Mert amint az a körülmény, hogy a betegségeket egészen kiirtani nem lehet, nem szolgálhat okul arra, hogy szűnjünk meg a betegségek ellen küzdeni és mondjunk búcsút az orvostudománynak; amint az a tény, hogy mindig lesznek tudatlan emberek, nem indokolhatná azt, hogy zárjuk be az iskolákat, úgy a háború teljes kiküszöbölésének lehetetlensége sem menthet fel attól, hogy a háború előidézését megnehezíteni igyekezzünk.

Az 1903-iki bécsi Conferentia ránk nézve főleg azért lett emlékezetes, hogy meghívásunkra a résztvevők igen tekintélyes része, hölgyeikkel együtt mindjárt az utolsó ülés utáni napon átrándult Budapestre s itt két napon át meleg ünnepelések közt nagyon emelkedett hangulatban időzött. Az ünnepelések csúcspontja a Park-klubban rendezett esti lakoma volt, melynek szónoki fényét és melegét ismét az Apponyi üdvözlő pohárköszöntője adta meg.

Ugyanazon év őszén az Apponyi parlamenti helyzetében és szerepében lényeges változás állott be, mely azonban semmiképp ki nem hatott az interparlamentáris téren kivívott állására.

Ő, ki a Széll Kálmán kormányalakításakor elvtársaival együtt belépett a többséget alkotó szabadelvűpártba, s utóbb a képviselőház elnöki méltóságát foglalta el, a Széll lemondása után, a gróf Tisza István első kabinetalakítása idejében meghasonlott e párttal s előbb a házelnökségről mondott le, utóbb a pártból is kilépett. Miután minden politikai párt annak az igazságnak bölcs felismeréséből indult ki, hogy nemzetközi téren megvédelmezendő és előbbre viendő érdekeink pártellentéteket nem ismerhetnek s hogy ez a feladat első sorban e téren leginkább érdemesült és legnagyobb tekintéllyel bíró férfiakra bízandó, soha egy percig kétségesse nem vált Apponyinak a magyar csoport élén maradása s e minőségben vezette ő 1904. őszén a magyar interparlamentáris küldöttséget az Északamerikai Egyesült-Államok meghívására Missouri-állam St.-Louis városában tartott XII-ik értekezletre.

A magyar csoport erre az amerikai útra Fiúméből indult el s 18 napi utazás alatt a Földközi-tenger partjának több érdekes pontján időzött; Apponyi azonban nem rendelkezvén ennyi idővel, csupán két magyar kísérője társaságában Liverpoolból a Cunard-társaság Campania nevű gőzösén tette meg az utat. A hajó parancsnoka útközben ünnepi hangversenyt rendezett a hajós-személyzet özvegyei és árvái javára s mint a hajó legkiválóbb utasát Apponyit kérte föl az ünnepélyen való elnöklésre, ami az ünnepi beszéd megtartásával együtt járt. Apponyi ez alkalommal először tartott nyilvánosan nagyobb beszédet angol nyelven s ékesszólása oly tomboló lelkesedést keltett, hogy saját vallomása szerint ez az első sikere indította arra, hogy szereplése alatt — kivéve azokat az alkalmakat, ahol magyarokhoz szólt, — mindenütt nem az addig megszokott francia, hanem az angol nyelvet használja felszólalásainál.

Élénk részt vett magának a Conferentiának működésében is. A szeptember 12-iki megnyitó ülésen beköszöntő-beszédet mondott a magyar csoport nevében. A következő ülésben nagy hatással támogatta a második hágai nemzetközi értekezlet összehívását szorgalmazó határozati javaslatot. Támogatta azt a magyar csoporttól kiinduló javaslatot, mely a genfi konvenciónak a robbanó anyagok használata szempontjából való revízióját vette célba; azonban a javaslattal szemben megnyilatkozott aggályok és ellenmondások annak ez alkalommal való visszavonására

indították. Főképp az ő felszólalása döntötte meg a központi titkárság ama javaslatát, mely az Unió részére hivatalos közlöny választását kívánta, illetőleg egy belga politikai napilapot óhajtott e jelleggel felruházni.

Az 1904-iki Conferentia Északamerika bőkezű vendéglátása következtében számos, nagyszabású kirándulással volt összekapcsolva. Az Unió tagjai megjelentek Roosevelt akkori köztársasági elnök előtt Washingtonban s őt kérték fel a második hági értekezlet egybehívására vonatkozó indítványuk felkarolására, amit az elnök meg is ígért. A Conferentia tagjai Philadelphiában is látogatást tén, az ott tiszteletökre rendezett lakomán Apponyi roppant hatású asztali beszédet mondott. Amerikában lakó magyar véreink körében gyakran kellett megjelenie és szónokolnia; de különösen emlékezetes volt cleve-landi szereplése, a hová csak a magyar csoport rándult ki a végből, hogy Kossuth Lajosnak ott felállított szobrát megkoszorúzza. A szobor előtt fényes angol szónoklatban méltatta nagy hazánkfia a Kossuth történeti szerepét és jelentőségét, leróván hódolata adóját az Északamerikai Unió nagy férfiai iránt is. Beszédére Ohio-állam kormányzója, Harrick válaszolt, meleg rokonszenvvel és elismeréssel a magyar nemzet iránt.

Az északamerikai interparlamentáris csoport fényes kiállítás díszmüben örökítette meg az Unió st.-louisi conferentia ját s általán amerikai látogatását, és e könyv, — melyben Apponyink arcképe is megtalálható, — többször valódi elragadtatással emlékezik meg Apponyinak az ő nyelvükön tartott nagyszerü beszédeiről s az ő páratlan szónoki egyéniségéről.

De ez az első amerikai látogatása a kiváló magyar államférfiúnak különösen abból a szempontból bír messzeható jelentőséggel, hogy megismertetvén őt az amerikaiakkal, kiindulási pontjává tett Roosevelt elnökkel kötött személyes barátságának és annak a reánk nézve megbecsülhetetlen szerepnek, amelyet ő későbbi útjai alkalmával az amerikai közvéleménynek hazánk viszonyai iránti felvilágosítása terén vitt.

A következő évi (1905) XIII-ik brüsszeli Interparlamentáris Conferentiában Apponyi megállapított nemzetközi tekintélyének megfelelően már határozottan hangadó szerepet vitt. Itt az északamerikai csoport javaslatot terjesztett elő, mely arra

támaszkodva, hogy az Interparlamentáris Unió kezdeményezése s az Egyesült-Államok elnökének elhatározása immár meghozták a kívánt eredményt: a második hágai nemzetközi értekezlet összehívott, oda irányúi, hogy ez az értekezlet alkossa meg azt is, ami a jog és béke uralmának egyedüli állandó biztosítéka lehet: a nemzetek állandó kongresszusát, mely a nemzetközi törvényalkotás szerve is legyen s amelynek szervezetét főbb vonásaiban tartalmazta az indítvány.

Apponyi az első szónok volt, ki — a tanács megbízásából — a javaslat érdeméhez szólott és pedig — az indítványozó amerikaiak iránti udvariasságból — előbb angolul, utóbb, rövidebben franciául. Legnagyobb elismerését fejezte ki az amerikai ügbarátok bátor kezdeményezése s rokonszenvét az eszme nagysága és fontossága iránt, de tekintettel arra, hogy ily nagy horderejű javaslat rögtönözve nem tárgyalható s hogy annak alapeszméjét az államok és nemzetek souveranitásának megtámadhatatlan elvével kell összhangba hozni, ajánlotta, hogy az indítvány megvitatás végett egy bizottsághoz utasítsassék, mely — tekintettel a hágai Conferentia közelálló összejövetelére — jelentését három hónap alatt terjessze elő.

Habár a Conferentia egyhangúlag magáévá tette az Apponyi indítványát s a kiküldött bizottságba természetesen ő is meghívott, a tárgy fölött kifejtett rövid vita mégis hozott egy felszólalást, mely a mi szempontunkból s különösen az azóta óriásit változott viszonyok szempontjából itt főlemlítést érdemel. Dissescu román delegátus beszédében hivatkozott arra, amit a magyar szónok az államok megóvandó souveranitásáról mondott s rövid utalással az erdélyi románok sorsára és hangsúlyozásával annak, hogy nem gondol az országhatárok megváltoztatására, kijelentette mégis annak szükségességét, hogy a nemzeti jogok az állami souveranitás korlátlanságával szemben bizonyos nemzetközi védelemben részesüljenek.

Apponyi második felszólalása a második hágai Conferentia napirendjére vonatkozó javaslatot érintette; ő azt kívánta, hogy a napirendbe vétessék föl, — mint ahogy azt az orosz cár már az első Conferentiánál tervezte, — a választott bírósági eljárásnak bizonyos esetekben kötelező volta és hogy a hágai konvencióhoz való hozzájárulás az értekezletben részt nem vett államokra nézve is lehetővé tétessék. Mindkét indítványát elfogadták.

A brüsszeli Conferentia szokatlanul ünnepi hangulatban végződött azért, mert annak folyamán jutott köztudomásra, hogy az Oroszország és Japán között dúlt öldöklő háború Rooseveltnél szerencsés közvetítése következtében a portsmouthi békeegyezmény által befejezést nyert. Az Unió tagjai kirándulást rendeztek Brüsszelből Liègebe, az ottani kiállítás megtekintésére s az ez alkalommal ott végbement lakomán pohárköszöntőkben ünnepelték a nap nagy és örvendetes eseményét- Beernaert elnök felkérésére — mint mondta — „a szónok két mestere” volt szónoka az ünnepélynek: Apponyi, ki franciául és Stranhope, ki angolul beszélt. Apponyi beszéde Rooseveltnél és az Egyesült-Államok dicsőítésében csúcsosodott ki; ünnepelte a demokrácia eszméinek terjedését Európában és reményét fejezte ki, hogy Európa nemsokára azt fogja mondhatni a tengerentúli testvéreknek: „Méltók vagyunk hozzátok!” A magyar szónok magas szárnyalású beszédének fölemelő hatása alatt oszlott szét a gyülekezet.

Az 1906-iki év újabb változást hozott Apponyi politikai helyzetében. Az ellenzéki koalíció már 1905 elején megbuktatván a szabadelvű-pártot s annak kormányát, egy parlamenten kívüli kormányzattal való hosszú és eredménytelen kísérletezés után a korona kénytelen volt 1906 tavaszán a nagyobb részében függetlenségi, tehát nem az 1867-iki kiegyezés alapján álló többségből alakítani kormányt. E kormányban Apponyi a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát vállalta el. Ekkoriban már az ő egyénisége s neve sokkal inkább össze volt forrva az interparlamentáris törekvésekkel, semhogy ő felelős hivatali állására való tekintettel azoktól eltávolodhatott volna. Mint miniszter is nemcsak megtartotta a magyar csoport elnöki tisztjét, hanem a minisztersége ideje alatt megtartott mindkét Interparlamentáris Conferentiában, nevezetesen az 1906-iki londoni XIV-ikben és az 1908-iki berlini XV-ikben tevékeny részt vett.

Az 1906-iki londoni Conferentiát az tette különösen emlékeztetéssé, hogy abban először vettek részt az oroszországi Duma képviselői; akkor e parlamentáris kísérletekhez a világ reményeket fűzött, melyek nem teljesedtek. A Westminster-Haliban tartott megnyitó ülésen Campbell-Bannermann angol miniszterelnök tolmácsolta az angol király meleg üdvözlését, mire a Conferentia szónokaképen Apponyi válaszolt, lelkesen méltatva

annak rendkívüli jelentőségét, hogy a hatalmas brit birodalom uralkodója, be sem várva a világ parlamentjei képviselőinek hódolatnyilvánítását, siet őket miniszterelnöke útján üdvözölni» törekvésökkel való egyetértéséről biztosítani s a fegyverkezések korlátozásának szükségessége mellett állást foglalni. Zajos helyeslésektől kísért beszédében indítványozta, hogy — a mi nyomban meg is történt, — az Unió táviratilag fejezze ki ezért háláját és hódolatát az angol királynak.

Ebben a Conferentiában került tárgyalásra és elfogadásra az a javaslat, amelyet a világparlament ügyében tett amerikai indítvány tárgyában kiküldött hetes bizottság — Apponyi közreműködésével — szerkesztett és terjesztett elő. E javaslat a kellő mértékre szállította ugyan le a merész tervet, de mégis nevezetes irány jelzés volt egyrészt a hágai békeconferenciák állandósítása, másrészt az Interparlamentáris Uniónak valódi nemzetközi parlamenti képviselletté való kiépítése irányában. A tárgyalások során Apponyi hozzászólt a tengeri magántulajdonnak háborúban való védelme kérdéséhez s a Conferentia befejezése után ugyancsak a Westminster-Haliban rendezett búcsúlakomán a Lord Kancellár üdvözlő beszédére ő mondott válaszüi pohárköszöntőt s tolmácsolta az Unió tagjainak köszönetét Anglia vendégszeretetéért s az ügy iránti lelkesedéséért. E beszédében — Magyarországnak a békeügy iránti buzgalma tanúságául — arra a tényre hivatkozott, hogy a magyar parlament megváltoztatta napirendjét azért, hogy neki, mint miniszternek, a Londonba való utazást lehetővé tegye. Azt kívánta, hogy Angolország, mint az egykori Magna Carta alkotója, legyen győzelmes vezére annak a törekvésnek is, mely az emberiség Magna Cartájának létrehozását, a nemzetek békéjének biztosítását tekinti feladatának.

A Berlinben 1908. szeptemberében tartott XV-ik Conferentián Apponyi részt vett a tárgyalásokban is, amennyiben tagja volt annak a bizottságnak, mely az Unió szabályzatának reformját készítette elő és az ő indítványára utasított a tanáchoz Dissesscu román delegátus indítványa a nemzetközi közjog kodifikálása tárgyában, mely aztán a tanács által lényegesen módosított formában került elfogadásra. Azonban legnagyobb benyomást reprezentatív jellegű felszólalásai tettek.

A tanács megbízásából ő emlékezett meg a Conferentiának

mindjárt első ülésében az Unió nagy halottjáról, ki a francia Frederic Passyval együtt annak alapítója volt: az angol Randal Cremerről, megragadó vonásokban ecsetelte az egyszerű munkából lett parlamenti vezérferfiú pályáját és működését, amiért az angol csoport nevében Philippe Stanhope — most már Lord Weardale — mondott köszönetet.

Még nagyobb feltűnést keltett Apponyinak a Zoologischer Garten óriási csarnokában tartott búcsúlakomán mondott német felköszöntője. Ebben a patriotizmus és az internationalizmusnak a béketörekvésekben való szükséges összeegyeztetéséből indulva ki, utalt a német nemzeti géniusznak a synthesisre való kiváló képességére s ebből vezette le azt a hivatottságát, hogy az emberiség minden közös, nemes célja követésében vezérszerepet vigyen. E beszédében foglaltatott az az emlékezetes mondás is, hogy ha a holdból egy ember szállna le hozzánk s azt kérdezné mely nyelvet tanulja meg, hogy az emberiség egyetemes lényét és kultúráját legjobban megérthesse, ő annak a holdbeli embernek a német nyelv megtanulását ajánlaná.

Az 1910-iki év újabb politikai változásokat hozott Magyarországon. A júniusban megtartott általános választásokon az addig kormányzó koalíció megbukott s a nemzeti munkapárt jutván többségre, abból alakult a kormány is. Apponyi a magyar interparlamentáris csoport július 12-iki ülésén felajánlotta lemondását az elnökségről; a csoport azonban alelnökének, a képviselőház akkori elnökének indítványára egyhangúlag elhárította, hogy lemondását el nem fogadja s őt a csoport további vezetésére bizalomteljesen fölkérte. Mint elnök vezette tehát ismét a magyar küldöttséget a Brüsszelben, augusztus végén megnyílt XVI-ik Interparlamentáris Conferentiára. Ennek tárgysorozatát változatos és fontos ügyek alkották, így az Unió státutumainak átalakítása, a csartornák és tengeri utak semlegesítése, a londoni hajózási konferencia határozmányai stb. Apponyi indítványára mellőztetett az a javaslat, mely a tengeri zsákmányjogi bíróságot általános választott bírósági hatáskörrel kívánta felruházni; az ő hozzájárulásával is ment határozatba az új főtitkár, Lange indítványára az addigi, csupán a Conferentia lefolyásáról beszámoló jelentések helyett oly évkönyvek kiadása, melyek az Unió s az azt alkotó csoportok egész tevékenységére kiterjeszkednek.

A búcsúlakomán ismét Apponyi volt a vezérszónok, amennyiben ő emelte poharát a belga királyra és belga nemzetre, megköszönvén egyúttal Bennaert elnök asztali beszédét, mely hódolattal emlékezett meg ősz királyunknak, bold. eml. Ferenc Józsefnek kevéssel előbb ünnepelt nyolcvanadik születésnapjáról. Ugyanazon év októberében Apponyi még részt vett Parisban annak a bizottságnak a munkálataiban is, mely a hágai békeconferentiák állandósítását s az azzal összefüggő kérdéseket tárgyalta.

A következő év őszén Rómába már összehívott Conferentia elmaradt Olaszországnak Tripolis miatt megindított hadjárata következtében. így az Unió XVII-ik teljes összejövele csak 1912. szeptemberében volt megtartható Genfben; erre azonban a magyar csoport csak titkárát, Desseffy Arisztidet küldhette ki megfigyelés és jelentéstétel végett, mert az 1912. év tavaszán a véderőtörvényjavaslatnak hárszabályellenes elfogadtatása, s az azzal ellenkező ellenzéki képviselőknek karhatalommal való eltávolítása oly parlamenti helyzetet teremtett, mely a csoport együttműködését lehetetlenné tette. Apponyi most visszavonhatatlanul lemondott az elnökségről, a csoport azonban föl nem oszlott, hanem alelnöke — e sorok írója — e minőségében tovább kezelvén az elnöki teendőket, maga az elnöki tiszt be nem töltetett; fenntartatott az Apponyi remélt visszatérése esetére.

Ily helyzetben találta interparlamentáris csoportunkat az 1913. szeptemberében Hágában megtartott XVIII-ik Conferentiára szóló meghívás. A csoport május 13-án tartott ülésében elhatározta, hogy csonkaságában is részt vesz a Conferenciában, nehogy Magyarország ismételt távolmaradása a nemzetközi jog és béke ügye iránti elhidegülésének látszatát keltse. Egy, körülbelül felerészben főrendekből álló küldöttség ment ki Hágába s kivette részét az értekezlet teendőiből. Apponyi szükségesnek látván álláspontját az Unió elnökségével szemben is jelezni, levelet intézett Lord Weardalehez, a tanács elnökéhez, melyet az a megnyitó ülésen bemutatott, röviden vázolván tartalmát. E levél utalt az írójának akaratán kívül eső körülményekre, melyek úgy neki, mint több képviselőtársának lehetetlenné teszik a megjelenést. Kifejezte azonban törhetetlen hűségét az Unió céljaihoz és azt a reményt, hogy a körülmények rövid idő alatt

lehetővé fogják tenni helyének újabb elfoglalását annak munkásai sorában. A Conferentia tagjai zajos tapssal csatlakoztak az elnök szavaihoz, ki a kiváló férfiú távolmaradása fölötti sajnálatot s mielőbbi visszatérése iránti reményt tolmácsolta.

A közeli újabb találkozás reményét azonban oly körülmények hiúsították meg, melyek nem csak Apponyira nézve jelentettek akadályt, hanem az interparlamentáris összejöveteleket egyáltalán hosszú időre lehetetlenné tették,

1914. nyarára már össze volt híva a Conferentia Stockholmba s a magyar csoport tagjai, — bár ekkor még Apponyi részvétele nélkül, — szép számmal készültek a svéd elvbarátok hívását követni, midőn összeütközésünk Szerbiával s az abból eredett hadüzenet előbb csak Magyarországot és Ausztriát kényszerítette az értekezleten való megjelenésről lemondani, néhány nap múlva azonban, — a háború mind általánosabbá válván, — a Conferentia megtartásának tervét egyáltalán meghíúsította.

A több mint négy évig tartó világháború nemcsak az Interparlamentáris Unió működésének hosszú megszakadását jelentette, hanem a legtöbbek szemében oly teljes kudarcát e szervezet egész törekvésének és programjának, mely a kétkedők táborát szerfölött megnövelte, a bizókét és hívókét ellenben legálább is egy időre elkedvetlenítette.

A fonal mindazonáltal egészen sohasem szakadt el; a kezdettől fogva Brüsszelben székelő középpont a német háborús megszállás idején átmenekült Christiániába s a buzgó főitkár, Lange, ki maga is norvég, a semleges skandináv-államok csoportjait a háború alatt is kisebb csonka-gyűlésekre hozta össze; el-ellátogatott egyes országokba, — így hozzánk is eljött egyszer, — hogy az összeköttetést fenntartsa s csoportunk ügyvivő elnöksége a hosszú szünet alatt is folytatta a levelezést vele.

Mikor végre a fegyverszünet 1918. őszén megkötetett s azt egyenkint követték a balvégzetszerű rövidlátással megalkotott úgynevezett békeszerződések, akkor nálunk, úgy mint a többi legyőzött államokban is, a vereség nyomában bekövetkezett belső összeomlás akadályozta sokáig az interparlamentáris működés újraszervezését. Nálunk 1918. novemberétől kezdve, amikor a képviselőház önmagát feloszlatta, egészen 1920. elejéig, amikor az első nemzetgyűlés összeült, nem volt parlament, tehát interparlamentáris csoport sem létezhetett. A rajtunk elkövetett

rettentő igazságtalanság után csak lassan és nehezen lehetett ismét tért foglalnia az arra való hajlandóságnak, hogy keressük az érintkezést ama nemzetek képviselőivel, amelyek bennünket tönkre tettek.

Midőn 1921. nyarára újból összehívatott az 1914-ben elmaradt Stockholmi XIX. Interparlamentáris Conferentia, a magyar csoport elérkezettnek látta az idejét, hogy újra szervezkedjék. Június 25-én tartotta meg újraalakuló ülését, amelyen az addigi ügyvivő-alelnök indítványozta gróf Apponyi Albertnek elnökké való megválasztását. Az erre irányuló egyhangú kívánság azonban nem teljesülhetett: Apponyi időközben a Külügyi Társaságnak, — mely egyúttal Magyarországnak az Interparlamentárisal rokon Népszövetségi Unióban való képviseleti orgánuma — elnökségét vállalta el s egy másodikra is vállalkozni nem volt hajlandó; indítványozta, hogy elnökké az addigi ügyvivő-alelnök válasszassák meg, ami meg is történt, megígérte azonban, hogy a csoport működésében ugyanazzal a buzgalommal és odaadással fog részt venni, mint a múltban. Ezt az ígérését pedig híven meg is tartotta s elvállalta a magyar csoport további képviseletét a központi tanácsban is, az elnökkel együtt.

Ugyanebben az ülésben a csoport tervbe vette a stockholmi Conferentiában való részvételt is. Ez a terv azonban a háború után feltorlódott, leküzdhetetlen nehézségekkel szemben meg nem valósulhatott. Magyarország a XIX. Conferentiától távol maradt, mint sok más nemzet is; az ellentétek még nem simultak el annyira, hogy az Unió tagjai a régi számmal jöhessenek össze; csak 12 csoport volt ott képviselve 121 taggal.

Más volt a helyzet különösen ránk nézve is, mikor a következő, 1922-ik évben a Conferentia helyéül a szomszéd Bécs jelöltetett ki. Itt már 26 államból 313 küldött jelent meg; a magyar küldöttség — 42 taggal — egyike volt a legnépesebbeknek.

Sejtettük s ezt azután tapasztaltuk is, hogy az Unió egész intézményének feladata, helyzete, módszerei a közbejött világháború és békekötés, különösen a Nemzetek Szövetségének létrejötte következtében lényegesen megváltoztak. Amiért azelőtt küzdöttünk: a nemzetközi választott bírászkodásnak állandósítása és minél szélesebb körben kötelezővé tétele, a fegyverkezés korlátozása, a békegarantiák szaporítása, a nemzetközi egyez-

menyek alapján biztosítottnak tűnt immár fel a népszövetség intézménye által. Ámde a papíron levő rendelkezések tényleges végrehajtásától még távol állottunk és állunk most is, míg tehát az Interparlamentáris Unió feladata a múltban intézmények létrehozásának követelésében merült ki, most egyezmények végrehajtásának sürgetésére és ellenőrzésére kellett irányulnia. A nemzetközi jog anyaga is lényegesen változott, bővült, különösen a nemzetközi kisebbségek jogainak, valamint a gyarmati mandátumoknak szerződésekre iktatása által. Végül a háború, az új, erőszakos területbeosztások és a közbejött forradalmak az európai gazdasági életet fenekestül felforgatták, így tehát a gazdasági rekonstrukció kérdései is szükségkép minden nemzetközi tanácskozó-testület napirendjére nyomultak.

Ez magyarázza meg, hogy a bécsitől kezdve az Interparlamentáris Conferentiák tárgyköre annyira kibővült, hogy a múltban szokásba jött három napi ülésezés teljesen elégtelennek bizonyult s előbb a felszólalások idejét korlátozni, utóbb az ülésszak idejét meghosszabbítani kellett.

Egyébként az újralálkozás a többi nemzetekkel, köztük a volt hadi ellenfelekkel is várákzáson felül jól és simán ment végbe. Bécsben hozzájárult ehhez az a körülmény is, hogy legádázabb ellenségeink: a Kis-Entente tagjai a bécsi értekezlettől még távol maradtak; országaikból csak a velünk rokonérzésű nemzeti kisebbségek képviselői jöttek el. A Nagy-Entente államainak küldöttjeivel az érintkezés azonnal barátságos alakot öltött, bár a régiak közül sokan kidőltek vagy visszavonultak; így az elbetegesedett Lord Weardale helyét is a tanács elnöki székében új ember, a nagyon rokonszenves és elfogulatlan svéd báró Adelswaerd foglalta el.

Ellenben váratlanul egy egészen új ellenséges elemmel találtuk magunkat — igaz, hogy csak a színpalak mögött — szembeállítva. Ezek a mi úgynevezett „emigránsaink” voltak, az októberi forradalom és a vörös uralom bűnösei s utóbb menekültjei, akik legnagyobbbrészt Bécsben telepedtek meg, ott szervezték aknamunkájukat ellenünk s akiket ott látunk ólálkodni a Conferentia tagjai körül, akik között Magyarország ellen uszító nyomtatványokat is osztottak el, ami ellen a gyűlés elnöke, az osztrák Mataia, az elnöki székéből loyálisan tiltakozott is. Ezeknek az embereknek az alattomos működése, sajnos, annyi-

ban nem is volt egészen hatástalan, amennyiben sikerült nekik a különböző csoportok nagyszámú szocialista tagjait a Conferentia után tervezett budapesti kirándulástól — melyre meghívásukat már a tanácsülésben előterjesztettük, — visszatartani, bésúgásaik egy más eredményével a vita folyamában találkoztunk.

A bécsi Conferentia nevezetes volt az Unió életében már azért is, mert abban először foglalkoztunk a nemzetek létszámához arányított képviselőlet problémájával s mi a hozott szabályzatnak megfelelően a parlamenti tagoknak a csoportba való tömeges belépésével igyekeztünk azután Magyarország szavazatszámát a lehetőségig emelni.

Apponyi már a gyűlést megelőző tanácsülésben élénk részt vett s egyebek között figyelmeztetett arra, hogy a Nemzetek Szövetségét megalapító paktum 19. szakasza kötelezi a szövetséget arra, hogy a károsaknak bizonyult államszerződéseknek — tehát a békeszerződéseknek is — megváltoztatását kezdeményezze.

Egyébiránt a magyar delegátusokat főképp két kérdés foglalkoztatta: a nemzeti kisebbségek védelme és a lefegyverzés megindítása. Az utóbbinak kapcsán sikerült Apponyinak és a magyar csoportelnöknek a francia Moutet előadói javaslatát olyképp megmódosítani, hogy a határozatból kimaradtak azok a szavak, melyek a legyőzöttek lefegyverzését elégtelennek jelezték ellenben kifejezésre jutott az, hogy a megindítandó lefegyverzésnek általánosnak és minden államra kiterjedőnek kell lennie.

A lefegyverzés kérdésének tárgyalása közben az ismert német szocialista Bernstein a mi emigránsainktól ösztökélve és elámítva, váratlan és otromba támadást intézett Magyarország ellen, állítva, hogy nálunk az általános védkötelezettséget csak látszatra törölték el, mert nálunk a harckészség ma is fennáll, és hogy itt egy kommunistának nevezett mozgalom miatt, mely nem is volt valójában erőszakos és veszélyes, ezeket tartanak internálva, amiért szocialista érzelmű delegátusok nem követelik Magyarországot meghívását.

Apponyi nyomban szólásra jelentkezett s előbb németül, ahogy Bernstein beszélt, majd franciául is kimutatta az elhangzott állítások valótlanágát; kimutatta, mily álnokul kisebbitették

azok, kik a szónokot informálták a nálunk dühöngött vörösuralom borzalmait; hogy azok a nagyon érthető ellenhatások, amelyek a sokat szenvedett országban ama borzalmak megtorlására irányultak, a múlthoz tartoznak, ma Magyarországon közbiztonság és nyugalom uralkodik, amiről mindenki meggyőződhetik, aki követi hívásunkat. És vajon ki érdemel több hitelt, az-e, aki azt mondja: jertek és lássatok! vagy az, aki az odamenni akarókat visszatartja, nehogy meggyőződjenek állításai hazug voltáról?

E beszéd teljesen ellensúlyozta a Bernstein meggondolatlan kifakadásának káros hatását, melyet különben az is gyöngített, hogy a német csoport elnöke Schücking tanár sietett kijelenteni, hogy csoportja egyáltalán nem azonosítja magát Bernstein fölszólalásával.

Apponyit a bécsi Conferentián még két megtiszteltetés érte; az- hogy beválasztották öt három évre a csupán öt tagból álló végrehajtó bizottságba és az, hogy az összejövetelt bezáró lakomán az elnökség felkérésére ő szerepelt mint az Unió ünnepi szónoka.

A budapesti kirándulás pedig — az úgynevezett „emigránsok” gáncsvetései ellenére fényesen sikerült, mint azt a hivatalos jelentés is megállapította. Az összes csoportok képviselve voltak, legnagyobb számmal az olasz, melynek még szocialista tagjai sem hagyták magukat a bécsi cselszövők által visszatartatni. Úgy az idő, mint a hangulat kitűnő volt s a városligetben a szabadban megtartott barátságos lakoma fénypontját ismét az Apponyi szónoklata szolgáltatta.

A következő, 1923-ik évben a XXI-ik Interparlamentáris Conferentia Dánia székvárosában, Kopenhágában tartatott meg; a vendéglátás pazar fénye itt már teljesen feledtette a háborús és háború utáni idők nyomorúságait, de az összejövetel a végzett munka által is emlékeztetéssé vált. E tekintetben talán elég arra utalnunk, hogy itt hozatott meg a határozat, mely a nemzeti kisebbségek elidegeníthetetlen jogait declarációba foglalja; hogy itt foglalkozott az Unió a lefegyverzés szempontjából először az úgynevezett „zones démilitarisés” (katonaságtól mentesített területek) kérdésével, hangsúlyozva annak szükségességét, hogy az ily kiürítés a szomszéd államok mindkettőjére egyformán terjedjen ki, s hogy a német és francia szó-

nokok egybehangzó nyilatkozatai után itt mondatott ki annak szükségessége, hogy az úgynevezett reparációk kérdése egy pártatlan fórum döntése útján mielőbb végmegoldásra jusson.

A kopenhágai Conferentia nevezetes volt annyiban is, amennyiben itt néhány új csoport először jelent meg, így Litvánia, Lettonia, Írország és Island csoportjai; a cseh-szlovák állam is itt már képviselve volt ép úgy mint Románia s nekünk ez országok képviselőiről már a gyűlést megelőző tanácsülésben is vitáink voltak.

Apponyi, kinek a szervező-bizottság ülésében — az új Statútum alkalmazásának bizonyos visszasságai miatt, — már áprilisban, Baselben is részt kellett vennie, a Conferentia folyamában kétszer szólalt fel; először, mikor a lefegyverzés fölötti vitában eredményesen szembeszállott a román és cseh delegáció módosításával, mely a fegyveres erő leszállításának a népszövetségi paktumban való kötelezővételét hatálytalanná akarta volna tenni, és másodszor, mikor mint a tanács előadója a főttkári jelentésből kifolyólag szükséges és az Unió működésének hatályosabbá tételét célzó javaslatokat ajánlotta elfogadásra.

Egy tervezett harmadik felszólalástól úgy Apponyi mint általában a magyar szónokok elestek az időrövidség miatt alkalmazott cloture következtében. Ekkor báró Adelswaerd tanácselnök tette meg nekünk azt a szolgálatot, hogy a kisebbségi jogok fölötti vitában a román szónok néhány téves állítását a bennünket érdeklő igazság szempontjából megcáfolta.

A kopenhágai volt egyelőre Apponyi utolsó nyilvános szereplése az Interparlamentáris Unió összejöveteleiben. A következő évben Bernben és Genfben megtartott XXII-ik Conferentiának csak záró tanácsülésében vehetett részt, a tavaly Washingtonban és Ottawában (Canada) megtartott XXII-ik Conferenciára. pedig egyáltalán el nem mehetett.

E távolmaradásait főkép az okozta, hogy neki a Nemzetek Szövetsége időben közeleső gyűléseiben kellett, mint Magyarország kiküldöttjének részt vennie, ahol ugyanazon célok szempontjából hazánk ügyének még fontosabb és emlékezetesebb szolgálatokat tett.

Ő maga így emlékezik meg emlékirataiban az Interparlamentáris Unió körében való működéséről s ez intézmény jelen-

tőségéről: „Így indultam meg többnyelvű szónoki pályámon, mely sikerekben nem volt szegény; így jutottam és melegedtem mindinkább bele a nemzetközi békemozgalomba; így szőttem becses összeköttetéseket a földgömb minden részén, melyeket hazám jó hírnevének és erkölcsi presztízisének érdekében gyümölcsoztetni iparkodtam. Közpályámnak ez a tevékenység fontos alkotórészévé vált. Azon férfiak sorából, akikkel az Interparlamentáris Unió révén összeköttetésbe jutottam, legyen elég itt a következőket megneveznem: Mr. Philip Stanhope (később Lord Weardale), Mr. (később Lord) Bryce, az amerikai alkotmányról írt híres munka szerzője Angliából, akikkel igen meleg baráti viszonyt szőttem; D'Estournelles de Constant, Labiche, Léon Bourgeois, Hanotaux, Deschanel (a későbbi köztársasági elnök) Franciaországból; Bernaert, Descamps, Houseaux de la Haye, Vanderwelde Belgiumból; Van Houtsen Hollandiából és nagyszámú amerikai kiváló férfiú, köztük Rooseveltt és Bryan. Magának az uniónak munkáját, a békemozgalom siralmas összeomlásának dacára nem szabad lenézni; a későbbi hágai diplomáciai conferenciák tulajdonkép az Unió conferenciái által előkészített anyagot dolgozták föl. . .”

S mi hozzátehetjük, hogy Apponyi szereplése az interparlamentáris téren nemcsak az ő közpályájának volt fontos alkotórésze, hanem megbecsülhetetlen szolgálat is, melyet hazája ügyének tett. Megbecsülhetetlen annál inkább, mert kortársai között senki sincs aki azt a feladatot, amelyet ő e téren teljesített, az övét csak megközelítő sikerrel is oldhatta volna meg.

Apponyi egyénisége

Írta: Csernoch János

Apponyi Albert gróf közéleti tevékenysége messze kiterjed hazánk határain kívül. Megértem tehát, hogy midőn a Magyar Külügyi Társaság Apponyi-Emlékkönyvet ad ki, Apjponyi Albert gróf szereplésének és működésének azt a széles területét akarja visszatükröztetni és bemutatni, melyen külpolitikai és külföldi tevékenységével állított Apponyi Albert gróf önmagának és a magyar névnek is maradandó emléket. Illetve ne beszéljünk még emlékről. Apponyi Albert gróf élő, eleven ható erő a külföldön, a nagy világban is, ahol nemzetközi és ahol Magyarország sorsát érintő kérdések merülnek fel. Apponyi Albert gróf szava, ahol elhangzik, ott felfigyelnek és meghallják a magyarság szavát, legyen az panaszszó, melyre ma annyi okunk van, vagy legyen az az emberiség nagy családja egy kis tagjának szava az emberiség nagy kérdéseiben. Az a nagy nemzeti kincs, amit Apponyi Albert gróf a magyar nemzetnek jelent, az elismert és mindenütt megcsodált emberi érték. A nemzetek közös fórumán es tanácskozásain Apponyit az a tisztelet övezi, mely azoknak jár, akik nemcsak egy nemzetéi.

Tudósoknál, költőknél, művészeknél hamarabb és könnyebben találkozunk ilyen általános, egy világ elismerését jelentő megbecsüléssel és értékeléssel. Annál nagyobb dolog, ha ezt a politika területein működő egyéniség éri el, kivált ha hozzá oly nemzetnek tagja, mely számarányánál fogva is kicsiny és sajnos, amely annyi félreismeréssel is találkozik, sőt annak ma egyenesen áldozata. Szimpátiára hangolni, visszhangot kiváltani, vagy csak objektív ítéletre is kényszeríteni azokat, kiknek lelkiületét közömbös, vagy néha ellenséges érzületek is tartják fogva, sokkal nehezebb és sokkal nagyobb szellemi képességet

is igényel, mint mikor kedvezően hangolt világban kell eszméket és rokonérzelmeket felkelteni,

Apponyi Albert gróf dicsősége és nagysága éppen ebben van, hogy a múltban és ma, a világáramlatok és a nagy politika bármilyen irányai közepette is, úgy tudja hallatni szavát és úgy tudja képviselni nemzetét, hogy nem tudnak elzárkózni szavának hatása és igazságai elől. Méltán kérdezheti tehát az ember, hogy miben rejlik Apponyi Albert gróf eme hatásának és sikerének titka? Mert egyedül a nagy szellemi képességei még nem adnak kielégítő magyarázatot erre. Sokszor ismerünk nagy tehetségű államférfiakat, kik nem tudnak szellemükkel ilyen hódítást csinálni. Nem képződik személyük körül a tiszteletnek az a glóriája, mely viszont másokat, mint Apponyi Albert grófot, körülveszi. Még nem ad kielégítő választ az a tünevényes szónoki képesség sem, melyet Apponyiban ma már nemcsak Európa, de az egész világ csodál. Hiszen a világ minden részének és országainak képviselői hallgatják ma a nemzetközi intézmények ülésein Apponyi Albert szónoki remekléseit. Tudjuk, hogy ma Apponyi Albert grófot a világon élő egyik legnagyobb szónoknak tartják, de még ez sem biztosítana neki a hírnéven kívül akkora tiszteletet és elismerést. Apponyi Albert gróf szellemi kiválóságán és páratlanul álló szónoki művészetén felül *egyéniiségének erkölcsi szépségében és nagyságában rejti* hatásának, az emberekre gyakorolt varázsának és sikerének titkát. Ezt akarom én megállapítani akkor, mikor mások ez Emlékkönyvben megrajzolják Apponyi Albert gróf külföldi tevékenységének nagy körvonalait, vagy részleteit. Akik vele együtt sokszor vettek részt, vagy közvetlen közelből látták nemzetközi fórumokon végzett munkáját, azok bizonyára behatóan és a maga nagy arányaiban fogják megírni és méltatni az emberi haladás és a magyar ügy szempontjából elévülhetetlen érdemeit. De Apponyi Albert gróf egyéniiségének erkölcsi valórtjét mindenki meg tudja állapítani és mindenki érzi, aki személyét ismeri, aki inkább itthon, a hazában kifejtett közéleti tevékenységét szemlélhette.

Apponyi Albert mindenek előtt mindig *eszmét* képvisel, mikor egy ügyet szolgál. Ez eszmei magaslatra emeli minden szavát és munkáját. Apponyi Albert gróf mindig teljesen át is van hatva azon eszme igazságától, melyet képvisel. Ez ad sza-

vának olyan csengést és ez gyűjt ki benne olyan tiszta lángot, hogy az mindjárt a tiszta meggyőződés erejével hat. A legszebb szavak és szónoki formák ezen erkölcsi tartalom nélkül sokszor hatástalanok. Az igazságban való hit és mindig csak a meggyőződésnek kifejezésre juttatása szerzi meg és biztosítja már eleve azt a tiszteletet, melyre az érdektelenek, sőt ellenfelek körében szükség van. Ezt nem lehet megszerezni csak zsenialitással. Ehhez az egyéniség erkölcsi jellemnagysága kell. Csak ennek van olyan kisugárzó és lenyűgöző ereje, amilyennel Apponyi Albert rendelkezik, ha bármilyen eszmét vagy ügyet képvisel.

Fel sem mérhető érték ez ma a magyar nemzet szerencsétlen sorsában, Apponyi Albert szavának szárnyain úgy viszi szét a magyar nemzet szenvedéseit, sérelmeit és igazait, hogy azokat nem mint egy politikus felfogását és okoskodását fogadják, hanem mint egy igazságot szerető és kereső ember lelkének megnyilvánulásait, ki egyben nemzetének legnemesebb képviselője. Csodálatos az a hang és a kérdéseknek ama beállítása is, mellyel Apponyi a mindenkori közönségnek, vagy hallgatóságnak lelkületéhez és objektív gondolkozásához közelebb tudja vinni az ügyet, melyért szót emel. De ebben a művészetében nem formai ügyeskedés érvényesül. Apponyi lelkileg tud oly finoman beilleszkedni a mások lelki világába és az igazság birodalmába, hogy mindenki kénytelen megérezni és elismerni a legideálisabb és legigazabb ember tárgyilagosságát. Apponyi személytelenné tudja tenni és az eszme magasságába tudja emelni az ügyet, az érdeket, melynek szolgálatában mindig egy magasabb rendű igazságot is szolgál.

Mindez Apponyi Albert gróf szellemének egészen szokatlanul nagy skáláján felül, ismétlem, erkölcsi jellemében gyökeredzik. Erkölcsi sikereinek nagy titka egyéniségének eme magas, tiszteltre méltó vonásában van. Ennek megállapításával pedig talán hozzájárultam egy kis világossággal ahhoz, hogy jobban megértsük körzéleti és külföldi tevékenységének varázslatos hatását és így tudjuk csak igazán értékelni külföldi szereplésének és nagy arányú működésének áldásos voltát is.

Apponyi és a Magyar Külügyi Társaság

Írta: Eöttevényi Olivér

Nem tudok elfogultság nélkül belekezdeni e sorok írásába, hiszen most, amikor Apponyi Albert születésének betöltött 80-ik évfordulója alkalmából tisztelői közül különösen azok, akik az ő munkásságának a Magyar Külügyi Társaságban az osztályosai, ezzel az Emlékkönyvvel óhajtának az ő nagyságának hódolni, reám az a feladat hárul, hogy éppen a jubiláns szívéhez és gondolatvilágához oly közel álló ezzel az intézménnyel s ennek az őhöz való viszonyával foglalkozzam. A Magyar Külügyi Társaságnak ügyvezetői állásában számtalanszor volt és van is alkalmam az ő munkásságát, felfogását, terveit és alkotásait közvetlen közelből csodálni, tehát talán — hivatali állásomnál fogva is — módom nyílik a Magyar Külügyi Társaság és elnökének egymáshoz való viszonyát közvetlen tapasztalásból ismerni. És mégis elfogultsággal fogok e sorok megírásába, mert úrrá lesz felettem az emlékezés, mikor visszagondolok ehhez a nagy emberhez való közéleti viszonyom szerény állomásaira. A Gondviselés ugyanis lehetővé tette azt, hogy az ő közéleti pályájának egy kicsiny részében igénytelen munkatársa gyanánt dolgozhattam, Lelki szemeim előtt ma a három évtized előtti események idéződnek fel, amikor ő a Pozsonyi Magyar Közművelődési Egyesület elnöki székében adott irányt és tartalmat Nyugatmagyarország emez intenzíven működő kulturális szervezetének, ahol nekem először volt módom, mint a közélet terén munkálkodni óhajtó kezdőnek, az ő általa kijelölt utakon vele együtt dolgozhatni. Az ez után következő évek és évtizedek aztán erre több ízben adtak lehetőséget, hisz, hogy többet ne említek, az ő első kultuszminisztersége alatt, egyenesen tőle kaptam megbízást arra, hogy Magyarország közjogi helyzetéről Németország és Ausztria intelligens köreiből felvilágo-

sító előadásokat tartsak és Berlin, München, Stuttgart, Lipcse, Königsberg, Frankfurt, Bécs, Prága, Grác és a többi nagy városok érdeklődő publikuma volt a tanúja annak, hogy ezt a megbízást az én nagynevű mesterem szelleméhez méltóan és a magyar igazságba vetett rendületlen hittel, közjogi és alkotmánytörténeti tudásom latba vetésével igyekeztem valóra váltani. Aztán teltek az évek. A közélet forгатaga engem a kathedráról a politikai térre vitt s mint egy azóta tőlünk sajnosan elszakított nagy délvidéki vármegye első funkcionáriusa a Mesterrel, mint kultúrpolitikánk irányítójával, kényes s nagyjelentőségű ügyekben jöttem relációkba. De aztán elkövetkezett az összeomlás, hontalanokká lettünk igen sokan a saját szűkebb hazánkban, ott kellett hagynunk azt a földet, ahova gyermekkori emlékeink fűztek bennünket s a csonkává összezsugorodott országban igyekeztünk azt a hivatást teljesíteni, amelyet a kötelesség és a hazafias szándék reánk rótt. Ebben is ő volt a Mesterünk és ebben a munkakörben jutottam ismét közelebbi viszonyba öhozzá, akkor, mikor a vörös uralom rémeinek pusztulása után az ország társadalma megmozdult és kijelölte magának jövőd munkássága útját. Akkor alakult meg a Magyar Külügyi Társaság, melynek az élére ő állott s melynek az első vezetésében szerény magamnak is hely jutott. Majd az ő bizalma s a Társaság óhaja arra hívott el, hogy ebben a körben az ügyvezető tisztét vállalam s így azóta és ma is a szoros együttműködés szálaival vagyok hozzá fűzve ahhoz a férfiúhoz, akinek politikai tájékozottságánál és egyetemes tudásánál talán csak egy tulajdonsága még nagyobb, az ő páratlan idealizmusa, amely innen-onnan hatvan esztendő közeleti pályáján mindenkör, mint egy világító fáklya tündökölt s amely ezt a mélyen vallásos s a lelke egészével önzetlenül gondolkodó és alkotó embert méltán tette egy szerencsétlen, letiport, de a jövődjében rendületlenül bízó nemzetnek szellemi vezérévé, igazi értelemben veil patriarchájává.

Ezek a gondolatok rajzanak az agyamban, amikor most tollat ragadok, hogy néhány ecsetvonással megfessek Apponyinak a Magyar Külügyi Társasághoz való viszonyát. Bátran merem mondani, hogy azok között a közeleti tevékenységi ágak között, amelyekben ő olyan fáradhatatlan, ez a mi szervezetünk az ő szívéhez legközelebb állók közé tartozik, Apponyi ma

Magyarországnak a külföld elé vetített élő lelkiismerete. Apponyi ma a külföldön mint a magyar gondolat, a magyar fel-fogás, a magyar törekvések és a magyar célkitűzések élő meg-testesítője szerepel. Apponyi ma egy világ közvéleménye előtt lígy áll, mint egy mostanság letiport, megtépázott, szerencsét-len, de évezredes múltjára büszkén visszatekintő és jövőben is élni akaró nemzetnek a tipikus *representative man-je*. A politika harcmeze je nem adta meg neki a múltban azt a lehetőséget, hogy hazáját oly hivatali állásban szolgálhassa, amely az ő egyéniségének és hivatottságának leginkább felelt volna meg. Minálunk évtizedeken keresztül nem ismerték a politikai váltó-gazdaságot, minálunk az ellenzék sorai közt küzdő pártvezér-nek nem volt és nem lehetett reménye arra, hogy tehetségét olyan felelős állásban ragyogtassa, amint arra szükség lett volna. Ha tehát bár a politikai fordulat az ő nagyságának két ízben is módot adott arra, hogy mint a kormány tagja irányíthassa ha-zája közéletének egyik legfontosabb terepnumát, a kultúra ügyét, de arra, amire leginkább lett volna hivatva: a külpoliti-kában való vezetésre, a mi mostoha viszonyaink nem nyújtottak neki lehetőséget. El kellett jönnie Trianonnak, meg kellett ér-nünk a megcsonkítás és a megalázás döbbenetes korszakát, hogy ez a nemzet, amely a maga kicsiségével legalább elérte önrendelkezési jogát, tudatára ébredjen annak, hogy ez a férfi mit jelent neki a külpolitikai téren, hogy ez a férfi micsoda *valeur* a kicsinyes torzsalkodások és a sajnos, oly gyakran ta-pasztalt pártos törekvések zűrzavarában. Ma már minden ma-gyar ember jól tudja, hogy a nagy világon az ő egyénisége olyan érték, amely nemzetünknek a külföldön igen sokat tud hasz-nálni s ma már nincs kételkedés sehol az iránt, hogy ebben a hivatásban őt mindenkinek, társadalmi és politikai különbség nélkül nemcsak támogatni kell, hanem valósággal ő benne látjuk a mi nagy harcainknak a legnagyobb reménységét is.

Apponyi ma a magyar öntudatnak, a magyar múltnak, a magyar jelennek és a magyar jövőnek a világ közvéleménye előtt legpregnansabb képviselője. Amikor ő megjelenik a Nemzetek Szövetségében, hogy ott a mi jogainkért sikra szálljon, amikor ő elmegy az Óceánon túlra, hogy Amerika szabad földjén hirdesse a magyar igazságot, amikor ő páratlan nyelvtudásával, szónoki képességével és közjogi, meg történelmi ismereteivel

a nemzetközi konferenciák szószékein, a külföld előkelő folyóirataiban, vagy napi sajtójában keres érvényesülést a mi ügyünknek, akkor ő és a magyar nemzet nemcsak egymástól elválaszthatatlan két fogalommá lett, de egy fizikai személyben koncentrálván, egy egész nemzetnek a gondolata ölt testet. Ez az apostoli munka az ő igazi hivatása. Ez az igazi Apponyi. Ez a nyolcvan-estendős férfi egy több, mint félszázados közéleti múlt semmi mással nem pótolható tapasztalatainak a tárházával, egy, az ország közéletében mindenkor nagy szerepet játszó nemzetség vérének az átöröklés örök törvénye szerint élő erejével, egy, a tanulásban fáradhatatlan, a tudásban kimélyült, az akaratban megacélosodott és minden egyéni hiúságot kizáró idealizmusban kikristályosodott egyéniség páratlan munkakedvével olyan nekünk magyaroknak, mint a Sión hegye, ahova csak áhitattal tudunk feltekinteni, ahol a mi sorsunkat látjuk visszatükröződni s ahonnan a mi reményeink szállnak oda, az örökkévaló igazság Atyjához, aki ennek a férfinak a munkáját, ennek a törekvéseit, ennek a reményeit meg kell, hogy hallgassa, hiszen bár küzdelmek és csalódások útja ez a földi pálya, de mindnyájunkban, jó keresztényekben él az a rendíthetetlen hit, hogy ezeknek a küzdelmeknek a befejeztével elkövetkezik még reánk a megváltás s az igazságnak a diadala.

A Magyar Külügyi Társaság hivatalosan 1920. évi április hó 18-án alakult meg, de tulajdonképeni működését már az 1918. év őszén kezdte meg, amikor Magyarországnak Ausztriától történt elszakadása és közjogi értelemben vett önállósulása hazánk közéleti tényezőiben azt a gondolatot érlelte meg, hogy országunknak a világpolitikába való bekapcsolását társadalmunk megfelelő nevelése útján is elő kell készítenünk. Egy lelkes férfiú, egy, a szép eszmékért minden kiviteli nehézség ellenére rendületlen kitartással küzdő egyéniség, Paikert Alajos volt az, aki időt s fáradságot nem kímélve, agitált és buzgólkodott akkor azzal a céllal, hogy egy olyan társadalmi alakulatot hozzon létre, amely az önálló magyar külpolitikát a közönség művelt rétegeiben megérlelje, egységes célkitűzéseket teremtsen és létrehozza a társadalmi téren azt az atmoszférát, amely az egész-

séges külpolitika reális eredményeinek elérhetése végett nélkülözhetetlen. Csak vissza kell gondolnunk most, közel nyolc esztendő múlva, az 1918. év őszének a zivataros napjaira. Elszakadtunk Ausztriától, koronás királyunk pedig uralkodó jogainak gyakorlásától, a viszonyok kényszerítő hatalma alatt, visszavonult. Jogilag tekintve önállóakká lettünk ugyan, de az ország olyan volt, mint egy izzó katlan. Egy több, mint négy esztendeig tartó és szerencsétlenül végződött háború nyomán kelt minden megpróbáltatás reánk nehezedett. És ekkor érkezett el annak az ideje, hogy a magyar külpolitikát ne csak hivatalosan szervezzék meg, hanem egyúttal a társadalmat is olyként alakítsák át, hogy az az összes politikai problémák között a legfontosabb, a külpolitika iránt elegendő érzékkel rendelkezék és tisztán lásson. Valósággal sziszifuszi munka volt ez, hiszen a magyar nemzet, amelynek nagy uralkodói századokkal azelőtt oly fényes pozíciót tudtak hazájuknak biztosítani a világ külpolitikájában, az a nemzet, amely Nagy Lajosokat és Hunyadi Mátyásokot szült s amely még a szétdaraboltság korszakában is, az erdélyi fejedelemség idejében, igen nehéz viszonyok közepette a külpolitikai éleseszűségnek annyi fényes bizonyítékát szolgáltatta; ez a nemzet négyszáz év óta úgyszólván elszokott attól, hogy külpolitikával foglalkozzék. A bécsi udvar, a maga világhatalmi pozíciójában, maga vette kezébe és negyedfélszázadon keresztül keményen a kezében is tartotta ezt a problémát s amikor az 1867. évi kiegyezés létrejött és ezzel részben a delegációk intézménye útján, részben pedig a magyar miniszterelnöknek törvényileg biztosított befolyása alapján külügyeink vezetésére némi ingerenciát nyertünk, ez a nemzet széles rétegeibe, a társadalomnak a közügyek iránt érdeklődő tömegeibe -valójában nem tudott soha sem behatolni. Itt álltunk tehát 1918 őszén egy óriási kataklizmában, hadseregünk szétzüllött, határaink védtelenek voltak, ellenségek vettek bennünket körül, a béketárgyalások küszöbön állottak s a nemzet nagy részének sejtelve sem volt — ami pedig jövőnkre nézve sorsdöntő lehetett — a külpolitikai helyzet igaziképéről, sőt valljuk be, érzéke is hiányzott ennek a helyes felismerésére. A Paikert-idea tehát kétségkívül nemes és szép gondolat volt és az azóta lefolyt esztendők igazolták, hogy eszméje a gyakorlati életben dús virágzásnak is indult.

Az akkori viszonyok közepette azonban nem lehetett még szó a Külügyi Társaság tulajdonképpeni szabályos megszervezéséről, így tehát egyelőre megelégedtek azzal, hogy a külpolitikával foglalkozó közéleti kiválóságok közül többen tájékoztató előadásokat tartottak és ezek sorában természetesen a legelső Apponyi volt, aki mellett Berzeviczy Albert, Teleki Pál gróf, Hegedűs Lóránt és mások igyekeztek ezt a nemes hivatást valóra váltani. De aztán nemsokára ránk zúdult a bolsevizmus réme, majd a román megszállás, úgyhogy hosszú időnek kellett eltelnie, amíg az elvetett mag kikelhetett.

1920. évi április 18-ika tehát a Külügyi Társaság hivatalos létrejövetelének a dátuma. Felejthetetlen lesz az a jelenet mindnyájunknak, akik ezen a tavaszi napon ott voltunk a Magyar Tudományos Akadémiában, hogy az összehívó szóra egybegyűlve, testet adjunk a gondolatnak, amikor végigjártattuk szemünket a megjelentek során és ott láttuk az ország előkelőségeinek s a külpolitika iránt érdeklődő nagy közönségnek a hatalmas falanxát. Apponyi Albert gróf a feleségével, Andrássy Gyula gróf, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró, Teleki Pál gróf, Wekerle Sándor, Klebelsberg Kunó gróf, Zichy Aladár gróf, Földes Béla, Lers Vilmos báró, Nagy Ferenc, Töry Gusztáv, Zoltán Béla, Pallavicini György örgróf, Raffay Sándor, Ambrózy Lajos gróf, Csáky Imre gróf, Scitovszky Tibor, Kánya Kálmán, Drasche-Lázár Alfréd, Fáy Gyula, Giesswein Sándor, Térfi Gyula, Petri Pál, Pulszky Garibaldi, Farkas Edith, Yolland Arthur, Czettler Jenő, Angyal Pál, Havass Rezső, Paikert Alajos, Bálás Béla, Eöttevényi Olivér, Csánki Dezső, Márffy Ágost, Majovszky Pál, Dormándy Géza, Ruttkay Vilmos és még sokan mások jelentünk ott meg akkor, hogy megalakítsuk a Magyar Külügyi Társaságot. Az alakuló közgyűlést Paikert Alajos nyitotta meg, aki beszédében kifejtette, hogy a Társaság célja, mint társadalmi szervezetnek az, hogy Magyarország külügyi érdekeit minden téren erélyesen és eredményesen érvényesítse, a magyar közönség külpolitikai érzékét felkeltse, öntudatos magyar külpolitikai eszmekört alakítson ki s ezzel kapcsolatban a külföldet a magyar viszonyokról, a magyar közönséget pedig a külföldi viszonyokról állandóan és megbízhatóan tájékoztassa.

„Oda kell hatnunk — mondta a szónok — hogy őszinte és hasznos barátokat és szövetségeseket szerezzünk a külföl-

dön, ahol pedig ez nem lenne lehetséges, ott azt igyekezzünk elérni, hogy tisztelettel emlékezzenek meg mindig a magyar nemzetről.”

Az alakuló közgyűlés azután egyhangú, viharos lelkesedéssel választotta meg a Társaság elnökévé Apponyi Albert grófit, továbbá társelnökké Andrássy Gyula grófit, Berzeviczy Albertet, Csernoch Jánost, Teleki Pál grófit és Wlassics Gyula bárót. Erre az elnöki széket Apponyi foglalta el s az a beszéde, amit akkor mondott, oly klasszikus formában állította a magyar nemzet elé a Külügyi Társaság hivatását, amelynél szebben és megérthetőbben senki azt megrajzolni nem tudná.

„Mint minden szervnek atrofiája — így szólt Apponyi — úgy külügyi érzékünké is az állandó nem-használásból ered. Mikor megszűnt az erdélyi fejedelmek és II. Rákóczi Ferenc diplomáciája, tehát a XVIII. század elejétől kezdve, Magyarország és a magyar tényezők külpolitikával egyáltalában nem foglalkoztak, azt teljesen dinasztikus feladatnak tekintették, a külpolitikát dinasztikus szempontból vezették és a dinasztíával való összeköttetéseinkben évszázadokon át nem akadt rá eset, hogy dinasztikus és összbirodalmi gondolattól átitatott külügyeink vezetését a fejedelem magyar emberre bízta volna. A rendi alkotmány szereplőinek gondolatmenetét egészen elfoglalta az alkotmányos Magyarország olyan-amilyen törvényes önállósága, meg a nemesi privilégiumok megoltalmazásáért folytatott harc. Az 1848—49-iki magyar kormányzati éra túlságosan rövid volt ahhoz, hogy magyar külpolitikai tradíciókat állíthatott volna fel. Néhány külföldi diplomáciai misszióra adott ugyan alkalmat és egy ilyenben lett először kimagaslóvá idősb gróf Andrássy Gyula szereplése, e rövid epizód után azonban bekövetkeztek a teljes elnyomás szomorú évei, míg a 67-es éra ebben változást nem okozott, A 67-es éra tudvaleg a magyar miniszterelnöknek intézményesen biztosított befolyást a közös külügyek legfőbb irányelveinek megállapítására és vezetésére s a magyar országgyűlésnek kettős ellenőrző hatáskört biztosított. Egyet egyenesen, melyet a magyar miniszterelnökkel szemben gyakorolhatott és egyet, melyet a közös külügyminiszterrel szemben a delegációk útján gyakorolt. A delegációk intézményének vérszegénysége és minden évben csak rövid időre való foglalkoztatása megakadályozta azt, hogy ez

a direkt ellenőrzés hatályos legyen, a miniszterelnöknek a külügyek terén való pusztán indirekt befolyása pedig — bizonyos pillanatoktól eltekintve, amelyekben nagyobb volt a nemzeti fellobbanás, mint például az orosz-török háború idején — elvette a kedvét az országgyűlésnek attól, hogy azzal foglalkozzék, aki voltaképen csak ellenőre volt a külügyi tevékenységnek.”

Miután Apponyi a magyar külpolitikai érzék ezidő szerinti fejletlenségének az okát ebben a néhány tömör mondatban oly találóan rajzolta meg, amely megvilágította egyrészt a Habsburg-dinasztia uralma alatti külpolitikai iskolázatlanságunkat, másrészt leplezetlenül rámutatott arra is, hogy a 67-iki kiegyezés ezen a ponton bizony csak hiányos megoldást tudott létesíteni. Ennek a politikai, belső okaira nem akarunk itt kiterjeszkedni, csupán azt óhajtjuk konstatálni a 67-es orthodoxia tanával szemben, amely ezt a máskülönben kitűnő törvényalkotást egyáltalában minden szempontból teljesen bírálaton felül állónak tekintette, hogy abszolúte tökéletes törvényalkotás alig van. Apponyi különben nem habozott kijelenteni azt sem, hogy a magyar nemzetnek ez a külpolitikai tájékozottság-hiánya a magyar politikusok közül igen soknak az állásfoglalására döntő volt a múltban. Elmondja ebben a beszédében, hogy mikor idős gróf Andrássy Gyula személyében először történt meg az, hogy egy lángelmejű magyar államférfiú a monarchia külügyeinek az élére állott, akkor nemzetünknek épen a külpolitikai tájékozatlansága eredményezett egy sajátságos tényt. Andrássy ugyanis rendkívül nehéz viszonyok közepette, háború kikerülésével tudta akkor a monarchia és különösen a magyar nemzet érdekeit megóvni, azonban csodálatos, hogy diplomáciai sikereinek a tetőpontján épen a magyar nemzet részéről találkozott legkevesebb megértéssel. „Magamat sem veszem ki — mondja nemes nyíltsággal Apponyi — én sem értettem őt meg. Egyike volt ez azon politikai ténykedéseimnek, melyet leginkább megbántam.”

Azt hisszük, ennél nyíltabb őszinteséggel és az igazán nagy lélek mélyebb közvetlenségével senki sem szögezhetne volna le azt a tényt, hogy a politikában változnak a viszonyok épúgy, mint a megítélések és sokszor kénytelenek vagyunk a múltban megdönthetetlennek tartott álláspontunkat is revízió alá venni.

De minket ez a visszaemlékezés inkább azért érdekel, mert élesen rávilágít arra, hogy a külpolitika egyetemes szempontjai iránt való érzék az évszázados elhanyagoltság miatt, ebben a különben erős politikai képességgel rendelkező nemzetben annyira meggyengülhetett, hogy félszázaddal ezelőtt, Andrássy külügyminisztersége alatt, még olyan politikai kapacitások is ennek a hatása alá kerültek, aminő Apponyi volt.

„Katasztrófális események folytán és olyan körülmények között, amelyek lehetetlenné tették, hogy ennek megőrüljünk — így folytatta Apponyi — tényleg helyreállott Magyarország teljes függetlensége és ezáltal annak a szükségessége, hogy külügyeinkkel teljes tudással foglalkozni tudjunk. Az események azonban minket a vízbe dobtak, mielőtt úszni tanultunk volna. A magyar nemzetnek össze kell tehát szednie összes természetes adományait, egész politikai génuszát, hogy ezt ezen a területen is tudja érvényesíteni, még pedig a legnehezebb és legdöntőbb körülmények között.”

Miután Apponyi ekként külpolitikai mentalitásunk egész horizontját megrajzolta, rátért a Magyar Külügyi Társaság megalakításának szükségességére és annak a feladataira. „Nagyon indokolt volt tehát — mondja — egy olyan társadalmi szerv megalakítása, amelynek feladata nemcsak a külügyek iránti érzék ébrentartása, hanem azoknak a tudományoknak szervezése és irányítása is, amelyek szükségesek arra, hogy a magyar intelligenciának hivatott része ennek a tárgynak tudományos alapjaival megismerkedhessek, valamint annak a propagandának a szervezése, amelyet eddig oly sajnálatosan elhanyagoltunk. És hogy elhanyagoltuk, nem csupán a mi ázsiai indolenciánknak tulajdonítandó, ámbár ennek is, de annak a körülménynek is, hogy a közös külügyi szolgálat támogatására ebben a tekintetben nem mindig számíthattunk. Én például akárhány helyen külföldön, ahol előadást tartani szerencsém volt, a magyar alkotmány fejlődéséről, Magyarország közjogi helyzetéről, gyakran tettem azt azzal a kellemetlen érzéssel, hogy nem tudtam, vajjon, ha hallgatóimnak valamely része bővebb felvilágosításért ott levő külügyi képviselőtünkhöz fordul, attól megerősítését és nem megcáfolását, vagy legalább is lemosolygását fogja-e hallani annak, amit elmondtam?”

Megdöbbenően komoly jellemzése ez a mi, az összeomlást

megelőző utolsó félszázad alatt észlelt külpolitikai helyzetünknek, amely a meggyőző igazság erejével hat, amikor a mi hosszú időn át való külpolitikai elárvultságunkat így festi meg. Ma már nyíltan lehet erről beszélni, ma már leplezetlenül elmondhatjuk, hogy a magyar államiság és a magyar önállóság követelményei iránt a monarchia irányadó tényezőinek jelentékeny része nemcsak hogy elegendő érzékkel nem bírt, de azt egyenesen ellenséges szemmel nézte. Én magam is érdekesen szomorú élményt éltem át ezen a téren. Amikor 1908-ban a monarchia Bosznia-Hercegovinát annektálta, a magyar közvéleményben élen alakult ki az a felfogás, amely azután törvényhozási úton is kifejezésre jutott, hogy Magyarország ezekre a tartományokra — mint a Magyar Szent Korona egykori részeire — a jogigényét fentartja. Én két évvel később az annexió ügyéről Németországban több előadást tartottam és pl. Majna-Frankfurtban is, az ottani Jogászegyletben előadtam nemcsak az annexió lényegét és politikai jelentőségét, de egyúttal kifejtettem Magyarországnak Bosznia-Hercegovinára vonatkozó történeti jogait is. A frankfurti napilapok akkor erről az előadásomról hosszabb tudósítást közöltek, ami úgy látszik, szeme elé került olyan bécsi köröknek, amelyek nem szívesen látták az önálló magyar törekvések hangoztatását. S amint aztán bizalmasan értesültem, igen magas helyről tudakozódtak aziránt, hogy vajjon én felsőbb megbízásból tartottam-e jelzett előadásomat? Amikor aztán megnyugtatták őket, hogy az előadás csak az én egyéni akcióm volt, a dolog elsimult. Ime, egy kis illusztráció arra nézve, hogy a teljesen legális magyar felfogás is hogyan kerülhetett ellentétbe a bécsi irányadó körök nézetével.

Elnöki megnyitó beszédének további folyamán Apponyi a Külügyi Társaság első feladatáknak azt jelölte meg, hogy mivel a régi szövetségek megszűntek, készítsük elő a magyar közvéleményt a teljesen” szabad orientációval kiépítendő magyar külpolitikára, megválasztva ezentúl szövetségeseinket ott, ahol „a nemzeti rekonstrukció munkájában minden tekintetben a legjobb akaratot és a leghatályosabb segítséget nyerhetjük.” A Társaság közvetlen programjának második feladatáknak pedig kifejtette, hogy külügy és belügy teljesen összenőtt, „belpolitikánkban és annak minden ténykedésében, kormányzati és törvényhozási szempontból, sőt öntudatos vezetés alá állítandó

társadalmi momentumaiban is, mindig tekintettel kell lennünk arra, hogy azok kifelé milyen kihatást gyakorolnak?” Itt Apponyi, a maga kultuszminiszteri tapasztalataira hivatkozva, leszögezte azt a tényt, hogy a legszorosabb értelemben vett magyar belügyek elintézésébe is mindenkor erősen befolytak a külügyi tekintetek is, ami speciálisan a vallás- és közoktatásügyi minisztérium reszortjánál érthető is. „A mi mai helyzetünkben — így szólt — egyenesen életkérdés az, hogy a mi belügyi politikánkat összhangba tudjuk hozni azzal a törekvéssel, hogy a művelt világnak tiszteletét és rokonszenvét magunknak biztosítsuk.”

A csonka ország világpolitikai helyzetét ezekkel a szavakkal illusztrálta: „A legjobb propaganda-munka az, hogy Magyarország tényleg azt a gondolatot ébressze azoknál a hatalmaknál, amelyek ma a világ sorsa fedett döntenek, hogy Keleteurópának és az ahhoz fűződő nagy emberiségi érdekeknek a nyugalma egy erős Magyarország által jobban van biztosítva, mint bármely alakulat által.”

A propagandáról szólva elmondta még, hogy itt különösen irodalmi téren, igazaink ismertetése céljából kell sürgősen cselekednünk, végül pedig kitért arra, hogy a Külügyi Társaság a Nemzetek Szövetségének eszméjét is szolgálni kívánja. E téren magát a Népszövetség gondolatát, mint ideált kellőleg mérlegelve, nem habozott kijelenteni, hogy ennek mostani alakjában, súlyos hibái is vannak, amelyeknek a reformjáért küzdeni nekünk is kötelességünk és ezt békés eszközökkel leginkább azokon a fórumokon végezhetjük, ahol módunkban áll a világ közvéleményéhez fordulni s azt felvilágosítani. Mikor Apponyi ezt elmondta, akkor Magyarország még nem volt a Nemzetek Szövetségének a tagja, így tehát fokozottabb mértékben megokolt volt a Külügyi Társaságnak az az akciója, amely a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójába kívánt bekapcsolódni, mint ennek magyarországi szerve. A megfelelő angol társaságtól ez: irányban akkor már megkeresés is érkezett hozzánk s azért beszédét Apponyi így folytatta: „A jól felfogott magyar érdek politikai szempontjából is a bekapcsolódás a Nemzetek Szövetsége mellett, most meginduló mozgalomba reánk nézve rendkívüli fontosságú.”

„Ezek azok a gondolatok — fejezte be a beszédét — amelyeket ennél az alkalomnál kifejtteni óhajtottam, hogy minden tényezőnek, a külügynek, a belügy minden részének, a jogrendnek, a jogrend biztosításának, a kultúrpolitikának, a szabadság és a demokratikus haladás biztosításának összhangja mennyire szükséges arra, hogy Magyarország megszerezze azt az erkölcsi pozíciót, amelynek megszerzése alapja annak, hogy megint visszanyerje — adja Isten, mentől előbb — az őt megillető hatalmi pozíciót!”

Apponyinak itt vázlatosan ismertetett s rendkívüli hatást kiváltott beszéde után a Magyar Külügyi Társaságot megalakultnak jelentette ki és az alakuló közgyűlés egyúttal megválasztotta a Társaság vezetőségét is, melybe a fentebb említett társelnökökön kívül, mint igazgatóságot, Paikert Alajost, Bálás Béla nyűg. főispánt és e sorok íróját választotta meg.

Most már megkezdődött tehát a Társaság munkája, amely itthon a felvilágosítást, a külpolitikai nevelés céljait szolgálta s evégből szakosztályaiban előadások tartása, munkák kiadása, önálló könyvek és röpiratok megírása és egyéb hasonló eszközökkel igyekezett programját valóra váltani, a külföldön pedig a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójába való tényleges bekapcsolódás révén kezdte meg fontos hivatásának a realizálását.

A Népszövetség támogatására Olaszországban alakult társadalmi szervezet nevében Ruffini egyetemi tanár, volt miniszter meghívására a Külügyi Társaság ekkor Miklós Ödön nyűg. államtitkár által képviseltette magát azon a milánói konferencián, amelyen Társaságunk felvétele a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójába tényleg megtörtént, ennek a folyamánként pedig az 1921. év januárjában Parisban, az Unió tanácsülésén jelent meg először Társaságunk egy háromtagú delegációval, amelynek vezetője Apponyi gróf volt, tagjai pedig Paikert Alajos és e sorok írója.

A párisi konferencia jelentőségét a Magyar Külügyi Társaságra nézve épen az adta meg, hogy azon a magyar delegációt Apponyi vezette s az ő ottani felszólalásai adták meg az irányt nemcsak a magyar álláspontnak, de egyúttal ez volt az első alkalom a háború után, hogy nemzetközi konferencián a magyar társadalomnak módja nyílt felfogásának a kifejtésére. Maga a

párisi konferencia tulajdonképpen a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójának u. n. *conseil*-, tehát tanácsulése volt, amely az évente megtartatni szokott *assemblée*, tehát közgyűlés elé kerülő fontos tárgyakat előzetesen vitatta meg. A conseilnek minden ország népszövetségi szervezetéből három tagja van és ezeknek a sorába Apponyi mellett eredetileg Berzeviczy Albert volt kijelölve, aki azonban akadályozva volt a kiutazásban. A conseil-ülésnek a jelentőségét reánk nézve egyébként épen az a mozzanat emelte, hogy Magyarország akkor még nem volt felvéve a hivatalos Nemzetek Szövetségébe, tehát ez volt az első alkalom, amikor a Népszövetség eszméjét támogató és már akkor is sok állam megfelelő organizációját felölelő intézményben Magyarországnak lehetősége nyílt felfogása kifejtésére.

A külsőségek is mutatták már a konferencia fontosságát. Léon Bourgeois, a francia szenátus elnöke, aki akkor egyúttal a Népszövetségi Uniónak is elnöke volt, a francia szenátus épületének, a történelmi nevezetességű PaJliais de Luxembourg-nak több termét bocsátotta a konferencia rendelkezésére, úgy-hogy a keret a mozzanat jelentőségéhez méltó volt. Soha sem felejttem el azt a pillanatot, amikor a tanácsteremben megjelentünk. A fogadtatás hűvösen udvarias volt s jellemző volt például az egyik azóta elhalt francia diplomatának, D'Estournelles de Constant-nak a viselkedése, aki Apponyit még a régi jó időkből jól ismerte, sőt tudomásom szerint a háború előtti magyarországi tartózkodása alkalmával vendége is volt neki, de mikor most megpillantotta, akkor az udvariasan tartózkodó főhajtáson kívül a barátságnak egyéb jelét dokumentálni nem volt hajlandó, sőt a nap folyamán alkalmat vett arra is, hogy Apponyinak ezt a tartózkodó magatartását megmagyarázza, ami persze nem volt egyéb, mint az, hogy az ő hazája „ellenségeiver”^{tc} szemben őt a jogos keserűség tölti el. Visszafojtott idegességgel mutatott rá a német csapatok által francia területen elkövetett pusztításokra és ezekből azt a konklúziót vonta le, hogy azzal a nemzettel szemben, amely ennek a pusztító szellemnek a fegyvertársa volt, őt méltó elkeseredés tölti el. Apponyi erre az elfogult, de a háború utáni évek francia mentalitását élénken jellemző nyilatkozatra önérzetesen, de finom vágással riposztott, amikor azt felelte, hogy elismeri ugyan a franciákat ért súlyos veszteségeket, azonban ne feledkezzenek el arról sem,

hogy viszont mi a mi hazánknak két harmadát veszítettük el és ebben a nagy összeomlásban maga Apponyi is nemzetségének ősi otthonát látta idegen impérium alá kerülni. Ha tehát azt keressük, hogy ki a nagyobb vesztes, akkor nem lehet vitás a mi szegény nemzetünknek a szomorú elsősége.

Egy kis epizód ez az egész, de megvilágítja azt a helyzetet, amelyben mi akkor állottunk és ez a D'Estournelles-féle jelenet nem volt magában álló, hiszen barátokat ott igazán nem találhattunk. Apponyi taktikája ezzel szemben az volt, hogy a szőnyegre került tárgyakhoz soha nem a mi magyar keserűségünk szemüvegén keresztül szólott hozzá, hanem mindig egyetemes külpolitikai szempontokból. Így például, amikor tárgyalás alá került a lefegyverzés problémája, akkor Apponyi az egész konferencia osztatlan figyelme közepette kezdett beszélni széken és mégis határozottan, tapintatosan és mégis aláhúzva a szavakat ott, ahol kellett. Nem panaszkodott, nem igyekezett szerencsétlen hazája iránt szánalmat ébreszteni, hanem a minket ; ért sérelmeket beállította a világpolitika szemszögébe. Ez elvi alapon rámutatott a bolsevizmus fenyegető rémére, amelyet ha egy katonailag erős Magyarország fel nem tartóztathat, akkor késő lesz már Nyugateurópa jajveszékélése.

A tárgyalás alá került kérdéseknek reánk nézve másik fontos komplexuma a nemzeti kisebbségek jogainak a védelmére vonatkozott, figyelemmel a Magyarországtól elszakított részekben élő magyarság helyzetére. Apponyi felszólalásában ennél a kérdésnél élénk színekkel ecsetelte azt, hogy ennek a nagy elvnek, a kisebbségek jogainak nemcsak a dekretálása a fontos, hanem még inkább az, hogy ez a jogvédelem végre is hajtassék. Ennek a realizálását oly módon indítványozta, hogy az Unió külön bizottságot szervezzen, amely a panasz tárgyává tette sérelmeket a helyszínére teendő kiszálláskor megvizsgálva, tegyen az orvoslásra nézve előterjesztést. Végül a konferencia anyagának harmadik tárgyalási pontját illetően, amely a gazdasági helyzet bajain kívánt segíteni, előadta, hogy nekünk nagy iparvállalataink üzemének a fentartásához szükséges szénvidéket elvették tőlünk és emiatt még megcsonkultságunkban való fenmaradásunk is gazdaságilag kétségessé vált. Elmondotta, hogy a magyarországi gőzmalom-ipar és speciálisan a budapesti gőzmalom-telepek a világversenyben is a legelőkelőbb helyek

egyikét vívták ki maguknak, azonban ez a hatalmas iparág előbb-utóbb tönkre kell, hogy menjen, mivel őrlési anyagának legnagyobb részét a bácskai és bánáti gabona adta meg, azt pedig — bár ott ilyen, tömeges feldolgozásra szolgáló malomberendezések nincsenek — az úgynevezett utódállamok politikai okokból mégsem engedik hozzánk kellő feldolgozásra. Minthogy pedig a világtermelésnek legalább is a háború előtti szinten tartása világérdek és semmiféle győztes állam nem törekedhetik arra, hogy a világgazdaság ezentúl kevesebbet és rosszabbul termeljen, mint annak előtte tette: ebből következik, hogy egyenesen világérdek a mi, ily módon létrejött gazdasági válságunknak a reparációja.

Ebből a néhány és valóban csak főbb vonásaiban odavetett tételből is megállapítható Apponyi gondolatmenetének a logikája s ezt azért tartjuk fontosnak itt leszögezni, mert ő később is mindazokon a nemzetközi konferenciákon, amelyeken akár a társadalmi szervek megbízottjaként, akár mint Magyarország hivatalos delegátusa vett részt, a felmerülő kérdéseknél a magyar problémát mindenkor elvonatkoztatva annak reánk nézve oly fájdalmas, de a nagy világot nem érintő érzelmi momentumaitól, mint keleteurópai problémát állította be, amelyet ha nem orvosolnak, ebből a világpolitikának és a világgazdaságnak lesz igen súlyos, esetleg később már helyre sem hozható vesztesége. Ezt ismételten hangsúlyozzuk, mert ez a felfogás mutatja Apponyi külpolitikai koncepciójának a magasabb rendűségét és a világpolitika mindenkori felfogásába való beleilleszkedni tudását. Az kétségtelen, hogy egyénileg neki, a mélyen érző és hazája sorsát valóban szívében viselő államférfiúnak erőt kellett magán vennie, amikor nem tette külön, minden alkalommal panasz tárgyává azt a temérdek sérelmet, amely minket ért. De a valódi politikus és diplomata éleslátásával nagyon helyesen mindenkor arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem oly módon lehet a világforumokon célt érni, hogy a magunk bajait panaszzoljuk, hanem az egyetemes emberiség bajaira kell felhívni a figyelmet.

A párisi konferencia azt a három magyar javaslatot, amelyeket Apponyi gyönyörűen konstruált beszédben terjesztett elő s amelyeknek a lényegét a fentiekben vázoltam, egyhangúlag elfogadta s ez kétségkívül nagy sikere volt Apponyinak,

különösen ha figyelembe vesszük azt az ellenséges légkört, amely akkor ott bennünket körülvelt. A conseil azonban nemcsak elfogadta ezeket a javaslatokat, hanem az első kettőt, mint a saját javaslatát terjesztette a Népszövetségi Ligák Uniójának azon év júniusában Genfben megtartott közgyűlése elé. Ez bizonyára igen nagy erkölcsi eredmény volt, mert ne feledjük el azt, hogy a párisi konferencia idején Magyarországon a békeszerződés még nem lépett hatályba és hazánk nem volt a Népszövetség tagja, az akkori idők mentalitása szerint tehát, a nyugati érdekeltségek szemében, valóságos „vogelfrei” terület voltunk. Ha ennek ellenére Parisban az Apponyi javaslatait elfogadták, akkor ez azt igazolta, hogy azoknak belső igazságától és ethikai fontosságától ellenségeink sem tudtak elzárkózni. De ne felejtjük el azt sem, hogy Apponyi ezekben a javaslatokban letette annak a külpolitikájának a pilléreit is, amelyeket később a Népszövetségi Ligák Uniójának közgyűlésein állandóan képviselt, tehát a párisi indítványok valóságos programbeszédet tartalmaztak. Sőt tovább megyek. Apponyi, amikor később a magyar kormánytól több ízben megbízást kapott, hogy hazánkat a hivatalos Népszövetség előtt képviselje, ottani felszólalásaiban és ténykedéseiben is mindig ezeket a szempontokat követte. Ha csak egy futó pillantást is vetünk a fentebb vázolt három rezolúcióra, akkor tisztán látjuk ezt. A kisebbségi kérdés állandó figyelemmel kísérése és a kisebbségeken ejtett sérelmek tárgyilagos megállapítása — ami kétségkívül a legcélszerűbben a helyszínére történő kiszállás útján történhetik — Apponyi kisebbségi politikájának később is a tengelye maradt s az légiei j ebb azzal bővült még, hogy mind erélyesebben követeli a nemzetközi döntőbírósi eljárás alkalmazását és a népszövetségi egyezségokmány vonatkozó rendelkezéseinek ily értelmű fejlesztését. A lefegyverzés problémájába klasszikus világossággal állította be a magyar kérdést az Európát fenyegető bolsevik veszedelem szempontjából. Mi már akkor a bolsevizmus nyomóságaiból kilábalotimk, de Európa feje fölött mostanáig sem vult el egészen ez a veszedelem. Minthogy pedig egy leszerelt ország, amelyet bolsevik támadás fenyegethet, az önvédelmi eszközök hiánya miatt az európai helyzetet megmenteni nem képes, ebben implicite bennfoglaltatik az a felfogás is, hogy Magyarországtól a teljes leszerelést követelni s ezzel szemben

a szomszédoknak állig felfegyverkeztségét túrni az európai politika horizontjából nézve is kárhozatos dolog. Végül a nyersanyagtermő területek és az azokat feldolgozó országrészek egymástól elszakítása természetesen vonja maga után a termelés csökkenését, ami pedig sem nem európai, sem nem általános gazdasági világrészek.

Azt a gigantikus küzdelmet, amit Apponyi Trianon óta, sőt általában Nagymagyarország összeomlásának idejétől kezdve hazánk érdekeiért mint külpolitikus folytatott, nem lehet egyedül annak a pozitív eredményeiből megítélni. Sajnos, mi, az úgynevezett legyőzöttek, akik régi területünk egyharmadára csonkítottunk meg, igazainkért folytatott küzdelmünkben eddig pozitív eredményt elérni nem tudtunk. De ez egyáltalában nem szállítja le annak a munkásságnak politikai és etikai értékét, amelynek egy-egy mértőldjelzője Apponyinak minden külpolitikai tette. Így lehet csak valódi értéke szerint megítélnünk az ő most vázolt, párisi tevékenységét is.

Az 1921. évi január havi párisi konferencia befejeztével Apponyi egy megtisztelő felhívásnak téve eleget, ellátogatott Genfbe is, hogy ott, igen előkelő hallgatóság előtt a magyar probléma európai jelentőségéről tartson előadást. Bár ez a tevékenysége nem függött szorosan össze a Külügyi Társaság nevében és érdekében végzett munkával, de mivel egyrészt időrendileg szorosan ahhoz kapcsolódott, másrészt pedig alkalmat adott neki arra, hogy felfogását egy más, szintén jelentős környezetben újból kifejtse, néhány szóval meg kell ezt is említenünk.

Akkortáiban a *Revue de Genève* című folyóirat több állam vezető politikusát hívta meg előadó asztalához, hogy mindegyik a saját hazájáról, külpolitikájának az alapelveiről tájékoztassa a közönséget. Apponyi előadásának a tárgyául — mint jeleztem — a magyar probléma európai jelentőségét választotta, de ezt felhasználta arra, hogy egyrészt teljesen tárgyilagos aggályait fejtsse ki Keleteurópa balkánizálása miatt, másrészt pedig igen magas színvonalú vitába elegyedjék Danielouval, a francia kamara tagjával, aki az ottani képviselőházban a magyar békeszerződés előadója volt. Apponyi találóan mutatott rá a fejtegetéseiben Danielou tévedéseire. A helyzet megértése végett

ugyanis tudnunk kell, hogy a trianoni békeszerződés francia előadója is elismerte, hogy ez nemcsak a geográfiai határokat nem respektálta, hanem az etnográfiai határokra sem volt elég-figyelemmel. Ezzel szemben azonban azt mondta, hogy ezen nem lehet segíteni, mert az anyaországtól elszakított magyarok úgysem lanknak egy tömegben, hanem csak nyelvszigeteket alkotnak és így az anyaországgal való együttmaradásuk keresztül-vihetetlen lett volna. Ennek a kétségtelen falsumnak a megcáfolására Apponyi rámutatott arra, hogy Trianon 3,300.000 fajmagyart szakított el az anyaországtól és ezeknek több, mint a fele, kereken 1,180,000 fajmagyar olyan vidéken él, amelyek a csonkaországgal közvetlenül határosak (Csallóköz, Arad és Nagyszalonta vidéke stb.). Nyilvánvaló tehát, hogy Danielou-nak még ezt az egyetlen, a külföld szempontjából talán elfogadható érvét is kellő értékére szállította le Apponyi, amikor a francia előadó munkájának a hiányaira mutatott rá. De loyálisan elismerte annak általunk is elfogadható, vagy legalább a helyzet kegyetlenségét enyhíteni óhajtó okfejtését. Konklúzióképen aztán megállapította, hogy a trianoni szerződés nemcsak magyar, hanem egyetemes európai szempontból is veszedelmet jelent. Az 1921. év nyarán, pontosan június 4-én kezdődött meg Genfben a Népszövetségi Ligák Nemzetközi Uniójának évi — sorrendben már ötödik — közgyűlése. Erre a magyar delegációt Apponyi vezette ki és annak a tagjai a vele együtt a főtanácsba delegált Paikert Alajoson és e sorok íróján kívül Ludwig Ernő főkonzul, Charmant Oszkár, a budapesti Közjegyzői Kamara elnöke és Horváth Jenő, a Magyar- Külügyi Társaság igazgatója volt. Akkor az Unió elnöki tisztét Ador Gusztáv, a svájci köztársaság volt köztisztviselőben álló elnöke töltötte be, úgyhogy a kongresszus egész munkáját és tevékenységét svájci szempontból is jelentékenyen emelte az ő egyénisége. Apponyit a kongresszus egyik alelnökéül kérték fel, de ő ezt a nála megszokott tapintattal és önzetlenséggel elhárította magától, mert akkor Magyarország még nem volt a Népszövetség tagja, ő tehát nem akarta a hazáját még a saját személye útján sem egy, ezt az eszmét szolgáló intézményben vezető helyen reprezentálnia. Ekkor aztán felkérték őt a közgyűlés egyik hivatalos szónokául, ami rendkívül nagy megtiszteltetés volt, ha meggondoljuk, hogy kivülről csali a vezető, nagy európai államok népszövetségi ligái-

nak egy-egy reprezentánsa jutott ez alkalommal szóhoz. Ma sem felejttem még azt a felemelő mozzanatot, amikor a közgyűlés ünnepélyes megnyitásán, röviddel a svájci kormány egyik tagjának megnyitó-beszéde után, megjelent Apponyi impozáns alakja a szónoki emelvényen. Aki nem volt ott, annak a szituációt néhány ecsetvonással meg kell magyaráznunk. A színtér: Svájc. A vezetők: Franciaország, Anglia és a többi ántánt-hatalom képviselője. Ezzel szemben ott van a kis Magyarország, amely — bár akkor még a trianoni sors nem volt végleg megpecsételve — mégis lélekszámban, területben és legyőzöttségében szomorú sorsra volt már kárhozható és ennek a kis országnak ez az államférfia ott, a nagy világ-nyilvánosság előtt mondhatta el terjedelműleg nem hosszú, de mindnyájunknak a szívébe markoló beszédét, amikor kifejtette, hogy ő a barrier másik oldaláról beszél és szava tele volt nemes meghatottsággal, amikor elmondta, hogy a magyar nemzet célja: „de faire tomber les barrières et d'arriver à la paix réelle et définitive, celle qui est dans les âmes autant que sur et efficace.”

A genfi közgyűlés egyébként hat bizottságban tárgyalta le programját s ezek közül Apponyi a nemzeti kisebbségek védelmét tárgyalóban fejtett ki élénk tevékenységet. Nekem volt szerencsém vele együtt ebben a bizottságban helyet foglalhatni és közvetlenül tapasztalni azt a feltétlen tiszteletet, amelyet vele szemben még ellenségeink is minden alkalommal mutattak. Apponyi itt is határozati javaslatot nyújtott be a kisebbségi ügyekkel foglalkozó állandó bizottság alakítására és a közgyűlés ezt el is fogadta s a hivatalos Népszövetség elé oly értelmű előterjesztés megtételét mondotta ki, hogy az ilyen bizottságoknak joguk legyen a helyszínére kiszállni és ott a népszövetségi tanácstól reá ruházott hatáskörben még bírói vizsgálatot is megejteni. A genfi tanácskozások pozitív eredményeit — épp úgy, mint később is, nem egy életre való és magyar kezdeményezésre a Ligák Uniójában elfogadott határozatát — megíúsította eddig a hivatalos Népszövetség úgynevezett alkotmányát körülíró és a legmerekvebb formalizmussal takaródzó szervezet. De erre megint csak azt mondhatjuk, hogy az^igazsá^, útja, hosszú és rögös s amit ma még nem tudunk kieszközölni, azt a jövő meghozhatja nekünk. Szükségünk van fáklyavivőkre, akik ezt a sötét utat állandóan megvilágítják.

A Népszövetségi Ligák Uniójának a munkásságát minden részletében tovább követni e soroknak nem lehet feladata,, hiszen nem az a szándékunk, hogy az Unió munkásságát vessük papírra, hanem az, hogy Apponyinak a Magyar Külügyi Társaságban kifejtett tevékenységét vázoljuk. Legyen szabad tehát az Unióval kapcsolatban még csak két mozzanatról megemlékeznem. Az egyik 1922. évi októberben játszódtott le Budapesten, amikor az Unió főtanácsa itt tartotta az ülését. Budapest akkor az Unió révén a nemzetközi társadalom sok számottevő tagjának volt a találkozó pontja. Az elnöki tisztet Ruf fini volt olasz miniszter, egyetemi tanár töltötte be, az egyes államok közül pedig, amelyek itt képviseltették magukat, megemlítjük Olaszországot, Nagybritanniát, Franciaországot, Japánt, Kínát, Németalföldet, Svédországot, Dániát, Ausztriát, Németországot, Görögországot, Lengyelországot, Törökországot és még sok más államot. A budapesti gyűlés nem úgynevezett assemblée volt, hanem conseil, vagyis tanácsülés, amely azonban jelentőségében vetekedett az assemblée-val.

Ami speciálisan Apponyinak itt való szerepét illeti, arra, mint a vendéglátó Magyar Külügyi Társaság elnökének, eminens módja és alkalmá volt. És ezt gyönyörűen oldotta is meg. A beható tanácskozásokkal eltöltött napi munka végeztével gondoskodtak az előkelő külföldieknek társadalmunk vezető egyéniségeivel való bizalmas megismerkedéséről is. A külföldi vendégek tiszteletére a Külügyi Társaság rendezett a parlamentben fogadást, másnap a miniszterelnök, Bethlen gróf fogadta a vendégeket, majd a székesfőváros adott a tiszteletükre ebédet, ugyanaznap pedig a kormányzó teát. Az ünnepeket a m. kir. Operaházban lejátszódo díszelőadás folytatta, amikor Dohnányi Ernő „A vajda tornya” című operáját adták elő, a zárókövet és a közönségre legközvetlenebb hatást gyakorló mozzanatát pedig a Pesti Vigadó nagytermében lezajlott hatalmas nagygyűlés adta meg, amely-en Apponyi elnökölt. Tőle jobbra-balra az említett különféle államok nagy társadalmi szervezeteinek előkelő képviselői. Apponyi nagyszabású megnyitójában találó szavakkal jellemezte annak a külpolitikai lépésnek a horderejét, hogy Magyarország belépett a Népszövetségbe. Az Unió budapesti ülése kétségkívül nagy lépése volt a Külügyi Társaságnak az Unióban való szerepe megszilárdításához és ezzel

megkezdődött Magyarország és képviselőinek az Unió egész munkásságában a régihez képest sokkal intenzívebb és sokkal befolyásosabb ténykedése.

A Népszövetségi Ligák Uniójának a munkájában Apponyi még igen intenzív szerepet játszott az 1923. év június havában Bécsben megtartott közgyűlésen is. Már fentebb rámutattunk arra, hogy az Unióban Apponyi tevékenységének igen tekintélyes része a nemzeti kisebbségek ügyének az igazságosság és méltányosság keretei közt leendő rendelkezésére irányult, ő nagyon jól tudta azt, hogy az úgynevezett kisebbségi szerződések és a népszövetségi egyezség-okmány erre csak rendkívül kis mértékben adnak lehetőséget, de mindig az volt az álláspontja, hogy mind a két említett jogalkotás, mint általában bármely jogintézmény is fejlesztésre szorul és amikor egy nemzetközi intézménynek a hibáit a gyakorlat megmutatja, akkor azon fokozatosan segíteni kell, azoknak a részleteknek a kiküszöbölésével és a hibás intézkedéseknek a módosításával, amelyek az intézmény tulajdonképeni céljának az elérésére aggályosak. Apponyi itt is — mint mindig — az ideált tartotta a szem előtt: nincsenek oly tökéletes intézmények, melyek hiányai az idők folyamán napvilágra ne jönnének, ha pedig vannak, akkor éppen az igazságosság eszményének, mint ideális célnak a megvalósítása érdekében kell ezen segíteni.

Ezt az alaptételt követve magától értődik, hogy ő sem a nemzeti kisebbségek jogait szabályozó nemzetközi szerződéseket, sem pedig a népszövetségi egyezség-okmányt ideális alkotásnak nem tekinthette, sőt minden alkalmat megragadott arra, hogy azoknak a hibáira — és pedig politikai és jogi okoskodással — rámutasson s az illetékes tényezőket azoknak a reformjára nógassa. Hogy aztán ez az akciója eddig pozitív eredménnyel nem járt, az semmit nem von le az ő érdeméből, mert hiszen a hibás intézmények megjavítása nem az ő hatalmi szavától függ. Sőt tovább megyek: az, hogy ezek az ő, minden alkalommal megismételt észrevételei eleddig eredménytelenek maradtak, a legfényesebben bizonyítja azt a tényt, hogy a jelenlegi külpolitikai helyzetben hatalommal rendelkező és döntésre hivatott tényezők egyáltalában nem a jogszeme diadalát, hanem az úgynevezett békeszerződésekben, tulajdonképpen pedig a békediktátumokban maguk javára kikényszerített ked-

vező pozíció perpetuálását kívánják. Ha egy politikusnak sikerül a tárgyilagosan gondolkozó közvélemény előtt igazolni azt, hogy az az intézmény, amelyet ő támad, nem tökéletes és egyúttal sikerül azt is igazolnia, hogy az igazságosság elvének a megvalósítása érdekében azt akként kellene reformálni, amint ő javasolja, akkor a reform elmulasztásáért a felelősség nem őt terheli, hanem azokat a hatalmasokat, akik a maguk, illetve államaik önös törekvéseit tetszetős jogi formákba öltöztették, amelyeknek azonban az erkölcsi tartalmuk mindinkább gyengül. Nos, a kisebbségi problémában a Népszövetség fennállása óta állandóan tapasztalt tény, hogy minden alkalommal, amikor egy kisebbség jogos panasszal fordult a Népszövetség tanácsa elé, akkor az utóbbi vagy húzta-halasztotta a dolgot, vagy pedig végül nem térhetvén ki a megoldás elől, legtöbbször olyan döntésre jutott, amely az erkölcsi jogelvet kielégíteni egyáltalában nem képes. Ennek a ma érvényes formális jogban, illetve a ma létező népszövetségi intézmény struktúrájában és a politikában egyaránt megvan a maga oka. Az előbbiben az, hogy a kisebbségi panaszokat csak akkor lehet tárgyalni, ha a Népszövetség tanácsának valamelyik tagja azt magáévá teszi, amiből folyik, hogy mivel a tanácsban a jelenlegi úgynevezett győztes nagyhatalmak és az ő kegyelmükből oda belekerült egyéb államok, illetve kormányaik alkotják a többséget, így érdembeli döntést ezeknek az érdekei ellen nem lehet keresztül vinni. A formai jog mellettünk szólhat tehát, de az erkölcsi igazságban mégis elmarasztaltatunk. Apponyi egyik állandó külpolitikai akciója e szerint az, hogy a kisebbségi panaszok tárgyalását minden állam, amely a Népszövetségnek tagja, kikényszerítse, ezzel tehát az úgynevezett győztesek megkülönböztetett volta kiküszöböltessék. Sőt tovább megy és ezt a jogot nemcsak maguknak az államoknak óhajtaná megadni, hanem a kisebbségek közjogi, egyházi, kulturális, gazdasági közületeinek is, tehát mindazoknak a testületeknek, amelyek a magasabb ethikai felfogás szempontjából jogosan képviselik egy-egy kisebbség jelentékenyebb tömegét. Példával élve: kellene, hogy panaszjoga, illetve úgynevezett aktorátusa legyen az erdélyi magyar egyházak bármelyikének, vagy a felvidéki református iskolák felügyeleti hatóságának, vagy a bácskai magyar gazdasági érdekeltségnek stb. Apponyi reform-törekvésének egy másik része

pedig ezen a téren azt célozza, hogy a kisebbségi panaszok feletti döntés vétessék ki a népszövetségi tanács illetékessége alól, mert az, mint politikai testület, erre nem alkalmas, és utaltassék nemzetközi döntő bíróság elé. A jogszeme szempontjából nem lehet kétség az iránt, hogy a fejlődésnek ez az útja a helyes s az anyagi igazság szempontjából ide kell törekednünk.

Az 1923. évi bécsi konferencián Apponyi ebben az irányban igen erőteljes munkásságot fejtett ki, amelynek meg is volt a maga szép eredménye, amennyiben — bár a közgyűlés tagjainak jelentékeny része a magyar felfogással, sőt nemzetünkkel szemben is ellenséges gondolkozású államokból került ki — még se tudott elzárkózni az igazságnak azon erkölcsileg kötelező ereje elől, amely a nyilvánosság előtt minden közéleti tényezőt kell, hogy kötelezzon. Ennek tulajdonítható, hogy a bécsi konferencia rezolúciójá emelte Apponyinak azt a javaslatát, amely a kisebbségek sérelmeinek az orvoslása terén az eddig tapasztaltakkal szemben „reformatio in melius”-t indítványozott. A vonatkozó rezolúció, amelyet maga a közgyűlés fogadott el, kimondja, hogy jogosnak tartja azt, hogy egy-egy panaszt a Népszövetség bármely tagja, tehát bármely állam kormánya benyújthasson, de azonkívül joga legyen erre az önkormányzati testületek alkotmányos képviselőinek is, végül pedig a vallási, gazdasági, vagy kulturális kisebbségi testületeknek. Kimondotta továbbá a rezolúció azt a kívánságát is, hogy a kisebbségi panaszok elbírálása az egész vonalon a kontradiktórus eljárás szerint történjék, amiben benne van az, hogy a sérelmezett kisebbség nemcsak a panasz megtételénél kell, hogy meghallgattassék, hanem akkor is, amikor a panaszolt állam kormánya erre megtette az észrevételeit, szóval az egész eljárás úgy folyjék le, mint egy, a modern jogelvek szerint felépített bírósági tárgyalás. A bécsi rezolúciónak ez a végeredménye magában is igen jelentős volt s bár ismételtlen leszögezzük azt, hogy egyelőre, sajnos, még megvalósítást nem nyert, hiszen a Népszövetségi Unió nem hivatalos, hanem csak társadalmi szerv, amelynek nincs hatásköre meglévő nemzetközi intézmények effektív megváltoztatására, de már maga az említett elvnek az elfogadása és azóta is állandó hangoztatása kétségtelen erkölcsi diadal volt azoknak a sikereknek a láncolatában.

latában, amelyeket Apponyi bámulatos szívóssággal s az igazság erejébe vetett rendületlen hittel folytatott küzdelmeiben időről-időre elért.

De hagyjuk a külföldet és nézzük azt, hogy mit csinált Apponyi a Külügyi Társaság érdekében ezek alatt az évek alatt itthon, magyar földön?

Arról itt nem akarunk szólni, hogy a Külügyi Társaság vezető munkáját, irányítását, programjának tartalommal megtöltését mindenkor az elnöki minőségnek valóban ideális értelmében vállalta és végezte is. Közéletünkben sajnosán gyakori jelenség az, amidőn nagynevű előkelőségek egy-egy társadalmi intézménynek az élére állnak és az ez által a köztudatban elért, vagy elérhető sikereket élvezik, de az illető társaság tényleges munkájából alig veszik ki a részüket. Apponyi azonban ezen a téren is az ő kristálytisza erkölcsi elvének hódol: ha vállal valamit, tudja, hogy mire vállalkozik és azt teljes odaadással végezni lelkiismereti kötelességének tekinti. A Külügyi Társaság irattára és jegyzőkönyvei meg fogják őrizni őneki ezen a téren évek során át kifejtett áldásos tevékenységét. Hány irányító eszmének a leszögezése, hány külpolitikai gondolatnak a megvitatása, előadásoknak, vitaesteknek a rendezése, folyóiratainkban és kiadványainkban egy-egy tervnek, eszmének kifejtése és megrögzítése fűződik az ő közvetlen iniciatívájához! Lelkiismeretessége annyira megy, hogy még a mindennapi adminisztráció fárasztó és sokszor bizony száraz teendőit is gondos figyelemmel kíséri s az igazgatósági ülések ilyenmő munkásságát ő maga irányítja. Pedig a magyar közönség külpolitikai tájékozottságának az emelése érdekében ő még a Társaságon kívül is élénk munkásságot fejt ki. Elég, ha ezen a téren csak arra a témérdek vezércikkre, politikai értekezésre és hasonló irodalmi termékre mutatunk rá, amelyek az évek során az ő tollából kerültek ki s amelyek mindegyike azt a célt szolgálta, hogy a közönség a külpolitika eseményeit tisztán lássa, gondolatvilágát ezek az események megtermékenyítsék és a haza sorsának az intézésénél ezekre mindig kellő figyelemmel legyen.

Messze vezetne azonban, ha őneki itt benn, a mi körünkben való mindennapi munkáját részletezni óhajtánók. Legyen elég azt kiemelnünk, hogy minden vezető külpolitikai gondolat,

amit vallunk, minden terv, minden akció, amelyet megvalósítani szándékozunk, eredetileg és végső eredményében az ő koncepciója. Ha pedig súlyt vet arra, hogy egyes témák és gondolatok a közönség szélesebb körében is meggyökeresedjenek, vagy ha külföldi vendég érkezik hozzánk, aki a maga jelentőségével és a nemzetközi életben elfoglalt pozíciójával a mi igazunknak értékes szolgálatokat tehet, akkor ő soha sem késlekedik az ily munkakörben az ő legszemélyesebb tevékenységét is kifejtteni. Erre elég példa volt a múltban és van mostan is.

Lehetetlen azonban, hogy mielőtt Apponyinak a Magyar Külügyi Társasághoz való viszonya megrajzolását befejeznők, legalább nagy vonásokban rá ne mutassunk a Társaság munkásságának arra az irányzatára és kimélyítésére, amely a magyar vidéket is bevonta tevékenységi körébe s amely akciónak súlyt és jelentőséget az a körülmény adott, hogy Apponyi teljes megértéssel, odaadással és tekintélyének egész mértékével állt a Külügyi Társaság programja megvalósításának ezen része mellé is, mint annak legfőbb irányítója. Az úgynevezett vidéki akcióról szólok itt, amelyhez e sorok íróját némi egyéni emlékek fűzik, mert ő volt az, aki a Társaságban rámutatott arra, hogy bármily értékes is a Társaságnak a fővárosban lefolytatott tevékenysége, mégis a magyar intelligencia zömét csak úgy lehet megnyerni programunknak, ha nem kíméljük a fáradságot és elmegyünk oda, a nagyobb vidéki gócpontokba, ahol az élőszó erejével igyekszünk a művelt nagyközönséget céljaink igazáról meggyőzni és azt a bizonyos külpolitikai érzéket, amely nálunk sajnos, még ma sincsen meg, őbenne felkelteni és fejleszteni,

Apponyi ezt a gondolatot — mint jeleztem — teljességében és hozzá tehetjük, valóban lelkiismeretesen tette magáévá és immár évek óta, mint egy fiatal apostol járja végig az országot, hogy a nagyobb vidéki városokban külpolitikai kérdésekről nagy beszédeket mondjon és a Külügyi Társaságnak híveket szerezzen. Fényes külsőségek közepette, amelyekben visszatükröződött az egész magyar társadalomnak az a kijegecesedett felfogása, hogy az ő személye a pártokon és politikai ellentéteken messze felülemelkedő nemzetközi érték, folytak le ezek a vidéki ülések. Egyszer a Nagy-Alföld egy centruma tisztelhetette őt vendégül, másszor a Dunántúl valamelyik vezető városa:

mindenütt ugyanazt az eszmét szolgálta, ugyanazt a gondolatot és a magasabb értelemben felfogott külpolitikai felvilágosításnak és tanításnak valósággal klasszikus példái voltak azok a beszédek, amiket ő ezzel a céllal az utóbb lefolyt évek alatt Pécsen, Szegeden, Debrecenben, Szombathelyen, Győrött, Székesfehérvárott elmondott. Azt szinte magától értetődőnek kell tartanunk, hogy az ő megjelenése egy-egy ilyen, a vidéken tartott ünnepi ülésünk alkalmával mindig valódi ünnep volt, de nemcsak a miénk, hanem azé a városé is, amelyet ő a látogatásával megtisztelt. Az ő nemzeti és nemzetközi pozícióját ismerve, azt is természetesnek kell találnunk, hogy az ilyen gyűlés külsőségeiben mindazt megadta, amit a társadalom a nemzet nagy fiának megadhat. De a dolgok valódi lényege mégis abban rejlett, hogy az az érdeklődő nagyközönség, amely az ülés termét mindenütt a legutolsó zugig megtöltötte, valósággal leste az ő ajkáról a szót és mohón szívta magába az onnan elhangzott igazságot. Apponyinak egy-egy ilyen vidéki megnyilatkozása egy-egy nagy politikai, nemzeti és társadalmi esemény volt, amelynek a kirezgései sokáig voltak érezhetőek, hatásait pedig állandóaknak kell tekintenünk. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy fokozatosan sikerült a máskülönben meglehetősen nehezen mozgatható és ilyen gondolatkör iránt kevés érzékkel bíró magyar társadalmat a Külügyi Társaság programjának effektív támogatására megnyerni.

De leteszem a tollat, pedig írni valóm sok volna még. Ha csak nagy körvonalakban akarnám is híven jellemezni Apponyinak és a Külügyi Társaságnak egymáshoz való bensőséges viszonyát, akkor még oldalakat kellene megtöltenem, talán nem mindig nagyjelentőségű, de annál intimebb és sokszor döntő minőségű részleteknek a leírásával. Hiszen mi, akik oly szerencsések vagyunk ezen a téren az ő közvetlen munkatársai lehetni s ebből folyóan gyakran érintkezve övele, közvetlenül érezzük az ő nagy egyéniségének minden hódolatot parancsoló \ volta mellett is közvetlen melegségét, mi talán azon kevesek közé tartozunk, akik leginkább tudjuk megérteni, értékelni és élvezni az ő tiszta lelkének és sokszor őszinte humorának a csillogását is. Az együttműködés mindezekre sok alkalmat ad

és a nagy ember valódi nagyságát jobban lehet megismerni akkor, amikor nem a nagy nyilvánosság előtt szerepel, hanem bizalmas körben adja magából azt, ami az ő igazi Énjéhez tartozik. De célunk nem lehet Apponyinak a Külügyi Társaságban kifejtett munkássága minden részletét kifejteni. Mi képet akartunk festeni, amely képnek a tárgya a Külügyi Társaság, a maga komoly programjával, a maga határozott célkitűzésével és a maga elszánt munkakészségével. Ennek a képnek azonban színt, tartalmat, melegséget az az egyén ad, aki az egész eszmét valóra váltotta, aki azt fáradhatatlan odaadással szolgálja s aki most, élete nyolc évtizedének a befejeztekor is közéleti tevékenységének ezt a jelentős részét, amely a mi szívünkhöz olyan közel áll, igaz megértéssel és szeretettel veszi körül. Ez Apponyi Albert nekünk, a Magyar Külügyi Társaságnak!

Apponyi gazdaságpolitikai és társadalom- politikai felfogása

Írta: Földes Béla

A társadalomgazdasági eszmék megvalósítására négy tér kínálkozik: az irodalom, a társadalom, a kormányzat, a politikai ill. törvényhozási aréna. Gróf Apponyi Albert tevékenységével mindegyik téren találkozunk. Sokszor tollhoz nyúlt a társadalomgazdasági eszmék tisztázása érdekében. Vezetője volt és vezetője ma is számos társadalmi szervnek. Mint kormányfő ugyan nem közgazdasági ügykör élén állott, de a minisztertanácsban résztvevő közgazdasági kérdések eldöntésében. Működésének súlypontja azonban kétségen kívül a törvényhozói munkára esik. Apponyi par excellence parlamenti egyéniség és mint ilyen korának egyik legkiemelkedőbb alakja. Ha ismerni akarjuk Apponyi társadalomgazdasági eszméit, legteljesebben és legtisztábban ismerjük meg a törvényhozó testületben elmondott beszédeiből, amelyek egy félszázadot meghaladó korszakot ölelnek fel, még pedig olyan korszakot, melyben Magyarország szerény arányokból nagyra nőtt, hogy aztán történelmi múltjának legmélyebb fokára taszították le és melyben a problémák végnélküli sora került törvényhozási elintézésre vagy legalább törvényhozási tárgyalásra.

Apponyi törvényhozói működésének legnagyobb része a közjogi téren érvényesült. Apponyi az utókor emlékezetében "Éy fog élni, mint a magyar nemzeti eszme következetes, kitartó hirdetője, mint az az államférfi, aki az Ausztriával kötött kiegyezést magyar nemzeti tartalommal akarta telíteni, mint az az államférfi, aki a törvények által önállónak elismert magyar hadsereget valóban magyarrá akarta tenni, mint az az államférfi, aki a politikai tévelygések folytán a korona javára

megzavart egyensúlyt király és nemzet között ismét helyre akarta állítani. De ezen jelentősége mellett számot tesz Apponyi munkája a közgazdasági politika terén is. Jelentékeny közgazdasági készültsége, átfogó elméje, a társadalmi haladás és a társadalomerkölcsi postulatum megértése magukkal hozták, hogy Apponyi működése a közgazdasági politika terén is mély nyomokat hagyott. Mosolyogni való dolog, ha Apponyit majd reakcionárizmussal, majd fekete, majd vörös szocializmussal vádolják, holott valójában annak a 19. század végén győztes társadalomerkölcsi iránynak volt a törvényhozás terén egyik legvilágosabban látó képviselői. Ennek az iránynak legfőbb igazságait magáévá tette. Ennek a társadalomerkölcsi iránynak credója volt Apponyi credója is, úgymint: 1. az önérdek mellé mint a gazdasági tevékenység rugója mellé állítandó a közérdek; 2. az egyéni tevékenység mellé állítandó az állam tevékenysége a közgazdaság terén; 3. a termelési politika mellé állítandó a helyes és igazságos jövedelem- és vagyonelozlási politika; 4. az erőseknek nyújtandó szabadság mellé állítandó a gyengéknek nyújtandó védelem.

Emlékirataiban elmondja Apponyi, hogy életének két évét,, amint mondja, legszorgalmasabb éveit, 1868—70-ig, nemzetgazdasági tanulmányoknak szentelte. Kautz tankönyvéből indult ki, mely igen jó áttekintést nyújtott a közgazdasági elméletek történeti fejlődéséről és a közgazdasági problémák akkori állásáról, E könyv gazdag irodalmi utalásai alapján lassanként megszerezte a tudomány számos fontos művét, azokat áttanulmányozta és kivonatokban megrögzítette. Bölcsészeti előtanulmányai segítségével képes volt magának a különböző elméletekről önálló ítéletet alkotni. Híve lett a korlátlan gazdasági szabadság akkor uralkodó elméletének, annak, hogy a természetes erők szabad mozgásából föltétlenül harmóniának kell eredni; ezt, — mondja Apponyi — „szinte vallásos hittel a gondviselés bölcsességének korrolariumaként fogadtam el és majdnem istentelenségnek tekintetem volna minden kételkedést”.

„További olvasmányaim — folytatja Apponyi — azonban csakhamar megingatták ezt a feltétlen bizalmat. Rájöttem, hogy azok a társadalmi erők, amelyek szabad mozgását isteni törvénynek tartottam, nagyrészt igen mesterkéltné eredményei

különböző történeti folyamatoknak, emberi önkénynek és hatalmaskodásnak, tehát nem természeti erők, amelyeket a gondviselés közvetlen alkotásainak, akarata kifejezéseinek lehetne tekinteni s vallási kultusszal lehetne tisztelni. Rájöttem, hogy a „laisser faire” iskolája egyoldalúan az önérdéket állítja oda a társadalmi gazdaságot mozgató és kialakító erőként, holott mellette egyenjogú tényező, lélektanilag véve is, a közérdek átérzése.” Nagy hatással volt Apponyira e tekintetben Schäffle, valamint List Frigyesnek különösen arra való utalása, hogy a szabadkereskedelmi rendszer egy világgazdasági rendszer, holott a gazdaság első sorban nemzeti jellegű, valamint az a tétel, hogy a szabadkereskedelem csak a csereértékre van tekintettel, de elhanyagolja a termelő erőket.

„Ezeket a részleteket autodidakta éveimből azért említem mondja Apponyi, mert messze kiható befolyással voltak politikai működésemre.”

Apponyi közgazdasági készültsége különösen akkor dobodott ki, amikor a politikai viszonyok hatása alatt itt találta a teret, melyen a közügynek legtöbbet használhat. „Már ennél a vitánál (1879-iki költségvetési vita) — mondja emlékirataiban — átkanyarodtam arra a területre, amelyen a következő években parlamenti tevékenységem legnagyobb része mozgott: a közgazdasági kérdések területére. Korábbi tanulmányaim és az ország súlyos gazdasági helyzetéről táplált fel fogásom, különösen pedig az az aggodalom, melyet a történelmi magyar középosztály rohanó pusztulása nemzeti szempontból bennem ébresztett, erre a térre irányították politikai tevékenységemet. Megindult tehát közpályámnak ez a közgazdasági — később szociálpolitikaivá fejlődő — fejezete azzal, hogy az 1879. évi költségvetési vita alkalmával, a mérsékelt ellenzék nevében, anketet indítványoztam hazánk közgazdasági állapotainak megvizsgálására. Ezt az indítványt, mint előrelátható volt, a többség mellőzte. Az 1880-ik évi költségvetési vitánál már teljes közgazdasági programot fejtettem ki, melynek főbb pontjai voltak: a vasutak államosítása, a víziutak szabályozása (a Dunától közel az Adriáig), a vidéki hitelszervezet reformálása, részben szövetkezeti alapon, talajjavítási hitel, az ipartörvény reformálása kényszertársulással, az állattenyésztés elő-

mozdítása, a mezőgazdasági oktatás terjesztése és végül a vámtarifa reformja mezőgazdasági vámvédelemmel. Ez utóbbira az akkor rohamosan beözönlött amerikai konkurencia és a német vámpolitika fejlődése vittek rá minden terror ellenére és Kautz Gyula barátom nagy elszörnyűködésére, de beláttam, hogy a mezőgazdasági termelésünk rá van utalva a közös vámterület piacára és azt nem tudjuk más módon megtartani. Ennyi év lefolyása után végig olvasván az akkor elmondottakat, nem tagadhatom meg magamtól annak megállapítását, hogy elég egészséges gondolatokat hoztam forgalomba, melyeket akkor köteles elszörnyűködéssel fogadtak a kormánypárton (lévén azok ellenzéki eredetűek), de amelyeket azután nagyrészt megvalósítottak és a maguk találmányaként magasztaltak.”

A közgazdasági politika előfeltételeiről érdekesen nyilatkozik Apponyi ugyanezen alkalommal, mondván: „közgazdasági politika kezdeményezéséről ez országban szó nem lehet addig, míg ki nem kutattuk, melyek a mi közgazdasági organizmusunkon rágódó bajoknak a valódi kútforrásai? Melyek azok a termelési ágak, melyek bizonyos fejlődhetést ígérnek? Milyen a mi eddig hozott törvényeink és intézkedéseink befolyása ennek vagy annak a termelési ágak virágzására, vagy hanyatlására? Melyek tehát azok a törvények, melyeket módosítani és melyek azok, melyeket alkotni kell? És végre melyek a közgazdaság előmozdításainak ama közigazgatási módjai, melyekre a nemzeti termelésnek egyes ágai rászorulnak? Míg ezt nem tudjuk, nincs meg a közgazdasági politika lehetősége. Midőn tehát az első lépést megtettük, ily parlamenti nyomozás megindítására, megtettük az első lépést arra, hogy létesüljön az, amit eddig nélkülöztünk: a következetes közgazdasági politika.”

A kereskedelmi politika kérdéseivel behatóan foglalkozik Apponyi az 1878 január 29-én mondott nagy beszédjével, melyet a Sennyey-párt nevében mondott. Ez a beszéd, mondja emlékirataiban, első nagy politikai akciója volt és a beszéd a mellett tanúskodik, hogy igen behatóan foglalkozott a kérdés tanulmányozásával. Tudományos felfogását emlékiratai alapján már jellemeztük. Mint free-trader indult, de későbbi tanulmányai alapján, különösen List befolyása alatt, felismerte a gazdaságpolitikai irányelvek viszonylagosságát. A mi különö-

sen a Magyarország és Ausztria között fennálló kereskedelmi és vám szerződést illeti, mint a közjogi ellenzék tagja, Apponyi a közös vámterület alapjára helyezkedett. De éppen azért, mert a két állam közötti teljes szabadforgalomnak híve volt, azt kívánta, hogy a dualisztikus Monarchia kifelé is a szabad kereskedelem elvét alkalmazza, Egy túlzott védvám rendszer nagyon megterhelné a fogyasztót és a magyar termelő előtt elzárná a világpiacot. Ez a felfogás erős ellentétben állott az akkori osztrák közvéleménnyel, részint az európai, különösen az európai kontinens közvéleményével. Ausztriában az ipari körök erősebb védelmet követeltek, arra hivatkozván, hogy a fennálló szabadabb irányzatú kereskedelmi szerződések, de különösen az úgynevezett angol pótszerződés, nagy kárára volt az osztrák iparnak, illetőleg annak egyes fontos ágainak. Talán inkább a túlzott üzérkedést, mely végre az 1873. nagy tőzsde válsághoz vezetett, kellett volna okolni. Az osztrák felfogás találkozott az erős német védvámi áramlattal, melyet különösen Bismarck tüzelt, Bismarck azonban a védelmet a mezőgazdasági termelésre is ki akarta terjeszteni és így pld, erősen érvelt a magyar fa bevitele ellen. A védvámmozgalom a szabadkereskedelmi irány egyik erős pillérére támaszkodott, a legkedvezettebb nemzetek záradékát és autonóm vámtarifát követelt, hogy az ipar biztos alapon tehesse meg számításait. Ily erős harcban lépett fel Apponyi a magyar érdekek védelmére. „Én — mondja Apponyi — sem a közös vámterületnek, sem a szabadkereskedelmi elméletnek — már akkor, azaz 1878-ban — nem voltam olyan feltétlen híve mint ő (Sennyey), de az adott helyzetben azt tartottam, hogy mindkettő együtt azaz: közös vámterület szabadkereskedelmi politikával legjobban felel meg az ország érdekének. A vámközösség önmagában véve szabadkereskedelmi gondolat. Ha a szabadkereskedelmet elejtjük, belső ellenmondássá válik.” Apponyinak a vám és kereskedelmi szerződés tárgyában tartott beszédje a kérdés minden részletére tér ki, sőt olyan szempontokat is fejteget, melyekre ritkán szoktak figyelemmel lenni. Ilyen különösen a szociálpolitikai szempont, Azokkal szemben, akik a szerződést a Monarchia két államának szolidaritása érdekében pártolják, különösen kiemeli, hogy oly szerződés nem erősíti a szolidaritást, mely az egyik félnek túlságos elő-

nyöket biztosít a másik felett. „Én ama meggyőződésben vagyok, hogy egy oly egyezkedés létesítése, mely által az egyik vagy másik alkudozó fél magát életérdekeiben állandóan sértve érzi, ezerszerte nagyobb és állandóbb veszélyt tartalmaz a Monarchiára nézve, mint akár a közgazdászati szakítás.” (Helyeslés a szélsőjobb-, bal- és szélsőbaloldalon.) „Ha oly pillanat érkezne, ahol a keleti vihar előtt érvényesülnie kellene a Monarchia népei között létező benső szolidaritásnak, akkor a 20 vagy 24 forintos kávévám kérdése, akkor a 450 vagy 600 grm.-nál kezdődő vámemelési problémája a gyapjuáruknál el fognának tűnni a nagy percek igényei elől.” (Élénk helyeslés a szélsőjobb-, bal- és szélsőbaloldalon.)

1884 március 27-én az ipartörvény tárgyalása alkalmával behatóan foglalkozik Apponyi a tanoncügy, a képesítés és a társulati kényszer hatásával a kézműiparra, melynek szerepét a gyári iparral szemben az individuális értékek előállításában látja. A részletes vitában minden fontosabb kérdés körül kifejti álláspontját. A képesítés és a társulás kötelező voltát követeli. Április 24-iki beszédében azt mondja: „Én tehát a legnagyobb súlyt arra fektetem, hogy némileg a mi nemzeti tulajdonságainak hiányaival ellentétben fejlesztessék iparosainkban az a lelkiismeretesség minden legkisebb megrendelés beváltásában és pontos teljesítésében, amit én a munka becsületességének nevezek és ennek a lelkiismeretességnek, ennek a becsületes szellemnek kifejlesztésére szerintem nélkülözhetetlen kellék azon korporatív szellemnek, azon együvértartozás érzésének és azon kölcsönös ellenőrzésnek újból helyreállítása, mely ha a munka szabadságával egyesítetik, a cérendszer fényoldalait helyreállítja a nélkül, hogy annak kinövésai, árnyoldalai ismét életbelépjenek.”

Az uszoratörvény tárgyalása alkalmával foglalkozik Apponyi két beszédben (1883 január 25. és január 30-án) a természetes illetőleg gazdasági egyedárúságok érdekes kérdésével. Helyesen utal arra, hogy a szabadverseny, mint a piac és a piaci árak szabályozója, nem egy esetben csak feltevés, nem valóság, mely tehát nem érvényesül és akkor az egyik érdekcsoport javára más tényezőnek kell az árképződésbe beavatkozni. A modern gazdasági élet számos alakulatot mutat, ahol a közérdeknek jobban felel meg az egyedárúság, mint pld. a

vasutaknál, de még gyakrabban mutatja azt, hogy a verseny egyedáruságban végződik, mert a versenyzők az egymás elleni versenynél előnyösebbnek tartják magukra nézve a meg-egyeződést. Sokszor pedig az erősebb vállalat alacsonyabb árak megállapításával gyengébb versenytársait tönkreteszi. Azaz ortodox álláspont, mely az étellel szemben szemethunyva szabadversenyről még ott is beszél, ahol szabadverseny nincs, téves. Apponyi a modern álláspontot képviseli, mikor a természetes, a gazdasági egyedáruságok tenyéré utal. Okfejtése a következő: „Az a regulátor, mely az egyéni önösségek harcában a kereslet és kínálat közti viszony alakulását a közjó felé irányozza, ez a delejtű, nem más mint a verseny. Oly esetekben, midőn a verseny, habár törvényileg és jogilag megvan, de tényleg nem érvényesülhet, oly esetekben ez a regulátor nem működik a közjó szükségképpen való céljainak a megvalósulására. Ezek az esetek az úgynevezett természetes monopóliumok esetei. És ez esetekben a közjó valamely orgánuma, legyen az állam, törvényhatóság vagy község, mindenkor hivatva érezheti magát és tényleg hivatottnak érzi is magát, hogy a verseny regulatorát a hatóság regulatorával pótolja.”

Apponyi azon kevés magyar államférfiak közé tartozik, akik korán ismerték fel a társadalmi kérdés fontosságát. Amint emlékirataiban mondja, nagy hatással volt rá a német szociálpolitikai iskola és Bismarck közgazdasági politikája. Abból a felfogásból indult ki, hogy az ipar fejlődésével párhuzamosan fejlődni kell a munkásvédő törvényhozásnak is. Azt a szociális olajcseppet, mellyel Bismarck szerint az állami gépezet kerekeit megkenni szükséges, nálunk elsőnek Apponyi említette. Számos problémát felvetett, hangsúlyozta tanulmányozásának fontosságát és a megoldás valamely módjának szükségét, „... Annyi elég volt — mondja Apponyi — hogy a kapitalista irány vaskalaposainak egész haragját vonjam magamra. Ez a harag végig zúgott a nagytőke érdekeit szolgáló egész sajtón és megnyilvánult azokban a támadásokban, amelyeket a képviselőház közgazdasági kapacitásai, akik kevés kivétellel még nyakig a manchesterizmusban állottak, minden alkalommal rázműdítettek. Jóhiszeműen vagy célzatosan, de mindenesetre nagyon tévesen, összezavarták a manchesteri tanokat — a feltétlen gazdasági szabadságot — a politikai liberalizmussal, a

gyengék oltalmát előtérbe állító szociálpolitikai törekvéseket a reakcióval.”

Az 1884-iki ipartörvény tárgyalása alkalmával Apponyi következő fontos kijelentést tesz a társadalmi politikára vonatkozólag. „Nem időelőtti dolog Magyarországon a nagyipar mai stádiumában a gyári törvényhozás feladataival is foglalkozni. Én, t. Képviselőház, nem látnék abban előrelátó államférfíúi bölcseséget, ha mi remélhető iparfejlődésünket mindazon szociális bajokkal és kinövésekkel együtt engednök fejlődni, melyek más^ előrehaladottabb országokban a szociális békét ma már fenyegetik; hanem államférfíúi eljárást csak abban látnék, ha a gyári törvényhozásnak legalább humanisztikus feladatait már most felkarolva, annyiban kerékvágást szabnánk meg a gyár- ipar fejlődésének, hogy azzal együtt ne fejlődjenek azok a szociális bajok, melyeknek leküzdése később óriási nehézségekbe ütközik.” (Helyeslés balfelől.) A negyedik szakasz tárgyalásánál április 2-án tartott beszédében azt mondja: „Az amúgy is nagyon sajnós és nehezen átléphető ür, mely az egyszerű munkás és az önálló vállalkozó közt létezik, mesterséges korlátok által ne tágíttassék, hogy az átmenet az egyszerű munkás állapotából az önálló iparos állapotába meg ne nehezíttassék.” Április 23-iki beszédében a női munka oltalmát követeli, még pedig, hogy a nők a szülést követő közvetlen időszakra nézve oltalmaztassanak „azon igények ellen, melyeket a vállalkozóknak, de néha saját családjuknak zsugorisága is úgy a nők egészségének, mint az új generációnak és az emberiség rovására irányukban támaszt.” (Helyeslés.) Szociálpolitikai hitvallásának Apponyi számos alkalommal nyújt kifejezést, így 1880 január 20-án a költségvetési vita alkalmából mondott beszédében a következő súlyos szavakat olvassuk: „Ugyanannyi fontossága amennyi a kultúra terjedésének van a demokrácia megvalósítására, (ez reflexió Svarcz Gyula képviselő kijelentésére), ugyanaz a fontossága van a kisebb gazdasági egzisztenciák fenntartásának. És az, aki keresi az utakat és módokat, hogy a kisebb gazdasági egzisztenciák létélükben biztosíttassanak, az a demokráciát valóban szolgálja, (Úgy van! Úgy van! balfelől), míg az a korlátolt doktrinarizmus, mely megelégszik azzal az elmélettel, hogy az egyéni erők felszabadítása teszi a demokrácia alfáját és ómegáját, az a doktrína-

rizmus a kisebb gazdasági egzisztenciák szétmállásához és ennek következtében a plutokrácia uralmához vezeti melynek önző érdekeit takargatja, tantételeinek formalizmusával. (Élénk tetszés balfelől.) T. H. Én mindig tiltakozni fogok, aminthogy tiltakoztam és tiltakozom egész erőmből az ellen, — és nagyon örülök, hogy erre alkalmam nyílt — hogy tulajdonkép a plutokrácia érdekeit szolgáló (Úgy van! Úgy van! balfelől), megengedem, jóhiszeműleg és öntudalanul szolgáló e doktrinizarizmus, mely a társadalmi kérdésekkel nem akar foglalkozni, holott ezek dominálják a gazdasági helyzetet is, mert hiszen az egész világ közgazdasági mizériái főleg abból erednek, hogy a termelési képesség óriási fokozásával nem tartott lépést a nagy tömeg fogyasztási képességének az emelkedése, (Helyeslés a baloldalon), ismétlem, mindig tiltakozni fogok az ellen, hogy a közgazdasági doktrinizarizmus, akár a liberalizmussal, akár a demokráciával azonosítassék és ennek előharcosául tüntesse fel magát, holott a demokrácia alapját képező társadalmi erő fenntartásának ez a legveszedelmesebb ellensége. (Élénk, hosszas helyeslés a baloldalon.)

Társadalompolitikai szempontból érdekes Apponyinak a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának 1922 január 24-én tartott teljes ülésében történt felszólalása. A munkaközösségi intézmény létesítésére irányuló indítvány tekintetében a többiek között azt mondja: „Elvileg ne utasítsuk el azt a gondolatot, hogy a munkások és a munkaadók szervezetei egy közös szervezetbe összpontosuljanak. Hogy ne csak akkor érintkezzenek, amikor a harc már kitört, hanem a harc kitörését lehetőleg megakadályozzák azáltal, hogy a munkások és a munkaadók között felmerülő kérdéseket közösen állandóan megbeszéljék és megtanácskozzák, nehogy a munkásság veszélyeztetve lássa érdekeit. Az ország érdekében, a szociális béke érdekében, a produktív munka fejlődése érdekében arra kérem a t. teljes ülést, ne méltóztassék a merev elutasítás álláspontjára helyezkedni, mert véleményem szerint ez abszolúte nem alkalmas a szociális béke szolgálatára.”

Apponyi közéleti működésében jelentékeny helyet foglalnak el az agrárpolitikai és agrárszociális problémák. Tanulmányozza az idevágó irodalmat és vizsgálja a magyar mezőgazdaság speciális jelenségeit. A kisbirtok elaprózásának, a

parasztság elproletárosodásának, a falusi uzsorának, az egészségtelen birtokforgalomnak, az amerikai versenynek kérdéseivel behatóan foglalkozik. Résztvesz a szakegyesületek tanácskozásaiban, nemzetközi agrárkongresszusokon, tanácskozik bel- és külföldi szakemberekkel, tanulmányozza az akkor elég erős alföldi agrárszociálisztikus mozgalmat. Agrárpolitikai működése összehozza gróf Károlyi Sándorral, aki gyakorlati oldalukról ragadta meg a kérdéseket és akinek később, tekintettel politikai tevékenységének más irányban való terelésére is, agrárpolitikai és agrárszociális téren szívesen engedte át a vezérszerepet.

1894 december 12-én Apponyi beszédet mond a földművelési tárca költségvetésének tárgyalása alkalmából. E beszédben behatóan foglalkozik az akkori agrárválság kérdésével. Mint jóformán minden beszédében arra törekszik, hogy a kérdést magasabb szempontokból megítélje, elsősorban abból a szempontból, mily jelentőséggel bír a földművelés Magyarország közgazdasági szervezetében. Aztán vizsgálat tárgyává teszi a világszerte uralkodó válságot és azon eredményhez jut, hogy annak oka abban keresendő, mivel az óriásilag fokozó termelőképességgel a fogyasztóképesség nem tudott lépést tartani. Az uralkodó közgazdasági elmélet és közgazdasági politika a túlsúlyt a termelésre helyezte, elhanyagolván a súlyos jövedelem- és vagyoneeloszlási problémákat. A kibontakozást csak ezen problémáknak, az úgynevezett társadalmi probléma megoldása hozhatja. Okfejtése a következő: „A nemzetgazdasági tudomány kétségtelenül úgy a maga elméletének megállapításában, mint abban a befolyásban, amelyet a törvényhozásoknak és kormányoknak a működésére gyakorol, bizonyos egyoldalúságot mutat. Az emberi jólétre két szempont mérvadó: a termelésnek mennyisége és a termelt javaknak helyes megoszlása. A gazdasági tudomány és ennek befolyása alatt a közgazdasági politika is bizonyos egyoldalúsággal a termelési quantum emelésére helyezte a súlyt és a javak megoszlásának kérdésére, amit grosso modo parlando társadalmi kérdésnek lehet nevezni, kevesebb figyelmet fordított. Ez most megbőszül ja magát, magának a termelésnek terén is, mert hiszen többé-kevésbé beteg a termelésnek minden ága. A termelési, a kereskedelmi válságok gyakoriabbak és pusztítóbbak mint

valaha; és ennek egyszerű oka az, hogy a modern technika vívmányai a termelés fokozását — legalább az ipari termelés fokozását — majdnem a végtelenig tették lehetővé. A mezőgazdasági termelés fokozásának megvan a maga természetes határa, a művelés alá vehető földmennyiségek területében, de ez a határ még távolról sincsen elérve, úgyhogy gyakorlati szempontból a termelés fokozásának a lehetősége a mezőgazdasági téren is még érvényesül és fog érvényesülni hosszú időn át. De az ipari termelés terén áll az, hogy a modern technikának és vívmányainak befolyása alatt körülbelül nincsen aníának határa, hogy mily mértékig lehet azt fokozni, A termelő-képesség fokozásával azonban a fogyasztóképesség nem tartott lépést és innen van azután, hogy a vagyonmegosztás^ problémájának elhanyagolása magánál a termelésnél bosszulta meg magát. Innen van az, hogy a jövő közgazdasági politikája elválaszthatatlan a társadalmi politikától, még a legridegebben vett termelési érdekek szempontjából is. Mert az összes termelő ágaknak a gyógyítása csak az emberiség fogyasztóképességének fokozásában találja természetszerű és végleges alakját., szóval a nagy értelemben vett társadalmi kérdés megoldásában. Ha az sikerül békés úton, akkor az emberiségnek fejlődése, -az emberiségnek haladása, a legtöbbeknek legnagyobb jóléte biztosítva lesz. Ha pedig nem sikerül, akkor előbb vagy utóbb a szocializmus eszméjének diadala kikerülhetetlen. Ez a legnagyobb probléma, mely előtt az emberiség áll. Már most, t. H., hogy közelebb jussak az én tulajdonképpeni tárgyamhoz, konstatálnom kell, hogy a bajt, a termelő- és fogyasztóképesség egyensúlyának megzavarását, bizonyos természetes gyógyító erők máris kezdik ellensúlyozni a világgazdaság organizmusában. A föld jövedelmének hanyatlása mindenféle — nagy és általános emberi szempontból felfogva — korántsem tekinthető a feltétlenül káros és sajnálandó jelenségek egyikének. Együtt jár az a tőke után járó jövedelemnek leszállásával. Az a processus — bár nem elég energiával, bár nem elég gyorsan, — amely hivatva van a fogyasztóképesség egyensúlyát a termelő-képességgel' helyreállítani, a természeti erők működése folytán — egyes visszaéléseket és hullámzásokat nem tekintve — úgy nyilvánul, hogy a munkanélküli jövedelmek csökkennek és viszont a munka jövedelme emelkedő tendenciát mutat. Ez

egészen véve oly fejlődési irányzat, mely egészséges és helyes és melyet a közgazdasági és társadalmi politikának ellenezni nem lehet.”

Ez alkalommal is rámutat Apponyi arra a fontos és akkor még kevesek által eléggé méltányolt összefüggésre, mely a kereskedelmi politika és a társadalmi politika között fennáll és megrója, hogy Magyarország az osztrák ipar érdekében megterheli a magyar munkást. „Az alföldi munkáskérdésnek igen nagy alkotó része az alsó néposztályoknak az a megterhelése, amely a mi kereskedelmi és pénzügyi politikánknak a következménye. Amit az a munkás fogyaszt, az mind megdrágul. Megdrágult a szüre, megdrágult a csizmája, megdrágult a petróleuma. Ezzel kapcsolatban az ő jövedelmi forrásaiknak egy része bedugul. Az ő jövedelmük nem emelkedett. Ez igen természetes oka azoknak a szociális mozgalmaknak, melyek az Alföldön vannak. (Polónyi Géza: És a hitbizományok!)

Átérve arra, miért nem mutatkozik a tőkejövedelemnél ugyanolyan csökkenés, mint a földből származó jövedelemnél, azt mondja: „Annak, hogy a tőke jövedelme nincsen arányban a föld jövedelmével, szintén több oka van. Ezeknek egyike a mi valutaviszonyainknak rendezetlensége, amely a tőkejövedelemnek kiegyenlítő világprocesszusát, a nívó helyreállítására irányuló törekvéseket nem engedi teljes mértékben érvényesülni hazánkban. Másik oka az, hogy azok a csatornák, melyek a központból a tőkeerőt a vidékre juttatják, igen helytelenül és igen szabálytalanul működnek, úgyhogy valóban gúny tárgya az a magas kamatláb, mely mellett a vidéki, különösen apróbb embernek még legitim szükségletét is kielégíteni kell, a világ kamatjával szemben. (Úgy van! Úgy van! balfelől.)

Mint minden kérdésnél, itt is Apponyi mindig az egész magyar közgazdaság érdekeit tartja szem előtt, ami fejtegetéseit oly értékessé teszi. Ezért kénytelen ez alkalommal is az egész magyar mezőgazdasági termelés érdekében, a nagy mal-mokkal szemben állást foglalni, melyeknek érdekében a kormánypárt, köztük Tisza István is, ez egyszer a mindig hangoztatott *laissez faire* elvétől el akar térni. „Valahányszor valamely szorongatott helyzetben lévő közgazdasági ág számára védelmet, valahányszor a kis, az elnyomott, a gyenge számára támogatást, oltalmat kérünk (Úgy van! Úgy van! balfelől), akkor ennek a

közgazdasági ortodoxiának a tanaival találkozunk és ezek nevében tapasztalunk visszautasítást azon a címen, hogy boldoguljon mindenki amint tud; de ha a milliomosok nagy dívidendáinak megőrzéséről van szó, (Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon), akkor mindig az a jelszó hangzik fel: annyit kell nekik adni, amennyi a fenntartásukra szükséges. (Élénk tetszés. Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.) Én ezt a formulát nem fogadom el, t. képviselőház. Én egyenlő mértékkel mérek mindenkinek. Minden gazdasági tényezőt (Halljuk! Halljuk!) ama támogatás tekintetében, melyet igénybe vehet, két szempontból mérlegelek. (Halljuk! Halljuk!) Először, hogy mily fontossággal bír Magyarország egész közgazdaságára és társadalmi életére, másodsor, hogy mily mértékben szorult a külső támogatásra, mert önönmagán segíteni nem tud. De ezekre az „elvekre fektetett segítségnek is van egy át nem léphető korlátja, és ez a törvény.”

1908 január 1-ről keltezett Apponyi törvényjavaslata a gazdasági népoktatásról, melynek törvényerőre való emelkedésével a magyar mezőgazdaság haladása nagy mértékben előmozdított volna. Lényeges intézkedése a következő: A népiskolai törvényben megállapított ismétlő iskolai látogatási kötelezettség helyébe, mindazon községekben, amelyekben gazdasági népiskola szerveztetett, ezen gazdasági népiskola látogatásának kötelessége lép. Ehhez képest minden szülő, gyám vagy gazda köteles a tanköteles gyermeket, aki nem részesül az elemi népiskolánál magasabb oktatásban, és nem jár inasiskolába, vagy a saját hitfelekezete által fenntartott elemi népiskola ismétlő tanfolyamába, 12-ik életévének, betöltésétől 15-ik életévének beltöltéséig három éven át a gazdasági népiskolába járattatni. Szükségesnek tartom — mondja az indokolás — és halaszthatatlannak tartom tehát, hogy a gazdasági népoktatás az egész országra kiterjedően és külön törvénnyel szabályoztassék. Indokoltnak tartom a gazdasági népoktatásnak külön törvény által való szabályozását, a többek között még azon okból, mert hogy ha az iparostanoncok oktatása felől már az 1884. évi XVII. törvénycikk kötelezőleg gondoskodott, immár halaszthatatlan, hogy a nemzet nagy rétegét képező földmívelő néposztály ifjúságát is neveljük jövő életfoglalkozásának megfelelő irányban. Szükséges egy ilyen törvénynek megalko-

tása, mert ezzel éppen azon néposztály sorsán segítünk, amely nyomasztó anyagi viszonyai között leginkább reá van szorulva az állam támogatására. Ezen törvény szervesen kapcsolódnék a kormányzat azon akciójába, amellyel a szociális bajokat orvosolni kívánja. Milyen haladást tett volna mezőgazdaságunk a belterjes művelés és a magyar falu a magasabb kultúra irányában, ha Apponyinak ezen terve megvalósul.

Nagy érdeklődéssel és megértéssel fordul Apponyi a népességi politika súlyos problémája felé. A népességi politika terén vallott álláspontjával megismerkedünk, ha a képviselőházban 1917 január 26-án az anya- és csecsemővédelemről mondott beszédét taglaljuk. E beszédében a következőket olvassuk: „Abban a harctereken vívott élet-halálharcban hiába védekezünk sikeresen, hiába győzünk, ha elveszítjük azt a csatát, amely a népesedési politika terén folytatattatik. (Igaz! Igaz! a baloldalon.) Hiába győzünk, ha a többi versenyző államokkal lépést tartó gyorsaságban nem tudjuk rekonstruálni azt a megtámadott népességi tőkét, ha annak hézagait betölteni nem tudjuk. E tekintetben az abszolút szükséges intézkedéseket megtenni éppen olyan kételyt nem engedő kategorikus imperatívusa a nemzeti lét követelményének, mint amilyen kategóriájus imperativus volna egy, mondjuk, a harctéren készülő hadművelethez szükséges pénzügyi eszközök előállítására. Pedig, t. Ház, nem tudjuk a kérdést megoldani az anyasági biztosításnak az egész vonalon való kötelezővé szervezése nélkül, nem tudjuk megoldani, mert mindig vissza kell térnem arra, hogy a csecsemővédelem, csecsemőhalálozás elleni küzdelem az anyavédelemnél kezdődik. Minden egyes szülés nemcsak önmagának a szempontjából fontos, nemcsak annak a gyermeknek szempontjából fontos, aki akkor születik, de minden egyes szülés megalapozza — jól vagy rosszul — a következő születeket is. (Igaz! Úgy van! a baloldalon.) Ha azt akarjuk, hogy a magyar nők képesek legyenek a nemzetet több egészséges gyermekkel megajándékozni, akkor arról kell gondoskodni, hogy egy születés ne pusztítsa az ő szervezetüket akként, hogy azon túl egészséges, erőteljes gyermekek szülésére képtelenné, vagy kevéssé képesekké váljanak. És a nagy csecsemőhalandóságnak egyik oka azok a rendkívül kezdetleges, rendkívül kedvezőtlen, azok előtt, akik a részleteket ismerik, való-

ban felháborító körülmények, amelyekben népünk szegényebb rétegei nagy részénél a szülések lefolytak. Ha a humanizmus, az emberszeretet nem visz minket arra, hogy ezeken a bajokon feltétlenül segítsünk, akkor kell, hogy a nemzet fenntartásának rideg, észszerű számításán alapuló parancs vigyen minket arra. (Úgy van! Úgy van! a baloldalon.) Az anyasági biztosítás nélkül nem tudjuk az anyáknak nagy tömegét abba a helyzetbe hozni, hogy a szülések a lehető legkedvezőbb körülmények közt történjenek és ha a szülések nem történnek kedvező körülmények között, akkor a további népszaporodás útját állják és akkor nem kapjuk azt a népességi, egészséges, erőteljes felesleget, amelyre szükségünk van, hogy a háború által népünkön ejtett sebeket kiheverjük; népünk jövője éppúgy függ e feladat helyes megoldásától, mint a harctéri helyzet kedvező alakulásától.”

Míg Apponyi e helyen a népességi processzus egyik kóros jelenségével, a nagy gyermekhalandósággal foglalkozik, más alkalommal (1887 június 5, Jászberény) egy másik kóros tünetet, a kivándorlást, tárgyalja. „Elő kell mozdítani azt, hogy a tőkék a nép minden osztálya között, ahol a hitelképesség feltételei megvannak: a becsületesség és a szorgalom megvan, elterjedhessenek. És akkor lehet az egész állami közgazdaság tevékenységét oda irányítani, hogy az ország ama részei, melyek keresethiány miatt pusztulnak: a Felföldet, ahonnét ezrek és «zrek vándorolnak ki évenként, mely már földje keresetéből meg sem tud élni; az erdélyi székelységet és az országnak hasonló helyzetben levő sűrű népességi más részeit, ipari vállalatokkal lássák el (Hosszantartó élénk helyeslés.), hogy az ipar fejlődjék, ha kell az állam közvetlen támogatása mellett. (Élénk helyeslés.) Vannak példák arra más nemzetek történetében, hogy nagy pénzügyi és kereskedelmi miniszterek képesek voltak a nemzetet kivezetni egyoldalúságából és hátramaradtságából. Nálunk az egész Felföld, a székelység, szomjúhozza az új kereseti forrásokat; szomjúhozza azt, hogy azok a karok, melyek Amerikába vándorolnak, otthon találjanak munkát.” (Igaz! Úgy van!)

Az előrebocsátottakban röviden ismertettem Apponyi állásfoglalását ama fontosabb kérdésekben, melyeket a magyar

közgazdasági politika e korban felvetett. Bár sohasem vette fel a közgazdasági tekintély tógáját, oly biztos tájékozottsággal, oly magas színvonalon, oly erős meggyőződéssel a nagy államférfiaink közül kevesen tárgyalták a közgazdasági és társadalmi problémákat. Messze vezetne e helyen mindazokat a kérdéseket felsorolni, melyekben állást foglalt. Minden nevezetesebb probléma felkeltette érdeklődését. Nyilatkozott a vasutak államosítása, a takarékpénztárak reformja, a mezőgazdasági hitel, a mezőgazdasági termékek értékesítése, a mezőgazdasági értelmiség, a mezőgazdasági érdekképviselő, a birtokreform, a telepítés, a talajjavítás, a mezőgazdasági ipar stb. ügyében. Melegen pártolta gróf Károlyi Sándor akcióit a szövetségi eszme és a gazdatársadalom szervezése érdekében. Behatóan tárgyalta számos költségvetési vitában az államháztartási problémákat. Gáncsolta a pénzügyi tervszerűtlenséget és követelte a pénzügyi politika programszerűségét, Ostorozta a felesleges költségek, különösen a fényűző építkezéseket és sürgette a takarékoságot. Szót emelt az adóztatás kíméletessége és a nagyobb adóerők megfelelő erősebb igénybevétele mellett. Súlyos kritikát mondott ama pénzügyi politikáról, mely azáltal vél segíteni, hogy az államháztartást tehermentessé teszi a magángazdaság rovására, az állam teendőit áthárítván a társadalomra. Ezzel az eljárással nem az éretik el, hogy a deficit megszűnik, hanem a deficit egyszerűen áthárítatik az államháztartásból a magánháztartásra.

A háború utáni gazdaságpolitikai és társadalmpolitikai, valamint pénzügyi problémák, a trianoni békeszerződés káros visszahatása egész gazdasági életünkre, az infláció sorvasztó kórsága, az újjáépítés és az úgynevezett „szanalás” számos felszólalásban, előadásban és cikkben foglalkoztatták Apponyit,

Végül említem még, bár e vázlatban nem teljességet, csak néhány jellemző vonás feltüntetését tettem feladatomná, hogy Apponyi több szakbeli tanulmányban is foglalkozott közgazdasági problémákkal, így „Magyar benyomások Amerikában” (Nemzetgazdasági Szemle, 1883. április) című tanulmányában! Ifj. gróf Széchenyi Imre és gróf Andrássy Géza amerikai tanulmányútjukról írt dolgozataikat taglalja.

Apponyi közgazdasági felfogásának még két alapvonását ki kell emelnem. Az egyik az, hogy elismerte ugyan, hogy a

gazdaság politikum, de követelte, hogy a közgazdasági politika irányítása az általános politikát és nem megfordítva, ami nálunk túlságosan szokássá vált, különösen az Ausztriával együtt megoldandó közgazdasági kérdésekben. Apponyi közgazdasági felfogásának másik jellemző vonása az a törekvés, minden problémát ama magasabb problémák és elvek szemszögéből tekinteni, amelyekkel azok összefüggésben állanak, amelyek vagy általánosak társadalomgazdasági, vagy éppen erkölcsi problémák illetőleg elvek. Ezen módszer által kiemeli a kérdéseket a szűkebb és múltó érdekek köréből és összekapcsolja azokat amaz egyetemesebb eszmekörökkel, amelyekkel való összefüggés által az élet forgatagában felvetődő kérdések magasabb jelentőséget nyernek és a helyes megoldás irányába tereltetnek.

Apponyi az emberiség gazdasági tevékenységében többet látott mint az életszükségletek kielégítésére irányuló keserves prózai törekvést. Meglátta benne magasabb rendeltetését, nemzetképző, kultúrfejlesztő, az emberi méltóságot fokozó hatását, a társadalmi összhang, a munka elismerésének, a munkásosztály felmenő mozgalmának fontos tényezőjét. Az igazság iránti feltétlen hódolat képessé tette a társadalmi és jogi intézmények elfogulatlan bírálóitára, a jelenkor és a fejlődési törvény a múltból származó intézményekkel szemben jogosult követelményének, a társadalmi haladás útjának felismerésére. Semmiféle érdek, még a saját érdeke sem akadályozza meg oly igazságok kimondásában, melyeket számos táborban nem szívesen hallanak. De távol maradt mindenféle utópisztikus fantazmagóriáktól, melyeket azonban komoly tanulmány tárgyává tenni nem restelkedett. A magyar közéletben, a magyar, gazdasági és társadalmi politika terén f áradhatlanul hangsúlyozta a gyengék védelmét, az egészséges társadalmi rétegezés szükségességét, a társadalmi harcok igazságos elintézését. Ez működésének egyik hervadhatatlan érdeme marad, mely a hazája felvirágoztatásának és dicsőségének szenteli gazdag és termékeny életmunkája által szerzett érdemek dús koszorújának csak egyik levelét képezi.

Apponyi és a magyarságnak nemzeti érzésben egyesítése világszerte

Írta: Gaal Jenő

Minden jelentékeny emberi létnek van egy főéletelve, amely felette uralkodik. Akarva, nem akarva parancsainak engedelmeskednie kell. Ez az életelv csak mint hajlam születik vele főleg pedig belé neveltetik, első sorban azok által, akiktől származik és a saját magaviselete, helyesebben a mások hatása, de egyúttal a külső körülmények alatt álló önfejlesztése által is. Régi közmondás, hogy a vér nem válik vízzé, A származás befolyása az egyénre tagadhatatlan. Ez első sorban a fizikumra vonatkozik és csak közvetve a lelkiségre, Hajlamokat az őstől öröklünk, de azokkal néha egyenlő, máskor túlsúlyú nyomatékkaal bír az első irányadás, melyet legzsengébb korunkban kapunk, A fiziológusok és pedagógusok nagyon fontosnak mondják az irreversibilitás tanát, mely azt állítja, hogy az első év, vagy évek benyomásai eltörölne tétlenek; azok döntők az egész életre, mert fel nem forgathatók. Ha ezekhez hasonló benyomások következnek később, a jelleg és jellem határozottabban képződik ki; ha a benyomások másneműek is, egészen ki nem írthatók, hanem az elsőekkel rokon természetű még későbbiek által valamely mértékben ismét felélénkülnek. Azonban a leszármazók sohasem lehetnek képmásai a felmenőknek, vagy ismétlődései a testvéreknek, mivel körülményeik és helyzeteik nem azonosak. Az egyén különállása így természetes. Ehhez járul az individuum saját közreműködése. Hiszen, ha szabad akaratunk korlátolt is, valamely mértékben tényleg létezik. Minél kiválóbb az individuum, annál inkább érvényesül az. ő saját törekvése egyéniségének kialakulása közben. Ennek az erejére nézve pedig fontosak tehetségei, melyek szükségérzete-

ket is jelentenek s a benyomások gyarapítása útján keresik a maguk mértékének megfelelő fokozottabb kielégítést. Így jön létre a kisebb vagy nagyobb tudás és tanulásvágy, s ami vele párhuzamosan szokott jelentkezni, az érvényesülésnek és alkotásnak egész a szertelenségig mehető szomja; a becsvágy, mely a maga irányának követésében fáradhatlan munkásságra, bámulatos kitartásra és szívósságra képesít.

Ha mindezt gróf Apponyi Albert most már a mathusálemi kor »határát« elért életfolyására alkalmazzuk, igen érdekes, szerfelett megkapó és tanulságos képet kapunk. Ez pedig minden művelt ember részére lehetséges, mivel az ő élete a figyelmes megfigyelőnek valóságos nyílt könyv. Ő mindig úgyszólván üvegházban lakott, a közélet terén pedig oly szembeötlő elsőrendű szerepet játszott, melynek utai néha, különösen kialakulása idején, tekergőknek tűnhettek fel, de a jóhiszemű megítélők által ezek követhetők valának mindig. Beszédei és iratai telve vannak őszinte vallomásokkal, tettei pedig eszményien erkölcsi alapjuknál fogva oly bátrak és határozottak, hogy szándéklatainak tisztasága tekintetében, a különféle okokból elfogultak kivételével, alig hagyhatnak valakit kétségben. De azok megvalósításának eszközei megválasztásában, miként számtalanszor hirdette, ő sem volt csalhatatlan; lényegének igazságos méltatásához ennél fogva köztevékenysége minden részletének együttes szemelőtt tartása és azok összefüggésének megértése szükséges. E részletek pedig nagyon bőségesek és gazdag tartalmúak. Kevés közéleti emberünk volt, akiben az arravalóságok és a másoknál rendesen egymást kizáró hajlamok és nemes törekvések akkora complexumával találkozni, mint nála, azok pedig benne egymás mellett békésen egyesülnek,

Iryen meggyőződéssel egy ideig kétkedtem, hogy erre a szép, de nem könnyű feladatra vállalkozhatom-e? Miután azonban hitem szerint sikerült az ő életének hullámozása közben végleges szilárdságúvá kialakult főszempontját megtalálnom, úgy véltem, hogy voltaképp kötelességem a nehézségekkel erőim fogyatékosága mellett is szembe szállani. A politikai küzdelmek terén másfél évtizedig — hivalkodás nélkül mondhatom — igen közel állottam hozzá; de azután több mint kétszer annyi ideje múlt el, hogy tisztességes távolból feszült, soha nem lan kadó figyelemmel észlelem nagyszabású és hazánk sorsával oly

szoros összefüggésben mozgó működésének minden mozzanatát. Subjectiv elfogultságtól mentesen, de sok részletnek megértésére öntapasztalataim által képesítve vehetem tehát a tollat kezembe és pedig sine ira et studio, amikre semmiféle okom sem lehet.

Gróf Apponyi Albert születésénél, neveltetésénél, tanulmányainál, a közéletben neki jutott feladatok köreiből szerzett bőséges tapasztalatainál fogva egyéniségének elég zajos kiforrása után eredeti hajlamait követve a magyar nemzeti érzés hivatott képviselőjévé, apostolává s szellemi és erkölcsi teljes fegyverzettel felruházott elsőrendű harcosává lett az országban és azonkívül mindenütt. Ez az életelve minden más felett győzedelmeskedett benne. Kijelentéses vallásossága másik, de nem a legeslegfőbb lelki életeleme. Nem az, mert midőn annak parancsai ellentétbe látszanak jönni a tiszta nemzeti érzés s a magyar nemzeti eszme követelményeivel, tettei, beszédei és írásai biznysága szerint mindig, ha nagy lelki tusákkal is, buzgón kereste, meg is találta a másik lehető sérelme nélkül az ennek javára szolgáló kiegyenlítés útját s másokat is arra igyekezett terelni. Ennek példája az, hogy felekezeti párt alakítása soha sem volt kedve szerint, s az egyházpolitikai küzdelmek után keletkezett abbéli törekvést, hogy a törvényerőre jutott reformok megdöntessenek, nem helyeselte, amit nyíltan kijelentett, habár ama reformok ellen ő is küzdött volt. Utóbb megkönnyebbülve vallotta be, hogy csalódott, midőn attól tartott, hogy azok ártani fognak a vallásosságnak.

Apai ősei az Árpádok alatt, anyai elei pedig Árpáddal jöttek be. Ezt biztos tudomás alapján állíthatom. Az a kegyeletes jellemrajz, melyet Emlékirataiban atyjáról nyújt, de ami róla egyébként általán tudható azok előtt is, akik őt személyesen nem ismerték, világossá teszik, hogy gróf Apponyi György, a Széchenyi István és Deák Ferenc barátja, ha nézeteik nem egy irányban eltértek is egymástól, s ő lényeges dolgokban tévedhetett is, kiváló tehetségű, kifogástalan és önzetlen magyar hazafi volt. Nekem megadatott, hogy őt serdülő ifjú koromban sokszor, különösen 1858-ban, midőn Ferenc József császár bájos ifjú nejével kocsin első nagy körútját tette az akkor vasúttalan Alföldön, mint igazi magyar főurat láthassam, aki az abszolút korszakban az ő gerendási uradalmában a lovakat váltó fejedelmi

pár tiszteletére tisztjeit és cselédségét is magyar díszbe öltöztette, amit én ott először láttam életemben. Később, 1883-ban, mint már régebbi országgyűlési képviselő ugyanott egy egész napot tölthettem vele. Benyomásom az maradt, hogy a volt kancellár és híres országbíróban hazánk egyik nagy történeti alakjával állok szemben, Az uralkodótól még elsőrangú kitüntetést (a Szent István-rend nagykeresztjét) sem fogadott el, mert a bukott rendszer egyik főemberének adva, az félmagyarázatokra adhattott volna alkalmat. De ezt még fiának sem említette fel, mert csak természetesnek találta. Gróf Apponyi Albertnek volt tehát kitől örökölni közéleti erényeket.

Otthoni első neveltetése után, mely 10 éves koráig egészen magyar volt, emlékirataiban szemléltetően ecseteli azt az előkelő aulikus kört, melynek atmoszférájában forgott akkor. Ott csak formai kifogásolhatóságokat, főleg nyelvi tekintetben említ fel, de -sem az, sem a kalksburgi jezsuita gimnázium nem terelhettek el a nemzete szolgálatára készülő, minden szép és jó iránt fogékony fiatal főurat a magyar érzés helyes irányától. Nagy veszélyei vannak az ily nevelésnek, de hátrányaival szemben jelentékeny előnye, hogy arra képesíthet, amire ez elszigetelt és árva nemzetnek oly nagy szüksége volt mindig és fokozottan van ma is: a világkultúra szintjén mozgó politikai és társadalmi nevelésre s a művelt nemzetekkel szemben annak méltó és, ha lehet, imponáló képviselésére. Különösen az utóbbi szerephez múlhatatlanul szükséges készséghez eddig csak nagyon kivételesen tudtak nálunk azelőtt egyesek eljutni, Apponyi Albert gróf pedig erre a kettős hivatásra már kora ifjúságában öntudatosan készült. Neki e szerepkörrel oly magasztos felfogása volt, hogy amellet az ő számára voltaképp egy iskola sem lehetett más, mint- az öntanulás és önnevelés, tehát a tágabb értelemben vett autodidaxis, methodikájának gyakorló tere. És e részben ott igen hasznos felvilágosításokat s útmutatást kért és kapott. A középiskolai évek elteltével az egyetemiek következtek Bécsben, de Pesten is. A közjogot anélkül, hogy ismertük volna egymást, együtt hallgattuk Kautz Gyulától. Ekkor már megnyílt az újabb alkotmányos közélet színtere, ahol minden fejleményt saját szemével látott és pedig a szülői ház által nyújtott éles megvilágításban. Ideje nagykorúságáig utazásokkal és a saját rendszere szerint folytatott önképzéssel telt el. Minden iránt, ami hivatása

szempontjából fontos volt, tevékenyen érdeklődött, de a művészetek, különösen a zene is, nagy hatással voltak reá. Szónoki tehetsége már a középiskolában is szembeötlő lévén, gyakran kérték fel ünnepi beszédek tartására. Érdekes, hogy Kalksburgban hasznos irányítást kapott e részben, ahol az általa eleinte inkább kedvelt Cicero helyett Demosthenes mintául választását ajánlották neki. Azzal a közmondással szemben, hogy *poéta nascitur, orator fit*, bátran hivatkozhatom arra a másik mondásra, hogy *pectus est, quod disertum facit*. Demosthenesnek sem hangja, sem kiejtése nem volt szónoknak való, de keble őt mégis nagy szónokká tette, mert nem hagyta nyugodni, míg fogatékait teljesen nem pótolta. Gróf Apponyi Albert szerencsésebb volt nála, mivel kellemes és erős bariton orgánumával szabatos, kifogástalan előadása már magukban is aesthetikai élvezetet nyújtván, lekötötték számára a hallgatók figyelmét és várakozó jóindulatát. Pulszky Ferenc, mikor először hallotta beszélni, megjósolta, hogy szónoklataival nagy sikerei lesznek, mint hasonló okokból ' voltak Kossuth Lajosnak is. Később pedig ugyancsak Pulszky Ferenc, mikor azok tartalmával pártállásának álláspont járó! polemizált, azt írta, hogy az Apponyi beszédeit szerkezetük miatt mint a classicus nagy szónokokéit az iskolákban fogják majd tanítani és elemezni.

De keblének istene Apponyit más irányban sem hagyta nyugodni. Vezető szerepre vágyakozván, az mély és széleskörű tanulmányokra készítette őt, melyek a filozofia, állambölcselet, közjog, politika, nemzetgazdaságtan és szépirodalom terein mozogtak. Oly tanulmányok voltak ezek, aminők a gyakorlati ' működésre készülők közt abban a korban s talán ma is páratlanoknak mondhatók. A tartalom és forma, a fenkölt törekvés, a finom tapintat és a dialektika ez időben úgy gyarapodott és öregbedett nála, mintha az oxfordi és cambridgei collegiumok szelleme önként nyilatkozott volna meg benne. Az által áthatva később is, küzdelem közben is képezte magát. Sokszor igen éle* ellenzéki beszédeiből kifolyólag sohasem volt párbaja, vagy ki-magyarázásokra szüksége. A közélet minden helytállani kívánó emberére nézve rendkívül tanulságosak azok az emlékirati megjegyzései, melyek arra vonatkoznak, hogy mit tanult Tisza Kálmántól és Szilágyi Dezsőtől. — Intuitioja vitte őt a régi földművelés, ipar és kereskedelmi minisztérium vámosztályába, de onnan

csalódottan távozott, valamint a régi főrendiház jegyzőségéből is, mert nem találta meg, amit ott várhatni vélt.

A képviselőházba igen nehezen jutott be. Rossz, vagy nem neki való kerületekben léptették fel. Első, kínos megválasztására három még kínosabb bukás következett egymásután. Már-már lemondott a politikai pályáról s mást keresve, a diplomáciára gondolt. Hiszen családjának több tagja elsőrangú posztiókban kiváló szolgálatokat tett azon. Azonban váratlanul egy árvamegyei rotten boroughban mandátumhoz jutott. Első felszólalása 1873. évi február 8-án történt, melynek körülményeinél csak sikerei érdekesebbek. A zene- és énekakadémia felállításának költségeit újból felvette az állami előirányzatba a kormány, dacára annak, hogy azokat egy évvel korábban az országgyűlés takarékoságból megtagadta volt. Ekkor is akadt egy képviselő, aki megint a törlést indítványozta. Gróf Apponyi Albert kiemelvén, hogy más művelt államok mit áldoznak a magasabb zenei nevelésre, utalt arra, hogy elhanyagolása nálunk mily Vétkes mulasztás lenne. A magyar nemzetben van ápolásra érdemes zenészeti képesség, amit világszerte elismernek. Nem lévén megfelelő tanintézetünk, sok tehetség elvész, elkallódik, vagy külföldre megy tanulni, ami nemzeti szempontból nem kívánatos, mert nem egyedül anyagilag, testileg távoznak el tőlünk ama hazánkfiak, hanem megszakad a kapocs is, mely őket velünk szellemileg és nemzetileg egybeköti. Gyakran mint idegen elem térnek vissza, pedig a nemzet szellemi tőkájének megtartása s a magyar ilyen kincs minél teljesebb gyarapítása magyar nemzeti szempontból különösen fontos.

E beszéd általános helyesléssel fogadtatván, a nemzet akkori óriási tekintélyű vezére, Deák Ferenc, elment hozzá gratulálni, de midőn felszólalását s érvelését megdicsérte, figyelmeztette őt, hogy egy nagyon nyomós érvet kifejejtett, azt, hogy mily szüksége van különösen a magyar nemzetnek — a harmóniára. Ezt gróf Apponyi Albert évtizedek múlva is emlegette, jelölül annak, hogy igen mély benyomást tett reá. Nem kis siker volt ez, mert a fiatal szónoknak érdekességét emelte a képviselőházban. De e beszédből kifolyó gyakorlati sikernek is örvendhetett: a költségvetési tétel nagy többséggel elfogadtatott. A zeneakadémia felállítása után félszázad múlva őt, mint annak egyik megalapítóját és minisztersége alatt gyarapítóját ünnepelték.

A nemzeti érzést szolgálta azután minden megszakítás nélkül egész napjainkig. Szűzbeszéde után közben két és egy negyed évig hallgatott ugyan, részint, mivel nem lehetett tagja a képviselőháznak, részint, mert a nagy politikai kérdésekhez több parlamenti készséggel és tapasztalattal kívánt hozzászólni.

De már 1875. évi május 4-én elmondta véleményét a beteg kormányzóparti vezér üdvös befolyásának hiánya következtében züllő Deák-párt s a balközép erős akarató vezére, a nagy taktikus Tisza Kálmán közt létrejött fúzió- és az elvi tekintetben igen vegyes társaságot képező új szabadelvű párt programmalanságáról. A pártéletre és a pártok kötelességeire vonatkozó felfogása ma is megállja helyét. — Nem volt ez időtől fogva vitája a képviselőháznak, melyben a küzdők első sorában nem vett volna részt. Három külpolitikai vonatkozású nagyobb felszólalása 1877-ben az osztrák-magyar monarchia és Magyarország létérdekeit úgy domborította ki, hogy álláspontját a boszniai occupatio általa akkori tájékozottsága szerint az egész magyar közvéleménnyel egybehangzóan elhibázottnak jelzett végrehajtása közben sem kellett megváltoztatnia. De emlékirataiban bevallja, hogy a diplomáciai titkolódzás folytán értesülése a dolog természete szerint akkor nem lehetett teljes.

Az 1878-ik év közgazdasági és pénzügyi nagy vitáiban vele mint a konzervatív szélső jobb vezérszónokával találkozunk. Azokban a közgazdasági ismeretek oly mértékéről tesz tanúságot, melyek eredménydúsaknak tüntetik fel bel- és külföldön folytatott beható tanulmányait, — A következő évek politikai éles küzdelmeiben az állam nemzeti hivatásával és nemzetiségünk biztosítékaival már tüzetesen foglalkozik. Szembe száll a közéletet megmetyélező mindennemű álsággal és hypokrizissal, melyekkel annak legtöbb terén találkozott. Ostorozza, hogy a külpolitikában a magyar jogos befolyás nem érvényesül úgy, miként az bennünket törvényesen létérdekeink védelmére megillet. Benn az országban a magyar nemzet szempontjából veszélyesnek tartja az annak állítólag érdekében elkövetett erőszakoskodásokat és tapintatlanságokat, de elítéli a nemzetiségi pártoknak a politikai nemzeti egységet megbontó keletkezését és a lappangó alkotmányellenességeket, melyek az ország erkölcsi alapját ássák alá. A magyar fajnak fenntartása és erősödése

lebeg szemei előtt mindig, midőn méltányosságot hirdet, mivel az ellenkező annak jövőjét veszélyezteti.

A közgazdasági politika terén tervszerűséget követel, s már akkor sürgeti a vasúti fővonalak államosítását. A közigazgatás rendezését a megyei tisztviselők kinevezése és a valódi önkormányzat meghonosítása mellett kívánja, hogy az állami akarat megvalósításának és egyúttal a nemzet regenerációjának egyik lényeges tényezője legyen. Ezt az álláspontját a későbbi közigazgatási nagy reform tárgyalásának idején, már mint a mérsékelt ellenzék egyik vezére, Szilágyi Dezsővel együtt bőven és fényesen kifejti. Tiltakozik a tárcavadászat vádjá ellen s kijelenti, hogyha róla így vélekednek, akkor mindazok a tényezők, melyek a hatalom feltételeit kezükben tartják, soha se juttaták őt egész életében hozzá. Szívesen támogatja a képviselői padokról azt a kormányt, melynek hazánk szükségleteiről helyes koncepciója van, de bármi legyen ennek következése saját személyére nézve, ellenzéke lesz és marad minden kormánynak, melyben hiányzik az öntudatos vezetés a nemzet legfőbb ügyeibe”n. Nevezetes e részben 1882. évi január 21-én tartott beszéde, melyben véleményét az államférfi igazi sikereiről mondja el, így szólván: „A sikernek eszménye, melyért küzdeni szép feladat, az, midőn valaki mondhatja, hogy bármely irányban előbbre vitte nemzete ügyét, miáltal a nemzet jötevői közt biztosít helyet magának. Ez a siker a nemes aspirációk jogos célja Tehet. De nem vágyik a sikernek arra a fajtájára, mely a nemzet leveretésével és megalázásával, vagy valamely nagy nemzeti érdek megsértésével jár.” Ezzel egybehangzólag 1893. évi április 29-én, tehát több, mint tíz év múlva, követeli, hogy a magyar nemzet minden jogának lehető biztosítékai alkalmaztassanak minden kormányzati körben, tehát a koronával, a monarchia másik államával szemben is, s a nemzet érzelmi világának jogosultsága, mely nem lehet más, mint a többi életre való nemzeteknél, a maga teljességével védelemben részesüljön. A magyar nemzeti egység megalapításának és megerősítésének mint külön problémának állandóan szemünk előtt kell lebegni. Ezenfelül minden politikai, kulturális, közgazdasági problémának van egy oldala, amely érinti Magyarország konszolidációját. Még ma is (1893-ban) létezik oly elterjedt felfogás, mely azt hiszi, hogy a közjogi téren további teendőink nincsenek,

mely ott minden nemzeti követelmény felállítását mint a létező békés és biztos állapotok megbolygatását helyteleníti. Apponyi szerint a közjogi alap romlása az által akadályozandó meg, hogy a benne rejlő virtuális jogok fokozatosan mind életbe lépjenek. Deák Ferencnek is ez volt a felfogása, amiről neki pozitív tudomása van. Ha ez a kormánypártnak sikerülne, szívesen fog annak gratulálni és leteszi a fegyvert. — Kifakad akkor a nemzetiségi iskolákban terjesztett szellem ellen. Nincs a világon állam, nincs nemzet, mely csak egy napig is túrné azt az állapotot, hogy a népiskolák egy része nem hű állampolgárokat, de ellenségeket nevel az országnak. Nem pártolja, mert nem bírjuk el és nem is bízuk meg, az egész népoktatás államosítását, de azt igen, hogy ahol a pusztá ellenőrzés eszközeivel nem lehet elérni az iskola nemzeti jellegének biztosítását, ott feltétlenül állítson a kormány állami iskolát.

Jókora füzetet könnyen lehetne hasonló szellemű idézetekkel megtölteni. Azért csupán azokra a parlamenti nyilatkozataira és tetteire hivatkozom tovább is, melyek politikai pályájának legkimagaslóbb csúcspontjait jelzik. Valamennyi azt bizonyítja, hogy gróf Apponyi Albert a magyar nemzeti érzés⁴ öntudat, egység és jövő igazi követelményeiről egy pillanatra sem feledkezett meg. Benn az országban és a külföldön egyaránt teljes odaadással és ragyogóan képviselte és képviseli a magyarság létérdekeit. Működése egészben alkalmas nemcsak arra, hogy az eszméket tisztázza, hanem hogy hitelünket emelje és példája iskolát teremtsen nálunk.

Ezek a nyilatkozatok azonban kezünkbe adják annak a titoknak a kulcsát is, ami szerencsésebb nemzeteknél tökéletesen érthetetlen volna, hogy Apponyi miért nem ért el a belpolitika terén rjagyobb sikereket és hogy miért nem olvaszthatta jobban össze a magyarságot, holott, lángoló nemzeti érzésének tüze és fényes tehetségei mellett eszményi odaadása minden tekintetben hivatott lett volna arra. A magyar nemzeti érzés a korona viselőjét nem hatotta át. Az ő mentalitása eredetileg úgy volt beállítva és úgy fejlődött, hogy a magyarság csupán az ő jogara alatt élő néptörzsek egyike. Bármennyire akarta is és pedig első sorban vallásos meggyőződésből, hogy miután azokra megesküdt, a magyar törvényeket megtartsa, azok magyarázatánál a nála is jelentkezett irreversibilitás hatása folytán

meg volt a saját felfogásának jogosultságába vetett s háza és osztrák környezete által osztott erős hite. Két államot képező kettős birodalmának létfeltételét, a nagyhatalmi állást biztosító közös, egységes hadseregben látta, melyet minden lényegesebb átalakítástól, tehát a magyar ezredkebe a nemzeti szellemnek behatolásától is féltett. A hadsereg egységének bármily megbolygatása főben járó bűn volt az ő szemeiben — és a kormányképesség előfeltételét az képezte, hogy az ő ebbeli felfogásának megfelelően noli me tangerének fogadja el azt mindenki, ha a hatalom kezelésében részt akar venni, így keletkezett nálunk is egy hatvanhetes orthodoxia, mely azonban az öntudatra ébredt magyar államisággal és a természetes úton fejlődő magyar nemzeti érzéssel biológiai okokból nem volt összeegyeztethető. De a magyar közvélemény még nem volt elég erős, még eléggé tisztában sem azzal, hogy a hatvanhetes orthodoxia állandó feláldozását jelentette a nemzeti kialakulásnak. Azért, a tiszta personal-unió embereinek kivételével, akik azonban mint aktív politikusok nem jöhettek számba, a nemzet jogos, méltányos és possibilis életérdekű igényeinek nem tudott a közvélemény kellő nyomatékot adni. Mindig akadtak sokan, ha kenyértörésre került a dolog, akik az opportunizmusnak hódolva, emelt fővel vállalkozhattak az uralkodó politikájának képviselésére, mert per fas et nefas mindig tudtak parlamenti többséget szerezni maguknak, amelyben mindazonáltal nem lehetett a nemzeti akarat igazi kifejezését látni.

Sorsdöntővé lett befolyással bírt tehát gróf Apponyi Albert politikai életére, de az ország kormányzatára nézve is az 1889. évi véderővita, ő akkor lépett ki egész határozottsággal és konkrét formában azzal a szabatosított eszméjével, hogy mint minden intézménybe, még a közös hadseregbe is bele kell vinni a nemzeti gondolatot.

Már a Boszniát tárgyalzó törvényjavaslatok tárgyalása idején compromittálta volt ugyan magát Bécs felé, sőt még idősb Andrássy Gyulával szemben is, amit magyar ellenfelei ugyancsak kihasználtak ellene. Az a befektetési hadjárat azonban, melyet először az uzoratórvény feletti vita idején indítottak meg belföldi ellenfelei, nem volt elég sikeres, midőn klerikálisnak, fekete szocialistának, majd, reactionáriusnak híresztelték el. Mindez lassanként elsimult. A véderőre vonatkozó javasla-

tok vitájában azonban ily intransigens módon kötötte le magát és pedig mindent megfontolva, a nemzeti érzés szolgálata javára, hogy azok elejtése erkölcsi lehetetlenséggé vált reá nézve. Amint értesült arról, hogy a magyar közjogba ütköző jogfosztással akarják a véderő-újonc jutalékot nem újabb tíz évre, mint régebben, hanem, ha annak emelésébe a magyar törvényhozás nem egyeznék bele, örökre megállapítani, minden felsőbb összeköttetésének felhasználásával figyelmeztette a mértékadó köröket, hogy ebből nagy bajok fognak származni. Ennek ellenére a javaslatba ez a rendelkezés mégis felvétel, a mellett pedig a magyar katonai nevelésről is megfeledeztek, sőt az egy éves önkénteseket, ha a német nyelven tartandó vizsgálatokon nem állották meg helyöket, még egy további évi szolgálatra kárhóztatták, ami sok magyar ifjú pályáját kettétöréssel fenyegette.

Apponyi négy beszédet mondott e vitában, melyeket de mosthenesi filippikáknak lehetne nevezni. Szónoki tehetsége a maga egész nagyságában érvényesült ez alkalommal is, s nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a bécsi és budapesti kormány a jogfosztást tartalmazó szakaszt elejtve, kénytelen volt a régi állapotot fenntartani, de az egy éves önkéntesség sérelmes szabályozásához ragaszkodott.

Egy, a jelenlegihez hasonló szűkkeretű dolgozatban legyen elég itt csak azokra a tételek bizonyítékait képező beszédrészekre hivatkoznom, melyek ma is aktuális fontossággal bírnak. A közjogi, igen messze kiható sérelmek elintézése után a nevelést és kultúrát érintő érvelésre a honvédelmi miniszter, báró Fehérváry Géza, kicsinylőleg azt a megjegyzést tette, hogy „most a véderőről van szó, ne tessék hát kultúráról beszélni.” Apponyi Albert gróf a magyar nyelvnek a magyar katonatisztek nevelésébe való bevitelének ellenzésére azt válaszolta, hogy mi nem akarunk a nyugati kultúra elől elzárkózni s nincs másról szó, mint arról, ami az 1868. évi véderővitában történt, midőn több oldalról és pedig az alaptörvényt képviselő előadó és miniszter részéről a nemzeti kultúra és nemzeti egyéniség a vitatkozás egyik kimagasló momentumává tétel. Az akkori előadó, Kerkapoly Károly, beszédében egyebek közt azt mondta, hogy a mi kultúránk sajtószzerű, mely talán felváltható nagyobb, fényesebbel, de semmi esetre sem olyannal, mely pótolhatná, mert az egyetlen és eredeti a maga nemében épp úgy, mint az

a nép, melynek sajátja. Ez a kultúra pozitív beccsel bír s olyan feladattal, amit a világ összessége helyette teljesíteni nem képes. Apponyi tovább fűzi ezt az eszmét s megállapítja, hogy éppen a véderővita során elsőrangú bécsi sajtóorgánumokban Magyarországnak önálló politikai létre s nemzeti és kulturális önálló életre irányuló akaratát gyermekes dacnak és kicsinyes-ségnek csúfolják. Ezzel szemben kijelenti, hogy ragaszkodik nemzetiségünk hamisítatlan voltához szíve minden dobbanásával. Ha egy semleges európai államférfi eszével gondolkoznék is, az európai kultúrára nézve nem vívmánynak, de vesztességnek tartaná a magyar nemzeti egyéniség minden gyengítését. Tessék a térképet megnézni. Hiszen a Kárpátok és az erdélyi havasok által környezve ez az ország a nyugateurópai népcsaládnak és ezáltal az európai kultúrának előretolt őrhelye. Ha az ilyen előretolt vár őrségében nincs meg az elszánt szellem, ha nincs meg az elementáris erő, akkor az nem teljesítheti kötelességét. Óva intette a kormányt és pártját, hogy ne használják fel ezt az alkalmat a hazafias ellenzék kompromittálására sem az uralkodó előtt az által, hogy az nem akar erős hadsereget, sem a külföld előtt annak kürtölésével, hogy itt anarchia uralkodik. Rövidség okáért mint bizonyítékokat még csak Apponyinak példátlanul hű, jászberényi választói előtt 1887. évi október 7-én tartott beszámoló beszédéből az utolsó passzusokat hozom fel.

„Én is akarom — monda — a jó egyetértést a nemzet és nadsereg (tehát a király) közt, de nem minden áron. Remélem,, hogy a nemzet ezt az árt soha sem fogja megfizetni, belenyugodván abba, hogy közintézményei, közjogi állása, nemzeti egyénisége ne-feszessül jön teljes tiszteletben. Állandó alapokra akarom fektetni a jó egyetértést a hadsereg (tehát a király) és nemzet között, megmaradva a mérséklet határai, sőt még a hatvanhetes kiegyezés által szabott határok között is, eltávolítván mindazt,, ami Magyarország közjogi állásával teljesen össze nem egyeztethető, a magyar nemzeti önérzetet sérti. Én szerintem ez az út, melyen az államférfiaknak az egyetértést keresni kell. Az ez irányú bajoknak és bonyodalmaknak útvesztőjéből csak egy menekülés van, és ez az, hogy ennek az országnak politikai tényezői arra legyenek eltökélve, hogy a politikai pályán

a nemzetet, csak a nemzetet és egyedül a nemzetet, de semmi mást ne szolgáljanak.”

Ezt a lelkeséget tünteti fel közéleti tevékenységének második negyedszázada is. De mielőtt a neki felkínált fúziók kissé bővebb jelzésére rátérnék, meg kell emlékezniem utolsó ellenzéki pártjának, a nemzeti pártnak, keletkezéséről és végéről, mert mind az akkori helyzetre, mind ő reá nézve szerfelett jellemzők. Mielőtt az Apponyi által szerkesztett és pártja által egyhangúlag elfogadott program, mely 1892. évi január 5-én mint „Szózat a Nemzethez” jelent meg, ő négy beszédet mondott. Ezekben kifejtette és behatóan megokolta annak alapelveit. Azok elsejében, de később is, összemérte kardját az e közben igazságügy-miniszterré lett Szilágyi Dezsővel, akinek közjogi nagy tudását és szónoki, főleg dialektikai erejét mindig elismerte. E titáni küzdelmekben az elfogulatlan közvélemény ítélete szerint a minden magánérdektől mentes Apponyi — álláspontjának kifogástalan erkölcsiségénél fogva — maradt felül. Maga a program ünnepélyes fogadalom a nemzeti egység megteremtésére s mélyítésére. A nemzeti politika minden követelménye nagy világossággal, eréllyel és szabatossággal logikusan úgy van benne kidomborítva, hogy azok alku, vagy engedékenység tárgyai nem lehetnek. „Más Magyarország lesz akkor” — írja, — „ha a hivatalos hatalom kizárólag állami és nemzeti célokat fog előmozdítani, s azok megtagadása jutalommal nem jár; mikor egyedül jellem, tehetség, szorgalom és munka fog minősíteni, a szolgálkúség pedig diszkvalifikál. Szilárd nézetünk, hogy az általunk kijelölt úton Magyarország azzá lehet, aminek azt ideáljainkban látjuk: a nemzeti önértetnek, a szabadságnak és igazságnak hazája, mely fényt áraszt kifelé, s jólétben és megelégedésben részesíti összes polgárait.”

Ha az ígéret már magában teljes értékű bizonyíték lenne, ezek után nem kellene tételem igazolása végett egyetlen szót sem mondanom. De a közmondás szerint az ígéret szép szó, ha megadják igen jó. Most tehát határozottan vallom és bizonyítom, hogy gróf Apponyi Albert az emberileg lehető végső határáig elment annak, amit a nemzetnek szép szavakkal fogadott, teljes beváltása érdekében. A hatalomra csupán magáért sohasem törekedett és annak eszméje csak akkor lebegett szemei előtt, midőn elvei kötelelességszerű megvalósításának eszközeit látszott bizto-

sítani számára. Különben — mint Emlékirataiban említi — a miniszterséget nem tartotta másnak, mint amit az szöszerinti értelmezés mellett jelent: szolgaságnak. Ezt igazolja a neki néha csak taktikából, a közvélemény követelése folytán keletkezett nyomásra látszólag, de nem egyszer illetékes helyekről komolyan felkínált fúziók sorozatának története. Ennek csak néhány esetére hivatkozom. A nagy közigazgatási viták közben, midőn gróf Szapáry Gyula 277 szakaszos nagy törvényjavaslata a részletes vita megkezdésekor kitört szélső baloldali obstrukció folytán két szakaszos szörnyszülötté zsugorodott össze, a közvélemény nyomása oda irányult, hogy a fennállott közjogi alapon működő pártok a minden irányban múlthatatlanoknak felismert reformok javára egyesüljenek. Ekkor azonban a kormánypárt hatalmi féltékenysége állotta annak útját.

Szeretném idézni az Apponyi akkor elhangzott nyilatkozatait, melyekből kiderül, hogy az alkotó tevékenységben való részvételt nem mélyebben fekvő okok nélkül utasította el magától) azonban rá kell térnem az 1899. évi fúziói tárgyalásokra. Ez báró Bánffy Dezsőnek bukása és Széll Kálmán miniszterelnökké lett kinevezése után következett be. Azt jóval megelőzőleg a király egyszer meglehetősen rossz hangulatban szemrehányást tesz neki a hadseregre vonatkozó követelése miatt, s azt ajánlotta, hogy foglalkozzék a belügyekkel, ott igen sok a teendő, de a katonai kérdésben ő míg él, nem fog engedni soha. Apponyi kifejtette a maga álláspontját és remélte, hogy a királyé változni fog, de csalódott. — Erről meggyőződhetett az első Wekerle-kormány bukása után, midőn Apponyit is külön kihallgatásra hívta meg. Hét negyed óráig tárgyalt vele a király. Fel-tárta előtte egész lelki állapotát. Erre őt az egyházpolitikai kérdésekben reá gyakorolt kényszer vezette. Oly elítélően nyilatkozott az akkori kormánypárttól, ahogy még ellenzéki ajkáról sem hallotta Apponyi. Ennek kimerítő előadása után a helyzetről, melyet feszült figyelemmel hallgatott végig, hangoztatta, hogy amit a belügyekről mondott, szíve szerint voltak elmondva. De: clara paxta boni amici. Újból kijelentette, hogy a hadseregre vonatkozó követelésekkel megbarátkozni soha, de soha nem fog. Böven, erős érveléssel okolta ezt meg s végül melegen, tőle soha nem tapasztalt közvetlenséggel kérte Apponyit, hogy ejtsen ?l mindent, amit e részben kíván s tegye ezáltal lehetővé az

együtműködést. Apponyinak ebben az órában választania kellett a hatalom és a nemzeti ügynek hű szolgálata közt. Ő tekintetbe véve minden valószínűséget, nagy sajnálkozás udvarias kijelentése után habozás nélkül kimondta, hogy nem teheti. Tudta pedig jól, hogy az iránta most felmelegült király hangulatában a végleges elhidegülés fog bekövetkezni; mégis fenntartotta álláspontját.

A fúzió eszméjére alapított Khuen-Héderváry-megbízatus ekkép meghiúsulván, csak a báró Bánffy Dezső miniszterelnöksége maradt, mint egyetlen lehetőség. íme, magyarázata annak, hogy miért állottak be a következő évek zavaros és másként érthetetlen fejleményei logikai szükségszerűséggel. Báró Bánffy Dezső házelnök lévén, kéznél volt, midőn új kormányalakításra minden különös feltétel nélkül vállalkozót kerestek. Ezek helyett Bánffy lefelé nemzetiségi erőszakosságokkal, felfelé pedig lényeges dolgokban végtelen engedékenységgel akart boldogulni. Az. Agliardi-esetben való győzelme ugyan látszólag nem volt ilyen, de az u. n. ischli klauzula annál inkább tanúskodott ez irányban. Az említett klauzula a vám- és kereskedelmi szövetség megújítása tekintetében épp oly káros lett volna, mint amily sérelmes volt a véderő javaslat eredeti 14. §-a közjogi szempontból. Ezt a klauzulát az ellenzék megobstruálta s a kormány sehogy sem tudott az ennek nyomán keletkezett zűrzavarból kívánszorogni. A korona Széll Kálmánt bízta meg a kormány alakításával, de ez meg azt hitte, hogy állandóan békés parlamenti helyzetet csak a javaslat visszavonásával és a nemzeti párttal létesítendő fúzióval teremthet meg. A „jog, törvény, igazság” jelszavával jött és a Ludoviceumot akadémiai rangra emelte, továbbá egy-két katonai reáliskolát hozott mint engedményt javaslatba, melyek által lehetővé kívánta tenni az erre felszólított nemzeti párt közeledését. Az ő törekvése azonban főleg a parlamenti rend biztosítását célozta, mely miatt az Apponyi és pártja támogatására volt utalva, amit a királynak is bejelentett.

A nemzeti pártban ekkor már nagyon változtak a viszonyok. Legtöbb és pedig irányadó tagját bizonyos politikai spleen lepte meg, melytől maga a vezér ugyan mentes volt, mivel ő elvei mellett megmaradt, de annak volt kitéve, hogy az egyetlen Beöthy Ákos kivételével magára marad, mivel a többiek, köztük

gróf Károlyi Sándor is, nem egyéni, hanem hazafias szempontból, mivel alkotásokra vágytak, már teljesen megelégték az ellenségeskedést s azt remélték, hogy a kormánypártban némi engedmények árán hasznosabb tevékenységet tudnak kifejteni. Ehhez járult az a tiszteletreméltó lelki hangulat, amely Apponyinál igen magaskorú atyjának halálos betegsége s később halála nyomán keletkezett. Ő a fűzió tárgyalásában személyesen csak egy ideig vehetett részt, később levelek és táviratok útján érintkeztek vele. E deprimált kedélyhangulatban mondotta ki sürgönyében a végleges igent, mert föl sem tehetette, hogy az alkudozó felek egyike, a minden jót ígérő kormányelnök, nem jár el loyálisan. Pedig ez történt. Három bizonyítékom van róla. Az egyik Kovács Albert beszélgetése Szélllel, aki mintegy dicsekedve mondta, „úgy-e, jól tettem, hogy Apponyit a képviselőház elnöki székébe ültettem; ott nem árthat semmit”. Ezt az előbbi mondta el nekem. Azután bizonyíték magának gróf Apponyinak kifakadása előttem, hogy a fűzió feltétele az ő és elvbarátai érvényesülésének kizárása volt. Igaz, hogy Horánszky Nándor évek múlva kereskedelmi miniszter lett, de érte Széll felelősséget vállalhatott a koronával szemben, mert akkor már inkább az ő embere volt, mint az Apponyié. — A harmadik bizonyíték Horánszky nemsokára bekövetkezett gyászos elhunytja után utódának kijelölése alkalmával derült ki, midőn a miniszterelnök mindenféle kifogásokkal megtagadta, hogy helye a kormányban ismét a volt nemzeti pártiak köréből töltessek be. Erről nekem is közvetlen értesülésem volt. Nem kell bővebben kifejteni, hogy mindez miért történt. Apponyi ezt emlékirataiban így nem részletezi, de az események, melyek a kormány és a házelnök egymás iránti bizalmát megrendítették, csakugyan így mentek végbe,

A Széll-kormány állása négy évi működés után nagyon megingott. Az új fényes parlamenti épületbe való bevonulás első napján, midőn én is elmentem annak ünnepélyes felavatására, az újabb obstrukciót durva módon bejelentette a szélső bal felszólalója, Barabás Béla. Elmaradt a két elnök tervezett ünnepi beszéde is. Azután a helyzet egészen elfajult s további bonyodalmakra vezetett. Ezek közt drámai hatása volt Beöthy Ákos unnak a beszédének, melyben ez a felhívás foglaltatott: „menjünk vissza e fényes palotából a mi szerény, régi kis házunkba”.

A Széll-kormány bukása után megkezdődött a végzetes alkotmányválság, mely a pártok felbomlását és újak alakulását vonta maga után, Apponyi Kossuth Ferenc s a függetlenségi és negyvennyolcas párt hívásának engedve, elhagyta a hatvanhetes alapot s azt a csodát vitte véghez, hogy pártelnöksége alatt ez többséghez jutott az országban. A király az új pártok vezéreit meghívása folytán eleinte külön, majd együttesen fogadta s ismételve felszólította őket, hogy nagy szervenések elkerülése végett nemzeti engedmények nélkül vállalkozzanak a kormányzatra. De midőn erre nem voltak hajlandók, a darabontokhoz fordult., akik a magyarság letörésére irányúit általános választójog behozatalát készítették elő. Azonban így sem boldogulván, jött az első koalíció szintén a szavazati jog' kiterjesztésének rákényszerített programjávai, de azzal a kilátással, hogy az ennek alapján összeülő parlament fog a nemzeti követelésekkel szemben állást foglalni. A plurális szavazatot szabályozó választási törvényjavaslat azonban nem emelkedett törvényerőre s így a nemzeti követelések csupán ilyenek maradtak egész a világháború kitöréséig, midőn teljesen más helyzetek következtek.

A végeredmény az, hogy Apponyinak a magyarság nemzeti érzésben való egyesítése, de nem az ő hibájából, benn az országban nem sikerült úgy, amint azt a nemzet létérdekei kívánták.

Fátuma volt, ami a nemzetnek is balsorsa, hogy ezt a korona nem tudta megérteni és a nemzeti királyság túlhatalmának a magyarság osztatlan és sok okból gyöngye ereje nem képezte megfelelő ellensúlyát. Ez volt végzetünk négyszáz év óta. Ezért lettek Magyarország leghűbb, legjobb férfiai mártirokká. Nem lehet most utólagosan senkinek csodálkozni azon, hogy Apponyi az általa fejlődésképesnek tartott, de annak nem bizonyult korábbi politikai alapján kívül kereste a nemzet létérdekeinek megóvását. A tiszta personal unióban az adott viszonyok közt nyilván termékenyebb talajt látott. Ezt a véleményt régi párt-hívei közül sokan nem értették. Magam sem. Ma azonban némileg másképp gondolkozom és feszülten várom Emlékiratainak második kötetét, melyben említett lépésének bizonyára igazolását fogja nyújtani,

De midőn a végzet és az események jó részt leszorították Apponyit a nemzeti érzés belföldön való mindent átölelő szolgál-

latának talajáról, megnyílt előtte egy másik, nem kevésbé fontos tér, a magyarság hathatós és fényes képviselője a nyugati műveltséggel bíró összes nemzetek fórumain, ítélőszékein s többé kevésbé reményteljesen szervezett agóráin.

Bámulatos szónoki tehetsége és készültsége minden általa bírt világnyelven tüneményesen érvényesült itt is. Nemzeti érzése, a magyar nemzeti eszme iránti áldozatkész odaadása épp oly teljességgel jellemzi őt e működése közben, mint itthon. Egy lényeges különbség a két téren való tevékenység közt mégis van és az abban áll, hogy míg a belföldi politikájában elejétől fogva sokszor gáncsolták el törekvéseit, külföldi működését minden hatalmi és társadalmi magyar tényező örömmel, megnyugvással és hálával fogadja s amennyiben tőle függ, készséggel mozdítja elő. A világháború óta működő kormányoknak más okokból, mint a régieknek, ő mindig ellenzéke volt és az ma is. De valahányszor nehéz, kényes természetű és nemzeti életérdekeket érintő külföldi képviselői feladat merül fel, minden kormány első sorban őt kéri fel ezek védelmére legadázabb ellenségeinkkel szemben. Apponyi részéről csak természetes, hogy e kérdéseknek és megbízásoknak a legnagyobb készséggel tesz mindig eleget.

A nemzetközi intézmények körében kifejtett nagyszabású és rendszeres működésének tüzetes jellemzése nem az én feladatam. Erre nálam illetékesebb, ott vele együtt dolgozó, kitűnő férfiak vállalkoztak. Én csupán e szereplésnek témám támogatására nélkülözhetetlen összesített eredményére hivatkozom most, melyek szerintem, ha nem is haladják meg a magyar parlamentben és azonkívül a belföldön a nemzeti eszmének tett szolgáltatásainak becsét, azt legalább is teljes mértékben elérik.

Aztvaz itthon tartott nemzetközi gazdasági congressusunkon már 1885-ben, de később is magam szintén tapasztaltam, hogy mily tökélyel képes kultúránk bemutatására külföldi nyelveken a legkövetelőbb ízlésű idegenek előtt is. Három amerikai útja ugyanannyi diadalmenet volt. Midőn 1904-ben az interparlamentáris uniónak St. Louisban a más nemzetekéit számban meghaladó magyar csoport küldöttségének élén kinn járt, a magyar névnek dicsőséget szerezvén, meglepett ott is, itthon is mindenkit. Visszatérve egy sorozatára kérték fel az ismertető előadásoknak, melyek meg itthon gyakoroltak közvetlen nagy

hatást. Azon alkalommal számtalanszor érintkezett az Egyesült-Államokba szakadt véreinkkel, akikbe lelket öntött, s figyelmükbe ajánlotta, hogy új hazájuknak hű, becsületes polgárai legyenek, de szívükre kötő, hogy magyarságukhoz se legyenek hűtlenek. A két haza problémája lebegett szeme előtt, melynek elérhető megoldása erőtartalékaink ápolásának kérdését jelenti. Hogy intelmeinek volt figyelemre méltó sikere, azt második északamerikai útján tapasztalhatta. Midőn 1911-ben több tudományos egyet és három nagy egyetem meghívására előadói körutat tett az Egyesült-Államokban, első sorban a pacifizmus, továbbá — saját választása szerint — Magyarország közjogi helyzetéről s a nyugati műveltségnek tett áldozatteljes, de nem eléggé méltányolt szolgálatairól, angol nyelven nyomtatásban is megjelent oly beszédekert mondott, melyekben mélyreható politikai tanultsága nem kevésbé tündökölt, mint meleg, okos hazafisága, mely a nemzeti és emberiségi követelményeket minden nem rosszakaratú polgára előtt a világnak kedves, kellemes harmóniában tünteti fel. Egyik nagy hatású előadása végén az elnöklő amerikai chairman, midőn mint monda „ragyogó és nagy képességeket eláruló beszédeit” a díszes és nagy hallgatóság nevében megköszönte, így szólt: „Biztosítom a szónokot, hogy minden amerikai honpolgár mélyesen érdeklődik a magyar nemzet fényes történelme iránt, és hogy Magyarországtól ide származott polgártársaink teljes lojalitásuk által tűnnek ki. Ők itt részesei lévén a polgári szabadságnak és helyi önkormányzásnak, kitűnően alkalmasoknak bizonyultak az amerikai eszmék elsajátítására. Azt hiszem, igazat mondok, mikor állítom, hogy azért szeretik ezt az országot, mivel szerették régi hazájukat. Ha nem szerették volna azt, nem tudnának úgy ragaszkodni új hazájokhoz sem, melyet szabadon választottak maguknak.”

Akkor Apponyit az a rendkívüli megtiszteltetés érte, hogy mint annak idején Kossuth Lajos, a washingtoni Capitoliumban vendégszónokként, mély benyomást keltve, beszélhetett és üdvözölhette Európa nevében Amerikát.

A trianoni békediktátum után volt harmadszor ott. Ekkor a Lloyd George tiszteletére Chicagóban adott díszlakomán Apponyi is megjelent. Midőn az megpillantotta őt, eléje ment, miáltal a közfigyelmet reá irányítván, maga mellé ültette.

Aztán együtt ünnepelték az összetört, rémitően megcsonkított kis Magyarország nagy fiát az angol világbirodalom amannak szerencsétlenségétől nem egészen idegen volt vezető államférfiával. — A gróf Apponyi Albert külföldi nagyszabású tevékenysége az egész magyarság önértetét fokozta és önbizalmát a már csaknem kétségbeejtő helyzetben is szilárdította. Nincs hazafiásán gondolkozó ember, aki ne érezte volna, hogy mégsem utolsó dolog magyarnak lenni, Amerikába kivándorolt véreink helyzetére is jelentékeny hatása volt, s azokban a nemzeti érzést, mely mint hervatag virág, bizony-bizony nagyon gondos és módfelelt eszélyes ápolásra szorul, éltetően fokozta. E részben még mérhetetlen sok a teendő, de Apponyi a saját példájával megmutatta az utat, melyen haladni kell.

Végre hangsúlyozom, hogy az amerikai és általában a külföldi közvélemény az ő és remélhetőleg nagyobb számmal támadó követőinek szemlélése mellett hajlandóbb lesz elhinni azt, hogy a magyar kultúra, a magyar életképesség és életre érdemesültség nem hivalkodás, nem mese, hanem a művelt emberiség figyelmét, kíméletét és mint hasznos, sőt nélkülözhetetlen tényezőnek támogatását joggal igénylő valóság. Mi értelme van ezek szem előtt tartása mellett annak a felületes gondolkozásszülte balhítnak, hogy az Apponyi külföldi szereplésének lecsapódása csupán az ő világhíre és személyes dicsősége, melyből a magyar nemzetnek édes-kevés maradandó reális haszna van?

Párisi és genfi működése szintén nem járt markolható eredményekkel, de azok útját egyengette és nagyban hozzájárult a törekvéseink megvalósításához multhatatlanul szükséges kedvező atmoszférának megteremtéséhez.

Az ő és a magunk érdekei szempontjából nem lehet eléggé fájlni azt, hogy sem a bel-, sem a külföldön nem voltak meg szembeötlő, közvetlen sikereinek tárgyi előfeltételei. De azért az ő nagyszabású és az egészre irányuló eszményiségét nem lehet, nem szabad felelőssé tenni. Az ő külföldi fáradhatatlan törekvései iránti féltetlen elismerésben és hálában egyek vagyunk és maradunk. Ebbeli működése minden kritika felett áll, s már csak annál fogva is őt a nemzet szellemi és erkölcsi kincse egyik legnagyobb értéktételének kell tekinteni.

Az ő sorsához a múltban leginkább a költő Zrínyi Miklósé hasonlít. A tizenhetedik század ezt a nagy férfiát az akkori ha-

talom és más hatalmas kortársai szintén nem tudták kellőleg megérteni és nyomatékosan támogatni; de a nyugati keresztény világ és az utókor elismerte nagy érdemeit. — A magyar belpolitikában Apponyival szemben diszharmónia elégszer keletkezett; ma sem vagyunk ilyenek híjával. De az események a közelmúlt ellentéteit elsimitották. Én remélem, sőt hiszem, hogy az idő, mely mindent megfejt és útbaigazít, kibékítendi az újabbakat is. A fejlemények fogják megmutatni, hogy a jelenkor egymással össze nem hangzó törekvéseiből mi a lehetséges és mi a lehetetlen. De ez csak akkor fog bekövetkezni, ha — miként gróf Apponyi Albert mindig hirdette, — csupán egy mindent domináló szempontból tekintünk mindent. Ez pedig nem lehet más, mint a nemzet jól megértett legfőbb java, melynek okosan s megadással mindent alá kell rendelni, bármily hagyomány, kedvenc eszme, vagy vélt következetesség feláldozásával járjon is az.

És a mai ellentétek elsimulásával gróf Apponyi Albert alakja úgy áll land, hogy a kétségnek még árnyéka sem fog ahhoz férni, ha — mint a Legnagyobb Magyar — azt vallja, hogy „Célom tiszta és nemes vala”.

Be fog következni, amit egyik idézett beszédében mondott, hogy példájának megrögzítése révén maradandót alkotván, előbbre vitte a magyarság érdekeit. Ez alapon kimutatván helyét a nemzet jótevői közt, igazságot fog neki szolgáltatni a történelem.

Magyarország felelőssége a háborúért és Apponyi akciója

Írta: Horváth Jenő

I.

A párisi békeszerződések azon indokolása, hogy azoknak végzései a legyőzött államokat az utóbbiaknak a háború bűnös felidőzésében való felelőssége következtében sújtják, valamennyi legyőzött államra nézve kötelezővé tette azt, hogy önmagát szigorú vizsgálatnak alávetve, a háború okainak és előzményeinek kutatásában elmélyedjék.

Ha ez az indokolás a párisi békeszerződésekből hiányoznék, úgy minden oldalon csupán akadémikus vitakozásról lehetne szó, és a történetíróra bízhatnák az, hogy a világháború történelmi anyagát alkotó beláthatlan tömegnek vonatkozó részleteit felderítse, a maga nyugodt módszereivel csoportokba ossza és elrendezze.

A tudomány statikai munkáját azonban a politika dinamikus munkájává alakították át azok a körülmények, *a)* hogy a győztes államok a háború felidőzésének kérdését az általok diktált békeszerződések indokolásává tették és ez által statikai jellegéből kiemelve dinamikai, tudományos kérdés helyett politikai kérdéssé avatták; *b)* hogy a győztes hatalmak a békeszerződések megkötésekor erre a vádra támaszkodva mondtak ítéletet ellenfeleik fölött; *c)* hogy a tudományos megállapítások bevárása előtt egyoldalúlag hozott döntést ultimátumaiknak elfogadtatására és azoknak békeszerződés formájába kényszerítésére használták fel; *d)* hogy a békeszerződéseket ezen egyoldalú alapra építve morális kötelességükké tették ellenségeiknek, *e)* hogy azok a háború bűnös felidőzésének vádjától szabadulni

törekedjenek, *f)* hogy e szabadulástól egyben a békeszerződéseknek megváltoztatását reméljék.

Mi a békeszerződésben lefektetett felhívásnak kötelességszerűen eleget téve, magunk részéről a világ pártatlan ítélete alá bocsátjuk azon dinamikai ellenérveket, melyekkel a békeszerződés alapját alkotó vádakra felelni tartozunk, hogy egyrészt lefegyverezzük azt a feltevést, hogy a békeszerződésektől eszközölt csonkításokat tekintve Magyarország a háború bűnös felidézéseért a legnagyobb felelősséggel tartozik, másrészt pedig, hogy a vádak tarthatatlanságát bebizonyítva, egyben azt is megmutassuk, hogy az alapul választott vádak a békeszerződés terhének morális fenntartására elégtelenek.

II.

Az első vád az, hogy a magyar kormány elnyomta Magyarország nem-magyar népelemeit. Közismert vád ez, melynek apostolai számosak és szenvedélyesek voltak a múltban, cikkeik és pamiltjeik élesek és elkeseredettek talán a jelenben is, Mi ezt készséggel megengedjük, de nyíltan feltesszük a kérdést, hogy nem voltak-e támadásaik általános jellegűek és konkrét megállapításokat a legtöbbször nélkülözök, és nem voltak-e titkos rugóik sok esetben emberi gyöngeségek vagy apró előnyökkel kecsegtetők.

A tudomány megállapította, hogy a magyar nemzet a XV. század végén a Hunyadiak korában oly virágzó erőben volt, hogy a természetes szaporodás által a XX. század elején legalább 30 milliónak kellett lennie. Oly szám, melyre gondolva, ma nem az elmaradt dicsőség, hanem a fájdalom markol a magyar szívekbe és akaratlanul az emlékezés lángjait gyújtja meg azon meg nem született húsz millió magyarért, kiknek meddő apái a nyugati civilizációt védve hullottak el a Kárpátoktól övezett ősi haza területén.

A magyarság pusztulását idegenek betelepítése kísérte nyomon.

Első királyunk személyéhez fűződik a hagyomány, hogy az idegeneknek széleskörű jogokat adott és Szent István bölcsességére szoktunk hivatkozni akkor, midőn a többnyelvűséget az ország előnyére írjuk.

A történelmileg legidősebb német telepek kiváltságairól szólva, elég rámutatnunk virágzó városainkra és az erdélyi szász; nemzetre, mely az 1224-díki Andreanum alapján széleskörű autonómiát élvezett, melyet a világháború befejezéséig tiszteletben tartottunk és azt a letelepült idegenajkú lakosság javára megtartatni törekedtünk. Mi soha sem mondtuk azt, amit ma mindenütt hallani lehet, hogy a nemzetiségek jogai állami szuverenitásunkba ütköznek; mi soha sem tiltottuk el nekik anyanyelvük szabad használatát; mi soha sem vontuk el tőlük a németországi sajtó termékeit sem, holott az erdélyi szászok Németországtól évszázadokkal előbb elszakadtak és annak ellenére, hogy a németektől nem egyszer féltettük politikai függetlenségünket,

Mi még tovább megyünk, a midőn megállapítjuk, hogy az erdélyi szász városok e kiváltságok birtokában magyar települöket nem szívesen bocsátottak magok közé, magyar polgáraiktól pedig a magyaroktól nyújtandó jogsegélyt is megtagadták és abban beavatkozást láttak;¹ és ha megállapítjuk azt, hogy ez ellen a különös eljárás ellen az államhatalom fellépésének nyomait nem találjuk meg, úgy ez nyilvánvalóan a kiváltságoknak tiszteletben tartását jelentette.

Amíg a nyugati műveltség, amelyhez a magyar állam alapítása óta tartozott, és annak integráns részét alkotta, a németiségen keresztül szűrődött át hozzánk és ennél fogva védekezésünkben is, egybeolvadt szemeink előtt az, amit szerettünk, azzal, amitől óvakodnunk kellett, addig szerb és román nemzetiségeink kelet felől jöttek és olyan kultúrközösséghez tartoztak, mely tőlünk mindenkor idegen volt.

Sokszor halljuk emlegetni az elméletet, hogy a mai románok a régi rómaiak utódai voltak, de semmi nyoma nincsen annak, hogy a magyar honfoglalást (Kr. u. 895.) követő három évszázad alatt ezen a területen románok éltek.

Ha itt éltek volna, úgy nem kísérhetnének nyomon lassú vándorlásukat az albán partoktól Macedóniába, Macedóniából

¹ „liceat Hungaricis procuratoribus in civitates et oppida Saxonicalia ingredi, et pro Hungaris eorumque jobbagionibus Hungarico idioma te causas agere, sed repelluntur a dominis Saxonibus, privilegia sua illis obiicientibus. (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XIX. kötet. Budapest, 1889. 298. 1.)

Bulgáriába és Bulgáriából a Dunán keresztül a Kárpátok felé, hogy a XIII. század második évtizedében végre Magyarországbán tűnjenek fel.²

Ha itt éltek volna és a mai román nemzet valóban magyar földön alakult volna meg, úgy nem lett volna szükségük arra, hogy egyházi nyelvük az ószláv és a görög nyelv legyen; akkor nem lett volna szükségük arra, hogy a magyar kormány a románokat szláv és görög papjaik ellen védelmébe vegye és rendeletben írja elő, hogy a román papoknak a nép nyelvén kell prédikálniuk, és hogy román iskolák állíttassanak, melyekben az oktatás szláv és görög helyett románul történjék.³

Ha itt éltek és itt a régi római kultúrát képviselték volna, úgy nem idézett volna elő oly nagy szakadást Magyarország és az aldunai fejedelemségek között az, hogy az erdélyi románok a római latin egyházhoz csatlakoztak (1700) és hogy a latin kultúra átvétele áthághatlan gátat jelentett, melyen keresztül csak a latin vagy a szláv-görög kultúrák teljes elvetésével lehetett a régi egységet helyreállítani. Ezért tisztelik Major Péterben a román nemzeti gondolat megalapítóját, mert annak a latin egyházi hatás nyomán megírt munkája visszavezette őket latin őseikhez. Csupán azt feledték el, hogy a latin eredetből a magyarországi román *incolatus* még egyáltalában nem következik és hogy a kettő két egymástól teljesen különböző dolog.

Mi elismerjük azt, hogy Major Péter dákoromán elmélete, mely 1812-ben kiadott munkájában napvilágot látott,⁴ a románok történetében korszakalkotó volt, de hozzátesszük, hogy Major Péter magyar tisztviselő volt és állását munkája megírása után is zavartalanul megtartotta, magyar állami tisztviselő ajándékozván meg tehát a románokat azzal a munkával, mely a romá-

² V. ö. ide vonatkozólag az Encyclopaedia Britannica pártatlan cikkét: Vlachs. Encyclopaedia Britannica. XI. kiadás. XXVIII. kötet. Cambridge 1911. 166—168. 1.

³ 1686. áprilisi fejedelmi rendelet: „I. §. vernacula praedicabit, XVI. §. scholae ubi fieri potest inter Valacho erigantur, in quibus primum lectionem et scriptionem linguam ac Uteris Valachicis iuniores strenuo doceantur.” (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XVIII. kötet. Budapest 1895. 487—488. 1.)

⁴ Major Péter, a budapesti királyi magyar tudományegyetemi nyomda román korrektora (1809—1821): Istoria pentru inceputulu Romaniloru in Dacia. Buda 1812.

niai (aldunai) nemzeti megújodás vezérének, Radulescu Heliadének szavai szerint Mózes vesszejeként választotta el a világhosságot a sötétségtől. Mi azt is hozzátesszük, hogy ebben az időben a romániai előkelő románok görögül beszéltek; az 1821-diki felkelés leverése után Magyarországra menekült román bojárok között egyedül Golescu Konstantin beszélt románul 'és így lett ő az utókor szemében „az első modern román ember”.⁵ Golescu maga is Budán, a magyar egyetemi nyomda útján adta ki vándorlásairól írt feljegyzéseit.⁶ Magyar földről költözött Bukarestbe Románia első nemzeti szabású iskolamestere, Lázár György is, ki a bukaresti Szent Száva-kollégiumban román nyelven kezdte tanítani a fiatalságot Radulescu Heliadének magyar földön megjelent román nyelvtanából.⁷

Ezzel világosan megmutattuk a magyar-román viszony barátságos jellegét és talán elég hozzátennünk azt, hogy elnyomásról alig lehetett szó abban az államban, hol a dél felől beszűrődő románság a XIII. század második évtizede óta harmadfél millió főre szaporodott; hol magyar védelem alatt vetette le a szláv-görög elnyomás jellegét és öltött nemzeti jelleget; hol nemzeti megújodását a magyar kormány védelme alatt tette meg és a honnan zavartalanul vitte a megújodás világító és melengető lángját a havasokon túl idegen hatás béklyóiban élő balkáni románság közé.

Hasonló volt az eset a szerbekkel is, kik a török elől menekülve jöttek Magyarországra, hol kezdetben — a középkorban — annál kevésbé volt szerb lakosság, mert ilyen akkor még a későbbi Szerbiában is alig volt. Szerbia és Bosznia ugyanis a középkor első felében lakatlan erdőségek voltak, hol csak a török terjeszkedés nyomán, mely a déli szerbeket is észak felé szorította, indult meg a bevándorlás és letelepedés,

A szerbek magyarországi birtokaikat a török üldözés ellen felajánlott magyar vendégszeretetnek köszönhatték, századokon át együtt küzdvén velők a bizánci és török császárok ellen; a török hódoltság idején az elmenekült magyar lakosság falvait

⁵ *P. Eliade: La Roumaine XIX-me siècle. I, kötet. Paris 1914. 173. 1.*

⁶ *Golescu Konstantin: Insemnare a calatoriei mele Const. Radovici din Golescu facuta in anul 1824., 1825., 1826. Buda 1826.*

⁷ *Radulescu Heliade: Grammaire roumain. Szeben 1828.*

a kipusztult vagy elmenekült magyar lakosság földjeit és falvait is szerbek vették birtokba és Délmagyarország vármegyéi ekkor szerezték szerb-román többségüket. Így találjuk azokat a meglepő adatokat, melyeket a XVI. század török és a XVIII. század osztrák összeírásai nyújtanak és amelyek szerint pontosan meg tudjuk állapítani, hogy az 1557—58. török defterdár szerint az egyes falvaknak számszerint felsorolt házaiban még magyarok, az 1717-diki népszámlálás szerint pedig ugyanazokban a házakban szerbek és románok laktak.⁸ A tiszta magyar Temesvárott pl. 1717-ben már mindössze csak 3 magyar lélek élt, ellenben 1608 óta szerb püspökség székhelye volt. A szerbek tehát a török hódítók védelme alatt is szabadon terjeszkedtek, és hogy ez a terjeszkedés milyen hatalmas volt, azt világosan látjuk az 1717-diki népszámlálás adataiból, melyek szerint 663 régi magyar falu közül már egy sem volt magyar.⁹

Ez volt a helyzet, mikor 1690-ben a menekülő ipeki szerb patriarcha bebocsátást kért és ezzel Délmagyarország lakossága szerb többséget kapott.

A történelem legfényesebb lapjain szerbek és magyarok vállalva küzdöttek a török ellen és a két nép között ellentétek és elhidegülések nem voltak tapasztalhatók; megtelepedésük is a szerb-magyar barátság jegyében történt. Mi több, a szerb irodalmi megújulás is Magyarországból indult ki, magyarországi szerbek alapítván meg Budán 1825-ben, az első szerb folyóiratot, és röviddel azután, 1836-ban az első szerb irodalmi egyesületet. A *Srpski Ljetopis*, később ezen egyesület hivatalos lapjaként *Ljetopis Matice Srpske* cím alatt a világháború kitöréséig több száz kötettel ajándékozta meg a szerb irodalmat, magyar területen.

E szerint a világháború okát is aligha kereshetjük szerb-magyar ellentétben, mert ily közvetlen ellentét a történelem folyamán sohasem létezett és ki sem mutatható; a XIX. Század

⁸ Az adatokat részletesen is felsoroltam a bánáti kérdésről írt angol tanulmányomban: *The Banate. A forgotten Chapter of Hungarian History* by Professor Eugene Horváth Phil. D. *The Anglo-Hungarian Review*. III. kötet.. London 1923. 30—52. 1.

⁹ *Szentlárany Jenő*: Száz év Délmagyarország életéből. I. kötet.. 1779—88. Budapest 1879. 20—27. 1.

közepe óta észlelt ellentét sem volt közvetlen és eredete is másutt volt keresendő.

Amint hogy Magyarország nem-magyar nemzetiségeinek elnyomása sem képezte okát a világháborúnak.

III.

A világháború eredetét nem kereshetjük tehát a magyarországi nemzetiségek elnyomásában; ily vád csupán a magyar-ellenes propaganda-irodalomban nyert kiszínezést.

Nekünk jelentékenyen ki kell tágítanunk a látókört, ha mélyére akarunk hatolni a kérdésnek, melyből a világháború gyökerei fakadtak, mert az elmondottak után tehetetlenül állunk szemben a szőnyegen fekvő problémákkal.

Nekünk egy pillanatra vissza kell térnünk az 1648-díki westpháliai szerződéshez, mellyel a francia diplomácia Németország császárainak hatalmát kelet felé toltta el és melynek eredményeként a Habsburgokkal együtt nekünk is kelet felé kell indulnunk, hol a XVII. század közepe óta egy Magyarországot közvetlenül érdeklő új birodalom körvonalait látjuk kialakulóban.

A westpháliai békeszerződésről ma is kevesen tudják azt, hogy Elsászt francia érdekkörbe toltta át és hogy a kelet felé eltaszított császár szuverenitását jelentékenyen megcsorbítania sikerült azzal, hogy a német fejedelmeknek burkoltan szuverén jogokat biztosított, császár jelöltekké tette vagy francia szövetségbe vonta őket.

Nekünk egy pillanatra meg kell lebbentennünk a fátyolt a westpháliai békét követő 1681-diki francia-török támadás előtt is, melyben a Habsburgok két front közül a keletit tartották fontosabbnak és az elveszett Elsászt feláldozva habozás nélkül megindultak Buda felé.

Nekünk észre kell vennünk azt, hogy Lotharingia elűzött hercege, Károly fejedelem császári szolgálatba lépve Lotharingia visszaszerzése helyett szintén Magyarország felszabadításáért harcolt”, a Habsburgokra nézve tehát a felszabadítandó Magyarország képezett kárpótlást a rajnántúli területekért; az a Magyarország, hová szavojai Jenő herceg akkor a Habsburg-hatalom súlypontját áthelyezni javasolta.

Nekünk tisztában kell lennünk azzal, hogy ez az új Habsburg birodalom, a későbbi Ausztria-Magyarország tehát Magyarország felszabadulásával alakult meg, bár a bécsi kormány Magyarországot fegyverrel hódított tartományak tekintette és ügyeinek intézését az osztrák udvari haditanácsra bízta,¹⁰ holott Magyarország visszahódításában a magyaroknak jelentékeny részök volt.¹¹ A bécsi kormány felfogását a visszahódítás emlékére vert érem feliratai mutatták meg; az egyik oldalon a *reunio iustissima* szavak állottak, a másikon pedig *Vermehr des Reiches*.

A Habsburg birtokok e szerint nyugaton sorvadásnak indultak és keleten tágtáltak, hol a XVII. század utolsó éveiben már egy úji birodalom áll előttünk, melyben azonban Magyarország nem az a Magyarország többé, mely a török uralom előtt a magyar faj abszolút majoritásával rendelkezett, hanem egy új Magyarország, melyben a magyarság a 150 éves török uralom eredményeként erős kisebbségbe került.

Ez a kisebbség is hű maradt azonban a múlt hagyományaihoz és azok alapján kötötte meg a megegyezést, mely 1715-diki törvényeinkben az első osztrák-magyar kiegyezésként maradt az utókorra, és melyben a magyar állam nemzeti jellege és alkotmányos szabadságai formailag kellő biztosítást nyertek.

Ennek a nemzeti jellegnek az ellensúlyozása és az újra-ébredő Magyarországnak az osztrák birodalomba való beolvasztása érdekében azonban a bécsi kormány a töröktől visszaszerzett magyar területekre a maga költségén egy páratlanul álló telepítés hullámain indította meg.

Catalonia és Lotharingia császárhú menekültjei, Belgium és a Rajnavidék kivándorlói ezrével vándoroltak az új országba, hol a nyugaton hatóságilag terjesztett császári felhívások a bevándorlóknak ingyen földet és jólétet ígértek.

Bár az egyensúly ezáltal a magyar és nem-magyar nép-

¹⁰ Amint a bécsi angol követ a *Hofkriegsrathról* mondotta: „that office has usually the direction of what concerns Hungary, which is reputed as a conquered kingdom.” (Archívum Rákóczián. II. kötet. Budapest 1877. 115. 1.)

¹¹ A velencei követ jelentése szerint a császáriak „non potendosi guereggiare col Turco che non la spada degl'Ongari,” (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomataria XXVII. kötet. Wien 1867. 23. 1.)

elemek között az utóbbiak javára tolódott el, nyugodt lélekkel nyitunk szabad utat a legszélesebb kutatás előtt arra vonatkozólag, hogy a saját hazájában kisebbségbe szorított és a bécsi kormánytól oly mostohán kezelt magyar nemzet,' immár maga is elnyomott kisebbség,¹² vájjon kezdett-e valamikor faji háborút azok ellen, kik házának minden zugát kisajátították és azt idegen kormány védelme alatt magokénak tekintették.

A magyar nemzet Szent István intelmeinek szellemében testvéri jobbot nyújtott új „vendégeinek” is, kikkel közvetlen ellentétbe még ezek után sem került; az, hogy e-nemzetiségek lassankint a magyarságba olvadtak, utóbbinak kulturális fölényével volt indokolható. 1787-ben a magyarság még csak 39, 1910-ben már 54.5% többséget tudott felmutatni

A közvetett ellentét onnan keletkezett, hogy a bécsi kormányzat a magyar nemzeti restauráció ellensúlyát akarta elhelyezni a nem-magyar nemzetiségek ellenállásában, és ezért a Magyarország területén megletelepedő idegeneket a magyarsággal szemben osztrák császári szolgálatba vonta. Soha sem szabad felednünk azt, hogy Jellachich báró horvát bán, kit a horvát nemzeti mozgalom vezérének tartanak, első sorban osztrák császári tiszt volt, aki osztrák császári zászlók alatt lépte át a Dráva folyót, hogy csapatait a magyarok ellen a magyar anyaországhoz vezesse; hogy az osztrák császári vezérkar az általa felfegyverzett nemzetiségeket osztrák császári vezérlés alatt osztrák császári csapatokba sorozva vitte a magyarság ellen; és hogy az osztrák kormány ezeknek a csapatoknak az élén kérte a győztes magyar csapatok ellen Oroszország fegyveres beavatkozását.

Az így létrehozott közvetett ellentét Magyarország belső harmóniáját erősen megzavarta, de megzavarta Ausztriáét is, mert a bécsi kormány az osztrák ösztöndíj jövőjét Oroszország fegyveres beavatkozására építette; azon Oroszországra, mely Ausztria szláv nemzetiségeiben már akkor a maga eszkö-

¹² A töröktől visszahódított Bánátban, mely 1526 előtt még tiszta magyar terület volt, egy 1779-diki becslés szerint 181.639 román, 78.780 szerb, 43.201 hatóságilag betelepített német, francia és olasz és 8.683 bolgár menekült, elleniben egyetlen egy magyar sem lakott. (*Francesco Grisellini: Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats. Wien 1780. 301. és 135. 1.)*

zeit látta és őket a maga elővédéivé avatva ugyanabban az irányban kezdett terjeszkedni, amerre Ausztriának a terjeszkedés egyetlen útja nyitva állott.

Az osztrák katonai körök a német és olasz tartományok elvesztése óta Dalmácia hinter land jának megszerzésére törekedtek és így alakult ki az a nyugatbalkáni politika, mely Bosznia-Hercegovina megszállását, Montenegró és az albán partvidék ellenőrzés alá vételét maga után vonta. Ennek az előnyomulásnak a célja elsősorban civilizatorikus volt és azt senki sem vonhatja kétségbe, hogy annak civilizatorikus következményei elsőrendűek voltak.

Mi készséggel elismerjük azt, hogy ugyanakkor politikai szempontból ez előnyomulás szerb érdekeket érintett, Szerbiát azonban Bosznia-Hercegovina megszállása után még hosszú ideig Ausztria-Magyarország szövetségében találjuk. Ez a szövetségi viszonylat csupán a cári Oroszország balkáni tervei miatt mutatott időnként elhidegülést, az elhidegülés azonban csupán Bécs és Belgrád viszonyára szorítkozott, de abszolúte nem terjedt ki a szerbek és magyarok viszonyára is.

Felhozhatják ugyan a magyar politika ellen azt, hogy a magyarországi szerbek vezére, Miletics Szvetozár, börtönbe került; a polgári bíróságtól szabályszerűen lefolytatott pör aktái szerint azonban vádlott a magyarországi szerbek között a török ellen hadat viselő Oroszország érdekében fegyveres felkelést akart támasztani, mi a semlegesség megsértésével Ausztria-Magyarországot indokolatlanul háborúba keverte volna.

Felhozhatják azt is, hogy a magyar mezőgazdák Szerbiát 1906-ban vámháború elé állították, ezt azonban csak addig használhatják ki a magyar álláspont gyengítésére, amíg a vonatkozó aktákból ki nem tűnik az, hogy a szerb vámháború az orosz diplomáciától sugalmazott szerb-bolgár vámunió ellen alkalmazott védekezés volt, melynek szálai nem Budapesten, hanem másutt futottak össze.

Felhozhatják Ausztria-Magyarország ellen Bosznia-Hercegovina bekebelezését, az 1908-díki annexiót is, de nem teszik hozzá azt, hogy ezzel Aehrenthal gróf külügyminiszter az orosz támadás tervszerűségét leplezte le, mi neki fényesen sikerült is, mert Oroszország az éles megvilágítás után visszavonult és csupán, akkor lépett ismét előtérbe, mikor nyugati szövetségeseire tá-

maszkodva 1911-ben európaszerte általános likvidáció vette kezdetét, melyben a cári Oroszország szövetségeseitől Kelet-Európa átépítésére kapott morális mandátumot.

Beszélhetünk tehát osztrák-országi hatalmi ellentétéről, mely a Balkán félszigeten lappangott és időnként kitörni készült, de nem beszélhetünk magyar támadásról és kihívásról, mert egyrészt Ausztria-Magyarország külpolitikájában a magyar kormány szerepe negatívumra szorítkozott, másrészt pedig mert kormányaink a belső politika kérdéseibe temetkeztek.

Ezen az alapon azokat a vádak, melyek az általánosság bő köpenye alól igyekeznek a trianoni békeszerződés súlyos rendelkezéseit igazolni, mindaddig vissza kell utasítanunk, amíg azok konkrét formát nem öltve okszerű láncolatban nem bizonyítják a magyar kormány felelősségét a háborúért.

IV.

Mi abban a helyzetben vagyunk, hogy konkrét ellenérveket sorakoztathatunk fel azon támadás ellen, mely a hatalmi küzdelemből kikapcsolt, de a szabadságért rajongó és csupán az önfentartás biztosítékait kereső magyar nemzetnek, annak tudta nélkül való letiprására 1911 óta egyre konkrétabb formában kialakult, és ezek az ellenérvek ma már konkrét vádként merednek fel azok ellen, akik a világháború előestéjén a magyar-ellenes propaganda szolgálatában állottak és akik a trianoni békeszerződést az európai békét megzavaró hatalmi tervek szolgálatában létrehozták.

Hogy a cári Oroszország a kelet-európai kérdésekben szabad kezdet kapott, azt Nekludoff orosz diplomata emlékirataiban akként mondja el, hogy 1911-ben azzal az utasítással indult állomáshelyének elfoglalására, hogy „tolja ki a háborút lehetőleg 1915-ig, de ne térjen ki a szakítás elől, ha Oroszország becsülete kockán forog”.¹³

Felhozhatná valaki, hogy ez a vallomás Oroszország védekezésére is vonatkoztatható, de akkor mi szüksége volt a követnek arra, hogy Szófiába való megérkezése után az oroszbarát

¹³ *Nekudoff A.*: Diplomatic reminiscences before and during the World War, 1911—1917. New-York 1920. 5. 1.

ellenzékkel folytasson „hosszas megbeszélést”,¹⁴ hogy a kormányra lépő oroszbarát *ellenzék* első ténykedése a titkos szerződések megkötésére vonatkozó felhatalmazás megszerzése volt;¹⁵ hogy a bolgár trónörökös és a bolgár vezérkar főnöke Oroszországba utaztak, a kormány pedig Bulgária sorsát Oroszország kezébe tette le. Ugyanakkor az 1911 őszen megtartott szerb választások idején Pasic Nikola miniszterelnök is úgy nyilatkozott, hogy Szerbia sorsa Oroszország kezében van.¹⁶

Az orosz diplomácia ettől kezdve az 1905-diki bolgár-szerb vámunió helyett egy bolgár-szerb szövetség megalkotását vette tervbe, melynek tárgyalásai a nyilvánosság teljes kizárásával Szófiában folytak le.¹⁷ Nekludoff az utolsó percben figyelmeztette kormányát, hogy a szerződés következménye a háború lesz, de a cár a szerződést 1912. febr. 13-dikán aláírta — „Roma locuta — causa finita”¹⁸ — és ezzel az 1915-ig kitolni tervezett háború már 1912 elején küszöbön álló valósággá lett. Mikor Ferdinánd király a jövő szempontjából aggályokat emelt, Nekludoff úgy nyilatkozott, hogy Bulgária már kötve van Szerbiához és Oroszországhoz.¹⁹

Oroszország terveit illetőleg Izvolszkij párisi orosz nagykövet írásaihoz kell fordulnunk, melyek nyíltan elmondják, hogy a marokkói francia előnyomulással az orosz diplomácia már 1911 őszen a Boszporus és a Dardanellák megnyitását állította szembe,²⁰ és hogy ez utóbbi akciónak fedezése végett alkotta meg a *Balkán Szövetséget*, mely Szerbiát, Bulgáriát és Görög-

¹⁴ U. ott 17. 1.

¹⁵ U. ott 27—29. 1.

¹⁶ *Boghitschewitsch M.*: Kriegsursachen. Zürich 1919. 68. 1.

¹⁷ „The negotiations were conducted with the utmost secrecy, and the only respective Russian Ministers were allowed to know what was going on, In point of fact, Hartwig and I were the constant arbiters, continually consulted.” U. ott 52. 1.

¹⁸ U. ott 56. 1.

¹⁹ U. ott 63—65. 1.

²⁰ Paris, 1911. nov, 23. Izvolszkij nagykövet Szaszonov külügyminiszterhez: „De même que la France nous a déclaré cet été qu'elle ne pouvait admettre l'affermissement d'une puissance étrangère quelconque ou Maroc, nous sommes obligés de notre côté de prévenir la France que la Russie ne peut pas admettre le passage des détroits en des mains autres que Russes.”¹¹ [*Marchand R.*: Un livre noir. I. kötet. Paris 1922. 267. 1.)

országot orosz védelem alatt álló támadó szövetségben egyesítette.

A szövetség tehát a tengerszorosok ellen támadó Oroszország oldalvédét alkotta, de hogy a támadás nem csupán azokra, hanem Konstantinápoly megszerzésére is vonatkozott, azt Izvolszkij párisi orosz nagykövet jelentéseiben ismételtelen megmondotta. 1912. jún. 6-dikán kijelentette, miszerint „Bulgáriának el kell ismernie, hogy Konstantinápoly és a tengerszorosok az orosz érdekek speciális körébe tartoznak”,²¹ 1913. nov. 6-diki jelentésében pedig, mikor a bolgárok Konstantinápoly felé közeledtek, hozzátette, hogy „a bolgárok sokkal intelligensebbek és gyakorlatiasabb gondolkodásúak ahhoz, hogy észre ne vegyék, miszerint az ő részükről örültség Konstantinápolyról és a tengerszorosokról álmodozni; ők tudják azt, hogy ez Oroszország jövő dominiuma és hogyha Bulgária megpróbálná, hogy utunkba álljon, ez csak katasztrófához vezetne”.²²

A *Balkán Szövetség* tehát az öt megalkotó Oroszország eszköze volt,²³ mely annak alátámasztásával a béke és háború döntőbírájává avatta magát. Amint hogy Keleteurópában Izvolszkij kifejezetten Oroszország részére igényelte is a kezdeményezés jogát, amidőn 1912. nov. 17-diki jegyzékében kijelentette, hogy „Oroszországot illeti meg a kezdeményezés oly kérdésben, melyben ő a főérdekelt”,²⁴ és amint erről őt a francia kormány is biztosította.²⁵

A szövetség azonban Oroszország kezében nem csupán Törökország ellen irányult, melynek területén a *Balkán Szövetség* népelemeinek még fel nem szabadult fajrokonai éltek, kik-

²¹ U. o. I. kötet 267. 1.

²² U. o. II. kötet 169. 1.

²³ A francia diplomaták egyöntetűen azt vallották, hogy a *Balkán-Szövetség* „Oroszország auspiciumai alatt” és „Oroszország kizárólagos auspiciumai mellett” alakult meg, 1912. ápr., Panafieu szófiai francia követ és 1912. máj. 6. Sainte Aulaire bécsi francia ügyvivő jelentései. (Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques. I. kötet, Paris 1922. 16- és 27 1.)

²⁴ *Marchand R.* id. m. I. kötet. 346, 1.

²⁵ Paris, 1913. jan. 30. Izvolszkij párisi orosz nagykövet Szaszonov külügyminiszterhez: „le gouvernement français ne songe nullement à priver la Russie de sa liberté d'action, ni à mettre en doute les obligations morales, qui pèsent sur elle, en ce qui concerne les états balkaniques.” (U. o, II. kötet. 20. 1.)

nek felszabadítása kétségtelenül oly jelszóvá alakult, mellyel szembeállítani más jelszót nem lehetett, hanem ellene irányult Ausztria-Magyarországnak is. A *Balkán Szövetség* ugyanis már összeállításában Ausztria-Magyarország ellen szegezett fegyver volt, amit maga Poincaré francia köztársasági elnök maga állapított meg, amidőn 1912 tavaszán megjegyezte, hogy „a szerződés nem csupán egy Törökország, hanem egy Ausztria elleni háborúnak is magvát alkotja. Egyébként Oroszország hegemoniáját alapítja meg a szláv királyságok fölött”.²⁶

Ez a kijelentés Franciaország elnöke részéről mindenesetre perdöntő fontossággal bír, és pedig azért, mert, hogy ha 1912 tavaszán Oroszország a *Balkán Szövetséget* nem csupán egy¹ Törökország, hanem egy Ausztria-Magyarország ellen indítandó háború gondolatával alkotta meg, úgy Oroszországnak már 1912 tavaszán tisztában kellett lennie azzal, hogy ily háborúnak mik lehetnek céljai és eredményei.

Mert orosz győzelem esetén, vagy a kettős monarchia veresége reményében az orosz diplomáciának nyilvánvalóan Ausztria-Magyarország területi statusquójának megváltozásával kellett számolnia.

Ezen a ponton tehát Magyarország első sorban érintve volt, mert földrajzi helyzeténél fogva keletről fedezte az Osztrák Császárságot.

Mivel pedig a magyar királyi kormány és a magyar közvélemény nem ismerték azokat a titkos szerződéseket, amelyek Franciaország elnökének felfogása szerint Ausztria-Magyarország megtámadását, megdöntését és felosztását célozták, sem a magyar királyi kormány, sem pedig a magyar közvélemény nem lehettek felelősek oly háborúért, amelyet Oroszország az ő tudtuk nélkül ő ellenük készült indítani.

A háborús felelősséget csupán az Oroszország hatalmi terveinek szolgálatában álló propaganda írta Magyarország terhére, hogy egyrészt a figyelmet az orosz támadásról elterelje, másrészt pedig a Magyarország népeinek szánt szomorú sorsot Magyarország bűnösségének gondolatával együtt vigye bele a világ mentalitásába.

²⁶ Documents Diplomatiques. Les affaires balkaniques, 1912—1914. I. kötet. Paris 1922. 38. 1.

V.

Ennek a cári orosz kormánytól pénzelt propagandának az összes fegyverei Ausztria-Magyarország ellen fordultak, midőn az oroszoktól irányított háború programmszerű lefolyását bizonyos körülmények megzavarták.

Ily zavaró körülmények voltak előreláthatók *a)* a keleti frontvonalon a bolgárok és oroszok között, kik Konstantinápoly felé törekedtek, *b)* a macedóniai harctéren Szaloniki körül a görögök és bolgárok között, és *c)* az adriai partokon a szerbek és az albán nemzet védőhatalmai, Ausztria-Magyarország és Itália között.

E harmadik ellentét kirobbanása nyomban elkövetkezett, midőn Berchtold gróf közös külügyminiszter 1912 november elején a balkáni szövetségesektől hangoztatott felszabadítás gondolatát az albánokra is alkalmazni kérte; a kirobbanás pedig a támadás pergőtüzet irányította ellene olyan fenyegetés kíséretében, amely a londoni *Review of Review* 1912. decemberi számában az ezeréves Magyarországot az 1920-díki trianoni határvonalak szerint szaggatta szét. Ide kell iktatnunk Popovics pétervári szerb követ akkori jelentését is, mely szerint Szaszonov külügyminiszter azt mondta neki, hogy a szerbek nagy sikerei után bízik erejökben és „azt hiszi, hogy Ausztriát meg fogjuk dönteni. Azért meg kell most elégednünk azzal, amit kapni fogunk és ezt csak első étappenak kell tekintenünk, mert a jövő a miénk lesz”.²⁷

Ezek után nyíltan felvetjük a kérdést, hogy ha Magyarország felosztásának tervezete már 1912 őszén készen volt, úgy hogyan lehet Magyarország felelős egy ezen tervek végrehajtása érdekében megindított háborúért?

Ausztria-Magyarország nyílt ellenvetése az albán nemzet leigázása ellen mindenesetre sorsdöntő fordulatot eredményezett, mert a szerb csapatok az adriai partoktól visszavonulva Macedóniába özönlöttek és a bolgároknak juttatott területek elvételét, az 1912 tavaszán megkötött szövetségi szerződés revízióját követelték.

A balkáni orosz követek közül Hartwig belgrádi követ a szerbek, Nekludoff szófiai követ a bolgárok mellett foglalt

²⁷ 1912. dec. 27. Szent-Pétervár. *Boghitschewitsch* id. m. 128—129. 1

állást. Utóbbi nyíltan megmondotta Spalaikovics szerb követnek, hogy a szerződést egyoldalúlag megváltoztatni nem lehet,²⁸ vele szemben azonban Hartwignak adtak igazat és Nekludoff emlékirataiból tudjuk meg azt az eddig csupán sejtett titkot, hogy Hartwig Törökország veresége után egy Bulgária ellen operáló második *Balkán Szövetséget* alakított,²⁹ melyhez Oroszország Sebeko bukaresti követ útján Romániát tolta hozzá, miáltal a balkán államok szövetsége az eddigi Törökországgal szomszédos államok szövetségéből egy Ausztria-Magyarországgal szomszédos államok szövetségévé alakult át. Ezen új *Balkán Szövetség* vezérállamai Törökországgal már nem érintkeztek és céljuk is a magokra hagyott Bulgarians Törökország helyett, a támadásba átmenni készülő Oroszország elővédéként Ausztria-Magyarország megtámadása volt, amint Popovics pétervári szerb követ 1913. ápr. 29-dikén kormányának jelentette: „Szaszonov ismételten mondotta nekem, hogy Ausztriától sok földet fogunk kapni”.³⁰

A Bulgária ellen indított háborút befejező diplomáciai tárgyalásokból megtudjuk azt, hogy amint Delcassé pétervári francia követ 1913. júl. 13-dikán kormányának jelentette, amikor Pasics szerb miniszterelnök a görögök sikereit és igényeit túlzottnak tartotta, Veniselos görög miniszterelnök biztosította Oroszországot, hogy „Görögország Szerbia mögé fog állani Ausztria-Magyarország ellenében”.³¹ A bukaresti béketárgyalások idején, 1913. augusztusban Pasics nyíltan megmondotta, hogy már az első balkánháború befejezése után meg akarta indítani „az európai háborút” Bosznia-Hercegovina megszerzéseért, és attól csupán Macedónia megszerzése érdekében állott el; Politis» görög delegátus előtt pedig megjegyezte, hogy az első lépést az Ausztria ellen teendő második lépés fogja követni.³² A bukaresti francia ügyvivő tanúsága szerint Spalaikovics szerb delegátus egyenesen csatlakozásra hívta fel Romániát Ausztria-

²⁸ *Nekudoff* id. m. 133. 1.

²⁹ U. ott 162—163. 1.

³⁰ *Bogkitschewitsch* id. m. 129. 1.

³¹ Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914» II. kötet. Paris 1923. 248. 1.

³² „la première marche est gagnée, maintenant il faut préparer la seconde marche contre l'Autriche” (*Boghitschewitsch* id. m. 65. 1.)

Magyarország ellen és arra, hogy területszerző ambíciók megvalósítását Ausztria-Magyarország rovására keressék.³³

Az 1913. aug. 10-diki bukaresti békeszerződés tehát csupán a *Balkán Szövetség* első kitűzött feladata után tett pontot és az addig dél felé lekötött figyelmet, mint Spalaikovics kijelentése mutata, észak felé fordította; ez az észak felé fordulás pedig Oroszországnak és balkáni szövetségeseinek részéről az Ausztria-Magyarországgal való fegyveres leszámolásnak előkészítését jelentette.

Oroszország harcrakész elővédeinek ausztriai és magyarországi fajrokonaik felszabadítását ígérte meg: oly ígéret, mely hadüzenet és háború nélkül nem volt elképzelhető.

Hogy Spalaikovics bukaresti delegátus nyilatkozatai mögött az orosz kormány állott, azt megerősítette Szaszonov külügyminiszternek 1913. nov. 23-dikán a cár elé terjesztett emlékirata, melyben az összes szerbek egyesítésére Oroszország segítségét kínálta fel,³⁴ valamint Miklós cárnak 1914. febr. 2-dikán a Pétervárott levő Pasicsnak adott nyilatkozata,³⁵

Romániáról Delcassé pétervári francia nagykövet már 1913. jul. 28-dikán azt jelentette, hogy az Erdélyre függeszti szeméit,³⁶ Descos bukaresti francia követ pedig 1914. febr. 11-dikén hozzátette, hogy a hivatalba lépő Bratianu-kabinet Ausztria-Magyarország irányában ellenséges politikát fog folytatni és ebben Szerbiával fog tartani.³⁷ Az új orosz követ, Poklewski-Koziell 1914. jan. 24-diki jelentésében már egyenesen azt monddta, hogy az erdélyi aspirációk Romániát Oroszország kar-

³³ Bukarest, 1812. dec. 2. Dard francia ügyvivő jelentése: „La Bulgarie consisterait à associer étroitement à la Serbie et à la Roumanie par aider ces deux Puissances à réaliser leurs aspirations nationales aux dépens de l'Autriche-Hongrie... M. Spalaikovich exposait tout haute cette politique à la Conférence de Bukarest”, (Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914, III, kötet, Paris 1923. 95. 1.)

³⁴ „la Serbie peut réaliser le grand idéal de l'union de tout le peuple serbe que si la Russie agit avec elle” (u. ott III. kötet, 372, 1.).

³⁵ A részleteket közli *Boghitschewitsch* id. m. 177—180, 1.

³⁶ Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914. I. kötet. Paris 1922, 277, 1,

³⁷ U, ott III, kötet. Paris 1923, 113. 1,

jaiba dobják, mert az összes románok egyesítését Oroszország segítségével akarja megvalósítani.³⁸

Mikor Szaszonov orosz külügyminiszter 1914. jun. 14-dikén a cári családot Constanzába kísérte, már egyenesen azt kérdezte Bratianu miniszterelnöktől, hogy osztrák-orosz konfliktus esetén a kettő közül kihez fog állani,³⁹ és az előzmények után alig kétkelhetünk abban, mert a nyert válasz Oroszországra nézve nem volt tagadó.

Annál kevésbé, mert két héttel azután, hogy a cári Oroszország Románia hivatalos felfogásával tisztába jött, Ferenc Ferdinánd trónörökösét Szerajevó utcáin szerb golyók terítették le és az orosz hatalmi tervek exponensei visszafojtott lélekzettel várták, vajjon Ausztria-Magyarország békeszerető uralkodója ezek után is eléje teszi a megalázó békét a bizonytalan háborúnak, melynek nyitányaként Oroszország Románián és Szerbián keresztül az Adria felé nyújtotta kezét.

A rendelkezésre álló források tehát kétségtelen módon bizonyítják és világosan megmutatják, hogy Oroszország Szerbia és Románia fegyveres erőit Ausztria-Magyarország ellen fordította; hogy békés időben ez utóbbinak területéből azoknak részesedést ígért, mire Oroszország aktív támogatása nélkül nem is gondolhattak; hogy ez által Szerbia és Románia kormányait oly támadó háború eszközeivé avatta, melynek célja egyenesen Ausztria-Magyarország megdöntése és felosztása, mit sem sejtő népeinek fegyveres úton idegen uralom alá kényszerítése volt.

Magyarországnak bünbakul való feltüntetése és odaállítása tehát csupán a felosztást beharangozó és igazolni törekvő orosz kormánypropaganda mesterkedése volt,

Mi készséggel elismerjük azt, hogy a kialakuló harcban az osztrák és orosz hatalmi érdekek ütköztek össze, de hozzátesszük, hogy ebben az osztrák diplomáciát az 1911-diki likvidáció megindulásától kezdve a védekezés jellemezte. S ha még egyes katonai körök magatartása támadó lett volna is, ettől a támadástól a magyar kormány teljesen távol állott, a vele szem-

³⁸ *Siebert*: Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Entente-politik der Vorkriegsjahre. Berlin 1921. 615—616. 1.

³⁹ Documents diplomatiques. Les affaires balkaniques 1912—1914. III. kötet. Paris 1923. 380. 1.

ben felvonuló ellenséges akció tehát indokolatlanul támadó kezdeményezés volt, melynek eredménye az indokolatlanul és a népek ellenére megalkotott trianoni békeszerződés lett.

VI.

A háborús felelősség vitájában a magyaroktól a szerajevói merénylet előzményeinek felkutatását és drámai részleteinek ki domborítás át várják.

Bár kétségtelen, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása Magyarországon is megdöbbenést és megütközést váltott ki, amelynek következményeként senki sem kételkedhetett abban, hogyha Szerbia kormányának ennek a vakmerő tettek előkészítésében és végrehajtásában része van, úgy büntető szankció alkalmazása nem lehet kétséges: a magyar politikai mentalitás azonban igen hűvösen és reálisan számító mentalitás, melyet gyorsan szerzett benyomások nem igen szoktak a százados fejlődés útjától eltéríteni.

Magyarországnak semmiféle hatalmi politikában semminemű része nem volt, s a hatalmi politikának mindenféle hullámlása között első sorban mindig azt az alapot igyekezett megtalálni, amely a magyar politikának tíz évszázad óta oly szilárd és erős alapja volt: az önvédelmet.

Az osztrák-szerb ellentétnek Magyarországon semmiféle gyökere nem volt és a szerajevói merénylet soha sem volt és soha sem lesz a magyar mentalításban azzá a maggá, melyben a világháború összes eredőit összefutni látjuk.

A magyar kutatásnak kötelessége ugyan a szerajevói merénylettel foglalkozni, de csak mint záróaktusával annak a támadásnak, melyből a cári orosz diplomácia oly kitartó ügyességgel hámozta ki Ausztria-Magyarország megtámadásával az európai háborút és az európai háború eredményeként az ezeréves Magyarország felosztását.

A magyar kutatásnak csupán az orosz tervek szövését kell tovább kísérnie, hogy megmutassa, miként tolta előre az orosz diplomácia Szerbiát és Romániát az európai háború felidézése felé; miként kötötte le azok figyelmét Magyarország területére és magyar területek kihatásával miként fordította el figyelmüket Konstantinápoly és a tengerszorosok felől, melyeket a meg-

gyengült Bulgáriától és Törökországtól már nem lett volna nehéz elragadnia.

Éppen ezért a részletek bőséges anyagából is csupán azokat válogatjuk össze, melyek az összefüggések okszerű láncolatához szükségesek.

A történetírás már körülbelül tisztában van azzal, hogy az 1903-diki merénylet az oroszbarát radikálisok műve volt, kik Szerbiát az orosz követnek adták át, aki egy angol szemtanúnak ma már kevésbé ismert, de talán most ismét tanulságossá lett elbeszélése szerint ablakának ellenzői mögül nézte végig a tragédiát, a merénylők felvonulásától a királyi hulláknak az ablakon át való kidobatásáig.⁴⁰

Igaz, hogy Csarykov Valerianovics Miklós orosz követ azután visszavitette őket a palotába, de akkor az osztrákbarát Obrenovicsok utolsó sarja már nem élt. Az is igaz, hogy Oroszország nem sokkal azután visszahívatta őt, hogy ezáltal is arra kényszerítse az új uralkodót, hogy a királygyilkosoktól szabadulni törekedjék, de az Obrenovicsok ellen küzdő oroszbarát radikálisok akkor már hatalomra kerültek és Oroszország az orosz védelem alá helyezkedő kormányzat megszilárdítását a királygyilkosoktól felkavart anarchia leküzdésével vélte a legjobban előmozdíthatni. Szerbia éppen az oroszbarát radikálisok hatalomra kerülése és az azon való megmaradásuk által lett kész eszközévé az orosz cárizmus hatalmi terveinek; sőt az ő uralmuk egyedül tette lehetővé azt, hogy maguk a királygyilkos tisztek nemcsak nem vonultak vissza, de éppen ők alkották meg 1909-ben a *Narodna Odbrana* című nagy szerb egyesületet, 1912-ben pedig az *Ujedinjenje ili Smrt* néven ismert, a gyors és radikális eszközök alkalmazásától sem visszariadó „Fekete Kéz” szervezetét.

Ez alakulatok vezetői, Dimitrievics Dragutin ezredes, a vezérkar hírszerző osztályának főnöke és Tankosics Voja őrnagy, az 1903-diki merényletben mint fiatal hadnagyok szerepeltek; előbbi most a szervezés, utóbbi a végrehajtás körül tevékenykedett. Tevékenységük színtere pedig előbb Macedonia, utóbb Ausztria-Magyarország volt, mi által a háború tüzesóvá ját a Balkán-félszigetről Középeurópa népei közé dobták.

⁴⁰ *Vivian Herbert: The Servian tragedy.* London 1903.

Nem érdektelen a világháború kitörésekor még alig ismert mozzanatok a napfényre került új adatok alapján összefoglalnunk és azok világában bemutatnunk, mert ezzel nyilvánvalóvá tesszük azt, hogy Ausztria-Magyarország ellen szerb részről és orosz intenciók szerint tudatos támadást készítettek elő, melynek Ferenc Ferdinánd trónörökös megöletése csupán egyik epizódja volt,

Az osztrák-magyar diplomácia 1914 nyarán még maga sem ismerte a különbséget a *Narodna Odbrana* és a *Fekete Kéz* szervezetek között, az előbbit nevezvén és vádolván meg a belgrádi ultimátumhoz csatolt emlékiratában a merénylet előkészítésével. Az elfogott merénylők pöre sem tárt fel lényegben új adatokat⁴¹ és a szerajevói merénylet mindaddig elveszítette fontosságát, amíg Stanojevich belgrádi professzor 1923-ban megjelent röpiratában a merényletet igazolni nem akarta⁴² és ez igazolást abban a hadgyakorlatban vélte megtalálni, melyet Ferenc Ferdinánd a szerb határon tervezett és amelyről az orosz vezérkar már 1913-ban értesítette a szerb vezérkart.

Egyszerre jelentőssé lett azonban a kérdés, mikor egy évvel azután, a merénylet tizedik évfordulójakor, a szerb parlament elnöke, Jovanovics Ljuba, ki a merénylet elkövetésekor hatalmon levő Pasics-kormány közoktatásügyi minisztere volt, elérkezettnek hitte az időt arra, hogy „A szlávság vére” című munkájában a már lassankint feledésbe menő kérdésről olyan leplezéseket adjon, melyek a hivatalos Szerbiát igen súlyos vádakkal illették.⁴³

Az ő elbeszélése szerint ugyanis a kormány már 1914. május végén vagy június elején tudta, hogy Belgrádból Ferenc Ferdinánd meggyilkolását készítik elő; mikor azonban a Szerajevóba utazó merénylők feltartóztatását elrendelték, az ugyanazon titkos politikai szervezetbe tartozó határőrök elmulasztották

⁴¹ Közölte *Pharos*: Der P razes s gegen die Attentäter von Sarajewo. Berlin 1918.

⁴² Die Ermordung des Erzherzogs. Frankfurt 1923.

⁴³ 1914—1924. Krv Slovenstva. Belgrád 1924. Német fordításban közölte a Die Kriegsschuldfrage folyóirat. III. kötet. Berlin 1925. 68—82. 1. Angolul közölte a Journal of the British Institute of International Affaires 1925-diki évfolyama.

a rendeletet végrehajtani. Erre Jovanovics Joca bécsi szerb követ a maga elhatározásából közölte a tervet Bilinski közös pénzügyminiszterrel, de az ő közbelépése szintén nem akadályozta meg a merénylet elkövetését.

Mindezeknél súlyosabb az a vallomása, hogy midőn a merénylet délutánján telefonon felhívták, mint aktív miniszter tudta, hogy mi van készülöben és ettől kezdve még nyugodt éjszakája sem volt; hogy a merényletben részes Ciganovics Milán szerb állami tisztviselő Belgrádban tartózkodik, a kormány azonban nem tartóztatta le; hogy az osztrák-magyar követség kápolnájában a trónörökösért megtartott rekviemen a merényletről tudomással bíró minisztereknek milyen melegök volt stb.

Jovanovics vallomásai érthető feltűnést keltettek, röviddel azután azonban még két szerb író sietett kiegészíteni azokat és a világ elé tární a vádnak addig ismeretlen egész anyagát. Az egyik Nenadovics Nikola volt, ki a Bécsben megjelenő *La Fédération Balcanique* című folyóirat 1924. dec. 1-i számában elmondotta, hogy Ferencz Ferdinánd megölését nem az orosz vezérkar említett kiadása után, hanem már 1913. decemberben elhatározták,⁴⁴ Dimitrievics közölte a merénylet tervét Artamanov orosz katonai attaséval, ki három napi haladékot kért, annak letelte titán azonban nemcsak az orosz kormány hozzájárulását hozta meg, hanem nagyobb pénzösszeget is adott át a merénylet költségeire. Nenadovics szerint tehát a merényletről úgy az attasé főnökének, Hartwig orosz követnek, mint pedig Dimitrievics főnökének, Putnik vezérkari főnöknek és a szerb kormánynak is tudomással kellett bírniok. Bogicsevics Milán szerb diplomata Nenadovics cikkéhez fűzött megjegyzéseiben⁴⁵ Hartwigot és a szerb kormányt éppen ezért már egyenesen bűnrészességgel vádolta meg és a merénylet elkövetőjét Ciganovicsot a szerb kormány ügynökévé tette meg, ki a merénylet végrehajtására vállalkozó

⁴⁴ *Nenadovics Miklós: A belgrádi kamarilla titkai. La Fédération balcanique. Bécs 1924, dec. 1.*

⁴⁵ *Bogicsevics Milán* cikkei: *Bemerkungen zur Salonikiprozess, 1917. Die Kriegsschuldfrage II. kötet. Berlin 1924. 112. 1., Die Warnung vor dem Attentate von Sarajewo. U. ott 231. 1., Weitere Einzelheiten über das Attentat von Sarajewo. U. ott III. 1925. 437 1., Der gegenwärtige Stand der Kriegsschuldfrage. Reichspost. Wien 1925. jun. 27, sz.*

boszniai szerb diákokat Dimitrievicshez és Tankosícshoz vitte, kik őket a céllövésben és bombavetésben szakszerűen begyakorolták. Ciganovics később szolgálataért Üszküb mellett kisebb földbirtokot kapott, Dimitrievicsét azonban — Nenadovics szerint Sándor szerb trónörökös rendeletére — 1917-ben Szalonikiben kivégezték.

Ezek a szerbektől közölt vádak természetesen az egész világon érthető izgalmat keltek, mert azoknak valóságára esetén az egész világ a szerb kormánykörök háborús politikájának esett áldozatul és mert ennek titokban maradása képezte okát annak, hogy a szerb kormány a merénylet után a szabályszerű vizsgálat megejtése és a háború közül inkább az utóbbit választotta, nehogy a helyzet tisztázása után világháború helyett egy a világtól szankcionált büntető expedíció következzen.

A megindult vitában egyesek a vádanyag kiegészítésére törekedtek és ebben a munkában elismerés illeti meg az angol Durham Edith kisasszonyt, kit az albánok elnyomása állított szembe a szerbekkel,⁴⁶ valamint a német Wegerer Alfrédet, ki lapjának hasábjait nyitotta meg a további kutatás előtt.⁴⁷

Az angol Seton-Watson, Jugoszlávia egyik megalkotója, maga vállalta el a feladatot, hogy mindaddig, amíg a szerb kormánytól megígért hivatalos kékkönyv a perdöntő okiratokkal megjelenik, a szerb kormányt megvédelmezi, annak ellenére, hogy a szerb kormány a védekezésre semmi hajlandóságot nem mutatott. Az amerikai *Foreign Affairs* folyóirat hasábjain közzétett tanulmányában akként mondotta el a merényletet, hogy Jovanovics szerb miniszter leleplezéseinek mindössze 2 oldalt

⁴⁶ *Miss E. Durham*: The guilt of the Government in 1914. Manchester Guardian 1924. dec. 20. sz., és Foreign Affairs. London 1924. dec. sz., Fresh light on the Sarajevo crime. The Contemporary Review, 1925. jan. sz., Further light on the origin of the War, Foreign Affairs. London, 1925, febr. sz., The Sarajevo Crime, Manchester Guardian 1925, ápr. 1. sz., The incriminating facts about the Sarajevo murder. Foreign Affairs 1925, máj. sz., és The Sarajevo crime, London 1925.

⁴⁷ *A. von Wegerer*: Die Mitwissenschaft der serbischen Regierung an dem Attentat von Sarajewo. Deutsche Tageszeitung 1925. jan. 24. sz., Serbiens Kriegsschuld, Die Zeit. Wien 1925. márc., Die Wendung in der Kriegsschuldige. Kreuzzeitung 1925. ápr. 8., Der Anlaß zum Weltkrieg. Die Kriegsschuldfrage III. 1925. 353. 1.,

szentelt, 18 oldalon pedig a merényletről előzetes tudomással bírt szerb kormány vette védelmébe.⁴⁸

Seton-Watson szerint a merényletet boszniai diákok készítették elő, értelmi szerzője pedig Ilics Danilo szerajevói tanító volt. Szerinte a szerb kormány erről semmit sem tudott — mi Jovanovics szerb miniszter vallomásával nyílt ellentétben áll, — de véleménye szerint Jovanovics emlékirata is „pongyola és naiv reminiscencia”. Kénytelen ugyan elismerni azt, hogy „a szerajevói bűntény a délszláv egység mozgalmán eltörölhetlen foltot alkot”, érvelése szerint azonban a bűntény nem szerb, hanem boszniai merénylet volt, melyet osztrák-magyar alattvalók osztrák-magyar területen készítettek elő, osztrák-magyar területen hajtottak végre és így a merényletért sem a szerb, hanem az osztrák-magyar kormány volt felelős.

Legyen szabad ezek után felvetnünk a kérdést, vajjon ugyanezt vallják-e a merényletben vádolt szerb államférfiak is, mert a vitát az ő beismerő vallomásuk indította meg.

De hogyanha ezt a merényletet akár Szerbia kormányférfiai, akár boszniai szerbek kezdeményezték és követték el, és ezzel oly lavinát indítottak meg, mely feltartóztatlan erővel váltotta ki a világháborút: akkor hogyan lehetett ennek a világháborúnak oka és eredője a magyarországi szerbek elnyomása, kikkel a magyarság zavartalanul jó viszonyban élt?

Mert bennünket első sorban ellenségeinknek ez a logikátlansága érdekel.

⁴⁸ *Seton-Watson* először Dimitrievios kivégzése ellen tiltakozott (The new Europe. London 1918. aug. 22. sz.), mire a szerb kormány nevében *Protics Szioján* válaszolt (A Serbian protest. U. ott 1918. szept. 26. sz.). A vád felvetése után Amerikában nyilatkozott a kérdésről: The murder at Sarajevo. Foreign Affairs. III. kötet. New-York 1925. 489. 1., The Sarajevo murder. The Times. London, 1925. ápr. 3. sz. (v. ö. még Morning Post. London. 1925. ápr. 8—15. sz.). — *Delbrück* /7.: Die Bekehrung Seton-Watsons. Die Kriegsschuldfrage. III. kötet. Berlin 1925. 185. 1. Die vergeblichen Rechtfertigungsversuche des ehemaligen serbischen Unterrichtsministers Ljuba Jowanowitsch, U. ott 269. 1. *Jovanovics Ljuba*: Deklaration. Neues Wiener Tagblatt 1924. jun. 28. sz., Das Attentat von Sarajewo und die Belgrader Aussenpolitik (Politika. Belgrad. 1925. márc. 22. sz.) u. ott 213. 1 *Wegerer A.*: Jowanowitschs Rechtfertigungsversuch, Berliner Tageblatt 1925. ápr. 7. sz., *Wendel H.*: Das Attentat von Sarajewo, eine historisch-kritische Untersuchung, Arbeiter-Zeitung, 1925. jul. 6. és köv. sz., *Barbagallo C.*: Il mistero de Sarajevo. La Sera. Milano 1925. aug. 6. sz.

VII,

A magyar királyi kormány Tisza István gróf vezetése alatt egész súlyával ellene szegült a háborúnak.

Azzal teljesen tisztában volt, amit egyébként az ellenséges kormányok sem vontak kétségbe, hogy Szerbiát a szerajevói merénylet előkészítéseért és végrehajtásáért súlyos felelősség terheli; azt a gondolatot azonban, hogy Szerbia megbüntetésére Ausztria-Magyarország egymagában vállalkozik, a leghatározottabban elutasította.

Ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy a háború előzményeinek közel egész anyagát ismerjük és hogy ebből az anyagból a magyar kormány eljárását pontosan meg tudjuk állapítani.

Tisza István gróf a merénylet napján, 1914. június 28-án, geszti birtokán tartózkodott és csak június 30-án jutott Bécsben a király elé, hogy Ferencz Józsefnek a magyar kormány részvételét tolmácsolhassa. Csak akkor értesült arról, hogy Berchtold gróf közös külügyminiszter már előzőleg a német nagykövetségen járt és hogy Szerbia ellen oly fellépés terveztetik, melynek következményei Magyarországot sem hagyják érintetlenül.⁴⁹ Tisza gróf nem elégedett meg azzal, hogy ez ellen Berchtold gróf előtt személyesen óvást emelt, hanem július 1-én hosszabb emlékiratban figyelmeztette a királyt arra, hogy e terveknek a magyar kormány nevében ellent kell mondania.⁵⁰ Ugyanazt tette különben július 2-án von Tschurschky német nagykövet is;⁵¹ tehát Berchtold gróf július 2-án tervével együtt elszigeteltnek volt minősíthető.

A második kísérlet Szerbia megfenyítésére abban a levélben

⁴⁹ Von Tschirsky jelentése. Deutsche Dokumente. I. kötet. Berlin 1922. 10—11. i.

⁵⁰ „Ich habe Grafen Berchtold gegenüber kein Hehl daraus gemacht, dass ich dies für eiem verhängnisvollen Fehler halten und die Verantwortung keineswegs teilen würde. Erstens haben wir bisher keine genügende Anhaltspunkte, um Serbien verantwortlich machen zu können und trotz etwaiger befriedigender Erklärungen der serbischen Regierung einen Krieg mit diesem Staate zu provozieren. Wir würden den denkbar schlechtesten locus standi haben, würden von der ganzen Welt als die Friedensstörer dastehen und einen grossen Krieg unter den ungünstigsten Umständen anfachen” (Österreichisches Rotbuch I. Wien 1919. 16—18. l.).

⁵¹ Deutsche Dokumente. I. kötet. Berlin 1922. 9—11. sz.

keresendő, melyet Berchtold gróf még július 2-án Ferencz József nevében Vilmos német császárhoz megfogalmazott,⁵² és melynek másolatát Tisza grófnak is megküldötte. Mielőtt a magyar kormány válasza megérkezett, a levél július 4-én Hoyos gróf útján már Berlinbe küldetett, hol az július 5-én a német császárnak adatott át, ki a kérést magáévá tette.⁵³ Csak ekkor érkezett Bécsbe Tisza gróf távirata, melyben a súlyos kitételek elhagyása iránt tett javaslatot.⁵⁴

Így ült össze július 7-én Berchtold gróf elnöklete alatt az első közös minisztertanács, melyen Berchtold gróf most már a két császár állásfoglalását vette alapul és a Szerbia elleni katonai eljárást javasolta.⁵⁵ Tisza gróf azonban a magyar kormány nevében egymagában is ellenszegült a javaslatnak és kijelentette, hogy a javasolt fellépéshez hozzájárulni sohasem fog.⁵⁶

⁵² A levél tartalmának lényege a következő szavakban foglaltatott: „Das Bestreben meiner Regierung muss in Hinkunft auf die Isolierung und/ Verkleinerung Serbiens. . . geachtet sein. . . unserer Ländern den Frieden zu sichern ... wird ... nur dann möglich sein, wenn Serbien . . . ails politischer Machtfaktor am Balkan ausgeschaltet wird... an eine Versöhnung des Gegensatzes, welcher Serbien von uns trennt, nicht mehr zu denken ist, und... die erhaltende Friedenspolitik aller europäischen Monarchen bedroht sein wird, solange dieser Herd von verbrecherischer Agitation von Belgrad ungestraft fortlebt” (Österreichisches Rotbuch. I. kötet.. Wien 1919, 6. I. Deutsche dokumente. I. kötet. Berlin 1922, 19—30. 1.),

⁵³ Szögyény-Marich gróf berlini osztrák-magyar nagykövet 237. sz.. szám jels távirata. Közölve Österreichisches Rotbuch. I, kötet. Wien 1919. 21—23. 1.

⁵⁴ A távirat kelt Budapest, 1914. július 5. d. e. 11 ó. 50 p. „Allerhöchstes Handschreiben an deutschen Kaiser: Um Berlin nicht Kopfschen zu machen, rate ich dringend, im vorletzten Alinea anstatt „als politischer Machtfaktor am Balkan ausgeschaltet wird”, zu sagen „genötigt wird seine aggressive Tätigkeit aufzugeben” und im letzten Alinea die worte: „dass an eine Versöhnung des Gegensatzes, welcher Serbien von uns trennt, nicht mehr zu denken ist”, und wie auch das Wort „ungestraft” wegzulassen” (*Gooss Roderich: Das Wiener Kabinett und die Entstehung des Weltkrieges. Wien 1914. 29. 1.*).

⁵⁵ „Die logische Folge wäre unsere Gegnern zuvorzukommen durch eine rechtzeitige Abrechnung mit Serbien.” A jegyzőkönyvet közli az Österreichisches Rotbuch. I. Wien 1919. 25—38. 1.

⁵⁶ „würde. . . einem überraschenden Angriff auf Serbien ohne vorhergehende diplomatische Aktion, wie dies beabsichtigt zu sein scheine und bedauerlichweise auch in Berlin durch der Grafen Hoyos besprochen wurde,, niemals zustimmen” (u. ott).

A magyar kormány tehát másodszor is a háború ellen foglalt állást, bár ezzel az állásfoglalásával teljesen magára maradt.⁵⁷ Július 8-án Tisza gróf újból a királyhoz fordult és kijelentette, hogy az esetleges háború felelősségében osztozni nem akar,⁵⁸ és bár Berchtold gróf még aznap értesítette őt a német császár elhatározásáról,⁵⁹ a július 9-én megtartott magyar minisztertanács a miniszterelnök eljárását egyhangúlag magáévá tette.⁶⁰

Ellenséges oldalról felvetik azt, hogy Tisza gróf a következő napokban álláspontját feladva maga is alávetette magát a többségi akaratnak és így Magyarország szintén a háború mellett foglalt állási

Mi ezt készséggel magunkévá tesszük, mert az a tényeknek mindenben megfelel, de két mentőokot találunk, melyeket ellenségeinknek is figyelembe kell venniük. Az egyik az, hogy Tisza

⁵⁷ Kirobatin tábornak közös hadügyminiszter nyilatkozata. Pester Lloyd 1923. okt. 31. sz.

⁵⁸ „die Absicht gereift, einen Krieg mit Serbien zu provoziern, um mit diesem Erzfeinde der Monarchie endgültig abzurechnen... Ich war nicht in der Lage diesem Plane im vollen Umfrage zuzustimmen ... nach peinlich gewissenhafter Überlegung die Verantwortung für die in Vorschlag gebrachte militärische Aggression gegen Serbien nicht mittragen” (österreichisches Rotbuch, I. kötet. Wien 1919. 39—40. 1.).

⁵⁹ „soeben verläset mich Tschirsky, der mir mitteilte, ein Telegramm aus Berlin erhalten zu haben, wonach sein kaiserlicher Herr ihn beauftragt hier mit allem Nachdruck zu erklären, dass man in Berlin eine Aktion der Monarchie gegen Serbien erwarte und dass in Deutschland nicht verstanden würde, wenn wir die gegebene Gelegenheit vorübergehen Hessen, ohne einen Schlag zu führen... Aus den weiteren Äusserungen des Botschafter könnte ich ersehen, dass man in Deutschland ein Transigieren unsererseits mit Serbien als Schwähebekennniss auslegen würde, was nicht ohne Rückwirkung auf unsere Stellung im Dreibunde und die künftige Politik Deutschlands bleiben könnte. Vorstehende Ausführungen Tschirskys scheinen mir von solcher Tragweite, dass sie eventuell auch von Einfluss auf deine Schlussfassungen sein könnten” (Deutsche Dokumente. I. kötet. Berlin 1922. 46. 1.).

⁶⁰ „A miniszter elnök úr jelentést tesz a külügyi helyzetről a szerajevói merénylet folytán tervben vett intézkedésekről. Ismerteti azt a legalázatosabb jelentést, amelyet e tárgyban Ő Felségéhez intézett. — A minisztertanács a miniszterelnök úr által előadottakat helyeslőleg tudomásul veszi, álláspontjához hozzájárul és felhatalmazza, hogy a magyar minisztériumot az 1867 : XII. t. c. — §-a értelmében megillető befolyást az általa jelzett elvi alapon és irányban érvényesítse.” — Eredetije a m. kir. miniszterelnökség irattárában. Budapest.

gróf tiltakozása technikailag sem volt sokáig fenntartható. Erre vonatkozólag felhozzák ugyan, hogy akkor helyéről távoznia kellett volna, ezt azonban azzal cáfolhatjuk meg, hogy ily súlyos időkből a felelősséggel járó helyről távoznia egyrészt könnyelműség lett volna, másrészt pedig Tisza gróf jellemével sem fért össze. A másik és még ennél is súlyosabb mentőök Oroszországnak az osztrák-szerb ellentétbe való fegyveres beavatkozása volt, mely Magyarországot létkérdés elé állította. Kétségtelen, hogy azok után a titkos megállapodások után, melyek 1911 óta Magyarország feldarabolását sürgették, és azok után az értesülések után, melyek Oroszország katonai felvonulását engedték sejteni, Magyarország csak a cári Oroszország támadásával szemben, a katonai védekezés alapján foglalhatott állást.

Magyarország fegyveres megtámadásakor Tisza gróf semmi esetben sem állhatott a támadó cári Oroszország oldala mellé.

Ezek voltak azok az indokok, melyek alapján Tisza István gróf az 1914. július 14-dikén megtartott második közös minisztertanácsban előbbi álláspontját feladva, maga is a többséghez csatlakozott, de ugyanakkor kikötötte azt, hogy a monarchia Szerbia területéből semmit sem fog annektálni.⁶¹ Elhatározását megindokolta, hogy *a)* Oroszországnak 1911 óta következetesen folytatott és most fegyveres útra átment támadása elől kitérni nem lehetett, *b)* hogy az orosz támadás elleni védekezésben Magyarországnak az orosz támadástól szintén fenyegetett Ausztria és Németország oldalán volt a helye, mi a július 5-diki császári levélváltás után egyébként is oly súlyos esett számi-

⁶¹ „ersucht. . . , die Anwesenden, den Beschluss zu fassen von dem er die Zustimmung der königl, ungarischen Regierung zur ganzen Aktion abhängig machen müsse. Der Ministerrat hätte nämlich noch einstimmig auszusprechen, dass mit der Aktion gegen Serbien keine Eroberungspläne für die Monarchie verknüpft seien und dass dieselbe bis auf militärischen Gründen gebotenen Grenzberechtigungen kein Stück von Serbien für uns annektieren wollen. Er müsse unbedingt darauf bestehen, dass ein solcher einstimmiger Beschluss gefasst werde.“ A közös minisztertanács erre hosszabb vita után a következőképpen határozott: „Der gemeinsame Ministerrat beschliesst auf Antrag des königl, ungarischen Ministerpräsidenten, dass sofort bei Beginn des Krieges den fremden Mächten erklärt wird, dass die Monarchie keinen Eroberungskrieg führt und nicht die Einverleibung des Königreiches beabsichtigt“ (Österreichisches Rotbuch. I. kötet. Wien 1919.. 62—67. 1.).

tásba, hogy ezt Tisza gróf később a német kormánynak is tudomására hozta.⁶²

Ha tehát bebizonyítottak látjuk azt, hogy a cári orosz kormány Magyarországot megtámadni és megsemmisíteni készült, akkor Magyarországnak következképpen védekeznie kellett. Ezt az álláspontját a július 23-dikán megtartott magyar minisztertanács egyhangúlag magáévá tette,⁶³ mert az önvédelem feladását az ezeréves állami létről való lemondásnak tekintette.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy ugyanazon a napon, 1914 július 14-dikén, mikor Tisza gróf a többség álláspontját magáévá tette, de az annexió gondolatának elvetésével, az európai háború veszedelmét elhárító tárgyalások előtt is szabad utat nyitott, Szaszonov orosz külügyminiszter aznap szétküldött körtáviratában kijelentette, hogy „amennyiben Pétervárott bármily természetű mérséklő akció kezdeményeztetnék, azt előre vissza fogja utasítani.”⁶⁴

Oroszország tehát 1911 óta folytatott politikájának egyenes következményeként nyílt és fegyveres támadásba ment át és e támadással szemben az egyetlen állásfoglalás a nyílt és fegyveres védekezés maradt.

Azt mondhatná valaki, hogy ez a nyílt és fegyveres védekezés csupán Tisza István gróf álláspontja volt, kit az ellenséges irodalom a háború felidézésével vádolt meg; az állásfoglalást azonban egyetemleges állásfoglalásnak kell tekintenünk, mert ugyanakkor az ellenzék, mely Tisza gróf ellen a belügyi kérdésekben oly hatalmas és zárt egységet alkotott, egy hajszálnyira sem tért el a magyar királyi kormány lefektetett álláspontjától.

Legyen szabad ebben a tekintetben azon parlamenti beszédre hivatkozni, melyet Andrassy Gyula gróf 1914. július 24-dikén tartott, és legyen szabad leközoelnünk itt néhány részletét annak az emlékiratnak, melyben Apponyi Albert gróf 1914. szeptember-

⁶² 1914. nov. 5. Tisza István gróf Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellárhoz. Gróf Tisza István összes munkái. IV. sorozat. II. kötet. Budapest 1924. 267. 1.

⁶³ Eredetije a m. kár. miniszterelnökség irattárában, Budapest.

⁶⁴ „Szaszonov ártasz külügyminiszter körtávirata, 1914, július 14.: „s il s'agit d'une action modératrice quelconque à Saint Petersburg, nous la déclinons à l'avance” (*Marchand R. id, m. II. kötet. Paris 1923. 279. 1.*)

ben Roosevelt Tivadar előtt a magyar álláspont tisztaságát oly mesteri módon bebizonyította.

Ha volt Magyarországon valaki, aki a nemzetközi béke érdekében munkálkodott, akkor Apponyi gróf, kit sok idegen állam ezért szeretett volna magáénak vallani, úgy is mint a békegondolatnak világszerte tisztelt képviselője és úgy is mint a háborús felelősséget magára vállaló Tisza-kormány ellenzéke, mindenesetre a legilletékesebb volt arra, hogy esetleges háborús törekvésekkel szemben aggályait leszegezze, vagy azokat legalább is sejteni engedje. Az a nagy politikai múlt, mely már akkor mögötte állott; az a fontos és egyre fényesebb szerep, melyet éppen a nemzetközi mozgalmakban és az interparlamentáris unió konferenciáin betöltött; azok az előkelő és Magyarországra nézve igen értékes összeköttetések, melyekkel éppen a nyugati, tehát a monarchiával háborús viszonylatba került nemzetek politikai körében rendelkezett: mind lehetetlenné tették azt, hogy ha Tisza gróf kormányának a háború kifejlődésében takarni vagy titkolni valója lett volna; vagy ha Magyarország előző kormányainak politikája bármily mértékben sejteni engedte volna, hogy az ellenséges erők felvonultatása e politikának esetleges hibáival csak némi okozati összefüggésben állott volna: nem lettek volna oly finoman halvány bűnök és hibák, melyeket az államférfiú pártatlanságának és fedhetlenségének mintaképéből nem az önlélkiismeretnek tiltakozását vagy legalább is fájdalmas megnyilatkozását váltották volna ki.

Az a körülmény, hogy Apponyi gróf, a békemozgalmak világszerte kimagasló alakja egy pillanatig sem habozott csatasorba állni és leszegezni Magyarország ártatlanságát, még abban a küzdelemben is a legnagyobb morális erők egyikét képezi, melyet a magyar nemzet a trianoni békeszerződésbe iktatott háborús felelősség igaztalan vádja ellen folytatni kénytelen. A vád értéktelenségét viszont mi sem mutatja semmi jobban, minthogy az nem a békegondolatnak tisztult levegőjében, hanem véres háborúban és egy nemzet eltiprásának érdekében született meg.

Apponyi gróf szerint a konfliktus közvetlen oka Szerbiának Bosznia-Hercegovina megszerzésére irányuló törekvése és a monarchia délszláv alattvalói között folytatott féktelen izgatása, felbérelt ügynökeinek merényletei és Ferenc Ferdinánd meg-

gyilkolása volt. Ha ennek következtében Ausztria-Magyarország Szerbia örökös támadásai ellen fegyverrel volt kénytelen védekezni, úgy a világháborúért való felelősség viszont a Szerbia mögött álló cári Oroszországra nehezedik,

Apponyi Albert gróf tehát voltaképpen a háborúhoz csatlakozni kénytelen magyar kormány eljárásának indokolását adta meg azzal, hogy már 1914 nyarán az orosz támadás veszedelmében kereste és találta meg ez eljárás igazi okát. Mert az a hatalom, amely a támadó Szerbiát védelmébe vette, a cári Oroszország volt. „Ezt tette Oroszország, ő a főbűnös; az általa folytatott politikai eljárás az igazi forrása e rettentő vérontásnak, mely az egész világot előnteni készül... A legfőbb háborús izgató Oroszország, az emberiséget megsértő ezen háborúnak bűne tehát első sorban öreá hull vissza...”

„Az orosz kormány hadüzenetében egy nagyhatalom ellen egy kis ország pártjára kelt védőnek lovagias szerepét akarja magára öltetni. Megteheti ezt azok előtt, akik a tényeket nem ismerik, ez azonban a valóságban alig egyéb egy átlátszó *bluff-nél*, mert Ausztria-Magyarország ugyanakkor, amidőn a szerbek megfenyítésére kellett vonulnia, világos szavakban jelentette ki, hogy csupán a saját nyugalomához szükséges garanciák megszerzését akarta, melyeket Szerbia neki megadni vonakodott; de azon országnak sem függetlenségét, sem pedig területi épségét tartósan érinteni nem akarja, A jogos önvédelem aktusa tehát nem lépte át a jogászok által megalkotott ezen jogszabályt: *cum moderamine inculpatae tutelae*. A területi annexiónak vagy Szerbia mint nemzet függetlensége minden megsértésének gondolata előre ki volt zárva.”

„Azon ünnepélyes kijelentések, melyeket a legkorrektebb szavakkal oly nagyhatalom tett, melynél a szavak és tettek mindenkor összhangban voltak, minden okot kizárt a beavatkozásra. Szerbiának sem volt szüksége tehát védelmezőre, mert nemzeti integritását Ausztria-Magyarország és tiszteletreméltó uralkodójának becsületszava garantálták, Oroszország ennek ellenére közbelépett ... és mialatt II. Vilmos közvetítését kérte, ugyanakkor számos hadseregeinek mozgósításához fogott: egyébként szavai sem hagyták kétségtelenül valódi szándékait. Szerbia ügyét magáévá tette: az kétségbevonhatatlan dolog.”

„Lássuk most, mit jelent az a valóságban. Miért avatkozott be Oroszország? Azért, hogy Szerbiát megvédelmezze? Azon ünnepélyes kötelező nyilatkozat után, melyet Ausztria- Magyarország szabadon tett, Szerbiának, mint nemzetnek, a védelemre semmi szüksége nem volt. Monarchiánk koercív akciójának (mindig habozom, hogy azt *háborúnak* nyilvánítsam) nem volt célja megsérteni Szerbia területi és nemzeti sértetlenségét; az kizárólag azon összeesküvések és merényletek ellen irányult, melyeket ezen ország kormányának tudtával szerveztek és elkövettek. Ennek következtében Oroszország beavatkozásának valódi oka ez utóbbiaknak biztosítása és semmiképen „a kis állam védelme” volt, mire az nem szorult rá. Oroszország nem akarta, hogy Szerbia korrekt magatartást tanúsítson, sem pedig azt, hogy monarchiánknak loyális szomszédja legyen. Ellenkezőleg, a beavatkozás megtétele e háborúban azért, hogy az Ausztria-Magyarország ellen szőtt összeesküvések és gyilkos merényletek zavartalanul tovább folytathassák út jókat. Oroszország ebben érdekelve van és ezért dobta mérlegre egész katonai erejét. Ezek a rosszindulatú ténykedések politikájának részét alkotják. Céljuk az, hogy monarchiánkat állandó nyugtalanságban, erkölcsi zavarban és gazdasági nehézségekben tartásuk egész addig, amíg egy halálos ütessel eltüntethető lesz, hogy helyet adjon egy új politikai alkotásnak, melyet a cár legutóbb nyíltan proklamált: az összes szlávok uniójának orosz uralom alatt.”

„Az álarc lehullott tehát: Szerbia csupán előretolt őrszem és Oroszország az, mely ezt a kevésbé felelős kis népet előretaszította. Ő az, ki szuggerálta és alátámasztotta mindazokat a titkos ravaszságokat, melyek Ausztria-Magyarországot végül is arra kényszerítették, hogy rendkívüli eszközökkel biztosítsa nyugalma és óvja meg méltóságát. A moszkovita fenyegetések teljesen le vannak leplezve és az emberi lelkiismeret törvényszéke előtt egyedül ők felelősek a jelen háború borzalmaiért, amint ők azok a krónikus nyugtalanságért, mely hosszú idő óta Európa erőit sorvasztja. Egyszer végezni kell a moszkovita terrorttal, hogy a kontinensnek végre valóságos nyugalma legyen.”⁶⁵

⁶⁵ Apponyi Albert gróf személyes közlése.

VII.

Apponyi Albert gróf látnoki erővel vetette a nyugati kormányok elé az orosz veszedelmet, melynek célja Magyarország feldarabolása és az orosz hatalomnak Középeurópa és a Balkán fölött való megerősödése volt és szavait a napfényre került források fényesen igazolták.

A Magyarország felelősségére vonatkozó kutatásban az *a posteriori* érvek valóban még az elmondottaknál is fontosabbakká lettek az által, hogy a cári orosz hatalom a háború fűriáinak felszabadítása után minden erejével Ausztria-Magyarországra vetette magát, melynek darabjait apró szövetségeseinek ígérte oda, neoszláv ügynökei pedig a monarchia romjain felépített szláv-orosz politikai konstrukciót igyekezett nyugati szövetségeseinél népszerűsíteni.

Ennek a politikai konstrukciónak a körvonalait oly pontosan megadták a francia Denis Ernő és az angol Seton Watson propagandakönyvei, hogy az általok 1915-ben megrajzolt határok kilométernyi pontossággal átmentek a békeszerződés cikkelyeibe.

Annál fontosabb ez, mert az orosz hatalom bukása után a döntő vezetés a nyugati hatalmakat illette meg, amelyekkel tehát az Oroszországtól végrehajtandó programot egészen újból kellett elfogadtatniuk ; elfogadtatni annak ellenére, hogy azok Ausztria-Magyarország létezéséhez hozzászórtak, azt politikai szükségletnek tartották és a szláv terhek vállalásától idegenkedtek.

Az átcsoportosítást egyedül az tette lehetővé, hogy a nyugati államférfiak előtt Középeurópa terra incognita volt, a neoszláv ügynökök és nyugati barátaik pedig a szövetséges előjogaival élve, kereszülvitték azt, hogy a nyugati államférfiak a neoszláv programot magokra erőltetni hagyták.

Ezért kellett Ausztria-Magyarországot a háború bűnös felidézésében az első helyre tenni és ezért lett a bűnösök között a legbűnösebb az orosz hatalom temérdek szuronyainak oly bátran ellenálló Tisza István gróf, kinek férfias alakja felé most az ellenséges propaganda pergőtüze fordult. A Parisba menekült Benes Edvárd 1917-ben azzal vádolta meg, hogy a közös

minisztertanácson az ő szava döntött a háború mellett,⁶⁶ és ez a vád mindaddig érezte romboló hatását, amíg a minisztertanács jegyzőkönyvéből ki nem derült, hogy a háború ellen nyilatkozni egyedül Tisza grófnak volt erkölcsi bátorsága. Seton-Watson már egy évvel azelőtt bizonyította, hogy a háborút Budapest indította meg⁶⁷ és ezzel igazolta térképvizslatát, melyen a román határt Gesztnél rajzolta meg. Take Jonescu szerint a felelősség valóban Tisza vállaira nehezedett, de miután Tisza főfő szótlán férfiasággal szenvedte el a reádobott vádak miatt a meggyilkolást, Take Jonescu a véren szerzett zsákmány miatt aggódva nyugtalanul tette hozzá, hogy az ítélet végrehajtván, ne beszéljünk többé a dologról.⁶⁸

A felosztásban érdekelt kormányok azonban tovább folytatták a munkát, mellyel egyoldalú érdekeiket Tisza István gróf holttestén keresztül a nyugati hatalmak mentalitásába vinni és az orosz hatalom romjai alól átmenteni törekedtek.

Meglepetve olvassuk propagandairataikban, hogy Ausztria-Magyarország 1867 óta létező alakulat és hiába keressük a magyar állam ezeréves történetét, nehogy az az aggodalom támadhasson valakiben, hogy a félszázados monarchia megbomlott kereteiből az ezeréves magyar államot épen és sértetlenül emelje ki.

Meglepetve olvassuk azt, hogy van ugyan egy magyar nemzet, de az csupán a kunok és jászok törzséből áll és a Tisza két partján él; a tudatlan embereknek honorálniuk kellett azt

⁶⁶ „When the Crown Concil in July 1914 decided on the declaration of war against Serbia, it was Tisza and the Magyar nobles who gave the decisive vote” (*Benes E.: Bohemia's case for Independence. London 1917. 43—44. 1.*).

⁶⁷ „It is no exaggeration to say — and cannot be repeated too often — that the Great War is as emphatically a Magyar War as it is a German War. In August 1914 two currents, met the one from Berlin, the other from Budapest, over the postrate body of Vienna, and it may safely be maintained that without Budapest the necessary circuit could not have been established” (*Seton-Watson R. W.: German, Slav and Magyar. London 1916.*).

⁶⁸ „Le comte Tisza ... C'est lui qui est l'auteur principal du déclanchement de la guerre. C'est Tisza qui a provoqué le carnage universel. Il a payé de sa vie le crime qu'il a commis. La châtement étant complet, l'acte d'accusation est clos” (*Take Jonescu: Souvenirs. Paris 1919.*).

a javaslatot, hogy amíg ez ázsiai hordák barbár keze alól a nemzetiségeket felszabadították, e félvad emberek részére észak-amerikai mintára rezervációik alakíttassanak.

A nyugati hatalmak vezető államférfiai közül senki sem tudta, hogy a magyarellenes propaganda szóvivői nem voltak magyarországi emberek, tehát a magyarországi lakosság nevében nem is tehettek javaslatot.

Azt mondhatná valaki, hogy talán a szóhoz nem jutó elnyomottak szóvivői voltak, de közelebbi vizsgálat bárkit meggyőződhet arról, hogy propagandájukról a lakosságnak sem volt tudomása és hogy azok a területek, melyeket elszakítottak, a bekebelező államok kormányai alatt a béke tűzhelyei helyett éppen a lakosság elkeseredése miatt a békétlenség tűzfészkeivé lettek.

A háborús felelősség tehát ezeknek az ügynököknek és megbízójuknak, a cári Oroszországnak vállaira nehezedik: Magyarország bűnössége a felosztás igazolása végett találtatott ki és nyert helyet a trianoni békeszerződésben.

Ha e háborús bűnösség elmélete a szláv-orosz ügynököktől meghódított nyugati mentalitásban a tények ismerete és kellő megvilágítása útján megdöntetik: akkor a trianoni békeszerződés egyetlen erkölcsi alapját elveszítette.

Ezért fontos Magyarországra nézve a háborús felelősség kutatása.

Apponyi és a zeneművészet

Írta: Hubay Jenő

A nagy államférfiak közt világszerte ritka kivételkép tűnik ki Apponyi gróf a zeneművészethez való viszonyában, mert azok sorában vagy olyanokat találunk, akik a zenével szemben közömbösek, vagy olyanokat, akik szívesen hallgatnak ugyan zenei előadásokat, de minden különösebb érdeklődés és lelki szükség érzése nélkül. Apponyi gróf a zenét nemcsak szereti, de lelke mélyén átérzi és nagy zenei műveltségénél fogva teljesen meg is érti e művészetnek értékét, hatását és szépségeit; át van hatva annak magasztos jelentőségétől s a zene kulturális hivatásában valamint társadalmi feladatának fontosságában és erejében mély meggyőződéssel hisz. Ő maga mondja önmagáról: „A zeneművészet különösen a szívemhez nőtt s ennek ápolása érzelmi világomnak egészével részesül fölkarolásban.” Ez az erős vonzalom és meleg szeretet a zene iránt indította őt arra, hogy olyan alapos zenei szakismeretekre tegyen szert, aminőket csak az igazi hivatásos zenészeknél találunk.

A zenére vonatkozó felfogását és álláspontját legvilágosabban visszatükrözik a beszédeiben és írásaiban megnyilatkozó idevágó kijelentései, amelyeket a maga erős, mélyen járó logikájával és elmésségével fogalmaz meg. Ezeket sorakoztatom ide, amidőn az ő viszonyáról a zeneművészethez emlékezem meg.

A zeneművészet lényegéről s a többi művészetektől eltérő természetéről Apponyi gróf így nyilatkozik: „Míg azok a művészetek, amelyek szóval, vésővel, kővel vagy ecsettel szólnak a lélekhez, egy bizonyos tárgyat, gondolatot, érzelmet, hangulatot közvetítenek lelkünkkel, addig a zeneművészet a maga legmagasabb megnyilvánulásaiban túlmegy egyes tárgyak ecsetelésén, túlmegy egyes érzelmek közvetítésén, sőt túlmegy az egyes szavakkal meghatározható hangulatokon is, hanem azt

akarja velünk éreztetni, a mi a gondolatok, érzelmek, hangulatok mögött mint legmagasabb egység, mint mindezeknek a világegyetemhez való vonatkozása áll és csak ezen úton közelíthető meg.”

Ezt a gondolatot fejti ki és fejleszti tovább a következő szavaiban: „Minden más művészet — a költészet és képzőművészet — valamely konkrét tárgyat állít elénk, de úgy, hogy annak tipikus jelentőségét a világ eszméinek benne való megnyilvánulását hozza közelebb öntudatunkhoz; ez a titka a meghatottságnak, melyet idegen egyének, tárgyak, esetleg csak képzeletbeliek is, művészi bemutatásban bennünk előidéznek, mert művészi megjelenésük azt éreztetni velünk, hogy voltaképpen mindez tőlünk még sem idegen, hanem valamiképp egy közös magasabb egységhez tartozik, melynek mi is részei és megnyilvánulásai vagyunk. De a zene magának ennek az egységes világeszmének egyenes kifejezője; saját természeténél fogva a világegyetem töredékeny megnyilvánulásainak egyikével sem foglalkozik, sem embert, sem tájképet, sem épületet nem állít elénk, hanem csak hangokat és azok rejtélyes összefüggését, szavakkal, sőt fogalmakkal ki sem fejezhető misztikus jelentőségét.”

A zene lélekemelő erkölcsi hatásának a következő lendületes gondolatmenettel ad kifejezést: „Hogy a lélek néha föl-emelkedhessek a lelket megragadó közvetlen hatásnak alapján és eszközeivel ezekbe az elvont országokba, ahol a meghatottság minden egyéni vonatkozástól a legtávolabb áll, ahol a legtisztább altruizmus jut kifejezésre: ez úgy az egyénre, mint arra a nemzetre, amelynek sok egyéne ilyen élvezetek befogadására képes, rendkívül nagy nevelő hatással bír.

Az önzéstől való távolodás a *művészi téren* rokon az önzéstől való eltávolodással az *erkölcsi téren is*. Ez a legmélyebb oka annak, hogy miért bír oly léleknemesítő, oly lélekemelő hatással a zene.”

Megemlékezik az *abszolút zenéről*, mint magasabb értelemben vett, voltaképeni zeneművészetről, ahol az emberi lélek összhangtörvényei önmagukból, abszolút módon érvényesülnek, szemben a *programmzenével*, amely egy előrejelzett külső, vagy belső jelenséget akar előadni s ezáltal olyasmit igyekszik közvetíteni, ami nem zene, minek következtében bizonyos eszmétársításokat törekedvén szándékosan fölkelteni, átlép a költés-

szét és képzőművészet körébe; továbbá a *szöveges zenével*, amelyben a zene a szóval társul, a költeményt dallá alakítja s ezt a kísérettel kiegészíti, amelyben tehát *Wagner* megállapítása szerint, a költemény a cél s a zene az eszköz. Apponyi kiemeli ezek fölött az abszolút zene fölényét, mint amely a művészet végcélját: a lélek megindítását nem kerülő úton éri el, mert a zene maga a szabadon kiömlő érzés és az értelem minden közvetítése nélkül a játszó és hallgató lelkében ismét érzéssé válik: „A zenének legnagyobb, legigazabb megnyilvánulása távol áll minden konkrét tárgytól; azok a halhatatlan, szimfóniák, quartettek és szonáták, amelyekről naponként, ezek lelke rendül meg, nem bírnak szavakban kifejezhető tartalommal s mégis olyan benső erővel szólnak hozzánk s idéznek elő olyan, lelki hullámozást, melyet ép úgy nem lehet szavakba önteni, mint magának a műnek tartalmát.”

A zeneművészet lényegéről elmondott ezen fejtegetései alapján Apponyi gondolatmenete hazai zeneművészetünkre vonatkozólag ebben a mondásában csúcsonyul ki: „A zene nemzeti kultúránknak egy életképes, életrevaló, életterjesztő, életet erősítő tényezője.” Ezen érvelései révén jutott el ahhoz a döntő és megcáfolhatatlan eredményhez, midőn félszázad előtt a Zeneakadémia (a mostani Zeneművészeti Főiskola) felállításáról volt szó, hogy: „ennek az intézetnek megalkotása, fenntartása és fejlesztése *nem luxuskiadás*, hanem *a magyar nemzeti lélek teljes szárnykibontásának egyik nélkülözhetetlen tényezője*. Mert ezen intézet híján, a magyar tehetségek kénytelenek lennének a külföldre menni; tehát a nemzeti egyéniséget meg kell attól kímélni, hogy vele született energiája éppen az érdeklődés, tanulás és fejlődés döntő időszakában *egy idegen légkör hatása alatt elsorvadjon és nem-magyarra váljék.*”

Végül felemlítem, hogy a speciális magyar zenéről alkotott véleménynek érdekes megfogalmazása sok biztos támpontot nyújt azoknak, akik e kérdéssel behatóan foglalkozni kívánnak: „Bizonyos külsőségekkel, mondja Apponyi, a magyar népdal és tánczene ritmikaival, a szó mélyebb értelmében még nem teremünk magyar műzenét; ezek alkalmazása a maguk helyén igen előnyös és tetszetős lehet, de se nem nélkülözhetetlen kellékei a magyar zenének, se önmagukban azt nem alkotják. Felhasználták őket idegen zeneszerzők is a nélkül, hogy zenéjük ezzel

magyarrá lett volna. *Brahmsnak* magyar táncai például bár igen szépek, de ép oly hamisítatlan német jellegűek, mint amilyen német katona a porosz huszár, attilájának dacára. A forrás, amelyből a magyar zene fakadhat és fakad, nem más, mint a művész erőteljes magyar egyénisége, mely önműködően nyomja rá a magyar bélyeget alkotásaira. *Beethoven* nem akart tudatosan német zenét írni, sem *Verdi* olaszt, de mivel hatalmas egyéniségük teljességéből fakadt, németté és olaszvá lett s mássá nem is lehetett. A feltétel éhez a *nemzeti egyéniség teljes erejének fenntartása, valamint a hazai gondolat- és érzélemvilág folytonos életető hatásának biztosítása* úgy, hogy minden idegen befolyás: azok az idegen kincsek, melyekből meríteni kell, *csak gazdagítsák, de át ne alakítsák az őseredeti magyar egyéniséget.*”

Mind e megállapítások és értelmezések bizonyára gondolkozásra indítják az olvasót. Lesznek olyanok is, kik ugyanezen zenei problémák átgondolásánál talán más eredményhez jutnak. Kétségtelen azonban, hogy aki ily mélyrehatóan tudja értelmezni és magyarázni a zene lényegét és tartalmát, annak az igazi zenész összes tulajdonságaival kell rendelkeznie. Ha Apponyi a zenei pályát választotta volna életcéljának, e pályán is az elsők közé emelkedett volna. Legyünk azonban hálásak a gondviselés iránt, hogy Apponyi hosszú politikai pályáján nagy küzdelmei közepette is mindenkor védelmébe vette a magyar zenekultúra érdekeit. Ahol ő reá szükség volt, ahol valami sérelem érte vagy veszedelem fenyegette a zeneművészet intézményeit és szerveit, mindig ő volt, aki ezeket felismerve, készen állt a védelemre. Apponyi volt az, aki az egykori O. M. Kír. Zeneakadémia, a mostani hatalmasan felvirágzott „Liszt Ferenc” Zeneművészeti Főiskola létrejötté érdekében, abban az időben, midőn még a mértékadó tényezőknél is hiányzott az érzék a zeneművészet nagy nemzeti hivatása iránt, latba vetette szuggesztív szónoki tehetségének egész súlyát s nagy mérvben hozzájárult ahhoz, hogy a kormány a Zeneakadémia felállítását Liszt és Erkel vezetése alatt elhatározta.

Hazánkban nem volt egyetlen nagyobb és fontosabb zenei esemény vagy ünnepély, melyen Apponyi aktív részt ne vett volna s amelyet ékesszólásával és magasröptű gondolataival ragyogóvá és emlékezetessé ne tett volna. A lefolyt félszázadban úgy a nagy zenekari hangversenyek, mint a quartett-estélyek

állandó látogatója volt. Visszaemlékezem azokra az időkre, mikor Popper Dáviddal, a világhírű gordonkaművésszel és zeneakadémiai tanárral quartett-estélyeinket rendeztük. Ezekon is majdnem mindig jelen volt. Magába merülve hallgatta az előadott műveket. De Beethoven alkotásai kötötték le figyelmét leginkább és ezek között különösen a halhatatlan zeneszerző öt utolsó, úgynevezett *nagy* vonósnégyesei érdekelték. E művek előadása nemcsak technikai, de főképen zenei szempontból rendkívül nehéz, mert misztikus erővel fölépített alkotásai egy lángelmének. Akkor még ritkán játszották e korukat messze meghaladó, örökértékű műveket. Örömmel emlékezem, mily szellemesen és világosan fejtegette Apponyi e művek szépségeit — baráti körben.

Legutóbb a Zeneművészeti Főiskola 50 éves jubileumát tette felejthetlenné Apponyi gróf nagyszerű szónoklatával. Sokan meghatottan mondták, hogy ez ünnepély valóban a zeneművészet istentisztelete volt. Apponyi varázsolta azzá. Beszéde alatt ott állt mint a zeneművészet felszentelt papja. Mintha áldást mondott volna az intézetre. Adja ég, hogy ez az áldás a magyar zeneművészet soha el nem múló nagyságát jelentse, de bizonyos, hogy a magyar zenészek is mindenkor és minden időben bámulattal és hálával fognak Apponyi Albert gróf emlékének adózni.

Apponyi, a külpolitika mestere

Írta: Ludwig Ernő

Abból, amit Magyarország a béke utáni legsötétebb napokban, ezer meg ezer külföldi és bizony nem egyszer belföldi intrika ellenére is el tudott érni, igen sok Apponyi nevéhez fűződik. Mert ugyan ki az, aki a trianoni gyásznapi óta emberfeletti erővel ki akarja vezetni országunkat a nemzetközi ármányok útvesztőiből arra az útra, mely nemzeti evolúciónk és megváltásunk felé vezet? Ki az, aki idegen rabságban sínylődő kisebbségeink érdekében először emelte fel a szavát a külföldi szónoki emelvényein? Ki az, aki mesteri beszédekben tárta fel mai lefegyverzett állapotunk visszasságát és azt követelte, hogy egyenlő mértékkel mérjenek a győzők és a legyőzöttek számára? Ki az, aki a békerekvizió gondolatával először merészkedett a népszövetségi viták szabad tengerére, akkor, amikor tajtékozó hullámok csapdostak fel körülötte mindenfelé? Ki az, aki Magyarország békeszeretét hangoztatja minden adandó alkalommal, bár ugyanakkor azt is hozzáfűzi, hogy nem félelem tart vissza bennünket, hanem az a nemzetközi érettség, melyet több, mint ezer éves tapasztalatainkból szereztünk magunknak? Ki az, aki először hirdette a más nemzetekkel való együttműködést s a nemzetközi szolidaritást nálunk és a külföldön? S így folytathatnám tovább, mert kétségtelen, hogy Apponyinak nagy diplomáciai bölcsesége nem egyszer mentett meg bennünket, amikor iöbbi államférfiainkat ösztönük, szenvedélyeik és érzelmeik Tagadták el olyan kijelentésekre, vagy elhatározásokra, melyek az országot könnyen a végpusztulás szakadéka felé sodorhatták volna.

Két nagy angol államférfiú kijelentése jut itt eszembe. Az egyiket *Lord Palmerston* tette 1849-ben, amikor az angol képviselőházban a választott bíróság intézményéről, az *arbitra-*

tion-ról tartott beszédet. „*But that which I wish to guard against is that while there is in England a fervent love of peace, an anxious and steady desire to maintain it, there should not exist the impression that the manly spirit of Englishmen is dead — that England is not ready, as she is ever, to repel aggression and resent injury, and that she is ready to defend her rights, although she never will be found acting aggressively against any other power.*” Ezt a beszédet szórói-szóra Apponyi is megtarthatta volna, bár talán nem tartaná azt meg ma, mert esetleg félreértésekre adna okot, de — a háború előtti években — bármikor megtarthatta volna azt. Ez az ő gondolkozását pregnáns módon kifejezésre juttatja. *Magyarország is mindig békeszerető nemzet volt. Soha sem lépett fel támadólag más államok és különösen szomszédai ellen.* Ez persze nem azt jelentette, hogy nem vagyunk, illetve nem voltunk mindenkor férfias nemzet, mely egy igazságtalan támadást mindig vissza fog verni. Szövetségi hűségünkön kívül ez a tulajdonság volt a mi fő indító okunk a lefolyt világháborúban való részvételünknel is. Szerbia alattomos és Oroszország nyílt agresszivitását vissza akartuk verni, mert korcsnemzet lettünk volna, hogyha szóltanul ölünkbe raktuk volna kezünket, bár a háború nem jelentett nyereséget számunkra, csupán veszteséget.

A másik kijelentés *William F. Gladstone* szájából hangzott el 1879-ben Anglia belügyi és külügyi politikájáról. Mi a helyes külügyi politika? — kérdi. Melyek azon elvek, melyek együttesen egy ország helyes külügyi politikáját alkotják? Az első elv az, hogy *jó külügyi politikához jó belügyi politika is kell.* A hazai kormányzatnak erősnek és kifogástalannak kell lennie. A második elv: *a helyes külügyi politikának békés célokat kell szolgálnia.* Valamennyi nemzetet be kell kapcsolnia ebbe a békés politikába. Harmadik főelv az, hogy *az európai államok koncertjét, harmonikus együttműködését, mindenképen biztosítani kell.* A negyedik: *El kell kerülnie mindenféle szükségtelen és zavart okozó kötelezettségeket.* „*You should avoid needless and entangling engagements.*” Az ötödik: El kell ismernie minden nemzetnek egyenjogúságát. Ez a kijelentés ma, különösen a Nemzetek Szövetségének egyenlőtlen tagsági jogaira való tekintettel fontos. A hatodik főelv valamennyinek a java: „*Szükséges — így mondotta — hogy Anglia külügyi politikáját mindenkor*

a szabadság szeretete hassa át”. Aki Apponyi Albertet ismeri, annak tudnia kell, hogy ezek az elvek mindenkor az övéi is voltak és gyakorlati esetekben, vagy nemzetközi bonyodalmakban mindig ezek az elvek irányították őt is elhatározásaiban. Hogyha Apponyi Angliában és nem Magyarországon született volna, az angol nemzet felismerve nagy rátermettségét és érzékét külügyi kérdések iránt, régóta megtette volna külügyminiszternek. És mit cselekszik Magyarország? Magyarország kiküldi őt, hogyha csatákat kell kivívnia érdekünkben, pedig ezeket a csatákat talán el lehetett volna kerülni, hogyha ő ül a külügyminiszteri székben!

1919. augusztusában, amikor *Kun Béla* hívei csúfosan menekültek Magyarországból, miután négy havi uralkodásuk alatt úgyszólván teljesen kifosztották azt, Bernben, ahol akkor tartózkodtam, egy éjjel gyönyörű álmot álmodtam. Azt álmodtam, hogy megkértem Apponyit, jöjjön ki a Svájcba és pihenné ki fáradalmait a thuni-tó mentén, Oberhoffenben, vagy valami más, nyugodt, szép helyen, ahol az ember zavartalanul élvezheti az örökszép természetet. *Azt álmodtam, hogy megkértem őt ott, engedje meg, hogy vele együtt fontolóra vegyük Magyarország helyzetét és készítsük elő Magyarország békéjét.* Mikor aztán ugyanazon év szeptemberében a miniszterelnök kinevezett fődelegátusnak a béketárgyalásokhoz, azt hittem, hogy álmomból tényleg valóság lesz és levelet írtam Apponyi grófnak, aki akkor Eberharden élt, visszavonultan. Nem emlékszem ma már pontosan reá — mert leveleit otthoni gyűjteményemben őrzöm — hogy azt válaszolta-e nekem: nem jöhet ki a Svájcba, vagy hogy Budapesten adott-e nekem légyottot, elég az hozzá, hogy mikor október felé másodszer jöttem vissza Bernből Budapestre, egy szép napon arról vettem tudomást, hogy Apponyi másnap érkezik a fővárosba. Nosza, másnap korán reggel felkeltem és elindultam a várba, mert *hiszen közismert dolog, hogy Apponyi államférfiúi bölcsességének aranyát, melyet a nemzet javára fordított, a reggel óráiban lelte meg.* Olyan korán érkeztem a Werbőczyutcai palotába, hogy a grófné úgyszólván neheztelő szavakkal intett meg. Alig érkeztek meg a falúról és hajnalban zavarom már az urát, mikor még a legsürgősebb személyi ügyeit sem rendezte el Budapesten. Megszégyenülve állottam előtte, de ő ismert jóságával azonnal megnyugtatót. Tudta, hogy nem a

magam ügyében jövök, hanem olyan ügyben, amely mindnyájunk szemében a legfontosabb: a haza ügyében, hónom alatt a béketárgyalásokra vonatkozó program vázlatával. Otthagytam nála az egész iratcsomót átolvasásra. Hátha hasznát lehetne venni később? Minthogy pedig ő is nyomban el akart menni hazulról elkísértem egy darabig, elmondván neki tervemet. Beszélgettünk a küszöbön álló tárgyalásokról s mikor a külügyminisztériumhoz érkezünk, Apponyi elbúcsúzott tőlem, hogy *gróf Teleki Pált* akarja ott meglátogatni. *Megértettem. Álom tehát nem valósul meg.* A békedelegációt Apponyi mellett Teleki fogja vezetni és így tehát az ő programja kerül majd végrehajtásra, nem az enyém. Teleki kiváló és komoly tényezője volt országos politikánknak mindenkor. Tudtam, hogy valami nagyszerű erőfeszítést akar kifejteni az országért, de attól féltem, hogy lélektanilag nem fogja eltalálni azt, amire nekünk akkor, az adott körülmények között szükségünk lett volna. Hogy miért gondoltam azt, hogy éppen az én tervem válhatnék be? Hát első sorban valami belső intuíció volt részemről. Abban az évben, melyet a háború elvesztése után a Svájcban töltöttem, nemkülönben a háború alatt Amerikában eltöltött éveim során ugyanis bepillantást nyertem az ántánt lelkivilágába. Időközben azonban minálunk a kormány is megváltozott és az én jogcímem is elévült. Budapesten soha sem folytak a kulisszák mögött nagyobb intrikák, mint éppen akkor és ezeket én mindig szívem mélyéből gyűlöltem. Gyors elhatározással elhagytam tehát a fővárost, a sorsra bízva a fejleményeket. Pedig ez az elhatározásom el volt hibázva, mert hogyan várhattam azt, hogy az ántánt talán elfogadja a programomat, mikor azt mindjárt a saját honfitársaimnál hagytam cserben?! Sajnos, az emberek gyakran életük legfontosabb pillanataiban fatalisták szoktak lenni és én sem voltam kivétel e szabály alól. Aztán hirtelen meg is betegedtem, operációnak kellett magamat alávetni. A lelki depresszióhoz tehát a fizikai depresszió is hozzájárult. Csupán Apponyival tartottam fenn az összeköttetést. Az ő szavai és levelei őrizték meg bennem a hitet. A külügyminiszter kinevezett ugyan békedelegátusnak, de nem olyan minőségben, amilyenre az antecedenciák után számot tarthattam és amelyben tervemet talán mégis keresztül vihettem volna. Vérző szívvel, de lemondtam tehát a párisi kirándulásról.

Mikor azonban a delegációs vonat megérkezett a svájci határra, ad audiendum verbum jelentkeztem Apponyinál ő, mintha kitalálta volna lelki töprengéseim okát, lebilincselő jóságával azonnal derűs hangulatot teremtett, Már Budapesten is arra kértem volt őt, hogy egy kis konferenciára hívja össze a delegáció főbb tagjait, hogy bizonyos elvi kérdéseket meg lehessen beszélni. Ez a konferencia, valószínűleg saját hibám folytán, akkor elmaradt, mert hirtelen elhagytam a fővárost. Most aztán, amikor Zürich felé röpített a gyorsvonat, Apponyi rögtön felajánlotta nekem a konferencia azonnali összehívását. Össze is gyülekeztünk egy kis eszmeeserére, Apponyi elnöklelete alatt; gróf Teleki Pál, Popovics Sándor, báró Lers Vilmosgróf Csáky Imre is odajöttek, A konferencia elé tartam a *választott bíróságra* vonatkozó egyik indítványomat és valamennyi résztvevő hozzászólt a tárgyhoz. Érdekes vitázás után megígérte Teleki, hogy indítványomat egy újabb jegyzékben — a többi már meg volt fogalmazva — ha teheti, értékesíteni fogja. Persze úgy éreztem, hogy még a legjobb esetben is a kísérlet csak fél-eredményhez vezethetne. Nem lehet egy programból kiszakítani egy pontot és ettől a ponttól aztán azt várni, hogy ez a többit is helyettesítheti! A konferencia berekesztése után még egy kis ideig elbeszélgettem szeretett vezérünkkel. A legnagyobb rokonszenvvel és megértéssel karolta fel indítványomat és szívenre kötötte, hogy a hazai sajtóban kezdjek propagandát annak az érdekében.

Apponyi híve volt a választott bírósági rendszernek. Ez az Interparlamentáris Konferenciákon tartott beszédeiből is kiviláglik, de abból a levelezésből is, melyet Parisból folytatott velem egészen addig, amíg a delegáció végképen el nem hagyta a francia fővárost.

Nem azért mondom el ezt az epizódot, mert személyes indítványomról esik benne szó, hanem azért, mert tudom, hogy csupán az ő alkotmányos gondolkozása tartotta őt vissza attól, hogy azt a gyakorlatban is érvényesítse. Azok közül ugyanis, akik a delegáció tagjai sorában a hazai körökkel döntő határozatokat hoztak a tárgyalásokat érintő minden, lényegbe vágó kérdésben, a többség, úgy látszik, nem akarta igénybe venni ezt az indítványt. Nem bíztak benne, vagy kilátástalannak tartották?! Nem tudom, hogy mi volt elhatározásuknak a főrugó ja, de Apponyit

éppen az ő alkotmányos érzülete készítette arra, hogy a többség döntését magáévá tegye. Nekem viszont, amikor szüntelenül próbáltam legalább ennek az egy programpontnak elfogadását, az lebegett a szemem előtt, hogyha ügyünk vagy egy nemzetközi, vagy egy amerikai bíróság elé kerülhetne, Apponyi képviselné azt a bíróság előtt és épúgy, mint egyetlen trianoni felszólalásával, sikerült volna neki ellenségeink közt zavart okozni. *Clemenceau* falanxaiban épúgy, mint *Lloyd George-nál így bizton feltehető, hogy egy pártatlan bíróságnál az ő felszólalásai esetén nyert ügyünk lett volna, legalább annyiban, hogy a bíróság talán hosszú időre kitolta volna a döntést a területi kérdésben és így időt nyerhettünk volna.*

Lord Palmerstontól — aki még nem volt egészen híve az *arbitration* rendszerének és inkább a *mediation*, azaz az államközi közvetítés rendszere felé hajlott — *Locarnóig* hosszú utat kellett megtennie a világ nemzeteinek és a nemzetközi jognak. *Ma az arbitration elve diadalmasan vezet valamennyi nemzetközi kibékítési eszköz előtt.*

De azért is elmondtam ezt az epizódot, mert a lefolyt tizenöt év alatt, a mióta Magyarország *grand old man-je* megtisztelt barátságával s nem egyszer munkatársának is nevezett, ez a kérdés volt az, mely leginkább vonzott engem öhozzá. Ez teremtette a legkomolyabb kontaktust közöttünk és én mindig azt fogom mondani, hogy életem egyik legfontosabb küzdelme ezen pont körül folyt le és az ő személyéhez fűződött.

A területi integritás gondolatának Apponyi Albert volt mindig a legnemesebb zászlóvivője. Nem ugyan hangos, lármás demonstrációkkal, szertelen, kalandos mozgalmak támogatása által, hanem az ő végtelenül türelmes és mély diplomáciai tudáson nyugvó, lélektanilag is indokolt *beszédeivel*, melyeket a lefolyt hat évben tartott a külföldön s *amelyekkel előkészítette azt a mentalitást, mely a revízióhoz fog vezetni bennünket.* A trianoni békefércmű a hatalom által elkapatott emberek kontármunkája volt, akiket nemzetközi intrikusok vezettek félre. Ez a mű épúgy el fog pusztulni, mint ahogy eddigelé az emberiség kollektív tévedéséből eredő valamennyi vállalkozása csődöt mondott. Azok, akik ezt a békét megalkották, nemsokára el fognak tűnni és a mi igazságunk diadalmaskodni fog. Nem lehet sokáig visszaélni az emberiség lelkiismeretével. Ez a lelkiismeret követelte

Elzász-Lotharingiának Franciaországhoz való visszacsatolását és Lengyelország újjászületését. Európa és a világ nem fognak nyugvópontra juthatni addig, míg a történelem lapjairól le nem fogják mosni az 1919-iki szégyenbékéket és így el fog érkezni az a nap is, mikor szép megyéink és ideiglenesen elvesztett történeti, nagy múltú városaink megint visszakérülnek a magyar anyaországhoz. *Az a férfiú, aki élete éveinek legjavát ezen ügy szolgálatának szentelte, akinek tehát az eredmény kivívásában is oroszlánrész jut: Apponyi Albert. Amikor Magyarország az ő nyolcvan éves születése napját ünnepli, a távoli Amerikából lelkileg én is az ő színe elé járulok és egyesítem szívből jövő jó kívánságaimat azoknak az óhajával, akik szemtől-szembe mondhatják meg neki, hogy Magyarország iránta érzett hódoló szeretetét az egész világ osztja.*

Apponyi és a Nemzetek Szövetsége

Írta: Lukács György

I.

Apponyi Albert gróf élete egész folyamán nagy eszmék szolgálatában állott. Lelkének nemes lendülete mindenkor a tisztát, az emelkedettet, az eszményít kutatta, fürkészte.

Keresve sem lehetne tehát Apponyi lelkülete magas szárnyalásának megfelelőbb alkotást találni, mint aminő az emberi szolidaritás eszméjének megtestesítésére törekvő intézmény: a Nemzetek Szövetsége.

Természetes ennél fogva, hogy Apponyi lelkesedik magáért az intézményért, annak eszmei tisztaságában. Hiszen Apponyi évtizedeken keresztül volt hivatott előharcosa és szószólója a nemzetek közötti megértésnek, a népek szolidaritásának, a nemzetközi bíráskodásnak és ennek révén a háború kiküszöbölésének az emberi intézmények sorából. Megannyi fenkölt eszme, melyek megvalósítására a Nemzetek Szövetsége törekszik.

Amennyire lelkesen magáévá tette Apponyi a világháborúban megroncsolt emberiségnek egy ilyen intézménybe való szolidáris összefoglalása eszméjét, államférfiúi kritikája erejével annyira élesen és tisztán látta meg a gyakorlati megvalósításnak azt a gyarlóságát, amely szerint ez az intézmény testet öltött. De szigorú kritikája dacára első perctől fogva hangoztatta annak föltétlen szükségességét, hogy Magyarország belépjen a Nemzetek Szövetségébe. Az ő nagy tekintélye a belépés vitás kérdését hamarosan el is döntötte és érveinek súlya alatt csakhamar elnémultak azok a tiszteletreméltó hazafias aggodalmak, amelyek a Nemzetek Szövetségébe való belépésünk ellen felhangoztak.

Megkísérlem főbb vonásaiban körvonalazni Apponyinak a Nemzetek Szövetségéről vallott felfogását, s röviden reá akarok mutatni azokra az érvekre, melyekkel Apponyi megindokolta egyfelől azt a nézetét, hogy *Magyarországnak be kell lépnie a Nemzetek Szövetségébe*, másfelől pedig azt a nem kevésbé határozott nézetét, hogy dacára annak a sok csalódásnak, mely bennünket az óta is ért, amióta a Nemzetek Szövetségének tagjai vagyunk, a Nemzetek Szövetségéből kilépnünk nem szabad, hanem lankadatlanul tovább kell folytatnunk a megindított küzdelmet.

Íme Apponyi vonatkozó felfogásának dióhéjba szorított vázlata:

A Nemzetek Szövetsége ellen hangoztatott az az érv, hogy a háborúkat soha sem fog sikerülni megszüntetni, nem helyt álló, mert hiszen hasonló érv felhozható minden intézkedés ellen, amelyet az emberiséget sújtó bajok leküzdésére létesítünk. Szüntessük meg talán a kórházakat és az orvosok működését, mert a betegségeket kiküszöbölni nem sikerül? Csukjuk be talán az iskolákat, mert a tudatlanságot teljesen megszüntetni nem tudjuk, avagy zárjuk be a templomokat és szüntessük meg az erkölcsi intézményeket, mert a bűnt az emberiségből teljesen kiküszöbölni nem bírjuk? Minden emberi baj ellen való küzdés törvénye az, hogy a bajnak teljes kiküszöbölését el nem érhetjük, azonban a végtelenig megközelíthetjük az ideált: a baj megszüntetését.

Hinnünk kell abban, hogy az emberiség oda fejlődik, hogy mentől nagyobb számban, mentől gyakrabban és mentől inkább szabályszerűen fogja a nemzetek közt felmerült viszályokat békésen elintézni.

A Nemzetek Szövetsége úgy, amint a háború után létrejött, nem felel meg annak az ideálnak, melyet céljául kitűzött, hanem semmi egyéb, mint az entente hatalmak szövetségének más alakban való fentartása, egyik eszköz arra, hogy ezek a hatalmak egyoldalú akarataikat az emberiségre rákényszeríthessék.

Ezzel szemben az áll, hogy ha kezdetben az intézményen rajta tapad is a vitium originis, a háborús mentalitásból való keletkezés, azért mégis maga az intézmény magában foglalja a fejlesztésnek és a javításnak lehetőségét. Megvan a lehető-

sége annak, hogy, ha eredetileg hiányosan és hibásan alkotott is meg a Nemzetek Szövetsége, kifejlődjék azzá, aminek valóban lennie kell: pártatlan fórummá, a viszályok megelőzésére és kiegyenlítésére alkotott olyan testületté, amely valóban teljes egyenlőséget ismer el és állapít meg a világ összes államai számára.

Abban, hogy a Nemzetek Szövetségének tagja lehetünk, olyan előnyök foglaltatnak, melyek elől el nem zárkozhatunk, ha módunkban áll azokat nemzetünk számára megszerezni. Itt van például a paktum 11. cikke, amely a Nemzetek Szövetségének minden tagját felhatalmazza arra, hogy bármely olyan körülményre, amely az ő felfogása szerint a békét veszélyezteti, a Nemzetek Szövetsége közgyűlésének vagy tanácsának figyelmét felhívja. Itt van továbbá a paktum 13. cikke, mely egyenesen tiltja, hogy a Nemzetek Szövetségének bármely tagja a Nemzetek Szövetségének egy másik tagjával szemben támadólag lépjen fel, mi előtt az esetet, mely a viszályra alkalmat adott, a Nemzetek Szövetsége elé hozta volna; s a Nemzetek Szövetsége tanácsának békéltető határozatától illetőleg az állandó nemzetközi bíróság arbitralis ítéletétől számított három hónapon belül a Nemzetek Szövetségéhez tartozó egyetlen állam sem léphet tetteles eljárás terére a másikkal szemben. Felmerülhet az az ellenvetés, hogy mindez csak papíros garancia. Nem egészen így van, mert a 16. cikk igen erős szankciókat tartalmaz a Nemzetek Szövetségének olyan tagjával szemben, amely a paktumban foglalt tilalmakat átlépi. Mondjuk, hogy ezek a rendelkezések is papíron maradnak. Még akkor is itt van az a nagy erkölcsi garancia, az erkölcsi erők mozgásba hozásának az a lehetősége, amelyet nem szabad lekicsinyelni. Mert ezek az erkölcsi tényezők igenis nagyon is reális dolgok, s ezt a realitást éppen a világháború tanulságai után nem lehet kétségbe vonni. Hiszen nagyon kétséges, lehetett volna-e Angliát — legalább is mindjárt a háború kezdetén — a háborúba belevinni, ha Németország nem követi el azt a nagy politikai hibát, hogy Belgium semlegeségét megsérti. Az pedig egyáltalában nem is kétséges, hogy Amerikának a háborúba való bevonása — ami pedig a háborút eldöntötte — lehetetlen lett volna, ha a sokkal jobb propaganda szolgálat révén nem sikerült volna az amerikai közvéle-

ményt telíteni azzal a hittel, hogy a központi hatalmak vétkesek a háború előidézésében és hogy a szabadság és a demokrácia védelme a központi hatalmak letöréséhez van kötve. Egyenesen ezek az erkölcsi tényezők döntötték el a világháborút. Ilyen tapasztalatokkal szemben nem lehet az erkölcsi tényezőknek hatályosságát kétségbe vonni és minden kételyen felül áll, hogy a kis és nagy hatalmak nagyon is meggondolják, vájjon bele bocsátkozzanak-e olyan vállalkozásba, amelyet az egész művelt világ közvéleménye elítél.

De ezen általános szempontokon kívül vannak konkrét szempontok is, melyek a Nemzetek Szövetségébe való belépésünket javasolják. Az egyik a *lefejezésnek*, a másik a *nemzeti kisebbségeknek* szempontja. A Nemzetek Szövetségébe való belépéssel a lefejezés kérdésein való hatályosabb fellépés lehetősége nyílik meg előttünk. A mai állapot, amely szerint a nemzetek egy része le van fejezve oly fokig, hogy kétséges, vájjon a belső rend fentartására is bír-e elég erővel súlyos bajok előfordulása esetén, míg az államok másik része még a háború előtti állapothoz képest is erősebb fejezést folytathat: nemcsak teljes kigunyolása azoknak az elveknek, melyek a Nemzetek Szövetsége paktumában le vannak fektetve, hanem egyenesen tűrhetetlen állapot, amely újabb konvulziók előfordulásának állandó veszélyét rejti magában. Ez az állapot Európa mai helyzetének egyik botránya, egyik veszélye, és a Nemzetek Szövetsége szellemének javulása csak akkor fog kezdődni, mikor a lefejezés kérdésével a méltányosság és a mindenkinek egyenlően osztó igazság szellemében fog érdemlegesen foglalkozni.

A kisebbségek védelme kérdésében is teljesen megváltozik helyzetünk a Nemzetek Szövetségébe való belépéssel, mert mint a Nemzetek Szövetsége tagjának módunkban áll meghallgatást és intézkedést követelni a kisebbségi kérdésekben, és erkölcsi súlyunkkal eredményeket is érhetünk el.

A Nemzetek Szövetsége alapokmányának egyik cikke (10. cikk) mintegy szentesíteni látszik a békeszerződések által teremtett területi és egyéb állapotokat, és ezek fentartására kötelezi a Nemzetek Szövetségének tagjait. Ez olyan súlyos kikötés, hogy dacára az ecsetelt előnyöknek, nem lehetne javasolni a Nemzetek Szövetségébe való belépésünket, ha maga a szerző-

dési okmány nem mutatna rá a szerződések revíziójának lehetőségére. Nagyon keskeny, nagyon szűk az ajtó, amelyen át oda lehet jutni, de elvileg meg van pendítve a revízió lehetősége, mert a 19. cikk egyenesen azt mondja, hogy a Nemzetek Szövetségének közgyűlésén minden tag felhívhatja a figyelmet a létező szerződésekben levő olyan határozmányokra, amelyek alkalmazhatatlanokká váltak avagy veszélyeztetik a világbékét. Szűk ez a kapu, mert a Nemzetek Szövetsége alapokmányának egyik főhibája a határozatok egyhangúságának követelése minden kérdésben, s ameddig ez az egyhangúság követeltetik, addig természetesen a 19. cikk nekünk nem ér semmit, ámde már az iránt is erős mozgalom van, hogy az egyhangúság követelményét elejtsék. A paktum 19. cikke alapján akár nyíltan is hirdethetjük, hogy Magyarországnak a Nemzetek Szövetségébe való belépése nem jelenti a megnyugvást azokban az állapotokban, amelyeket a trianoni szerződés létesített, hanem jelenti azt, hogy elsősorban is mindenek előtt *a rajtunk elkövetett igazságtalanságoknak békés úton való kiegyenlítésére és javítására törekszünk.*

Kétféle tere van tehát a Nemzetek Szövetségében való működésünknek. Az egyik ma még nem aktuális, mert a lélektani motívumok még nincsenek meg ennek az irányzatnak érvényesítésére, de el fog jönni az idő, — talán gyorsabban mint hiszszük —, amikor a *revízió*nak kérdését a Nemzetek Szövetségének útján fogjuk megpendíteni, napirendre hozni. A másik irányzat az, amely aktuális, vagyis hogy a Nemzetek Szövetsége útján, a Nemzetek Szövetségének hatályos működése által, vagy, ha ez nincs, a Nemzetek Szövetségében való fellépés nyilvánossága és erről a magas szószékről a művelt világ közvéleményére való hatályos appelálás által szüntessük meg a reánk nézve amúgy is terhes szerződés végrehajtásának azt az anomáliáját, hogy addig, míg a szerződés minden pontocskájának, mely reánk nézve terhes, pontos végrehajtását követelik és kierőszakolják, azok a gyér határozmányok, amelyek reánk nézve biztosítékot és előnyöket állapítanak meg, holt betűk maradnak és nem vitetnek keresztül. Ilyenek például a lefegyverzésre és a kisebbségek oltalmára vonatkozó intézkedések.

Ezek azok az indokok, amelyek a Nemzetek Szövetsége munkájában való részvételünket szükségessé teszik.

Apponyinak világos okfejtései az egész közvéleményt meggyőzték arról, hogy jól felfogott érdekünk a Nemzetek Szövetségébe belépniünk, s így a kormány tényleg a közhangulatnak adott kifejezést akkor, amidőn belépésünket a Nemzetek Szövetségénél kezdeményezte és keresztül is vitte.

A Nemzetek Szövetségében — szervezetének eredendő hibái miatt — oda való belépésünk után többször kellett sajnósán csalódnunk, s ez a közvéleményre annyira nyugtalanítólag hatott, hogy mind jobban kezdte izgatni az érdeklődőket az a kérdés, vajjon oly sok csalódás után *van-e célja annak, hogy továbbra is megmaradjunk a Nemzetek Szövetsége kötelékében?* A *közvélemény* e tekintetben is Apponyitól várt irányítást, akinek erre a kérdésre vonatkozó felfogását a következőkben ismertetem,

A Nemzetek Szövetsége még csak érőben lévő, de az emberiség szempontjából korántsem kész intézmény. A győző nemzetek hatalmi törekvései által megzavart, de fejlődés képes kísérlet arra, hogy az államok közötti megértés a közvetlen érintkezés útján előmozdítottassék, a súrlódási felületek kiküszöböltessenek avagy gyöngítettessenek, de mindenesetre ritkábbá váljanak. Mai alakjában szembeszökő hiánya a Nemzetek Szövetségének, hogy sok hatalmas nemzet hiányzik belőle, minél fogva a világháborúban győztes egyes nemzetek politikai céljai dominálnak a Nemzetek Szövetségében. A Nemzetek Szövetségének koncepciója sem világos. Kérdés tudniillik, hogy felsőbb rendű állam akar-e lenni avagy csupán szuverén államok találkozásának és megértésének közvetítő helye? Hivatalosan az utóbbi szerepet tulajdonítják a Nemzetek Szövetségének, azonban a genfi protokollum, amely egyelőre lekerült a színtérről, sokban túlmegey ezeken a határokon. Mindezideig sajnosan kevés hasznot húztunk a Nemzetek Szövetségéből. De a jövőtől is csak akkor várhatunk kedvező változást, ha benn maradunk a Nemzetek Szövetségében. Németország belépése, ami a közel jövőre biztosra vehető, a helyzetet alapjában megváltoztathatja. Az lehet a hatása, hogy megszűnik az egyoldalú politikai érdekek egyeduralma. De a Németország belépése folytán előálló új helyzetet a magunk számára nem aknázhathatjuk ki, hogyha nem vagyunk benn a Nemzetek Szövetségében. A Nemzetek Szövetsége olyan hatalmi tényező, amelyet nem ignorálhatunk; min-

den, amit ott szóvá teszünk, a döntő hatalmakra bizonyos erkölcsi nyomást gyakorol, mert hiszen elfogulatlan tanúk is vannak ott jelen. Ha benn ülünk a Nemzetek Szövetségében, összeköttetéseket szerezhetünk és rokonszenveket kelthetünk, melyeknek adott esetben hasznát vehetjük. Ott arról a legmagasabb szószékről van alkalmunk nyilatkozni, ahonnan szavunk minden-hova elhat és a művelt világ közvéleményének kialakulására befolyással lehet. Ezeket a hatásokat, ezeket az eredményeket nem lehet egy csapásra elérni, hanem csak következetes, kitartó munka árán; de ezek a hatások, ezek a ráhatási lehetőségek a jövő kialakulásának olyan súlyosan számba jövő tényezői, hogy azokat semmiesetre sem nélkülözhetjük.

Egyetemes szempontból vannak kétségtelen sikerei is a Nemzetek Szövetségének. Így sikereket ért el a Nemzetek Szövetsége az albán-szerb határkérdésnek, a lengyelországi német telepések ügyének, a német-cseh kérdésnek békés megoldásában. Ezekhez járult újabban a görög-bolgár viszály békés kiegyenlítése.

A Népszövetségbe való belépésünk mellett két főokot hozhattunk fel: a kisebbségi védelem ügyét, amelynek érdekében mint a Nemzetek Szövetségének tagja, sokkal eredményesebben működhetünk és az általános lefegyverzés szempontját, amelynek megoldására ott siettető befolyást vehetünk. Mindkét irányban való reményeinkben csalódtunk mindeddig. Elszakított testvéreink helyzete az utódállamokban napról-napra romlik,, nincs olyan száma a napisajtónak, amely újabb erőszakosságoknak hírért ne hozná. Ezt a folyamatot, amelyet egy magas állású francia politikus „asszimilációnak” nevezett, a Nemzetek Szövetsége, legalább is annak a kisebbségi jogok ellenőrzésére hivatott szerve, a tanács, olympusi nyugalommal szemléli, mint hoghya nem akarna akadályt gördíteni ennek az asszimilációnak útjába. Tizenegy magyar kisebbségi panasz közül egyetlen egyet tárgyalt érdemlegesen a Nemzetek Szövetségének tanácsa, nevezetesen a bánáti és erdélyi telepések panaszát, és pedig ezt is azzal az eredménnyel, hogy a szerencsétlen telepések nyilvánvalóan szerződésellenes kifosztását jóváhagyta és ennek az intézkedésének keménységét azzal igyekezett enyhíteni, hogy egyúttal a román kormány által megígért százalmas alamizsnát helyezte a telepéseknek kilátásba. A Nemzetek Szövetségének

tanácsa valószínűleg jóhiszeműen cselekedett, de egyoldalú információ alapján, mert csupán a román kormány képviselőjét hallgatta meg és az ez által előadott teljesen téves tényállás alapján hozta meg határozatát.

A leszerelés kérdése sem áll kedvezőben. Egymás után vetik fel a különböző előzetes kérdéseket, amelyeknek megoldására belátható időn belül alig lehet gondolni, ilyen pl. a regionális biztosítási szerződések megkötése egész Európában s rajta kívül is. És tovább tart a védtelenségnek az az elviselhetetlen, lealázó, a nemzeti becsületet sértő állapota, amelyben sínylődünk.

Ezzel a sok eredménytelenséggel szemben áll a Nemzetek Szövetségéhez való viszonyunknak eddig elért egyetlen előnyös momentuma: pénzügyi szanalásunk elősegítése a Nemzetek Szövetsége által. Azonban bármennyire elismerjük is a Nemzetek Szövetségének ezen a téren való támogatását, mégsem fogadhatjuk ezt el kárpótlás gyanánt azzal a teljes csőddel szemben, amelyet a magyar nép erkölcsi érdekei a Nemzetek Szövetsége előtt ismételten is szenvedtek, noha ezek védelmére és előmozdítására a fenálló szerződések alapján pozitív jogunk van.

Mindezek ellenére ki kell tartanunk a Nemzetek Szövetségének eszméjéhez való barátságos álláspontunk mellett s még az eszme mai kivitelével szemben sem szabad lemondanunk minden reményről. S fontoljuk meg, mivel állanánk jobban, ha a Népszövetségen kívül lennénk? És ha azt vetik ellen, hogy testvéreink az utódállamokban nem várhatnak, válaszul azt kérdezhetjük: megrövidül-e várakozási idejük azáltal, ha kilépünk a Nemzetek Szövetségéből? És ne feledjük azt sem, hogy Németország belépése a Nemzetek Szövetségének idáig való képén, amely habár más elnevezés alatt, mégis csak az entente folytatását mutatja, jelentékenyen változtatni fog. A locarnoi konferencia váratlan eredményessége és Németországnak most már biztos belépése a Nemzetek Szövetségébe új helyzetet fog teremteni. Ennek az új helyzetnek fejleményeit be kell várunk. A mi helyzetünkben és a békekötés óta lefolyt aránylag rövid idő után olyan eredményeket várni, melyek kézzelfogható tényekben nyilvánulnának meg, teljes félreismerése a politikában működő lélektani tényezőknél. Eredmény ma csak a jövő

előkészítésében, a művelt nemzetek vélekedésének fokozatos átalakításában állhat, ami természetszerűleg lassan megy.

Ha a Nemzetek Szövetségének az a hivatása, hogy a nemzetek közötti egyenlőséget s ennek alapján a jó egyetértést előmozdítsa s ha az a hivatása, hogy a békeszerződések által teremtetten lehetetlen állapotot legalább enyhítse azért, hogy az idegen uralom alá került nemzeti kisebbségek fölött őrkdjék, ha az a feladata, hogy a mai egyoldalú lefegyverzésből származó lehetetlen helyzetet a lefegyverzés általánossá tétele által szabályozza, amint ez programjában benne van: hát meg kell állapítani, hogy a mi javunkra s a mi igazunk érvényesítésére — kivéve a pénzügyi újjáépítésben való segítséget — ez az intézmény eddig semmit sem tett. Mégsem ajánlatos kilépésünk gondolatát máris felvetni, mert az a munka, amit ott végzünk, ha közvetlen eredményeket nem hoz is, nem mondható teljesen kárba vesztettnek. Mert sehol máshol nem tudjuk az egész világ művelt nemzetei lelkébe becsepegtetni annak a helyzetnek igazságtalan és a világbékére fenyegető voltát, melybe Magyarországot taszították, A világot ne engedjük elfeledkezni arról, hogy magyar kérdés is van. Genfben legnagyobb feladat az, hogy a magyar kérdést a nemzetek között ébren tartsuk, Ezt a munkát diplomáciai úton mindenfelé folytatni kell s anélkül, hogy kalandorpolitikába bocsátkoznánk, — amitől Isten óvjon, — minden alkalmat, minden repedést, amely a meglévő állapotokban mutatkozik, fel kell használni arra, hogy megkezdjük az elővonulást Magyarországnak ahhoz a rekonstrukciójához, amelyet a világhelyzet megenged.

A Népszövetség kodifikálásában van egy igen fontos cikk, a 19. cikk, amely azt mondja, hogy a Nemzetek Szövetsége időnkint újabb consideratíó tárgyává teheti a már megkötött szerződéseket és egyáltalában a nemzetközi tényleges és jogi állapotokat. Ha úgy találja, hogy azok a szerződések keresztülvihetetlenek vagy az azok alapján létrejött jogállapot veszélyezteti Európa békéjét, megindíthatja az azok revíziójára, megváltoztatására irányuló mozgalmat. A trianoni szerződésre mind a két kritérium rá illik: keresztülvihetetlen és állandóan veszélyezteti Európa békéjét. Úgy, hogy nemcsak ideális szempontból, hanem a jól fölfogott magyar érdekpolitika szempontjából is a bekapcsolódás a Nemzetek Szövetségébe reánk nézve rendkívüli fon-

tosságú, mert ott tudjuk azt a szellemi áramlatot megindítani, amely igazságunk elismertetéséhez békés úton fog minket elvezetni.

Ezekben törekedtem Apponyinak a Nemzetek Szövetségéről táplált felfogását röviden vázolni és az ő eszmemenete szerint igyekeztem körvonalazni azt az álláspontját is, hogy a Nemzetek Szövetségében ki kell tartanunk, s nem szabad megriadnunk az eddig tapasztalt eredménytelenségektől, hanem következetesen és tudatos kitartással kell tovább munkálkodnunk a Nemzetek Szövetségének keretében. A következőkben meg fogom kísérelni képét adni annak a gyakorlati tevékenységnek, amelyet Apponyi a magyar kormány képviselőjében a Nemzetek Szövetségében kifejt.

II.

Gróf Bethlen István a nemzet közmeggyőződésének végrehajtójává vált akkor, amidőn Apponyit kérte fel Magyarországnak a Nemzetek Szövetségében való képviselőjére és ide vonatkozó megbízásait évről-évre megújítja. Valóban senki méltóbban nem képviselheti az elárvult magyar érdekeket a Nemzetek Szövetségének kebelében, mint Apponyi, akinek kristálytisztá hazafiságát csak tehetségének nagysága múlja fölül, akit államférfiúi bölcsesége és egészen kivételes nemzetközi érintkezési képessége egyaránt praedestinálnak erre a nehéz feladatra.

Magyarországot 1922-ben vették fel a Nemzetek Szövetségébe. Már a felvétel előkészítése kérdésében jelentékeny szerepe volt Apponyinak, akit azután úgy 1924-ben, mint 1925-ben a kormány felkért arra, hogy Magyarországot a Nemzetek Szövetsége közgyűlésén képviselje. Ezenkívül különleges megbízatást is ruházott reá a magyar királyi kormány 1923-ban, amidőn az erdélyi optások birtokfosztásának ügyében a Nemzetek Szövetségének tanácsa előtt lefolytatott eljárás során hazánk képviselőjét reá bízta.

Az alábbiakban ismertetni szándékozom Apponyinak szerepét és eljárását, amelyet ezen megbízatásaiban Magyarország képviselőjében kifejtett.

Mint ezen különböző működések között időrendben elsővel, Apponyinak az *erdélyi optások* ügyében való eljárásával kivá-

nok foglalkozni, majd át fogok térni Apponyinak a Nemzetek Szövetsége 1924. és 1925. évi közgyűlésein való szereplésére.

Tudvalevőleg úgy a trianoni szerződés (63. §.), mint a főhatalmak és Románia között kötött úgynevezett kisebbségi szerződés (3. §.) megállapítják azt, hogy a Magyarországtól Romániához csatolt területen községi illetőséggel bíró magyar állampolgárok román állampolgárokká válnak, hacsak nem *optálják* a magyar állampolgárságot, amely esetben tartoznak kiköltözni Romániából, azonban *ott levő ingatlanaikat megtartják*. Ezen szerződéses rendelkezések ellenére a román agrár reform a most nevezett optánsokat nemcsak hogy meg nem hagyta birtokaik élvezetében, hanem *távollét* címén egész birtokuknak kisajátítását mondotta ki, még pedig olyan minimális értékben, hogy az ellenérték egyáltalában nem felel meg a kisajátítás fogalmának, hanem a teljes elkobzással egyértelmű. A magyar kormány a román törvényhozás és kormányzat ezen eljárása ellen, amely a nemzetközi szerződések megszegését jelenti, előbb a román kormánynál próbált orvoslást keresni. Minthogy azonban a román kormány a magyar kormány megkeresései elől kitért, a magyar kormány a Nemzetek Szövetségének tanácsához fordult, a Nemzetek Szövetsége paktumának 11. cikkében foglalt azon rendelkezés alapján, mely szerint a Nemzetek Szövetsége minden egyes tagjának jogában áll a közgyűlés vagy a tanács figyelmét barátságos módon felhívni minden oly körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek között a jó egyetértést, amelytől a béke függ. A magyar kormány azt kérte, hogy mondassék ki, hogy a román állam eljárása bele ütközik a nemzetközi szerződésekbe és hogy ennél fogva az elkobzást szenvedetteknek teljes kártérítés; adassék. Az ügyet a Nemzetek Szövetségének tanácsa első ízben 1923. évi április hóban tartott ülészakán tárgyalta, amelyen Magyarországot e sorok írója és vele együtt Gajzágó László, Romániát Titulescu londoni román követ képviselte. Miután a tanács a feleket meghallgatta, az ügy előadója, Adatci brüsszeli japán nagykövet, azt a javaslatot tette, hogy az ügy, mint nemzetközi szerződések magyarozatát igénylő jogi kérdés, az állandó nemzetközi bíróság elé utaltassék eldöntés végett. Majd, midőn Titulescu ennek a javaslatnak ellenszegült, az előadó javaslatát oda módosította, hogy ez ügyben az állandó

nemzetközi bíróság véleménye kéressék ki. Titulescu ezt is ellemezte. Minthogy pedig a tanács gyakorlata szerint a paktum 4. cikke alapján a tanácsba behívott nem tanácsstagok is szavazati joggal bírnak, — ami egyáltalán jogi abszurdum, mert a jogi felfogás elemeibe ütközik az, hogy valaki fél és bíró is legyen egy személyben, — Titulescu merev ellenkezése egymagában lehetetlenné tette azt, hogy a kérdésben egyhangú tanácsi határozat létesüljön. Így Adatci mindkét javaslata elesett, maga az ügy pedig az őszi tanácsülésre halasztatott az előadónak adott azon utasítás mellett, hogy időközben a felek között egyeztetést kíséreljen meg.

Az egyeztetés Adatci elnöklete alatt Brüsszelben folyt le s ezen Magyarországot gróf Csáky Imre és Gajzágó László, Romániát ismét Titulescu képviselte. Brüsszelben Adatci előterjesztett egy formulát, amely a kérdést semmiképp meg nem oldja, csupán felszólítást tartalmaz a két kormányhoz és pedig a magyar kormányhoz aziránt, hogy a panaszkodó optánsokat nyugtassa meg, a román kormányhoz pedig az iránt, hogy az optánsokkal méltányosan járjon el. Ennek a formulának elfogadását a magyar delegátusok elutasították és így a konferencia már-már eredménytelenül szétoszlóban volt, amidőn az utolsó percben az első megbízott, gróf Csáky a formulát mégis aláírta. Az akkori külügyminiszter, Daruváry Géza dezavualta küldöttjét, mint aki csak a tárgyalások folytatására volt felhatalmazva, de nem végleges egyesség kötésére.

Ezen előzmények után tüzetett a birtokfosztott magyar optánsok ügye másodszor is napirendre a Nemzetek Szövetsége tanácsának 1923. évi július 5. napján tartott ülésében. Erre az alkalomra gróf Apponyi Albert bízott meg a magyar kormány képviselőjével, mellette második kormányképviselő gyanánt Gajzágó László működött.

A tanács szóban levő ülésében Adatci előadó a brüsszeli egyezményt ajánlotta elfogadásra. Apponyi gróf minden ékeszölését kifejtette a magyar álláspont mellett, amely szerint a brüsszeli egyezmény a kiküldöttnek a magyar kormány részéről történt dezavualása folytán megszűnt létezni s amely ahhoz ragaszkodott, hogy Adatci előadónak a márciusi ülésszakban előterjesztett javaslata fogadtassék el és e szerint az ügy az állandó nemzetközi bíróság eldöntése alá utaltassék, vagy legalább is a

tanács ettől a bírói testülettől kérjen jogi véleményt. A román agrártörvényt illetőleg kifejtette Apponyi, hogy az nem demokratikus reform, hanem merőben olyan román nacionalista rendszabályok foglalata, amelyek a magyar kisebbség denacionalizálására törnek. Ennek indoklására felsorakoztatta bizonyítékait: Erdélyben, ahol a birtokmegosztás egészséges volt és a kisbirtok dominált, radikálisabb reformot csináltak, mint Ó-Romániában, az egészségtelen birtokmegosztás tipikus földjén; Erdélyben a magyar kisbirtokokra is, a magyar birtokközösségekre is kiterjesztették a földreformot, de a román kisbirtokokra és a román birtokközösségekre nem alkalmazták a reformot, a magyar paraszt kezéből elvették a birtokot, hogy a román parasztok között osszák szét, a magyar középbirtokosok földjét román kezekre játszották át, elvették a magyar egyházi birtokokat is azzal a kizárólagos célzattal, hogy a százados magyar közoktatási intézmények fentartását lehetetlenné tegyék és a magyar kultúrát aláássák. Gróf Apponyi fentartotta azt a magyar álláspontot, hogy a román agrárreform megsértése a trianoni szerződés 63. §-ának, amely szerint a magyar optánsok birtokaikat megtartják. Még szembeszökőbben sérti ezt a nemzetközi szerződést a román alkotmány 18. §-a, amely kategorikusan kimondta, hogy idegen nem birtokolhat Romániában. Az abszентizmusra alapított birtokfosztás jogilag teljesen tarthatatlan. Mert az abszentizmust retrospektív módon, azaz akkor állapították meg, amidőn már letelt az utólag távollétnak minősített idő. Tarthatatlan azért is, mert azok, akikre ráfogták, hogy abszentisták, a végből távoztak el Erdélyből, hogy teljesítsék az optálásnak azt a törvényes feltételét, hogy ki kell költözniük. A jogi abszurditást nyilvánvalóvá teszi az is, hogy abban az időszakban, amely alatt való távolléthez a román agrárreform a jogfosztást fűzi, Erdély közjogilag és nemzetközi jogilag még Magyarországhoz tartozott, mert az elszakadás jogilag csak a trianoni szerződés hatályba lépésekor állott elő, aki tehát a trianoni szerződés hatályba lépését megelőző időben volt távol Erdélytől, annak távollétét jogilag nem lehet Romániától való távollétnak minősíteni. De teljes erkölcsstelenség is a kérdéses abszentizmus konstruálása, mert hiszen a távollevők kénytelenek voltak távol lenni, mert erőszakkal űzték ki őket a román csapatok s visszatérések is erőszakkal akadályoztatott

meg. Bebizonyította végül Apponyi gróf azt is, hogy az optások megfosztása birtokaiktól semmikép sem tekinthető kisajátításnak, mert a kisajátításért méltányos kárpótlás jár, az az eljárás azonban, amidőn az elvett értéknek mindössze egy százalékát térítik meg, semmi egyéb, mint leplezett elkobzás.

Hiábavaló volt azonban gróf Apponyi minden ékesszólása, jogi érvelésének mesteri csoportosítása, — a tanács örvendett, hogy alaki indokok alapján szabadulhat a felelősség alól, és magáévá tette azt az érvelést, amely szerint a brüsszeli delegátus a magyar kormány által dezavualható nem volt, hogy tehát a brüsszeli egység kötelező. És így kimondották határozat gyanánt azt a tartalmatlan frazeológiát, amely a kérdés érdemének minden érintése nélkül a két kormányhoz intézett üres szóbeszédet tartalmazza. Apponyi a határozat kihirdetése után sem ismerte el, hogy a brüsszeli purparlékról felvett jegyzőkönyvből Magyarországra bárminemű jogi kötelezettség háramolhatnék, kijelentette, hogy az ügy elintézetlen maradt és a magyar kormány fentartja magának a jogot, hogy alkalmas időben az ügyre visszatérjen.

Magyarország tehát nemcsak, hogy nem juthatott a maga igazságához, hanem még azt sem tudta elérni, hogy a vitás ügy tárgyilagos bírói fórum, az állandó nemzetközi bíróság elé kerüljön. A tanács egyszerűen eltaktikázta az ügyet. Pedig ebben az ügyben még bizonyos fokig előnyösebb volt a helyzetünk, mint a minő szokott lenni az úgynevezett kisebbségi ügyekben. Mert legalább a magunk szempontjait kifejhettük a tanács előtt, holott a kisebbségi eljárás szerint tárgyalt kisebbségi ügyekben nem képviselhetjük a tőlünk elszakított magyar kisebbségeket.

III.

Áttérek ezek után Apponyinak a lefolyt két év során a *Nemzetek Szövetségének közgyűlésein* kifejtett tevékenysége átnézetes ismertetésére.

Apponyi nagyon tisztelt alakja a Nemzetek Szövetsége közgyűléseinek. Valahányszor felszólal, csupa szem és fül az egész közgyűlési terem, a világ minden tájáról egybe sereglett vezető államférfiak lesik a szót Apponyi ajkairól. Előadásának

lebilincselő hatása, okfejtésének mély járása, szónoklásának emelkedett lendülete soha sem téveszti el hatását. Az eredmény természetesen messze mögötte szokott maradni a hatásnak. Mert Apponyi felszólalásainak java része a magyarsággal szemben elkövetett igazságtalanságok feltárásában és az orvoslás követelésében összegeződik, az az elfogult és egyoldalú politikai fórum pedig, amelynek a Nemzetek Szövetségét, első sorban annak tanácsát ismerjük, amely még ma is a világháború győzteseinek érdekszervezete, sajnos, még most sem bir kellő érzékkel a leigázottak érdekeinek és jogainak felismerésére. Mihelyt azonban Apponyi nem a szenvedő magyarság sérelmeit fejtegeti hanem a nemzetek olyan közös érdekeiről beszél, amelyek nincsenek összefüggésben a mi leigázottságunkkal és lealáztatásunkkal, nemcsak tetszést vált ki Apponyi előadása, hanem konkrét javaslatait is rendszerint elfogadják.

Apponyit minden fellépésében a legnagyobb tapintat jellemzi. Noha szellemének ragyogása, ékesszólásának hatalma, előadásának varázsa minden más szónokot felülmúl, Apponyi ezeket a fényes kincseket azzal a szerénységgel viszi csatába, amely illő egy oly kis nemzethez, aminővé a viszonyok bennünket összezsugorítottak. Szerénysége mellett azonban szakadatlanul magasan lobog nemzeti önérzete, amely tekintetben semmi más nemzetnek fölényét el nem ismeri. Nemzeti önérzetünknek és nemzeti szuverenitásunknak legméltóbb és leghivatottabb képviselője ez a nagy férfiú, akinek a mértékek megítélésében való bámulatos szemmértéke soha nem téved és akinél az önérzet nemes hangja nem kalandoz el soha az oktalan gög avagy a tapintatlan elbizakodottság területére. Elnyomott nemzete jogainak és érdekeinek védelmében rettenthetetlen, de a helyzet kitűnő ismerete alapján mindig gondosan ügyel arra, hogy sértővé ne váljék és szükségtelen ellenszenvet fel ne keltsen. Nem bántani, nem sérteni akarja a velünk szemben állókat, hanem meggyőzni. Senki nála óvatosabban, belátóbban nem tudja érvényesíteni azt a törekvésünket, hogy önérzetünk teljes fenntartása mellett a népek családjában tapintatosan elhelyezkedni tudjunk, hogy igazságainkat is leplezetlenül megismertessük és azok érdekében erőteljes propagandát fejtsünk ki, azonban ne zúdítsuk magunkra szükség nélkül rosszakaróink gyűlöletét, akik

épen azért oly éberek és gyanakvók, mert érzik és tudják, mennyit vétettek ellenünk.

Az 1924. és 1925. évi népszövetségi közgyűlések mindkettejében foglalkozott Apponyi a magyar állam pénzügyi és közgazdasági rekonsztrukciójának kérdésével, hatályosan foglalkozott a mi két nagy életkérdésünkkel: a kisebbségek ügyével és az egyenlékeny lefegyverzéssel, azután nagyon behatóan foglalkozott az illető közgyűlések vezető nagy kérdéseivel, 1924-ben az ú. n. genfi protokollum ügyével, 1925-ben pedig az érvényre nem emelkedett protokollum helyett kívánatos más-nemű elrendezés kérdésével.

Lássuk ezeket a témákat Apponyi beállításában egyenként.

IV.

Apponyi az 1924. évi szeptember hó 24-én tartott közgyűlési nagy beszédében mindenek előtt köszönetet mondott a Nemzetek Szövetségének azért a jóakarató és hatékony felkarolásért, melyben ez Magyarország *pénzügyi talpraállításának* ügyét részesítette. Egyúttal kifejezést adott annak a különös hálának, amelyet Magyarország a brit birodalom kormánya iránt érez, amely ezt az ügyet kezdettől fogva nagylelkűen elősegítette és megmentette attól, hogy a politikai nehézségekben alámerüljön. Köszönettel emlékezett meg Apponyi az olasz kormányról is, mely az angol kormány előzékeny eljárásának asszisztált.

Az 1925. évi szeptember 14-én tartott közgyűlésen újból megemlékezett Apponyi Magyarország pénzügyi rekonstrukciójáról. Elismerte a kiváló érdemeket, amelyeket tanácsaikkal egyesek szereztek, főleg a Nemzetek Szövetsége által kiküldött főbiztos, Smith Jeremiás, aki ellenőrző hivatásának pontos betöltése mellett hazánk őszinte barátjának bizonyult, az igazi elismerés azonban — monda Apponyi — *az adózó magyar népet* illeti meg. Égő hazafiságáról és eltökélt élni akarásáról tett tanúságot a magyar adófizető azzal az odaadó áldozatkészséggel, mellyel a reá rótt roppant súlyos terheket a kitűzött cél elérése érdekében zúgolódás nélkül viseli. Valamint a nagy háború után nemcsak a győztes tábornokoknak, hanem az ismeretlen katonának is szobrot emelnek, úgy illő, hogy Magyar-

ország pénzügyi rekonstrukciója alkalmából legalább szóval megemlékezzünk az ismeretlen magyar adófizető tiszteletre-méltó erőfeszítéséről.

Apponyinak emelkedett szellemű kijelentése nemcsak a népszövetségi közgyűlésen talált méltánylásra, hanem hálás visszhangot keltett szerzte a trianoni hazában.

V.

A *kisebbségi kérdés* taglalását 1924. évi közgyűlési beszédekben azzal vezette be Apponyi, hogy ebben a kérdésben, amely reánk magyarokra annyira égető és bennünket annyira érdekel, nem akar támadólag fellépni és nem akar egyes különleges sérelmekkel előhozakodni. Ez különben is hiábavaló volna, mert hiszen a Nemzetek Szövetségének közgyűlése nem rendelkezik eszközökkel arra, hogy megállapíthassa az előtte felhozott sérelmek valóságát. Merőben elvi határok között akar mozogni és a kérdést abban a keretben kívánja tárgyalni, melybe azt a nemzetközi szerződések helyezték akkor, amidőn a kisebbségi jogok védelmét a Nemzetek Szövetségének tanácsára ruházták.

A nemzeti kisebbségek ügye azon országok belső közjogának kérdése ugyan, amelyekben a kisebbségek laknak, mégis ez az ügy a nemzetközi szerződések által a Nemzetek Szövetsége tanácsának ellenőrzése alá van helyezve. Az a keret, amelyben ez az ellenőrzés, ez a közbelépés érvényesülhet, szorosan körül van határolva az illető nemzetközi szerződések által. Vagyis ez az ellenőrzés csakis annak vizsgálatára terjedhet ki, hogy azok a nemzetközi szerződések, amelyek megállapítják a kisebbségi jogokat és azokat nemzetközi védelem alá helyezik, megvannak-e tartva avagy megsértettek-e? Az ellenőrzés, a beavatkozás joga kizárólag ezekre a nemzetközi szerződésekre alapítható és ezek között a keretek között teljesen összefér az érdekelt államok nemzeti szuverenitásával, mert azon a szabad beleegyezésen nyugszik, amellyel ezek az államok önszántukból hozzájárultak a szerződésekhez. Ezen a határon túl nem terjedhet a beavatkozás, de ezen a határon belül az után nem is lehet ennek a beavatkozásnak bármilyenü nyugtalanító jelleget tulajdonítani.

Ami a Nemzetek Szövetségét megillető ellenőrzési jognak a gyakorlatban való érvényesülését illeti, azt a sajnálatos ered-

ményt állapította meg Apponyi, hogy a kisebbségi panaszok szinte mindig meg is maradnak panaszoknak, mert egyáltalában nem jutnak tárgyalás alá. A mai eljárás szerint ugyanis a beérkezett kisebbségi panaszokat a titkárság közli azzal az állammal, amely ellen irányul a panasz, és a panaszlott államnak válaszával azután a kérdés végleg el is van intézve, mert a panasz soha sem kerül a tanács érdemleges elintézése alá. Ennek oka abban rejlik, hogy az érdemleges tárgyalás csak a tanács valamely tagjának kifejezett kívánságára következik be. A tanácsstagok pedig nem élnek ezzel a kívánsággal, ami abban találja magyarázatát, hogy a tanács első sorban politikai testület, amelynek tagjai a kormányok által delegált és utasításokkal ellátott államférfiak, akik tudatában vannak ugyan nemzetközi feladataiknak, mégis első sorban a dolog természeténél fogva azon állam politikai érdekeit tartják szem előtt, amelyet képviselnek. Az a tanácsstag, amelyik valamely kisebbségi panaszt a tanács által tárgyalatni kíván, mintegy a közvádlnak szerepét van hivatva betölteni. Egészen természetes tehát, hogy a tanácsstagok nem igen érzik magukat arra indítva, hogy egy nekik idegen kisebbség érdekében eljárást kezdeményezzenek. Mert ez az eljárás kellemetlen a kérdés által érintett államra, amellyel való jó viszony fenntartására pedig a tanácsstagok súlyt helyeznek. Nagyon érthető tehát a tanácsstagok tartózkodása attól, hogy hazájukat ilyen kényes helyzetbe hozzák.

Viszont a kisebbségekre nemcsak leverőleg, hanem egyszerűen elkeserítőleg hat ez a részvétlenség. A panaszos sokkal könnyebben el tudja viselni az indokolt elutasítást, mint azt, ha panaszát hallgatással mellőzik, ha azzal egyáltalában nem foglalkoznak. Mert ez a nemtörődés azt a hitet gerjeszti, hogy a kisebbségi ügyekben nincs igazságszolgáltatás.

Ha tehát az államok belső békéjére, az államok között való jó viszonyra súlyt helyezünk, akkor a kisebbségi ügyekben való eljárásból ki kell küszöbölnünk azt a méreganyagot, amely a kisebbségeket végkép elkeseríti, vissza kell adnunk a kisebbségeknek az igazságszolgáltatásba vetett hitét és bizalmat kell bennök gerjeszteni abban a tekintetben, hogy sérelmeik orvoslásának megvan a lehetősége. Ennek pedig az volna a módja, ha mentesítenők a tanácsstagokat attól a hálátlan és kellemetlen feladattól, amelynek gyakorlása hazájukat a kisebbségi panasz

által érintett állammal ferde helyzetbe sodorhatja, és e helyett azt állapítanók meg, hogy *a tanács köteles legyen tárgyalás alá venni mindazokat a panaszokat, amelyeket a Nemzetek Szövetségének kötelékébe tartozó bármely állam vagy pedig a nemzeti kisebbségek országos képviselői terjesztenek elő.* Hiszen a Nemzetek Szövetsége paktumának 11. cikke különben is megadja a jogot a Nemzetek Szövetsége minden tagjának arra, hogy felhívja a tanács figyelmét minden oly körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét avagy a nemzetek között való jó egyetértést. Továbbá szükséges volna az is, hogy a kisebbségi szerződészek megszegésére fektetett panaszok esetében *a tanács mindenkor meghallgassa az állandó nemzetközi bíróság jogi véleményét.* Egyébként a magyar kormány kész olyan megegyezésre lépni, hogy a kisebbségi panaszok, kisebbségi vitás kérdések minden esetben az állandó nemzetközi bíróság döntése elé terjesztessenek. Nagy megnyugvás lenne ez a kisebbségekre, amelyek föltétlen bizalommal viseltetnek az állandó nemzetközi bíróság iránt.

Ha ekkép volna rendezve a kisebbségi ügyek intézése, ha a kisebbségek ilyen biztosítékokkal bírnának a tekintetben, hogy sérelmeiket meghallgatná és fölöttük ítélnék az arra rendelt bírói fórum: akkor a világ békéjének és a szomszéd nemzetek jó viszonyának útjából elhárulna a legfőbb akadály.

Életbevágóan fontos ez a kérdés Magyarországra, nemcsak azért, mert a trianoni béke rendelkezései 3,300.000 magyartól fosztottak meg bennünket, de különösen azért, mert az elszakított területeken a magyar kultúra több százados intézményei virulnak, amelyek integráns alkotó részei a magyar nemzet erkölcsi kincseinek. És mivel ezt a kulturális gazdagságot nem szabad elveszitenünk, azért életbevágóan fontos reánk ez a kérdés és azért lényeges feltétele a békének és egyetértésnek Magyarország és szomszédai között az, hogy ez a kérdés kielégítőleg megoldassék vagy legalább is, hogy annak méltányosan való megoldására vonatkozólag biztosítékokat kapjunk.

Ezzel a higgadt és tárgyilagos okfejtéssel mutatott reá Apponyi az 1924. évi közgyűlésen arra az eredménytelenségre, amely a Nemzetek Szövetsége tanácsának, a kisebbségek nemzetközileg kirendelt védőjének ezen a téren való tevékenységét, jobban mondvá tevékenytlenségét oly hátrányosan jellemzi.

Ugyanebben az eszmekörben mozgott Apponyi a Nemzetek Szövetségének 1925. évi közgyűlésén is, amelyen a kisebbségi kérdésről való okfejtéseit azzal kezdette, hogy sem egyes kisebbségi sérelmeket nem kíván felhozni, sem senkit megátadni nem akar, nem is lenne ennek semmi haszna, mert ez csak az atmoszféra megmérgezésére vezetne. És szenvedélytől ment elvi magaslatra emelkedve fejtette ki e téren való reform gondolatait. Reá mutatott arra, hogy ha a Nemzetek Szövetségének, nevezetesen pedig a tanácsnak a kisebbségi kérdésben való működése ez ideig nem hozta meg a várt gyümölcsöket, nem járt azzal az eredménnyel, hogy a körülbelül negyvenmilliónyi kisebbséget megnyugtatta volna, annak oka nem a tanácsban ülő kiváló férfiak jóakarátának avagy hivatottságának hiányán múlt, hanem inkább az *eljárás hiányosságában* rejlik.

A tanács előtt való eljárás három szempontból igényel kiegészítést. Nem szóló kitalálása ez, hanem a népszövetségi ligák uniója állapította meg ezeket a szempontokat olyan határozattal, melyet a világ majdnem valamennyi nemzetének képviselői egyhangúlag hoztak meg.

Ezek a szempontok a következők:

Mindenekelőtt azzal kell kiegészíteni a tanács eljárási szabályzatát, hogy az *egyházak* részéről, valamint a *közművelődési és közgazdasági intézmények* részéről jövő kisebbségi panaszok a tanács által szükségkép tárgyalás alá vétessenek. Az ilyen, teljes hitelt érdemlő helyekről származó kérvényeknek minden vizsgálat nélkül való mellőzését a kisebbségek méltán tekintik sérelemnek. Ez a mellőzés akadályul szolgál a kisebbségek lelki megnyugvásának és arról való meggyőződésüknek, hogy ügyüket komolyan veszik, ami pedig csaknem annyira fontos, mint maga az elintézésék igazságossága.

A második javaslat azt célozza, hogy az eljárás minden fázisában a kérvényezők képviselői meghallgattassanak, kifejtéssék indokaikat és válaszolhassanak az ellenvetésekre a *kontradiktórius eljárás* szabályai szerint. Ennek a javaslatnak ellen lehetne vetni azt, hogy a tanácsnak mindenkor szabadságában áll meghallgatni ezeket a kisebbségi képviselőket, amidőn jónak látja, — és el is hisszük, hogy a tanács meg is teszi ezt önszántából, valamikor csak szükségét látja. Azonban ez csak diszkrecionárius joga a tanácsnak. Már pedig az ilyen

diszkrecionárius jogkörrel szemben bizalom csak azok részéről várható, akik ismerik azokat a személyeket, akik ilyen jogokkal bírnak, az érdekeltek nagy tömegeinek bizalmát azonban csak olyan jogi szabályozás biztosíthatja, amely fix módon körülírja a jogokat és azoknak határait.

A harmadik javaslat oda irányul, hogy valahányszor valamelyik fél kérelme kapcsán jogi kérdés merül fel, kötelező legyen *az állandó nemzetközi bíróság jogi véleményének* kikérése. Nem a tanácsban helyt foglaló kiváló férfiak ellen irányuló bizalmatlanságon alapul ez az indítvány, hanem egyszerűen az egész világ által elismert azon elvet kívánja érvényre juttatni, hogy a jogi kérdések eldöntésére nem politikai testületek vannak hivatva, hanem a bíróságok, amelyeknek rendeltetése az, hogy vitás kérdésekben megmutassák a jog útját.

Végzetes hiba lenne a kisebbségek ügyeivel való törődést azok ellen az államok ellen irányuló ellenséges cselekmény gyanánt felfogni, amelyek jelentékeny kisebbségekkel bírnak. Mert hiszen ezen államok belső konzolidációjának, a békének és a köznyugalomnak egyaránt érdeke az, hogy a kisebbségek ne csak hozzá juthassanak jogaikhoz, hanem hogy tudatában is legyenek annak, hogy vitás esetekben ezek a kérdések nem politikai, hanem jogi szempontok szerint fognak elbíráltatni.

Imígy Apponyi.

VI.

Amidőn tárgyilag ezekben igyekeztem ismertetni Apponyinak a népszövetségi közgyűléseken a kisebbségi kérdésben tett nyilatkozatait, érzem, hogy számot kell adnom arról az *eredményről* is, mellyel Apponyi okfejtései jártak. Apponyi 1925. évi szept. 14. napján tartott közgyűlési beszédében előadott azokkal az észrevételekkel, melyek szerint Apponyi kívánatosnak jelezte, hogy a Nemzetek Szövetsége tanácsának kisebbségi ügyekben követett eljárása módosíttassék, a közgyűlés erre illetékes albizottsága — a VI. számú albizottság — a maga tanácskozásai során foglalkozott ugyan, azonban nem érezte magát indíttatva arra, hogy a közgyűlésnek reformjavaslatokat tegyen, hanem egyszerűen azzal a javaslattal járult a szeptember 22-iki közgyűlési ülés elé, hogy a közgyűlés a tanácsnak a lefolyt

évi működéséről szóló jelentését, és ebben azt a részt is, mely a tanácsnak kisebbségi ügyekben való eljárására vonatkozik, vegye jóváhagyó tudomásul. Apponyi erre a közgyűlésen oly értelmű kijelentést tett, hogy Magyarország nem nyughatik meg a tanács eddigi eljárási módjában, ő tehát nem adhatja hozzájárulását a tudomásul vételhez. Erre Hymans belga delegátus és tanácstag azt a fölvilágosító nyilatkozatot tette, hogy az albizottság a maga tanácskozásairól felvett jegyzőkönyvet megküldötte a tanácsnak, tehát ezen jegyzőkönyv kapcsán a tanács maga is fog foglalkozni Apponyi szuggesztióival és azokat beható mérlegelés tárgyává fogja tenni, mert a tanács is arra törekszik, hogy lehetőleg javítson a kisebbségi eljáráson, amely annyira fontos és annyira kényes. Hymans ezen felvilágosítása után a közgyűlés elfogadta az albizottsági javaslatot és így napirendre tért Apponyi kezdeményezése fölött.

Hymans kijelentéseinek megfelelőleg azóta tényleg foglalkozott a tanács az Apponyi-féle suggestiókkal.

Az eredmény azonban — sajnos — negatív. A tanács — amint várható volt — elzárkózott Apponyi fényes okfejtései elől a mögé az alaki természetű kifogás mögé, hogy az Apponyi által kontemplált reformok csak a kisebbségi szerződések módosítása alapján volnának megvalósíthatók, ami pedig ez idő szerint lehetetlen. Minthogy kisebbségi ügyekben a kisebbségi nemzetközi szerződések jelölték meg fórum gyanánt a tanácsot, az első javaslatra nézve van némi súlya ennek az ellenvetésnek. Azonban egyáltalában nem lehet elfogadni a másik két javaslatra vonatkozólag, mert ezek semmikép sem állnak a kisebbségi szerződések bármely pontjával is ellentétben, és ezeket a tanács belső ügyrendjének módosításával bármikor életbe lehetne léptetni. Fájdalom, még mindig nem mutatkozik semmi hajlandóság arra, hogy a tanács ily kötelező szabályok megállapításával korlátozza a szabad kéz azon politikáját, melyet eddig a kisebbségi ügyek tárgyalásánál követett és amely, éppen azért, mert politika, éppen ellenkezője annak, amit jogi biztosítékul lehetne elfogadni.

Szóval, a kisebbségi kérdés nem tud nyugvópontra jutni. A helyzet alaphibája éppen abban áll, hogy a tanácsot tették a kisebbségi kérdések döntő fórumává, amely testületnek tagjai a bírói szellemtől, a jog megállapítást kereső lelki diszpozíció

tói távol állanak azért, mert politikai érdekeket képviselnek és ezeknek a politikai érdekeknek döntő erejű hatásától szabadulni nem tudnak.

S mégsem szabad kétségbe esnünk és nem szabad abban hagyni a fáradozást, hogy a kérdésnek állandóan napirenden tartása, fontosságának ismételt hangsúlyozása, a jogi szempontok folytonos földerítése által a Nemzetek Szövetségére hatást gyakorolni igyekezzünk. Segítségünkre lesz törekvéseinkben a kisebbségek sorában évről-évre növekedő mértékben mutatkozó elkeseredés is, amely elvégre is az ügynek politikai szempontból való komolyabb mérlegelésére fogja kényszeríteni azokat is, akiket a jogi szempontok hidegen hagynak. Lehetetlen, hogy végtére át ne lássák azok is, akik a szerencsétlen trianoni és versaillesi békeművek szerzői, hogy a kisebbségi kérdések mostoha kezelése végső elfajulásában az európai békének megbomlását idézheti elő.

VII.

Valamint a kisebbségek védelme ügyében, úgy az egyenlő lény lefegyverzés kérdésében is ismételten hallatta súlyos szavát Apponyi a Nemzetek Szövetsége közgyűlésein.

Apponyi, magyar nézőpontból tárgyalva az *egyenlő és arányos lefegyverzés* ügyét, ismételten reá mutatott arra, hogy mi magyarok azok közé tartozunk, akikre a békeszerződések majdnem elviselhetetlen áldozatokat és szenvedéseket hárítanak. És, hogyha mégis elismertük ezeket a reánk súlyosan nehezedő békeszerződéseket és jogilag azok alapjára helyezkedtünk, akkor legalább is annyit megkövetelhetünk, hogy ezeket a békeszerződéseket igazságosan és minden oldalra egyforma mértékkel alkalmazzák, nevezetesen, hogy az az igen kevés határozomány, mely nem kedvezőtlen reánk, ugyanolyan loyaltással hajtassék végre, mint az az igen számos intézkedés, amely súlyos terheket rak roskadozó vállainkra. Vonatkozik ez az észrevétel különösen a lefegyverzés kérdésére.

A trianoni békeszerződés szerint ugyanis: a végből, hogy az összes nemzetek fegyverkezésének általános korlátozása *előkészíthető legyen*, Magyarország kötelezettséget vállalt a szerződésben meghatározott katonai, hadihajózási és léghajózási

rendelkezések szigorú megtartására. A lefegyverkezésre tehát mi azzal az ígérettel köteleztettünk a trianoni szerződés által, hogy a fegyverkezések *általános* korlátozása meg fog történni. Hogyha tehát kötelesek vagyunk is alkalmazkodni mindazokhoz a katonai, hadihajózási és léghajózási rendelkezésekhez, melyeket a trianoni szerződés előír, viszont jogunk van követelni, hogy a nekünk tett ígéret megtartassék és hogy a mi lefegyverzetésünk a tett ígéret szerint csak első lépés legyen az általános lefegyverzés felé.

Az ígéretből mindeztideig semmi sincs megvalósítva. Joggal kérdehetjük tehát: elviselhető-e a mi helyzetünk, akik teljesen le vagyunk fegyverezve, amíg mindazok, akik bennünket környékeznek, állig fegyverben vannak?

A paktum 8. cikke is akkép rendelkezik, hogy a nemzetek fegyverkezését csökkenteni kell addig a legalacsonyabb fokig, amely a nemzetek biztonságával összeegyeztethető. A mi lefegyverzetésünk ezen a határon is túlmege, mert a trianoni szerződés 104. cikke szerint a magyar hadsereget kizárólag a rendnek Magyarország területén való fentartására és határrendőr szolgálatra szabad alkalmazni. Az a lefegyverzés tehát, amelyet nálunk keresztül vittek, annyira mege, hogy még a nemzeti védelmet is lehetlenné teszi. Nemcsak a katonák csekély számánál fogva, hanem annál fogva is, mert ez a hadsereg mege van fosztva minden normális eszköztől, mellyel esetleges támadás ellen hatályosan védekezhethének. Így például a katonai ellenőrző-bizottság nemcsak azt tiltotta mege, hogy mérges gázokat gyártunk — ilyen intencionk nincs is, — hanem mege tiltotta azt is, hogy előállíthassunk a mérges gázok ellen védekező szereket. Annak tehát ki vagyunk téve, hogy mérges gázokkal árásson el bennünket a támadó, de nincs módunkban védekezni ez ellen a gyilkos támadási mód ellen.

Ebbe a teljesen védtelen helyzetbe beletörődni lehetetlen. Ellenkezik ez az állapot a paktum 8. cikkének rendelkezésével is, amely nem tesz és nem is tehet különböztetést nemzet és nemzet között, hanem valamennyire egyformán kimondja a fegyverkezés korlátozását is, de azt is, hogy ennek határa van a nemzeti biztonságban. A mi lefegyverzettségünk messze alul mege ezen a határon. Tehát ezt a módját a lefegyverzettségnek csak átmenetinek, csak ideiglenesnek lehet tekintenünk, amint-

hogy a trianoni szerződés V. részének bevezetése szerint is a mi előzetes lefegyverzésünknek csak az a célja, hogy a nemzetek fegyverkezésének általános korlátozása előkészíthető legyen.

Ez a kérdés állása jogi szempontból.

S hogyan áll a kérdés politikai megvilágításban?

Hát elérheti-e a Nemzetek Szövetsége azt a célját, hogy az emberiséget testvériségben, erkölcsi egységben összeolvassza, mindaddig, amíg egyes nemzeteket kivételesen mostoha bánásmódnak vetnek alá? Amíg kétféle joggal, kétféle erkölcsi és érzelmi mértékkel mérnek, s így a nemzeteket szétválasztják egymástól a helyett, hogy összehoznák?

Az igazság és a jogosság ilyen megvilágításában állította be Apponyi a Nemzetek Szövetségének közgyűlése előtt a mi anticipált brutális lefegyverzésünk kérdését, és követelte erélylél, hogy a fegyverkezések korlátozása a paktum szellemében egyenlően, igazságosan és arányosan minden államra kiterjesszessék. E tekintetben való fáradozása nem is maradt meddő, mert az 1925. évi közgyűlés elfogadta Apponyinak azt a nevezetes indítványát, hogy a leszerelési konferencia előkészítéséhez azonnal hozzá kell fogni, tekintet nélkül a biztonsági szerződések megkötésének előzetes kérdésére, Apponyi ezen javaslatának részletes taglalására alantabb terjeszkedem ki.

VIII.

A Nemzetek Szövetségének úgy 1924., mint 1925. évi közgyűlését a *lefegyverzés* kérdése dominálta, nem ugyan közvetlenül, hanem abban az értelemben, hogy a fegyverkezések általános korlátozásának előfeltételeit kell megteremteni. Az erre irányuló törekvés eredménye az a munkálat, amelyet az 1924. évi közgyűlés megalkotott és amelyet a világtörténelem a *genfi jegyzőkönyv* néven fog ismerni. Ennek az u. n. genfi jegyzőkönyvnek előhírmöke volt a londoni konferencia.

Londonban nemcsak az történt, hogy azon kérdésben, amely Európa gazdasági renaissance-át akadályozta, a németországi reparáció kérdésében, megoldást találtak, legalább is a megoldás munkáját megkezdették, hanem történt több is. A háború

titán először itt történt, hogy a legyőzöttet a győzővel egyformának tekintették, győzöt és legyőzöttet egyenlő elbánásban részesítettek. Ez volt tehát az első lépés a tulajdonképeni pacifikáció felé. És történt még az, hogy három nagyhatalom — közöttük az egyik Németország, úgynevezett ellenséges nagyhatalom — a kötelező arbitráció elvét a világ legnehezebb kérdésében, Franciaország és Németország egymáshoz való viszonyának és a reparációknak kérdésében, diadalra vitte. A londoni konferencia sikeres kezdeményezése új világot gyűjtött a gondolkodók agyában. Ha ebben a legnehezebb kérdésben diadalmaskodhatott a kötelező arbitrázs eszméje, lehet-e még olyan áthághatatlan akadályt képzelni, amely útját állja annak, hogy ez a klauzula más viszonylatokban is érvényre jusson?

Miután Londonban a képzelhető legnehezebb viszonylatban érvényre juttatták a kötelező nemzetközi bíraskodás elvét: Európa két legnagyobb hatalmasságának miniszterelnökei, *Mac Donald* és *Herriot*, személyesen ellátogattak a Nemzetek Szövetségének 1924. évi közgyűlésére, hogy tanúságot tegyenek arra irányuló akaraturkról, hogy a kötelező nemzetközi bíraskodás az emberiség általános törvénykönyvébe becikkelyeztessék. Egyúttal a fegyverkezések általános korlátozásának erkölcsi, jobban mondva becsületbeli köteletségét is proklamálták, proklamálva egyúttal annak előfeltétele gyanánt a biztonságot is, mert a biztonság garanciája nélkül nem lehet leszerelni. Kötelező nemzetközi bíraskodás, biztonság, a fegyverkezés korlátozása (*arbitrage, sécurité, réduction des armements*): ezek a jelszavak jelentik a végleges béke elérésének az útját. Ezek a jelszavak dominálták a Nemzetek Szövetségének 1924. évi közgyűlését. Ezekon a jelszavakon épül fel a genfi jegyzőkönyv.

Hogy mi Magyarország álláspontja ebben a helyzetben, azt Apponyi fejtette ki Genfben. Gyönyörű okfejtése szerint: amint Magyarország kibontakozott a háborúnak, a forradalmaknak és a reá erőszakolt békének szörnyűséges kríziseiből, két út között kellett választania. Az egyik, hogy kívül maradjon a dolgok új rendjén és azzal szemben a sértődöttnek megalkuvástalanul ellentétes álláspontjára helyezkedjék, a másik az, hogy utógondolat nélkül belevesse magát az események forgatagába és à testvériségnek és az egyetemes megértésnek útjait keresse.

A nemzeti eszmének meggyőződéses követői vagyunk és maradunk. De az a felfogásunk, hogy nincs olyan nemzeti ideálunk, amely nem volna összeegyeztethető az emberiség nagy érdekeivel, nagy előhaladásával, nagy eszméivel, nagy reményeivel, nagy lehetőségeivel. Ezért akarunk őszintén, loyálisan és lehetőleg hatályosan részt venni a Nemzetek Szövetségének abban a nagy munkájában, amely arra törekszik, hogy összeegyeztessen eltérő érzelmeket, tiszteletre méltó eltérő érdekeket.

Ezen meggyőződés alapján, ilyen mentalitás mellett nyújtott Apponyi őszintén segédkezett a genfi jegyzőkönyv megalkotásához és működött közre annak kimunkálásában. Apponyi is kivette tehát a maga részét abból a nagy enthusiasmusból, amely a Nemzetek Szövetségének 1924. évi közgyűlésén a genfi jegyzőkönyv egyhangú elfogadásában nyilvánult meg.

Sőt a protokollum előkészítésével foglalkozó egyik bizottságnak, az I. számú bizottságnak, is tagja volt gróf Apponyi Albert és igen élénk részt vett ennek munkálataiban. Így például a választott bíraskodásról készült jelentés tárgyalásakor Apponyi élénk argumentumokkal kifogásolta a választott bíraskodás meghatározására vonatkozó szöveget, nevezetesen pedig annak azon kitételeit, melyek akkép magyarázhatók, hogy a választott bíraskodásnak a békére való politikai törekvés mellett csak másodrendben alkotja feladatát a jog és az igazság érvényesítése. Apponyi azért találta veszedelmeseknek az általa kifogásolt meghatározásokat, mert azok mellett előfordulhatna, hogy a választott bíró feladatának képzelhetné, hogy még nyomást is gyakoroljon a gyöngébb államra, csakhogy a béke veszélyeztetve ne legyen, ha mindjárt ez a gyöngébb államra az igazságtalanság eltűrésével járna is. Apponyi argumentumainak hatása alatt a bizottság újabb szövegezést állapított meg, amely praegnánsan juttatja kifejezésre, hogy a választott bíraskodásnak a jog és igazság érvényesítése és a békére való törekvés egyenerejű feladatai, tehát hogy az egyeztetés politikai törekvésének nem eshetik áldozatul az igazság.

A genfi jegyzőkönyvet a közgyűlés többi tagjaival együtt Apponyi is magáévá tette és ezzel egyúttal magára vállalta azt az erkölcsi kötelezettséget, hogy minden lehető el fog követni a végből, hogy a protokollumot hazájával is elfogadtassa.

E végből már meg is tette a magyar kormánynál a kezdeményező lépéseket, amidőn az angol birodalmi kormányban beállott változás hirtelen megváltoztatta a helyzetet. Az új angol kormány nem tette magáévá a genfi jegyzőkönyvet. Amidőn így a protokollum tekintetében, a francia és az angol kormányok ellentétes álláspontra helyezkedtek és ekképen megszakadt az az egységes felfogás, amely 1924-ben Genfben a Nemzetek Szövetségének közgyűlésén megnyilvánult, Magyarország a maga szerény helyzetében nem érezhette magát hivatottnak arra, hogy egyik vagy másik oldalra csatlakozzék.

A protokollum nem kapta meg a szükséges többséget, tehát hatályba nem léphetett.

A genfi protokollum főgondolata volt: a támadó háborúnak nemzetközi bűncselekmény gyanánt való megbélyegzése. Célja volt: a támadó meghatározására, valamint a gazdasági és fegyveres szankciók megállapítására irányuló eljárások tökéletesbben való körülírása, mint aminőt a paktum tartalmaz. A genfi protokollum valóra válása a Nemzetek Szövetségét valószínűsíti felsőbbrendű állammá tette volna, eddig ismeretlen hatáskörrel felruházott hatalmi szervezetté fokozta volna fel. De a protokollum idő közben történt elejtése sem érintette a Nemzetek Szövetségének eddigi hatalmát és tekintélyét, sőt ellenkezőleg lassankint kivilágosodik a Nemzetek Szövetségének igazi funkciója, t. i. hogy az a népek politikai clearing-háza és a világ erkölcsi szószéke. Kitént éppen a legutóbbi eseményekből (görög-bolgár viszály), hogy ez a szervezet fegyveres hatalom nélkül is, kizárólag a népek és kormányok erkölcsi megegyezése alapján gyors és hatályos szolgálatokat tud tenni a békepolitikának.

Noha tehát az események egyelőre félretolták a genfi jegyzőkönyvet, mindazonáltal, sőt éppen ennek következtében a Nemzetek Szövetségének 1925. évi közgyűlését is az a kérdés dominálta, hogy milyen módon lehet a nemzetek közötti nézeteltéréseket békés úton elintézni. *Chamberlain* kifejtette a közgyűlésen, hogy miért nem járult hozzá Nagy-Britannia a protokollumhoz, viszont *Paul Boncour*t fejtette ki egész szélességében a francia álláspontot. Amint Apponyi beszédében találóan jellemezte, a brit és a latin szellem tipikus kifejezője ez a két politikus.

Az angol külügyminiszter kifejtette, hogy nem kell kiindulni általános elvekből — aminő az a szabályozás, melyet a protokollum tartalmaz, — nem kell előre megállapítani mindenkire kötelező szabályokat, amelyek nem alkalmasak egyformán minden államra, hanem a gyakorlati élet alapjára helyezkedve, *részleges megegyezésekben* kell szabályozni a fennforgó kérdéseket, tudniillik a nemzetközi kötelező bíráskodás és a biztonság kérdéseit. Ezek a részleges szabályozások könnyebben alkalmazkodhatnak a konkrét viszonyokhoz, és ezek a részleges szabályozások együttvéve sokkal több biztosítékot nyújtanak, mint az általános szabályozás, amely egyetemes elvek alapjára van helyezve s nem veheti figyelembe a speciális viszonyokat. A francia szónok viszont azt fejtette ki, hogy a szintetikus angol szellemnek megfelelő részleges szabályozások igazi értékkel csak a magok összességében, együttesen bírnak, amikor is átölelik az egész világot és összességükben adják ki tulajdonképpen azt, amit a protokollum tartalmaz. Ezek a részleges szabályozások tehát tulajdonképpen oda jutnak, és az is a hivatásuk, hogy odajussanak, amit a protokollum jelent, csak-hogy kerülő úton érik el ezt, amit a protokollum volna hivatva megvalósítani. Apponyi, ebben a kérdésben, hazánk speciális szempontjából a francia felfogásnak adott előnyt és — szinte játszi szeszélye a sorsnak — ebben az egy esetben Benes felfogásával egyező nézetnek adott kifejezést. Benes a parciális megegyezések rendszerében azt kifogásolta, hogy ezen az úton nagyon lassan lehet elérni ahhoz a célhoz, amelyet a protokollum azonnal megvalósítana. Apponyi annak a továbbmenő aggályának adott kifejezést, hogy nemcsak lassan, de talán egyáltalában nem lehet a parciális egyezmények útján elérni a végcél, t. i. az általános lefegyverkezést. Mert a regionalis megegyezéseknek, a regionális szabályozásoknak Középeurópában — beleértve főleg minket és szomszédainkat — még olyan lélektani akadályai vannak, hogy kérdéses, egyáltalában lehetséges-e ilyen megegyezéseket létrehozni, míg egyetemes, általános rendezés sokkal könnyebben volna keresztülvihető, mert annak keretében nem éleződik ki az az antagonizmus, mely főleg Középeurópában egyes nemzetek között ma is fenáll és mint fenálló, akadálya a speciális, a regionális megegyezéseknek. Apponyi azt a félelmét nyilvánította, hogy ha az általános lefegy-

vérzés keresztülvitelének előzetes kérdéseit — a nemzetközi kötelező bíráskodás és a kölcsönös biztosítás kérdéseit — a regionális megegyezések szabályozására bízunk, maga a lefegyverzés könnyen ad graecas calendas halasztódik, vagy legalább is ezt az egyetemes benyomást keltheti a megoldások vontatott, elhúzódozó tárgyalása. Épen ennek elkerülése érdekében, ha már a genfi jegyzőkönyv elfogadása egyelőre lekerült is a napirendről, Apponyi olyan konkrét javaslatot terjesztett az 1925. évi közgyűlés elé, amelynek célja az, hogy a fő kérdés elhomályosítását, hogy ne mondjam elposványosítását megakadályozza. A genfi jegyzőkönyv — fejtette ki Apponyi — nemcsak a paktum hézagainak kipótlását, áthidalását, nemcsak a paktum tökéletesítését jelenti, hanem nagyszerű jelentősége főleg abban áll, amiben különbözik a paktumtól. A paktum ugyanis bizonyos határok között elismeri a háború jogos voltát. Megállapít bizonyos határidőket, melyek alkalmasak arra, hogy lecsillapítsuk, szelídítsük a szenvedélyeket, hogy tanácsokat lehessen beszerezni, amelyek az érdekelteket jobb elhatározásra vezethetik, de hogyha ezek a határidők lejártak, vagy pedig, ha a felek nem fogadják el az arbitrázst, akkor a paktum szerint meg van engedve, törvényszerűnek van elismerve a háború. Ezzel szemben a protokollumnak imponáló, nagyságában szédítő intenciója az, hogy a háborút egyszersmindenkorra elnyomja, mert a protokollum a támadó háborút soha meg nem engedi, soha jogosnak ei nem ismeri, s az a védelmi háború is, amelyet megenged, amelyet jogosultnak elismer, csupán csak a nemzetközi jognak csendőri beavatkozása, nem pedig fegyveres közbelépése annak, aki maga akar a maga ügyében igazságot teremteni. Addig, amíg a nyugat vezető két nagy nemzete egyetértő felfogást vallott a protokollum felől, könnyű volt Magyarország helyzete is ebben a kérdésben. De nehézzé vált, mihelyt a francia és az angol felfogás szembe került egymással. Egyik felfogással sem akarunk ellentétbe kerülni, mert mind a kettőt egyformán tiszteljük. Alkotmányunk fejlődése csodálatos hasonlatosságot tüntet fel az angol alkotmány fejlődéséhez, bár attól teljesen független. Speciális törvényeken és praecedenseken épült fel a mi alkotmányunk is, mint az angol alkotmány, mindkettő akképp fejlődött, hogy a már meglévő elveket és szabadságokat foglalták törvénybe, amikor azok megsértettek. Egyiknek sincs

egységes alkotmány dokumentuma. Mind a kettő szerves fejlődés eredménye, és valamint Anglia alkotmány fejlődését kétszázötven év óta forradalmi mozgalom meg nem zavarta, úgy a mi ezer éves alkotmányunk folytonosságát is csak azok az incidensek szakítják meg, amidőn félre magyarázott jogaink védelmére fegyvert voltunk kénytelenek ragadni, azonban olyan forradalmat hiába keresünk a magyar történelemben, amelynek célja lett volna szakítani a múlttal, hogy a jövőt tisztán racionális alapokon építsük fel. A brit birodalom alkotmány fejlődése és mentalitása impozáns nagyságban ugyanazt a látványt nyújtja a világnak, amely kicsiben nálunk pereg le. Innen ösztön-szerű rokonszenvünk az angolok iránt.

Viszont Franciaországban minden szabadságnak, minden emberi haladásnak dicsőséges előharcosát tiszteljük.

Nem lehet tehát hivatásunk, hogy a két nagy nemzet kontroverz felfogásának valamelyikéhez mereven hozzásegődjünk. Amire azonban minden körülmények között élesen kell ügyelnünk, az az, hogy holt pontra ne jusson az általános lefegyverzés nagy kérdése. Ennek horderejét mi érezzük legjobban, mi, a helyi lefegyverzetek, az egyoldalúan lefegyverzetek. Reánk az általános lefegyverzés mostani tűrhetetlen, mindennapi megaláztatásokkal teljes helyzetünkől való kiszabadulásnak jelentőségével bír. A mi szempontunkból nem kell a biztonságnak megelőznie a lefegyverzést, hanem az általános lefegyverzés az, ami nekünk a biztonságot meg fogja adni, mert mi a biztonság minden eszközének hiányában vagyunk, amíg körülöttünk minden fegyverben áll. Minden esetre kell tehát valami előrelépésnek történnie a lefegyverzés felé való haladás kérdésében. Nem szabad olyan közvéleménynek meggyökereznie, hogy a Nemzetek Szövetsége csak frázisokkal dolgozik, de semmi gyakorlati lépést nem tesz az általános lefegyverzés tekintetében. Minthogy pedig az általános lefegyverzést keresztül vinni addig lehetetlen, amíg a biztonság kérdése megoldva nincs, ez pedig időt igényel, s minthogy ezen kérdés megoldása előtt nincs célja a lefegyverzési konferencia összeülésének, legalább is annyit elengedhetetlenül meg kell tenni, hogy *azonnal fogjunk hozzá a lefegyverzés terveinek tanulmányozásához és a lefegyverzési konferencia előkészítő munkálataihoz*, úgy hogy akkor, amidőn a biztonsági kérdés meg lesz oldva,

nyomban összeülhessen a lefegyverzési konferencia. Ha az ilyen előkészítés tekintetében már ezúttal nem tétetnék intézkedés, hanem csak annyi menne határozatba, hogy — amint Quinones párisi spanyol nagykövet javasolta — a lefegyverzési konferencia előkészítésihez hozzá kell fogni, mihelyt a biztonsági kérdés megoldást nyert, — akkor egyfelől a világ csaldottan venné tudomásul, hogy nem történt komoly lépés a lefegyverzés érdekében, másfelől a lefegyverzés kérdése tényleg jelentékeny eltolódást szenvedne, mert hiszen a biztonság kérdésének megoldása utánra halaszthatnék a hosszú előkészítésnek még legelső, legkezdetlegesebb lépése is. Ellenben egy olyan határozatban, amely kategorikusan kimondja, hogy azonnal meg kell indítani az előkészítő lépéseket, az európai közvélemény biztosítékát fogja látni annak, hogy a Nemzetek Szövetsége komolyan akarja a lefegyverzést és ennek érdekében reális lépéseket tesz.

Igaza van az angol külügyminiszternek, amidőn azt mondja, hogy a materiális lefegyverzésnek csak akkor lesz hatálya, ha az erkölcsi lefegyverzéshez kapcsolódhatik hozzá. A fő cél tehát tulaj donkép az erkölcsi lefegyverzés, a lelkek lefegyverzése. Ezt pedig csak akkor érhetjük el, ha az igazság alapjára építhetjük az állandó békét. Olyan béke nem lehet állandó, amelynek az igazságtalanság eltérése az alapépítménye. Épen ebben van a mostani helyzet nagy veszedelme. Mert mindannyian megegyezünk ugyan abban, hogy az igazság uralmát kívánjuk az erőszak uralma helyébe tenni és ez által akarjuk megteremteni az állandó békét, abban a tekintetben azonban mélységes eltérés van Európa egyes országai között, hogy tulaj donképen *mi* az igazság? Ezt a szakadékot át kell hidalni. De sem parancsszóval, sem egyszerű prédikálással ezt az áthidalást nem lehet megteremteni. Hogy ez az áthidalás létrejöjjön, arra idő kell. Idő, mely arra szolgál, hogy ez a meg nem értés eltűnjék vagy legalább is lecsökkenjen. Erre való a protokollum. Ezért fogadtam azt el — úgymond Apponyi — noha nem lelkesedem érte. De éppen mert meggyőződésem, hogy a fennálló jogon változtatni kell, éppen azért tartottam óhajtandónak a protokollum érvényre emelkedését, mert az ingadozó és fenyegetett dolgok a legtartósabbak és valamely épületen módosításokat eszközölni csak akkor lehet, ha annak alapjai szolidak.

A lelki lefegyverzéshez, az állandó béke eléréséhez szükséges az is, hogy előidézõ okaik megszüntetésével eltüntessük azokat a másodlagos jelenségeket, amelyek folyton izgatják a lelkeket. Ezért nagy fontosságú a kisebbségi kérdés méltányos kezelése, és nagyfontosságú az, hogy megszűnjék az egyoldalú lefegyverzés, ami nagy akadálya a lelkek megbékélésének, mert mélyen megalázó azokra a nemzetekre, amelyeket érint, egyenesen elviselhetetlen ezek önérzetére. Lehetetlen tehát eltérõ jogi mértékkel mérni a különbözõ nemzetekre. Amíg ez tart, addig voltaképen nincs béke, csak fegyverszünet. Nekünk pedig békére van szükségünk, olyan békére, amelyhez minden oldalról õszintén, meggyõzõdéssel, állhatatosan ragaszkodnak.

Támaszkodjunk tehát az erkölcsi erõk jótékony befolyására. Elsõ sorban az igazságérzetre. Az igazságérzet kielégítésére törekedjék a Nemzetek Szövetsége, ezzel biztosítja a lelkek lefegyverzését és az állandó békét.

Apponyinak az általános lefegyverzés elõkészítõ lépésének azonnal való megkezdése érdekében tett impozáns nyilatkozatai mély hatást gyakoroltak a Nemzetek Szövetségének közgyûlésére, és e részben tett javaslatát egyhangúlag el is fogadták. Apponyi nyílt, erélyes és meggyõzõ fellépésének köszönhetõ tehát, hogy a Nemzetek Szövetségének 1925. évi közgyûlése nem csupán azzal a sovány eredménnyel végzõdött, hogy a biztosság kérdése fog tovább tárgyalatni, hanem megadatott az utasítás, hogy a biztonsági kérdés tárgyalásától és elõhaladásától függetlenül azonnal hozzá kell fogni a lefegyverzés terveinek tanulmányozásához és a lefegyverzési konferencia elõkészítõ munkálataihoz. Nagy eredmény ez, mert szakítást jelent a halogatás eddigi politikájával.

IX.

Nem lenne teljes a kép, amelyet Apponyinak a Nemzetek Szövetségében eddig kifejtett mûködésérõl vázoltam, hogy ha — ugyancsak Apponyi nyilatkozatai alapján — nem kísérelném meg mintegy elõre vetíteni azt, hogy a locarnói konferencia tovább fejlesztésének ügyében, nevezetesen annak Magyarországra való következményei tekintetében hogyan fog Apponyi

logikai következetességgel tovább építeni azokon az alapokon[^] melyeket a Nemzetek Szövetsége közgyűlésein eddig tartott nagy beszédeiben lefektetett.

Locarno a jelek szerint a nyugateurópai helyzetre megkönyvedést hozott. A genfi protokollum általános biztonsági szerződést kívánt volna létrehozni, mint a lefegyverzés előfeltételét. A helyébe lépett új politika locarnói mintára egész seregét óhajtáná létesítem a részleges biztonsági szerződéseknek, amelyekből mint mozaikokból áll elő az általános biztonság. Ma gyarországnak lehetetlen a maga szempontjából ezt a politikát követni. Magyarország elviselheti a trianoni szerződés rendelkezéseit mindazon ideig, amíg a paktum 19. cikkéhez képest a jobb belátás a revízió útjára nem visz; az azonban lehetetlen, hogy becsületbeli kötelezettséget vállaljunk a tekintetben, hogy barbár szétdaraboltatásunk művét még külön garantáljuk. Mi tehát ilyen részleges szerződéssel nem garantálhatjuk a mai természetellenes határokat szomszédainknak, nem erősíthetjük meg önkéntes ünnepélyes garanciával ezeket a határokat, amint azt Németország tette Elzász-Lotharingiát illetőleg. De nincs is semmi szükség arra, hogy a nyugalom és a béke biztosítása érdekében Európának ebben a részében Locarno utánzását képező specialis biztosítási szerződés létrejöjjön. Ugyanis fenyegető hatalmi túlsúly ezen a vidéken csakis Magyarország hátrányára állhat elő, viszont Magyarország megelégszik azzal, ha a jogegyenlőség helyreáll minden tekintetben, nevezetesen katonai tekintetben is. Külön biztonsági egyezményre tehát ezen a vidéken nincs szükség, és így *a locarnói egyezményvel máris elég van téve annak a követelménynek, hogy a biztonság előzze meg a lefegyverzést.* Miután a biztonság már megvan, semmi további akadálya nem lehet annak, hogy bekövetkezzék a paktum 8. cikkében követelt általános lefegyverzés és ezzel megszűnjék az a nyugtalanító mozzanat, amelyet egyes országok nemzetközi helyzetében való túrheterlen egyenlőtlenség felidéz. Nálunk tehát semmi szükség a locarnói egyezmény formáinak a mi viszonyainkra való kiterjesztésére. Ellenben igenis szükséges a *locarnói egyezmény szellemének* kiterjesztése, az ellentétek szelidítése az által, hogy a tőlünk elszakított magyar kisebbségek vigasztalan, szerződésellenes elbánásban részesítése abban maradjon.

Így látja Apponyi hazánk helyzetét a locarnoi egyezményre való vonatkozásban. És ezek szerint az elvek szerint fogja tovább folytatni azt az üdvös működését, amelyet hazánk javára évek óta kifejt a Nemzetek Szövetségének tanácskozásain.

A magyar nemzet pedig reménységgel tele lesi nagy fiának a Nemzetek Szövetsége ülésében kifejtett tevékenységét, mert jól tudja, hogy ha van egyáltalában élő ember, aki elszigetelt szegény csonka hazáknak ki tudja küzdeni azt a méltó helyet a nemzetek családjában, amelyet megérdemel és amelynek megszerzése esetén a siker alapos reményével veheti fel a küzdelmet mindannak visszaszerzésére, amitől a körülmények végzetes alakulása egyelőre megfosztotta: Apponyi az!

Magyarország részvétele a monarchia külpolitikájában és Apponyi delegationalis működése

Írta: Lutter János

Nemzetünk önálló fejlődését a mohácsi vész és az azt nyomon követő másfél évszázados török hódoltság derékba törte. Nemcsak ethnikumunk telítődik számos, úgy keleti, mint nyugati elemmel, hanem közhatalmi intézményeink további kialakulásán is meglátszik az a szomorú tény, hogy saját belső erőink elégtelenek az ozmán iga lerázására. Külső, túlnyomóan germán segítségre van szükségünk már a fönmaradásunkért való szakadatlan küzdelemben is, s még inkább a szent korona teste egységének helyreállítása művében. S amikor a keresztény-germán világgal való állam jogi kapcsolatunk a *pragmatica sanctionis* intézményessé válik, a kölcsönös védelem és az osztrák örökös tartományokkal való együttes birtoklás gondolatában visszatükröződik úgy a kettőnk közötti erőviszony, mint a magyar nemzetnek egyenrangúságra való törekvése is. Sajnos e törekvés különösen a külügyek intézése terén maradt emberöltőkön át csak jámbor óhajtás. Pedig a nemzet kívánságai e terén igazán szerények voltak, hiszen a II. József absolutista uralkodásának *reactio*jaként jelentkező 1790—91-i országgyűlés 17. cikkelye csak azt kívánja, hogy az uralkodó a külügyek intézésénél magyarok tanácsával *is* éljen. S az osztrák absolutista politika még ennek megvalósulását is lehetetlenné tette.

Az osztrák elnyomatással szemben nemzeti létfeltételeinkért vívott szakadatlan küzdelemben nem csoda, ha a határainkon túl kialakuló, fejlődő világ tanulmányozása és megértése iránt a nemzetben apathikus közöny honolt. Külpolitikai érzék független nemzetek attribútuma.

Csak egyes, világot látott nagyjaink, mint különösen Széchenyi, az európai nagy nemzetek belső fejlődésének alapos tanulmányozásával szereztek meg azt a látókört, mely messze túlérve határainkon, képesített arra a vizsgálatra, vajjon annak a külső nagy világnak kulturális és nemzeti fejlődése mit hozhat reánk.

Sajnos, Széchenyi próféta ihlete csak Cassandra-jóslat maradt, a nemzet nagy többségéből teljesen hiányzott az érzék a külpolitikai igazságok megismerésére. Csak ez magyarázza meg azt, hogy mikor a nyugati nagy eszmeáramlat hozzánk eljutva párosult a nemzet szabadságvágyának életerőivel, teljes illúzióban éltünk a tekintetben, miként fogják fel az európai nagy nemzetek szabadságunk kivívásáért vívott élet-halál harcunkat.

Már a negyvennyolcas reformok is, éppen mert lázas atmoszférában születtek, nem voltak minden consequentiájukban átgondoltak s ezért nagy veszélyeket rejtettek a nemzetre. Nem fontoltuk meg, milyen kihatása lesz alkotmányos reformjainknak az Ausztriával való kapcsolatra, valamint az uralkodóházra. A külügyeknek önálló intézését követeltük, pedig még azzal sem voltunk tisztában, mily eszmék uralkodnak az európai nagy nemzetekben. Harcot indítottunk nemzetünk belső erőinek mérlegelése nélkül, attól a csalóka ábrándképtől vezetettve magunkat, hogy a nyugati szabad nagy nemzetek majd rákényszerítik Ausztriát a velünk való méltányos békére. Talán az egész szabadságharcnak egyik legvégzetesebb tévedése volt a debreceni trónfosztó s Ausztriától való elszakadásunkat proklamáló nyilatkozat. Ez adott módot Lord Palmerstonnak a magyar nemzet elleni nyílt föllépésre, mert az angol nemzet közvéleményében erős gyökeret vert az a vélemény, hogy Ausztria fönmaradása európai szükségesség.

Ábrándjainkért irtózatot fizettünk. Szomorú vigaszunk maradt, hogy passiv ellenállásunk elemi ereje teljesen paralyálta a bennünket lenyűgöző Ausztria belső erőit is, s ezzel lehetővé vált Ausztria ismételt gyöngítése kívülről.

Ha végigtekintünk Európa arculatán az 1866-i porosz-osztrák háború után, akkor tudjuk igazán értékelni Deák Ferenc államférfiúi bölcsességét a kiegyezés fáradságos művének megteremtésében. Angliát súlyos belső és külső krízis emésztette.

Egyfelől az ír sinn fein forradalmi mozgalom és a munkás-tömegek forrongása, másfelől az Északamerikai Unióval az amerikai polgárháború alatt a déliek kormányának elismeréséből és az Alabama déli kalóz-cirkáló károkozásaiból keletkezett, háborúval fenyegető controversia súlyos gondja tette lehetetlenné activ orientális politika folytatását Nagybritannia felelős államférfiai számára. A Bismarck által reményeiben megcsalott III. Napoleon császár Poroszország elleni háborúra készülődött. Poroszország számára az egységes német Bund megteremtésének súlyos problémája volt megoldatlan. Ausztria pedig az atomokra való bomlás örvényének szélén állott, ha a magyar nemzettel nem tud méltányos és gyors megegyezésre jutni.

Valóban, kedvezőbb időpontot kívánni sem lehetett volna az Oroszország hegemoniája alatti pánszláv birodalom megteremtésére. S a tapasztalt, ravasz Gorcsakoff hercegnek járátlan újoncnak kellett volna lennie az európai politikában, ha ezt a pompás alkalmat kiaknázatlanul hagyja. Meg is kísérelte: az 1866 nyarán kitörő krétai felkelés, az epirusi határon folyó görög bandaharcok, Montenegro, Szerbia és Moldva-Havasföld elégedetlensége a török császárság szuverainiségével, a bolgár nyugtalankodás, mind a hosszúkezü orosz diplomatia mesteri rendezői művészetét dicséri. Európa szerencséjére Gorcsakoff herceg egy évvel megkésétt. Ha a Balkán már lángban áll a porosztrák háború kitörésekor, úgy valószínűleg valóra válhattak volna az orosz világuralmi álmok: az orthodox kereszt fölkerült volna a Hagia Sophia mecset kupolájára. De még e késedelem dacára sem vált az lehetetlenné, ha Ausztria fennmaradása hosszabb időn át marad függő kérdés. Annak chaotikus rendezetlenségben maradása dehogy is hozott volna dunai confoederatiót sértetlen Magyarországgal az élen, ez csak politikai álmodozók délibábjja lehetett, hanem hozott volna orosz iga alá jutást nemcsak a magyar nemzet, de még a moldva-havasföldi fejedelemség népe számára is.

Ausztria és Magyarország államkapcsolata krízisének gyors és bölcs megoldása virágjában hervasztotta el a pánszláv terveket. Megmutatta azt, hogy a magyar nemzet sorsának akkori bölcs intézőjében, Deák Ferencben nemcsak a táblabírói con-templativ bölcsesség öltött testet, de párosulva Andrassy Gyula

gróf államférfíui genialitásával európai jelentőségű művet tudott alkotni: a paritáson alapuló duális monarchiát.

Úgy jelölhetnők ezt meg a legtalálékosabban: újat teremtő, conserváló tény.

Megtartja a nemzet múltjából ami alapvetően fontos: a közös védelmet, s ebből logikusan következő külügyet, valamint az uralkodó physikai személyében testet öltő intézményes állami kapcsolatot az osztrák császárság és az apostoli magyar királyság között, azonban gondosan elválasztja a két államfél belső ügyeit egymástól. A kiegyezés műve Magyarországon az 1867, évi XII. t.-c.-ben öltött közjogi formát magára, e szerint a közös ügyek: hadügy, külügy s e kettő költségeinek előteremtésére vonatkozó pénzügy irányítása és ellenőrzése a két állam országgyűlései által választott hatvan-hatvan tagú országos bizottság, a delegatiók feladata. Ily módon *elvben* a magyar nemzet elhatározó szabadsága, ha nem is a maga teljességében, meg volt óva, s meg volt a lehetősége annak, hogy még a közös ügyekben is paritásos szava legyen.

Sajnos, hangsúlyoznunk kellett az előbb, hogy *elvben*, mert a valóságban, ez alaptörvény végrehajtásában ettől igen messze estünk. A kiegyezés a magyar nemzet számára csak keret lehetett, amelyet nemzeti tartalommal kellett volna megtölteni. Hogy milyen okok és erők működtek közre ennek a megakadályozásában, ennek kifejtése igen messze vinne témánktól.

Feladatom azoknak az eszközöknek és módoknak tárgyalása, amelyekkel a magyar nemzet részt vehetett és részt vett Ausztria-Magyarország külügyeinek intézésében.

A külügyeknek központi irányítója, lelke a közös külügyminiszter, aki az uralkodó bizalmából a két állam miniszterelnökeinek ellenjegyzésével kinevezetve működött. Politikai és jogi felelősséggel a két delegationnak tartozott. Külügyeinket a monarchia külképvisellete, az egyes államoknál accredítaikat nagykövetek-, követek-, és diplomáciai ügyvivőknek küldött utasítások által irányította. Ez utasítások végrehajtásáról, valamint általában az illető állammal való politikai kapcsolataink és érintkezéseink felől e külképviselőink, diplomataink időről-időre jelentést tartoztak tenni, melyeket a közös külügyminisztérium személyzete, a külügyminiszter munkasegégei dolgoztak fel, s melyekről a miniszter az uralkodónak naponta jelentést

tett. A napi currens politikai ügyeknél fontosabb, vagy elvi jelentőségű ügyeket a két ország miniszterelnökeinek bevonásával a közös külügyminiszter elnöklete alatt tartott, u. n. közös minisztertanácsokon vitatták meg, néha pedig, sorsdöntő elhatározások előtt maga az uralkodó elnökölt az ilyen tanácskozáson, s akkor koronatanácsnak nevezték azt. Hogy a két ország delegációinak tagjai a külügyek irányításának factumai felől tájékozva legyenek, a közös külügyminisztérium a felváltva némiképp Budapesten és Bécsben tartandó delegációs ülésszak megnyitására a diplomatai levelezésről ú. n. vörös könyvet nyomtatott ki, melyet minden egyes delegatus megkapott. Ezenkívül a külügyminiszter mind a két delegacionak külügyi albizottsága előtt exposét tartott, melyben a bizalmasabb természetű külügyi kérdések felől informálta az albizottságot, s ezért, bevett szokás szerint, sem a külügyminiszteri exposéról sem az azt követő vitáról még gyorsírói feljegyzés, jegyzőkönyv sem készült. A külügyminiszter, vagy annak meghatalmazott képviselője természetesen felvilágosítással kellett hogy szolgáljon a plenáris üléseken fölvetett külpolitikai kérdésekre nézve is. A közös külügyminiszter a két ország: Ausztria és Magyarország törvényhozó testületének tagja nem lehetett, s így a két országgyűlésen fölmerülő külpolitikai kérdésekben a külügyminiszter politikáját Magyarország és Ausztria miniszterelnöke képviselte, s ily módon az országgyűlés bizalmatlanságot csakis a miniszterelnök ellen szavazhatott. Ez hozta azután magával azt a szokást, hogy egyes actualis külpolitikai kérdéseket a fön- tebb már érintett közös minisztertanácson kívül még írásban is közölt a közös külügyminiszter a két miniszterelnökkel.

Ugyebár eléggé complicált apparatus? Ebben igazat adhatunk Lord Stanleynek, aki már 1867 tavaszán kifejezte ezt a véleményét londoni nagykövetünk, Gr. Apponyi Rudolf előtt. Azonban complicált volta dacára is életrevalónak bizonyulhatott volna. Ehhez csak egyetlen egy volt szükséges: minutiosus *loyalitás* az, irányító, a közös külügyminiszter részéről. S a duális rendszernek első pillanatától kezdve ebben volt éppen a legnagyobb hiány.

Az első külügyminiszter, báró, később gróf Beust Frigyes nem abban volt hibás, hogy a monarchia külképviseletében nem alkalmazta rögtön a paritás elvét, hiszen ez az egész külügyi,

már működő szervezet felforgatását és így legalább is időleges bénulását jelentette volna. Gróf Beust hibája egészen más volt, o megtestesülése volt a tradicionális kabinet-diplomatának, annak -a típusnak, melyre találó Talleyrand cynikus mondása: a szó a gondolat eltakarására való. Gyanakvó, ármánykodó jelleme árnyékba borította fényes szellemi kvalitásait. Az ő külügy-minisztersége alatt valósággal intézményes lett a double jeu, a kettős játék. Ezt Beust részint úgy vitte végbe, hogy a fontosabb követi utasításokat r servait, titkos magánlevelekben adta meg, s erre a követ válasza is magánlevelezés útján történt, részint pedig úgy, hogy a nyílt utasítás mellett m g bizalmas titkos utasítást is küldött.

Ily külpolitikai rendszerben szinte magától értetődő, hogy a delegátusok, s a politikai világ tájékoztatására való vöröskönyv nem Ariadne fonala a külpolitika labirintusában, hanem ad usum Delphini készült kis remekmű az olvasó megtévesztésére.

S mennél complicáltabb a külügyi apparatus, annál könynyebb az olyan bizalmatlan  rfi nak, aminő gr. Beust volt, valódi külpolitikai gondolatait, szándékait és terveit elrejtienie. Ma már, a külügyi lev lt rnek a tudományos kutatás számára való megnyitása óta tisztán láthatjuk gr. Beust külpolitikai terveit, s az azok elérésére szolgáló eszközöket, Az   lelkét a sadowai vereségért veendő revanche vágya lelkesítette, s még inkább, Ausztria domináló helyzetének visszaszerzése a német Bundban.

E célból hozott létre a német egység létrejöttétől f l  III. Napoleon császárral benső kapcsolatot az   bizalmas munkatársa, Metternich Richard herceg révén, s ugyan  célból szerette volna Oroszors got is az entente-ba vonni, sikertelenül. Mivel pedig igen jól tudta, hogy a magyar nemzet egyáltalán nem kívánja azt, hogy Ausztria ismét a német Bund vezet  llama legyen, mert az a belső erőviszonyoknak a magyarság hátrányára való eltolódása következtében a dualismus megghi sult val egyenlő, azért Gr. Beust, b r látszólag igen bizalmas barátságot tart fent Gr. Andrássy Gyula magyar miniszterelnökkel, mégis, sem a közös minisztertan csokon, sem az Andrássyval való correspondenti ban egy szóval sem árulja el nagyszabású terveit, s e helyett az oláhok és szerbek f szkel déseivel, az

utóbbiak erőszakos fejedelmváltásával s egyéb a Balkánra vonatkozó ügyel traktálja magyar kollégáját, ellenben semmit sem árul el sem a salzburgi entrevue, I. Ferenc Józsefnek III. Napóleonnal való e találkozása külpolitikai előzményeiből, sem annak valódi jelentőségéről, sőt még a szentpéterei képvisletünkben végbemenő személycsere valódi oka felől sem világosítja fel a magyar miniszterelnököt. Pedig erre nézve a loyaltás is kötelezte volna, éppen mivel a magyar országgyűlésnek Andrássy volt felelős Beust külpolitikájáért.

Persze intrigua és loyaltás össze nem férő tulajdonságok egy és ugyanabban az emberben.

Ily módon igazán csak Andrássy külpolitikai érzékének köszönhetjük, hogy az 1870-i francia-német háborúban nem vettünk részt.

Ez kettős okból lett volna igen kockázatos vállalkozás. Az egyik az, hogy siker esetén az erőviszonyok megváltozása a dualismus fönntartását lehetetlenné tette volna. A másik, még sokkal veszedelmesebb ok az, hogy Oroszország, amely úgymint csak leste egy olyan európai háború kitörését, melyben régi ellenfelei, s különösen Ausztria-Magyarország, résztvesznek, rögtön elindította volna hatalmas seregeit a Balkánra, s valóban könnyű játéka lett volna a folytonos belső forrongásoktól kimerített s a többi európai hatalomtól kénytelen-kelletlen magára hagyott török császársággal. Andrássy Gyula gróf éleslátása e nagy veszélyt elhárította hazánkról. Az ő vétója nemcsak Nyugat- és Középeurópában hozott létre új hatalmi csoportosulást, hanem külügyminiszterré válásával új fejezet kezdődik Ausztria-Magyarország keleti politikájában is.

Ma már nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy míg Beust a monarchia külpolitikájának intézésében a magyar nemzet számára csak a statiszta szerepét szánta, addig Andrássy külügyminisztersége éppen az által jelentett új aerát, hogy a magyar nemzetnek életérdekei, bár a monarchia külpolitikai köntösében, le — érvényesültek.

Azt a nyolc esztendő, amelyet Andrássy Gyula gróf a Ballhausplatz palotájában mint Ausztria-Magyarország külpolitikájának felelős irányítója töltött, a monarchia külpolitikája fénykorának tekinthetjük. Az ő diplomata művészetének párja csak a teuton szellemóriás, Bismarck Ottó herceg államférfiúi

tevékenységében akadt. Nemcsak Ausztria-Magyarország és Németország, hanem az egész civilizált Európa igen sokat köszönhet annak, hogy e két nagy államférfiú megértette egymást s az ő harmonikus munkájuk hosszú évtizedekre biztosította a csaknem állandóan fenyegetett európai békét.

Andrássy diplomata művészete a berlini congressus esztendejében állott a zenithen. Ezt csak akkor tudjuk igazán méltányolni, ha szem előtt tartjuk azt, hogy 1877-ben Oroszország teljes győzelmet aratott Törökország fölött a Balkánon, a cár seregei egészen Konstantinápoly közeléig hatoltak, s csak a makacs angol ellenzésen múlt, hogy az orosz cár diadalmas zászlóit meg nem lobogtatták Konstantinápoly utcáin. A Konstantinápolytól ágyúlövésnyi távolságra fekvő San-Stefanóban aláírt előzetes békekötésben Oroszország Nagy-Bulgáriát teremtett, amelynek kulisszája mögött kényelmesen előkészíthette volna az egész Balkánfélszigetnek az orosz jogar alá leendő juttatását. Ez lett volna előestéje az északi és déli szláv tenger egyesülésének, s a magyar nemzet pusztulásának.

Ekkor ragyog fel a legékesebben Andrássy államférfiúi művészete: Németországgal és Angliával összefogva, a berlini congressuson nemcsak megfosztja Oroszországot a diadalmas háborúban elért zsákmánytól, hanem kinyitja a Balkánt a monarchia gazdasági, békés penetratója számára, anélkül, hogy egyetlen ágyú, egyetlen puska megszólalt volna. S a Balkán népei szabad fejlődésének biztosítására, Ausztria-Magyarország háborítatlan fejlődése lehetővé tételére még utolsó külügyminiszteri actusként megköti Németországgal a gasteini egyezményben a védő szövetséget.

Sajnos, hogy Andrássy briliáns diplomatiájának is megvoltak az árnyoldalai, amelyek talán a dualistikus rendszerben el sem voltak kerülhetők, ő sem változtatott a titkolózó kabinetdiplomatián. Az ő külügyminisztersége alatt kiadott vörös könyvek sem adták, terjedelmességük dacára sem, biztos és kimerítő tájékoztatót az actualis külpolitikai kérdésekben külképviselőink útján folytatott eszmecserékről és obligók vállalásáról. Néha a legvitálisabb kérdésekben is, dacára föltétlen loyálisának, tájékoztatlanul hagyta úgy a magyar delegatiót, mint a magyar miniszterelnököt. A tájékoztatásnak e fogyatékos volta idézte aztán elő azt, hogy a magyar nemzet éppen akkor értette őt meg

a legkevésbé, amikor annak létérdekeiért valóban titáni harcot vívott a diplomácia szellemi fegyvereivel. Úgy tekintették őt, mint az összbirodalmi eszme exponensét, holott ő csak azt a tagadhatatlan tényét nem tévesztette el soha sem szeméi elől, hogy a két ország életérdekei azonosak voltak, Ausztria csakis Magyarországgal együtt maradhatott fenn.

A tájékozatlanul hagyás okozta azt is, hogy a magyarság nem értette Bosznia-Hercegovina occupatiojának szükségességét, s azt nagyhatalmi hóbortnak tartotta. Ma is teljesen magunkévá tehetjük Apponyi Albert grófnak a delegációban 1878 június 2-án elhangzott felszólalásában kifejezett azt a szemrehányását, hogy nincsenek tájékozva Andrásy szándékai felől.

Megértetlenül maradt Andrásynak az az újmutatása is: au delà de Mitrovitza. Ez alatt politikai expansiót, annexiót értettek még azok is, akik külpolitikájának nem voltak ellenesei. Teljesen elfeledték azt, hogy a modern civilizált világban a diplomatának nem a katona, hanem a financier, a gazdasági szakértő, a geológus, a mérnök, a gyáriparos a legelső munkatársai. Ha akkor Andrásyt megértik, a Balkán-félsziget gazdasági behálózásával, a Balkán gazdasági produktumainak Magyarországon és Ausztriában való feldolgozásával minden, a monarchia épsége ellen irányuló politikai mesterkedést ártalmatlanná tehattünk volna, s gazdasági munkánk eredménye, Oroszország minden ellentétes törekvése dacára, felviruló Balkán és lüktető életű, virágzó monarchia lehetett volna.

Ehhez persze elsősorban Andrásynak további hivatalban maradása is szükséges lett volna.

De nemcsak ez, hanem céltudatos gazdaságpolitikai irányítás is.” Erre pedig Andrásy utódaiban hiányzott a képesség. Szalon-bureaucraták voltak; a kezdeményezésnek még egy szikrája sem található meg külügyminiszteri működésükben, Éleselméjű jegyzékeket fogalmaztak, Bismarck sugalmazását követve, szövetségeket bővítettek, újabbakat kötöttek, de tevékenységük nem a lüktető életerőt sugározta, hanem az intuítio nélküli hivatalnok lelkiismeretes, pontos, mechanikus munkáját tükrözteti vissza. Ilyen módon a magyar nemzetben meglevő életenergiák is kiaknázatlanul, parlagon maradtak s a nemzet fölös szellemi energiái messze idegenbe, erővesztőként pazarlódtak. E nagy fortwurstlízás közepette a magyarság érdeklő-

dése a külügyek iránt egyre jobban gyengül, érdekeink védelmét rábíztuk a lassacskán systemává fejlődött szövetségekre, bízunk az európai egyensúly megmaradásában, s a nagyvilág éber figyelemmel kísérése helyett belső controversiák kibogozásával bajkoldódtunk.

A monarchia külpolitikájában az Andrássy külügyministerségét követő három és fél évtized alatt nem abban volt a főhiba, hogy diplomatáink talán semmittevással töltötték volna idejüket, hiszen a diplomatiái levelezés: utasítások küldése, jelentések tétele, megállapodások létesítése, sőt még szövetségi szerződés kötése és fönntartása is csak *eszköz* valamely előre kitűzött *cél* érdekében. S a múlt század nyolcvanas éveitől kezdve éppen a helyes *célkitűzés* hiányzott a monarchia külügyeinek irányítóiból. Nyugodtan elkönnyvelték Andrássy személyes külpolitikai sikereit a monarchia külpolitikájának javára, s ott megállottak. Nem ismerték fel azt, hogy Andrássy sikerei a monarchia Balkán-politikájában csak *ouverture*, lehetőség egy *activ* Balkán-politika kifejlesztésére, s ezt *passivitással* nem lehet szolgálni. Andrássy utódai a külügyminiszteri székben pedig ezt tették.

A szürke hétköznapiság ez atmosphaerájában lehetetlen megindultság, s a kivételes egyéniség megnyilvánulásai iránti önkéntes tiszteletadás nélkül olvasnunk Apponyi Albert grófnak ez emberöltő alatt elmondott delegationalis beszédeit. Nem annyira a beszédeiben sohasem hiányzó szónoki művészet emeli ki e beszédeket a hétköznapiság egyvelegéből, hanem elsősorban az a széles, egész Európa külpolitikáját befogó látókör, obiectiv mérlegelés és biztos ítélet a monarchia életérdekeinek felismerésében és kijelölésében, mely annyira jellemzi Apponyi delegatiós beszédeit.

Európai Törökországnak decadentiáját és fölbomlását csak hátráltatni lehetett, de végleg megakadályozni nem. Ennek hátráltatása tehát nem lehet cél, hanem csak eszköz arra, hogy a felbomlási processus mennél simábban, európai conflagratio fölidézése nélkül menjen végbe.

Európai műveltségű török államférfiak is észrevették már, hogy az európai Törökország napja leáldozóban van, így például Ali pasa nagyvezér és Fuad pasa külügyminiszter már 1868 elején kifejezést is adtak e Törökországot fenyegető veszélynek,

persze az okot kizárólag Oroszország változatlanul agresszív politikájában, s a többi nagyhatalom tétlenségében keresték.

Törökország bomlását azonban belső okok idézték elő, s Oroszország ezt csak ügyesen kihasználta saját külpolitikai céljai eléréseire. Ily körülmények között Törökország integritásának fönntartása sisyphusi munka lett volna. Ennek programja helyébe másnak kellett kerülnie éppen Ausztria-Magyarország életérdekeinek megóvása céljából.

Apponyi Albert gróf 1884. évi november hó 14-én tartott delegationális beszédében biztos szemmel a Balkán népei szabad, természetes fejlődésének biztosításában jelöli meg azt az eszközt, amely a monarchia életérdekeinek megóvására alkalmas. Ezzel biztosíthatja a monarchia az ő befolyását a Balkán politikai kialakulásában. Politikánk célja defenzív, mert a Balkán népeinek természetes fejlődését biztosítva egész Európa békéjét szolgáljuk. Azonban ezt nem passzivitással érhetjük el, hanem céltudatos akarattal. A balkáni panslavistikus törekvések istápolása Oroszország részéről Európa érdekeit veszélyezteti, mert az csak az ő támadó politikáját szolgálja s eredménye, siker esetén, nem a Balkán népeinek szabad fejlődése lenne, hanem azoknak egy nagy agglomerációba való összepréselése.

Az agresszív pánszláv politikának nemcsak hazánkra, hanem egész Európára veszélyes voltát fölismervén, Apponyi Albert gróf azt úgyszólván első delegationális beszédjétől kezdve szakadatlanul hirdette, s még Andrássyval is azért került szembe, mert annak leplezett külpolitikáját oroszbarátnak tartotta. Nem becsülte túl a Balkán-népek erejét, de átlátta, hogy azok mily alkalmas eszközök lehetnek európai conflagratio fölidezésére. 1889. július 9-i delegatiós beszédében a balkáni államokat gyújtószinórokhoz hasonlította s nyomatékosan hangsúlyozta, hogy nem közömbös, kinek a kezébe kerülnek ezek. Ezért sürget újra meg újra activ, de nem hódító Balkán-politikát a monarchia részéről. Persze az, hogy az aktivitás lehet gazdaságpolitikai is, az osztrák diplomaták gondolatkörén kívül esett.

A monarchia belső erőinek ismerete, s különösen a szláv népektől északon és délen fenyegetett magyarság életveszélye teszi Apponyi Albert grófot a hármasszövetség eszméjének

sziklaszilárd barátjává és szószólójává. E közép-európai blokk érdekeinek harmóniája és impozáns defenzív ereje lehetett csak elég erős a pánszláv agresszivitás fékentartására. Németországnak, hacsak nem akart Oroszország vazallusa lenni, igen nagy érdeke volt Ausztria-Magyarország csorbítatlan fennmaradása. Olaszországot pedig Ausztria-Magyarország felbomlása nemcsak túlhatalmas szláv blokkal, hanem ezenfelül erős német nyomással állította volna szembe.

E szövetségsoporttal szemben még az 1892-ben létesült francia-orosz szövetség sem volt túlveszélyes, dacára a két fronton való támadás veszélyeinek, ameddig csak Anglia föl nem hagy a splendid isolation politikájával. Eladdig a nagyhatalmak egyensúlyát nem fenyegette a fölbomlás veszélye. Ezért volt olyan nagy értékű a hármasszövetség államai számára az Angliával való szoros barátság, melyet mindannak az elkerülésével lehetett biztosítani, a mi a brit világbirodalom eminens érdekeit veszélyeztetné. E barátság ápolásában Ausztria-Magyarország szerepe természetesen inkább passzív, mint aktív lehetett.

Ha a múlt század utolsó két évtizedének történelmét az eddigi publikációk alapján tanulmányozzuk, ennek a felismerésétől nem zárkozhatunk el. Hiszen még az a szál, amelyet Bismarck diplomáciai negociálása a Balkán statusquojának megóvására Anglia, Ausztria-Magyarország és Olaszország között 1887 őszeri sodort, sem szakadt el Ausztria-Magyarország hibájából, vagy mulasztásából, hanem a miatt, mert a konzervatív Salisbury-kabinetet az orosz-barát liberális Gladstone-kabinet váltotta fel 1892-ben, éppen a szerződés lejártá előtt, s a hármasszövetséghez vonzódó Lord Rosebery nem merete azt megújítani, félvén a kabinet többségétől való desavouálatástól.

Kálnoky gróf közös külügyminiszter a hármasszövetségi politika keretein belül követett el egy tévedést, s egy szövegezési elnézést. Mindkettő évtizedekkel később boszulta meg magát. Tévedése abban állott, hogy nem volt hajlandó 1887-ben, az Olaszországgal való szövetség-újítási tárgyalások alkalmával Olaszországnak Tunis és Marokkora vonatkozó igényeit támogatni, pedig ezért cserébe monarchiánk Oroszországgal szemben, valamint a Balkánon szerezhetett volna az addigi jó-

indulatú olasz semlegességnél többet, t. i. aktív támogatást. A szövegezési elnézés pedig az volt, hogy Olaszország távolabbi külpolitikai céljai támogatásának elutasítása dacára benne maradt a Balkánra vonatkozó előzetes megegyezésre szóló pont, a világháborúban oly jelentős szerepet játszó 7. cikkely. Persze mindez a titkos diplomácia rendszere miatt rejtve maradt nemcsak a magyar közvélemény, hanem politikai functionáriusaink: a delegatio tagjai, valamint a felelős magyar miniszterelnök előtt is. Csak most, a német külügyi hivatal aktáinak publikálásakor vehetjük észre az egykori tévedéseket, A szövetségeket csak mint faict accompli-kat tudatták külügyminiszterünk a delegációkkal, s akkor is csak a puszta tény regisztrálására szorítkoztak. A magyar nemzet ezekre igazán elmondhatja: De nobis sine nobis.

Nemcsak ma vannak, de a múltban is voltak a hármasszövetség eszméjének támadói, közöttük oly nagytehetségű politikus is, mint 1901-ben id. Ugrón Gábor. Az ő tévedése onnan eredt, hogy Németországnak az uralkodók benső barátsága révén Ausztria és Magyarország belső ügyeibe való befolyására gyanakodott, s ezért esküdött föl a franciákkal való szövetség bajnokává. Appenyi Ugrón állásfoglalásával szemben találóan mutatott rá a hármasszövetség defensiv céljára, és újra nyomatékosan kijelentette a hármasszövetséghez való ragaszkodását.

Ha ma, a világháború elvesztése után igazságosan mérlegeljük a hármasszövetség értékét, újra csak azt mondhatjuk, hogy a duális monarchiának e szövetkezése nemcsak helyes, hanem valósággal szükségszerű volt. Ki mással szövetkezhettünk volna életünk megóvásáért? Talán Oroszországgal? Megmutatta az Oroszországgal való szövetkezés értékét az ephemer három császár szövetség. Oroszországnak nem defensiv, status quo-s szövetség kellett, hanem olyan, amely az ő offensiv, hódító céljait támogatja. Erre pedig a monarchia a legalkalmatlanabb volt. Ha pedig Franciaországgal szövetkezünk, evvel módot adtunk volna Európa két legnagyobb hatalmának, Németországnak és Oroszországnak arra, hogy egymással, a mi végveszedelmünkre, szövetkezzék.

A magyar nemzet életösztone, melynek Apponyi Albert gróf mindenkor oly tökéletes formában tudott kifejezést adni, helyes volt, s mai katasztrófánkért nem a hármasszövetség, még

kevésbé a magyar nemzet okolható. A hiba a mi elhatározásainkon teljesen kívül álló faktorban és okban keresendő.

Németországnak a múlt század végén és utoljára közvetlenül e század első hónapjaiban többször alkalma nyílt a spléndid isolation veszélyeit fölismerő Nagybritanniával védőszövetséget kötni, s ezt mindannyiszor saját hibájából elmulasztotta, sőt, Oroszország barátsága után való igyekeztével olyan színezetet adott törekvéseinek, mintha angolelleses continentalis blokk létrejöttén fáradoznék. E hamis külszín vitte át Angliát a francia-orosz szövetség oldalára, s evvel billent föl az európai hatalmak közötti egyensúly, Anglia szövetsége adott táplálékot úgy a francia revanche-vágynak, mint az orosz Balkán-aspirációknak. Angliának a francia-orosz szövetség mellé való állása nélkül a hármasszövetség továbbra is teljesíthette volna defensív, az európai békét és a nyugodt kulturális fejlődést biztosító feladatát.

Keserűbb gúnyt és ügyefogyottabb érvelést még elképzelni is nehéz, mint azt a vádat, hogy Magyarország volt a monarchia külpolitikájának irányítója, s annak imperialista vágyai idézték elő a nagy világégést. Azt a Magyarországot vádolják ezzel, amely a dualizmus félévszázados fennállása alatt a monarchia külpolitikájának intézésében legtöbbnyire csak a statiszta szerepére volt kárhozthatva, s amikor csak szóhoz juthatott, legnagyobb fiai útján mindig a békés fejlődés mellett emelt szót, s azt szolgálta még akkor is, amikor az számára csak önmeztagadást jelentett.

Mindez ma már a múlté, Ausztria-Magyarország külpolitikájának tárgyalása a történelem lapjaira tartozik. A kettős monarchia ellenségeink könyörtelensége következtében megsemmisült, s a béke diktátorai elvakultságukban megvalósították Bismarcknak 1887 novemberében III. Sándor cár előtt kifejezett jóslatát: megnyitották a Duna medencéjében az anarchikus kis republikák aeráját.

A lövő a Mindenható kezében van. Bármit is hozzon azonban sorsunk, a magyar nemzet büszke lehet azokra a fiaira, akik messze felülemelkedve a Chauvinismus szűk látókörű elfogultságán, a nemes, erkölcsös nationalismusban, a nemzeti reformmunkában példaadással szolgáltak nem-

csak honfitársaik, hanem még más nemzetek fiai számára is. Széchenyi István, Andrássy Gyula, Apponyi Albert nemzete nyugodt lelkiismerettel állhat a történelem ítélőszéke elé; nemcsak tudományban és művészetben, de államférfiúi tevékenységben is olyan értékeket adott, amelyek az egész emberiségre beccsel bírnak.

Apponyi és az Állandó Nemzetközi Bíróság

Írta: Magyary Géza

I.

A magyar nemzet mérhetetlen szerencsétlenségében is joggal vitathatja maga számára azt a dicsőséget, hogy mindig teljes megértéssel volt azon nagy eszmék iránt, amelyek a nemzetek közötti békét előmozdítani vannak hivatva. Egy állandó nemzetközi bíróság felállítása iránt is meleg lelkesedéssel oly időben foglalt állást, mikor erre másutt még nem igen gondoltak, A millenáris ünnepek fényes napjaiban, 1896-ban történt, hogy az Interparlamentáris Unió Budapesten tartotta évi közgyűlését, kifejezni akarván ezzel rokonérzését az ünneplő magyar nemzet iránt, Erről a közgyűlésről nyomatékos felhívást intéztek a kultúr államok kormányaihoz egy állandó világ bíróság felállítása tárgyában, A mozgalmat a magyar nemzet a legnagyobb lelkesedéssel karolta fel, amely, mint erre már többször utaltam, igen jelentős tényezőként szerepelt az első hágai békekonferencia összehívásánál, És később is a magyar nemzet kitartóan híve volt egy állandó nemzetközi bíróság felállításának és általában a nemzetközi bíraskodás szervezésének, mint oly intézményeknek, amelyektől leginkább várhatjuk a háborúk elhárítását.

Az az államférfiú, aki ebben a mozgalomban magyar részről a zászlóvivő volt, *gróf Apponyi Albert*. Még a világháború előtt is a jól szervezett nemzetközi bíraskodást minden alkalommal a világ béke fentartásának leghatalmasabb eszköze gyanánt jelölte meg. Most pedig, hogy az új világrend létrejött, az állandó nemzetközi bíróságban látja azt a szervet, amelytől leginkább remélhetjük súlyos sérelmeink méltányos orvoslását. Nemcsak a legnemesebb lelkültre, de mélységes államférfiúi belátásra is vall ez a meggyőződése. Mert kétségtelenül igaz,

hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság az a világorganum, amelytől a békeszerződések által eltiport nemzetek leginkább várhatnak megértést.

Ez indít arra, hogy midőn a nagy államférfiú iránt hódolatként kívánjuk kifejezni, az Állandó Nemzetközi Bírósággal óhajtók foglalkozni. A legnagyobb tárgyilagossággal ennek a bíróságnak bírálatát óhajtom nyújtani. A szerencsétlenségből való kibontakozásunknak legelső feltétele, hogy tisztán lássunk. Ezt a tisztánlátást óhajtja némi csekély részben előmozdítani tanulmányom. A közélet és a tudomány terén semmi sem oly veszedelmes, mint a kritikátlanság és az elfogultság. Belátó ember előtt nem lehet kétséges, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság egyik legnagyobb világtörténelmi fejlemény. Reánk nézve leginkább az főlötte szomorú, hogy minden közreműködésünk nélkül jött létre. Viszont azonban részünkről az volna nagy hiba, ha elzárkóznánk minden bírálata elől. Mi önmagunknak és az emberiségnek is akkor teszünk igazi szolgálatot, ha az új nagy intézményt kritikai szemmel nézzük. A bírálatot főleg abból a szempontból óhajtom gyakorolni, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróságban mennyire van keresztülvive a jó bíráskodás legfontosabb alapelve: *az egyenlőség*.

A mai kifejlett állami igazságszolgáltatási szervezetben az egyenlőség elve teljes mértékben jut kifejezésre s benne két irányban érvényesül: először, az állam minden polgára tehető a bíróságok tagjává, ha a törvényben előírt feltételeket teljesíti; másodszor, az állam bíróságait annak minden polgára egyformán veheti igénybe. Az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetében az egyenlőség elve sem az egyik, sem a másik irányban nincs keresztülvive. Az államoknak a Bíróság összetételénél nincs egyenlő szerepük és nem minden állam fordulhat hozzá jogvédelemért egyformán.

Mielőtt ezt kifejteném, néhány bevezető megjegyzést kell előrebocsátanom.

Egy állandó nemzetközi bíróság eszméjét legelőször az első hágai békeegyezmény (1899) valósította meg. Neve: *Állandó Nemzetközi Választott Bíróság* — Cour Permanente d'Arbitrage. E bíróság elnevezését jól meg kell különböztetnünk a legújabbban szervezett nemzetközi bíróság nevével, melyről ezúttal óhaj-

tok tüzetesebben szólani. Ez utóbbinak neve: *Állandó Nemzetközi Bíróság* — Cour Permanente de Justice Internationale. A kettő elnevezésében a különbség abban rejlik, mely a magyarban tűnik szembe leginkább, hogy a legújabban szervezett nemzetközi bíróság elnevezéséből a *választott* bíráskodásra való minden utalás hiányzik. Ez egyszerűen csak állandó nemzetközi bíróság és nem állandó nemzetközi választott bíróság. Hogy itt a „választott” jelzőt elhagyták, annak nagy elvi jelentőségű oka van. Azt akarták vele kifejezni, hogy itt a bírák egészen el vannak vonva a perben álló felek választása alól. E bíróság szervezete rendkívül laza. Voltaképen nem is bíróság, hanem mindössze azoknak a férfiaknak *jegyzékéből* áll, amelyekből az államok per esetén bíráikat megválaszthatják, de megválasztani nem kötelesek. A második hágai békeegyezmény (1907) ezt a bíróságot jóformán változatlanul fentartotta. A konferencia érezte azonban azt is, hogy mellette egy valóban állandó nemzetközi bíróság szervezéséről is kell gondoskodni, amelynek tervezetét el is készítette, s az államoknak elfogadásra ajánlotta, mihelyt a bírák kinevezésére nézve megállapodásra jutnak. Neve cour de justice arbitrale lett volna. Magyarban megfelelő elnevezést bajos reá találni. Sőt a konferencia egy állandó zsákmánybíróság — cour des prises — felállítására nézve is megállapodott, amelynek az volt a sajátsága, hogy azt mint állandó bíróságot már a békében kellett volna szervezni anélkül, hogy ekkor teendője akadt volna. Az egyezményt azonban az államok nem ratifikálták.

Ebben a helyzetben talált minket a világháború. A világnak az az igazságszolgáltatási szervezete, amely a világháború kitörésekor fenállott, sokkal gyöngébb volt ahhoz, semhogy a világháború elhárítani tudta volna. Ezt tőle egyébiránt senki nem is várta. A világnak szilárdabb és erősebb igazságszolgáltatási szervezetet adni a harmadik hágai békekonferenciának lett volna feladata, melynek előkészítőbizottságát a németalföldi kormány még a háború kitörése előtt 1915 június 1-re hívta össze Hágába. Ennek következtében maga a konferencia hihetőleg 1917-ben ült volna össze. Erős a meggyőződésem, hogy ez a konferencia valóra váltotta volna mindazokat a nagy terveket, melyekért az első és a második hágai békekonferencia oly lelkesen küzdött; s akkor bizonyára még az olyan nagy válságot

is, mint volt az 1914. évi, a kultúrvilág összeomlása nélkül lehetett volna kiállani.

A világháború befejezése után a Nemzetek Szövetségéről szóló egyezmény 14. cikke határozza el az Állandó Nemzetközi Bíróság felállítását. E cikk a Tanácsot bízta meg, hogy készítse el a bíróság tervezetét. A Tanács az előtervezet elkészítésére egy tíz tagú jogászbizottságot küldött ki, amely 1920 június és július havában Hágában tartott tanácskozásain felelt meg feladatának: A Tanács az előtervezetet a bíróság hatásköre tekintetében tett igen jelentős módosításokkal magáévá tette s azt, mint saját tervezetét, a Közgyűlésnek bemutatta. A Közgyűlés a tervezetet 1920 december havában tartott ülésére alkalmmal elfogadta s ezzel megalkotta az Állandó Nemzetközi Bíróság *szabályzatát* — statut, statute.¹ És miután ezt a szabályzatot a szövetségi tagoknak több mint fele ratifikálta, a Közgyűlés 1921 szeptember havában tartott második ülésére alkalmmal megválasztották a bíróság tagjait, minek következtében az 1922 február 15-én működését megkezdette.

Ezek után most áttérhetek tulajdonképeni feladatomra, az új világbiróság kritikai méltatására.

II.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság a *Nemzetek Szövetségének* szerve és nem azoké az egyes államoké, amelyekből a Nemzetek Szövetsége áll. Más szavakkal, a bíróság felhatalmazását a bírói hatalom gyakorlására nem azoktól az államoktól kapja, amelyekből a Nemzetek Szövetsége áll, hanem *közvetlenül* a Nemzetek Szövetségétől. Nem az egyes tagállamok döntenek a fölött, kik legyenek a perben ítélező Bíróság bírái, hanem a Nemzetek Szövetsége. Ennek a legújabb világszervezetnek nincs ugyan bírói joghatósága abban az értelemben, mint egy államnak, de mégis van bírósága. Ez ugyan egészen sajátzerű jelenség, de folyománya a nemzetközi jog fejlődésének. Hogy a Nemzetek Szövetsége megfelelő bírói joghatóság nélkül is tudott magának egy állandó bíróságot alkotni, ez az igazságszolgáltatás terén a legnagyobb átalakulás, amelyet eddig ismerünk.

¹ Az Állandó Nemzetközi Bíróság felállítására vonatkozó anyag hivatalos gyűjteménye: Cour permanente de justice internationale, I—III.

Méltán lehet kérdés tárgyává tenni, vajjon helyes volt-e hogy az új igazságszolgáltatási világszervezetet egészen elvonják az államok befolyása alól. Mert elvégre is, ne feledjük el, hogy az új igazságszolgáltatási szervezet mégis csak a tagállamok érdekeit van hivatva védeni. Az állam soha sem fog oly teljes alárendeltséggel beolvadni egy magasabb világorganizációba, mint az egyén az államba, s azért nagyon kérdéses, vajjon helyes volt-e teljesen elvonni az Állandó Bíróság szervezetét a tagállamok befolyása alól, mint ahogyan el van vonva az állam igazságszolgáltatási szervezete az egyes polgárok minden egyéni hozzászólásától.

Az elfoglalt álláspont következménye az volt, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetébe behatolt az *egyenlőtlenség*.

III.

Az Állandó Bíróság igen csekély számú tagból álló bíróság. A rendes bírói tagok száma 11, a pótbíróké 4, összesen tehát 15, (Szab. 3, c). Ezt a kis létszámot a hágai tízes jogászbizottság hozta javaslatba. Belátták azonban, hogy a fejlődő viszonyokra való tekintettel nagyobb létszámra is lehet szükség, ezért *Elihn Root*, a híres amerikai jogász és államférfiú indítványára a jogászbizottság elhatározta, hogy a rendes bírák száma 15-re, a pótbíráké 6-ra legyen felemelhető. Ez a létszám azonban, még ha az esetleg felemelendő létszámot is vesszük figyelembe, rendkívül csekély, következménye pedig az adott viszonyok közt az államok egyenlőtlen képviselése a bíróság szervezetében.

Míg a második hágai békekonferencia számos bírói tagból álló állandó bíróság mellett foglalt állást, addig a világháborút követő tervezetekben és a hágai tízes jogászbizottság előtt már nem volt kérdés tárgya, hogy a felállítandó világbírószág létszámának csekélynek kell lennie. A nagyobb létszámú állandó világbírószág előnyei szinte egészen elkerülték a figyelmet. A hágai tízes jogászbizottságban egyedül *de Lupradelle* utalt arra, hogy egy nagy számú tagból álló világbírószágnek eléggé fel nem becsülhető előnyei vannak, mindazáltal a csekély létszámú bíróságot ő is megszavazta. A hágai tízes jogászbizottság azért foglalt állást egy csekély létszámú világbírószág mellett, mert csak

így vélte biztosíthatónak azt a célt, hogy az a világ legkiválóbb jogászait egyesítse magában, s hogy így a legmagasabb színvonalú s emberileg legtökéletesebb igazságszolgáltatást gyakorolja. Hogy azonban a világnak nem volna 1 I-nél több jogásza, akiket teljes megnyugvással lehetne a világbíróság bíráinak megtenni, azt komolyan alig állíthatja valaki. Annál kevésbé lehet állítani, hogy egy csekély létszámú világbíróság képes volna a világ összes vitás ügyeit jól ellátni. Egyébként nem szabad elfelejtenünk, hogy egy világbíróság felállításánál nemcsak az egyéni arravalóság és a szakszerű ismeret jön számba, hanem ezek mellett más szempontok is, főleg a nemzetiségi érzékenység, mint ezt *de Lupradelle* helyesen kiemelte. *Egy az egész világ számára alkotott bíróság csak akkor valóban az egész világ bírósága, ha abban a világ népei minél nagyobb mértékben találnak képviselőt.* A hágai tízes jogászbizottság és a Nemzetek Szövetsége egy világbíróság szervezésének ezt a leglényegesebb mozzanatát hagyta figyelmen kívül az Állandó Bíróság felállításánál.

A csekély bírói létszám a legszembetűnőbben idézi elő az egyenlőtlenség elvének behatolását az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetébe. Mert ha a bíróság csak 11, illetve 15 tagból állhat, akkor lehetetlen, hogy abban minden állam, akár csak minden számottevőbb állam, egy-egy bírói tag által találjon képviselőt,

A hágai tízes jogászbizottságban igen sokat beszéltek az államok jogegyenlőségéről és jogi egyenlőtlenségéről, a fogalmakat azonban nem tisztázták.

A tízes jogászbizottságban *lord Phillimore* angol főbíró, *Adatci* japán és *Ricci-Busatti* olasz tagjai a bizottságnak, igen határozottan az egyenlőtlenség mellett szálltak síkra, azt hangoztatván, hogy a nagyhatalmaknak legalább egy-egy bírói tag által okvetlenül kell biztosítani képviselőt a bíróságban. *Ricci-Busatti* az ő tervezetében egyenesen ebből a célból javasolta, hogy a nagyhatalmak egy-egy bírót közvetlenül nevezzenek ki,¹ Nézetük szerint kívánja ezt a nagyhatalmak hatalmi túlsúlya, amelynek a nemzetközi jogintézményekben is kell kifejezésre jutnia; de szükséges ez azért is, mert az Állandó Bíróságnak

¹ L. az ő első tervezetét Procès-verbaux 183.

csak akkor lesz kellő tekintélye és hatalma, ha abban a nagyhatalmak túlnyomó befolyása intézményesen van biztosítva, ők úgy vélekedtek, hogy amint a nagyhatalmak a Nemzetek Szövetsége Tanácsának állandó, hogy úgy mondjam, született tagjai, épúgy kell, hogy ők ilyen tagjai legyenek az állandó világbiróságnak is. A jogászbizottság túlnyomó része azonban nem helyeselte, hogy a nagyhatalmak döntő befolyása ilyen feltűnő módon jusson kifejezésre a Bíróság szervezetében, ezért el is határozta a bizottság, hogy a bírák nemzeti, vagyis állampolgári hozzátartozásra való tekintet nélkül választandók (2. c.) és hogy egy tagállam sem lehet a Bíróságban egynél több bíró által képviselve, (10. c). Ezekkel a rendelkezésekkel a bizottság annak a meggyőződésének akart kifejezést adni, hogy a Bíróság szervezetében inkább az egyenlőség elvének kell érvényesülnie.

Azonban mindazok, akik az egyenlőség elvét az Állandó Bíróság felállításánál oly nyomatékosan hangoztatták, azt nem vették abban az értelemben, mint fentebb kifejtettük. Valamennyien csak kevés számú tagból álló világbiróságra gondoltak, a nélkül, hogy arról gondoskodtak volna, hogy ebben a bíróságban a tagállamok polgárai egyenlően váltakozzanak, A hágai jogászbizottság az Állandó Bíróság szervezetében az egyenlőség elvét csak olyképen kívánta megvalósítani, hogy minden tállamnak egyenlő befolyása legyen az Állandó Bíróság *megalakotására*, anélkül, hogy annak szervezetében mindegyik megfelelő számú bírói tag által egyenlően vagy legalább egyenlő sorrendben nyerjen képviseletet.

Azonban az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetében az egyenlőség elvét még ebben a tökéletlen alakban sem vitték keresztül, mert, mint mindjárt látni fogjuk, a Bíróság összeállításánál nem minden államnak van egyenlő befolyása. Sőt kerülő úton intézményesen is biztosították, mint ezt alább szintén kifejtem, a nagyhatalmak képviseletét az Állandó Bíróság szervezetében. Szembetűnő, hogy rövid néhány esztendő alatt, bizonyára a katasztrofális világháború következménye gyanánt, mennyire elgyengült a világ érzéke az egyenlőség elvének szükségére iránt a világorganizációban. Míg a második hágai békekonferencián a cour de justice arbitrale csak amiatt nem ment keresztül, mert az évenként váltakozó bírói turnusokban nem sikerült az egyenlőség elvét megvalósítani, addig most az egyenlő-

ség elvének szembetűnő mellőzése már a legkisebb ellentállásra sem talált.

Most pedig lássuk, mennyiben hatolt be az egyenlőtlenség elve az Állandó Bíróság szervezetébe. Hogy ezt egészen pontosan tudjuk megállapítani, azt kell vizsgálnunk, hogyan történik az Állandó Bíróság tagjainak választása.

A bírák választása a Nemzetek Szövetsége által egészen sajátos módon történik, amely választásnál több különböző szempontot akartak megővni. Mindenekelőtt kapcsolatba akarták hozni az új bíróságot az első hágai békeegyezményben szervezett Állandó Nemzetközi Választott Bírósággal. E célból e bíróság nemzeti csoportjait, vagyis azt a négy tagot, akiket minden állam a bírák jegyzékébe kijelöl, a szabályzat (5. §.) érdemleges jelölési joggal ruházta fel. A választás csak a nemzeti csoportok által jelöltek sorából történhetik. A hágai tízes jogászbizottságban különösen *Descamps* belga szenátor és *Elihn Root* fektettek igen nagy súlyt arra, hogy az új nemzetközi bíróságot a hágai békeművel és a hágai békekonferenciák szellemével hozzák kapcsolatba. E célra sok megfontolás után végre is a fentebbi módot választották. Mindenesetre szép és nagy gondolat volt, hogy az új világbíróságot bekapcsolják a két hágai békekonferencia szellemébe. Ma nem először hirdetem, hogy az összeomlott kultúrvilág újjáépítése csak akkor sikerülhet, ha a népek visszatérnek a két hágai békekonferencia magasztos szelleméhez. Örök dicsősége lesz a tíz jogásznak, hogy ez irányban megtették az első lépést.

E jelölés alapján ejtik meg a választást. Kettős választás van: az egyik a Közgyűlésen, a másik a Tanácsban történik. Hogy valaki bírónak megválasztottnak tekinthető legyen, ahhoz az szükséges, hogy úgy a Közgyűlésen, mint pedig a Tanácsban megkapja a szavazattöbbséget. Ezt a kettős választást sok vitakozás után *Elihn Root* indítványára a hágai tízes jogászbizottság határozta el. A cél, amelyet ez által elérni akartak, az volt, hogy az Állandó Bíróság szervezetében összhangba hozzák az államok egyenlőségének és egyenlőtlenségének elvét. A Nemzetek Szövetségében az egyenlőség elvét a Közgyűlés, az egyenlőtlenség elvét a Tanács képviseli, melyben eredetileg a nagyhatalmak túlsúlya volt biztosítva. Ezért történt, hogy mind a két testület általi megválasztást kívánja meg a szabályzat ahhoz,

hogy valaki a Bíróság bírója legyen. Ezen választási mód következtében az államok egyenlőtlen befolyása a Bíróság tagjainak választásánál két körülményben áll. Először is a Tanács tagjainak *kettős* szavazati joguk van a bírák választásánál: ők ugyanis szavaznak a Tanácsban s mint egyúttal a Közgyűlés tagjai, a Közgyűlésen is. Voltak a hágai tízes jogászbizottságban többen, akik ellenezték, hogy a bírák a Tanács választása alá is essenek s akik arra is utaltak, hogy ez által a Tanács tagjai kettős, szavazathoz jutnak, ezeket azonban azzal nyugtatták meg, hogy a Tanács tagjai a Tanácsban más minőségben szavazzanak, mint a Közgyűlésen, s így kettős szavazatról nem lehet szó. Ezzel az érveléssel szemben minden aggály elnémult s a kettős szavazati jog bekerült a szervezeti szabályzatba. Másodszor, hogy a Tanácsban a nagyhatalmaknak van döntő befolyásuk arra, hogy ki legyen az Állandó Bíróság tagja. A nagyhatalmak ugyanis a Tanácsnak állandó, soha nem kilépő tagjai, ennek következtében nagy politikai befolyásukkal mindig ők döntenek el, ki legyen az Állandó Bíróság bírója, habár most nem is képviselik ott a számbeli többséget.

De az egyenlőtlenség elve még egy más módon is jutott kifejezésre az Állandó Bíróság szervezetében. Azon kellékek között, melyek a választandó bíraktól megkívántatnak, szerepel az is, hogy ők a maguk összességében biztosítsák *a civilizáció főformáinak és a világ fő jogrendszerének képviselőit* — „mais; assurent dans l'ensemble la représentation des grandes formes de civilisation et des principaux systèmes juridiques du monde.” (9. c).

Ez a kellék amerikai eredetű, Azokban az utasításokban, melyeket a második hágai békekonferenciára küldött amerikai delegátusok kaptak, szerepel többi közt az is, hogy a delegátusok törekedjenek oly világbíróság megalkotását előmozdítani, amelynek tagjai a jog és eljárás különböző rendszereit és a fonyelveket képviseljék. E kelléket innen átvették a cour de justice arbitrale tervezetébe, bár itt nem volt különös értelme, mert ennek bírált a tagállamok nevezték volna ki s így itt minden államnak lett volna képviselője legalább egy bíró által. Ebben a bíróságban az egyenlőtlenség elve az évenként váltakozó bírói turnusokban jutott volna kifejezésre, ez azonban egészen más szempont alá esik.

Visszatérve már most a szabályzatra, minthogy egészen kétségtelen, hogy csak a nagyhatalmak állampolgárai fogják tudni a civilizáció főformáit és a világ főjogrendszereit képviselni, ezek mindenkor fognak helyet kapni a bíróságban. Igazolta ezt az első választás is. Ekként a nagyhatalmak képviselete az Állandó Bíróság szervezetében jogilag is biztosítva van. Senkinek sem juthat eszébe állást foglalni az ellen, hogy a nagyhatalmak polgárai állandóan ott legyenek a világbiróság tagjai között, mert ők nemcsak nagy hatalmat, hanem nagy kultúrát is képviselnek. Méltán esik azonban kifogás alá, hogy a kisebb államok képviselete, melyek közt van számos, amelyek a kultúrában a nagyhatalmakkal egyenlők, s amelyek jogrendszereiben is sok az önállóság és eredetiség, az Állandó Bíróságban való képviselete jogilag nincs biztosítva. Ezen rendelkezés következtében az új világbiróság szervezete hamis alaptételre van fektetve. Az emberiség nem a civilizáció fő ormai és nem a főjogrendszerek szerint van szervezve, amelyeket és határaikat pontosan meg sem lehet állapítani, hanem ezektől függetlenül *államok* szerint. Csak oly világbiróság lesz a világ hű tükre és az egész világ érdekeinek valódi képviselője, melyben minden jelentősebb kultúrállam, még ha nem is nagyhatalom, jogilag biztosított képviseletet kap. Most azonban ez nincs így, mely okból az a nagyon tiszteletreméltó és nagy tekintélyű bírói testület a legmagasabb, melyet a világ valaha látott, alig is lesz képes a hozzá fűzött várakozásoknak mindenben megfelelni.

IV.

Az egyenlőtlenség elvét, melyet ekként bevitték az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetébe, némileg letompítja a *nemzetiségi elv*, amelynek a Bíróság szervezetében igen jelentékeny szerep jut. Az irodalomban meglehetősen az egyértelműség a tekintetben, hogy a nemzetiségi elv nagy mértékben kárára van a nemzetközi bírászkodás tárgyilagosságának. Nem lehet ugyanis kétséges, hogy attól a bírói tanácstól, melyben a perben álló államnak saját polgára is ül, teljesen tárgyilagosságot ítéletet nem lehet várni, mert túlnagy önmegtartózkodás volna, mely senkitől sem követelhető, hogy a bíró ha kell, saját hazája ellen is szavazzon. Ennek dacára a nemzetiségi elvet a nemzetközi bírászkodásból addig sem sikerült kiküszöbölni. Az Állandó Bíróság szabály-

zata sem teszi, sőt ellenkezőleg azt igen erősen érvényre juttatja. Hogy ez minél tisztábban álljon előttünk, ki kell emelnem, hogy a Bíróság szabályként teljes tanácsülésben ítél, vagyis egy-egy ügy elbírálásánál szabályként mind a 11 rendes bíró vesz részt. Ha valamelyik gátolva van, helyére a Bíróság a pótbírák egyikét hívja be. Ennek következtében a Bíróság minden tagja résztvehet azon állam ügyének elbírálásában, melyhez ő mint állampolgár tartozik. Ha az egyik peres félnek nincs nemzeti képvisellete a Bíróságban, akkor ő abba nemzeti bírót küldhet ki. Ha egyiknek sincs nemzeti képvisellete, mind a kettő küldhet ki nemzeti bírót (31. c) Ilyen körülmények közt a perben ítélő tanács tagjainak száma 12-re, illetve 13-ra emelkedhetik fel. Az előadottakból nyilvánvaló, hogy a szervezeti szabályzat nemcsak hogy megtűri a nemzetiségi bírót, mikor ez a Bíróság létszámában már eredetileg ült, hanem még meg is engedi annak nemzetiségi bírakkal való kiegészítését, mikor az különben ilyen bíró nélkül is ítélhetne.

Ne legyen kétségünk az iránt, hogy a nemzetiségi elv az Állandó Bíróság azt a jellegét, amelyet neki eredetileg szántak, hogy az valóban állandó és teljesen pártatlan bíróság legyen, akár csak egy rendes állami bíróság nagy mértékben csorbítja, mert itt az állami bíraskodásnak legegységesebb tétele* hogy az ítélő tanácsban ne vegyen részt oly bíró, akitől az ügy pártatlan eldöntése nem várható, erősen át van törve. Hogy ezt az elvet az Állandó Bíróság szervezetébe bevitték, az nem csekély bizalmatlanságra vall a nemzetközi bíraskodás iránt. Ha az államok súlyt fektetnek arra, hogy saját pereik elbírálásánál egyik polgárunk bent legyen a tanácsban, ezt azért teszik, mert az ő személyében saját ügyük igen hathatós védőjét látják, a tanács többi tagjaival szemben. Elvileg bármennyire is nem kívánatos a nemzetiségi elv az Állandó Bíróság szervezetében, az adott viszonyok közt igen alkalmas arra, hogy az egyenlőtlenség elvének káros hatásait enyhítse. Azok az államok, melyeknek az Állandó Bíróságban képviseljük nincs, csak a nemzetiségi elv útján jutnak a Bíróságban képviselőhöz, legalább saját ügyük elbírálása alkalmával. Ez lesz hihetőleg jó ideig Magyarország számára is az egyetlen alkalom, melynek útján az Állandó Bíróságban saját bíróját által képviselőhöz juthat. Hogy az ilyen alkalmi bíró nem igen lesz képes kiállani a ver-

seiiyt a Bíróság állandó tagjaival, akik annak szellemét és ügyvitelét teljesen ismerik, az kétségtelen, mint erre *Norvég- és Svédországok* kormányai, melyek a nemzetiségi elv elfogadását igen nyomatékosan ellenezték, igen helyesen utaltak is, de azért mégis biztosít valamelyes befolyást az Állandó Bíróság ítélkezésére azoknak az államoknak, amelyeknek annak szervezetében nem jutott állandó képviselő.

Két lényeges fogyatkozás hatolt be tehát a Bíróság szervezetébe: az államok egyenlőtlen képviselője és a nemzetiségi elv, mely utóbbi az előbbinek enyhítésére szolgál. Jellemző, hogy a Bíróság egyik lényeges fogyatkozását csak úgy sikerült mérsékelni, hegy azt egy másikkal megtoldották. Ez semmiképen sem lehet egy helyes bírósági szervezés alap-gondolata. Helyes az lett volna, hogy a Bíróság szervezetébe belevigyék az egyenlőség gondolatát s abból rekesszék ki a nemzetiségi elvet. Ennek megvalósítására kell a jövőben törekednünk. Ennek következtében a jövő világbiróságát úgy kell szervezni, hogy *tagjainak száma nagyobb legyen, hogy így lehetőleg minden jelentősebb állam kapjon benne képviselőt. Az ítélkezést pedig 5—7 tagú tanácsokban kell gyakorolnia, amelyekben azonban nem nyernének képviselőt az egymással perben álló felek.*

V.

Ezek után most áttérhetek az egyenlőtlenség másik ágazatának, az Állandó Bíróság előtti jogvédelem egyenlőtlenségének vizsgálatára.

E célból az állandó Nemzetközi Bíróság hatáskörét kell szemügyre vennünk. Ez egyike a legbonyolultabb kérdéseknek, amelyről német munkámban: „Die internationale Schiedsgerichtsbarkeit im Völkerbunde”¹ tüzetesebben szólok, a melyből most csak a következő részleteket emelem ki.

Az Állandó Bíróság hatáskörének kérdése szorosan összefügg az Obligatorium kérdésével. A hágai tízes jogász-bizottság kötelességének tartotta, hogy az obligatoriumot egy lépéssel előbbre vigye, s épen azért az Állandó Bíróság hatáskörének meghatározásával kapcsolatban megvalósítani akarta.

¹ Megjelent Berlinben 1922.

A bizottság ugyanis felsorolt bizonyos ügyeket, melyekben az Állandó Bíróság hatásköre abszolúte kötelező lett volna. A hivatalos körök azonban ezt nem tartották a szövetségi egyezmény szellemével összeegyeztethetőnek, mely szerint a nemzetközi bírászkodás minden ügyben csak *vagylagosan* kötelező, vagyis a felek *bármely* ügyet a nemzetközi bírászkodás helyett a Szövetség Tanácsa elé vihetnek. Ennek megfelelően valamely ügy csak annyiban tartozhatik az Állandó Nemzetközi Bíróság hatáskörébe, ha a felek ezt a hatáskört *kikötik*. Kompromisszum nélkül tehát az Állandó Bíróság nem járhat el. Az Állandó Bíróság hatáskörének kompromisszumos jellege ki van mondva a szervezeti szabályzat 36. cikkében.

A felek az Állandó Bíróság hatáskörét rendszerint esetről-esetre kötik ki, de az Obligatorium valamelyes halvány pótlására ki lett mondva az is, még pedig csak az első szövetségi Közgyűlésen *Fernandes* braziliai delegátus indítványára, hogy a Bíróság hatásköre bizonyos ügyekben *általában* is kiköthető. Azt a jegyzőkönyvet, amely ilyen általános alávetés céljából nyitva áll, 1925 június 1-ig, amely időpontig terjed az Állandó Bíróság legutolsó jelentése, 23 állam írta alá, valamennyi csak korlátozottan, bizonyos időre és viszonyosságtól feltételezve. A nagyhatalmak közül egyedül Franciaország írta alá. Az alávetés tizenöt évre szól, értékét azonban nagyon leszállítja az a további kikötés, hogy Franciaország igénybeveheti az egyeztetést is a Tanács előtt.¹ Ennek következtében még ma igen nagy mértékben jogosult az a kifogás, melyet a harmadik Közgyűlésen *Motta* svájci delegátus gyakorolt, hogy épen a nagyhatalmak nem járnak jó példával az iránt, hogy az abszolút Obligatorium minél nagyobb tért hódítson. Ne lepjen meg, hogy ezen előzmények után Magyarország még nem írta alá az általános alávetési záradékot.

Annak dacára, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság hatásköre általában kikötésszerű, *a Bíróság védelmének igénybevételében nincs egyenlőség az államok közt*. Teljes, minden feltételtől mentes perlési képessége ezen Bíróság előtt csak a Szövetség tagjainak van, *más* államok csak a Tanács által megszabott feltételek mellett lehetnek előtte peres felek, *ámbar*

¹ Franciaországnak 1924 október 2. tett nyilatkozata.

igaz, hogy a Tanácsnak a feltételek megállapításában ügyelnie kell arra, hogy a felek közt a Bíróság előtt egyenlőtlenség ne támadjon. (35. c.) Mindazáltal az egyenlőtlenség az elbánásban így is nyilvánvalóan megvan. A jogvédelmi egyenlőtlenség nem egyeztethető össze az Állandó Bíróság hatáskörének kikötésszerű jellegével. Mert ha e bíróságot mindig csak kikötés alapján lehet igénybe venni és ha ilyen kikötés a felek közt már megtörtént, akkor alig van már elfogadható ok arra, hogy a feleknek vagy legalább az egyik félnek még különös feltételeket kelljen teljesítenie arra a célra, hogy a Bíróság előtt a per lebonyolítható legyen.

A Tanács mindjárt az Állandó Bíróság működésének kezdetén (1922 május 17j) sietett meghatározni azokat a feltételeket, amelyek mellett a nem tagállamok hozzá jogvédelemért fordíthatnak. Teljes elismeréssel keli megállapítanom, hogy ezeket a feltételeket a Tanács a legméltányosabban határozta meg. A nem tagállamra nézve csak annak a kijelentését tűzte ki feltételül, hogy a Bíróság joghatóságát úgy, amint az a szövetségi egyezményben és a szervezeti szabályokban meg van állapítva, elfogadja, hogy a Bíróság ítéletének magát aláveti és nem indít háborút azon állam ellen, mely ahhoz alkalmazkodik. A nyilatkozat lehet általános vagy különös. Általános alávetés esetében azonban az alávetést más állam teljesen feltétlenül veheti s különös egyezmény esetét kivéve, az alávető államnak nincs joga semmiféle kifogással az Állandó Bíróság hatásköre alól magát kivonni. Ennyiben tehát az alávető nem tagállam helyzete súlyosabb, mint a tagállamé. A Tanács ezeket a feltételeket *bármikor* visszavonhatja s helyettük másokat állapíthat meg.

Vannak ügyek, melyekben a Bíróság hatáskörének sem különös, sem általános kikötése nem szükséges, mert az már egy különös szerződésben van megállapítva. Ilyen ügy a *kisebbségek birói védelmének* ügye is, melyről, minthogy Magyarországra nézve rendkívül fontos, néhány szóval meg keli emlékezni és amelyben az egyenlőség elve még szembetűnőbb módon hiányzik mint más ügyekben, A kisebbségek védelméről Ausztriával, Magyarországgal, Bulgáriával és Törökországgal kötött békeszerződésekben, valamint azokban a külön egyezményekben van szó, melyeket az öt nagyhatalom, köztük tehát az Északamerikai Egyesült-Államok is: Lengyelországgal, Csehországgal, Szerbiá-

val, Romániával, Görögországgal és Armeniával egyenesen a kisebbségek védelme céljából kötöttek. Mindezekben a szerződésekben a kisebbségek védelmére lényegileg azonos rendelkezések foglaltatnak. Közülök most csak a bírói védelemre vonatkozók érdekelnek. Ezek szerint, ha a kisebbségek védelmére nézve a Tanács valamely tagja vagy általában valamely szövetséges nagyhatalom és azon szerződő fél közt, amellyel szemben a kisebbség megvédendő, véleményeltérés merül fel, a Tanácsban képviselt tag, illetve szövetséges nagyhatalom kérésére az Állandó Nemzetközi Bíróság határoz. Mellőzve minden részletezést, ezek a nemzetközi szerződések a perlési jogot nagyon megszorítják, mert nem minden államnak, nem is a Szövetség minden tagjának, hanem csak a Tanács tagjainak és az Észak-amerikai Egyesült-Államoknak, mint felpereseknek adják meg a perlési jogot az Állandó Nemzetközi Bíróság előtt a szerződést kötő másik állam mint *alperes* ellen, ha nem is tagja a Tanácsnak. Ezek az utóbbi államok tehát az Állandó Bíróság előtt csak *alperesek* lehetnek az ellenük indított abban a perben, hogy a területükön levő kisebbségeknek a megfelelő jogvédelmet nyújtsák. E szerint Magyarország beperelhető az Állandó Nemzetközi Bíróság előtt, ha arról van szó, hogy a békeszerződésben a saját területén levő kisebbségeknek védelmére nézve vállalt kötelezettségeit teljesítse. Ő azonban mint felperes védelméért nem léphet fel. Különösen nincs joga e Bíróság előtt perrel követelni azt, hogy az elszakított területeken levő kisebbségeinek adassék meg az a védelem, melyet az elszakított területek jelenlegi birtokosai nekik szerződésileg ígértek. Ez iránt csak a Szövetségi Tanács tagjai, valamint az Északamerikai Egyesült-Államok indíthatnak pert az Állandó Bíróság előtt a kötelezéseit megszegő állam ellen. A védelmi kör tehát nagyon korlátolt, s így a védelem is nagyon fogyatékos.

VI.

Végeredményben tehát áll az, amiből kiindultam, hogy az egyenlőtlenség elve nemcsak az Állandó Nemzetközi Bíróság összetételébe, hanem hatáskörébe is behatolt. Van egy világ-bíróságunk, melyben nem minden állam talált egyenlő képviselést és amely nem minden állam védelmére egyformán áll nyitva.

Ezt a végeredményt, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság alaptulajdonságairól minél tisztább képet kapjunk, össze kell még hasonlítaniuk hatáskörének *tartalmi* terjedelmével.

Habár ez a bíróság csak a felek kikötése alapján járhat el, legalább szabályként, tartalmilag az a hatalom, mellyel fel van ruházva, rendkívül nagy, a legnagyobb, amellyel eddig bíróságot felruháztak. Érezték ezt a szervezeti szabályzat megalkotói is. Hatáskörének jogi tartalmáról azonban eddig még senki sem adott számot. Próbáljuk röviden összefoglalni,

Mindenekelőtt a Bíróságnak van *önkiegészítési* joga. Ha ugyanis a Bíróság tagjait sem a fentebb vázolt módon, sem az e célra kiküldött bizottság útján megválasztani nem sikerül, akkor a Bíróság megválasztott tagjai Önmagukat a megfelelő létszámig kiegészítik. (Sz. 12. e.) A Bíróság továbbá a szabályzat keretein belül megállapítja saját *eljárési szabályait* (30. c). Ezt a feladatát a Bíróság 1922. évi március 24-én tartott ülésén oldotta meg, midőn egy hetvenöt cikkből álló eljárési szabályzatot fogadott el.¹ Ez a szabályzat nem egyszerűen ügyviteli szabályzat, hanem jelentékeny részében valóságos peres eljárési szabályzat is. Ezt a szabályzatot a Bíróság végérvényesen alkotja meg, az semmiféle más hatóság jóváhagyására nem szorul. A Bíróság tehát itt törvényhozó testület módjára jár el. Egyedül a Bíróság van jogosítva valamelyik tagját elmozdítani, ha megszűnt azoknak a kellekeknek megfelelni, melyeket a szabályzat előír. (18, a). Jelentős mozzanat a nemzetközi jog fejlődésében, hogy a szervezeti szabályzat meghatározza azokat a jogforrásokat, melyeket az Állandó Bíróság alkalmazhat. Ezek közt szerepelnek a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek is (38, c. 3, p.). Ezeket nemcsak kiegészítésként, hanem versenyzőleg a többi jogforrásokkal is alkalmazhatja. Ez által a Bíróság a jogalkalmazás tekintetében majdnem szabad kezét nyert, mert az említett általános jogelvek már nem is tekinthetők jogszabályoknak. Sőt a szabályzat még tovább megy és megengedi, hogy a Bíróság a felek beleegyezésével csupán *ex aequo et bono*, tehát csak a méltányosság elvei szerint ítéljen, s így a felek beleegyezésével a jogelvek alkalmazásától egészen el is tekinthet. Ez által szinte mérhetetlen hatalom kerül a Bíróság

¹ Règlement de la Cour, — Rules of Court.

kezébe. A Bíróság nagy hatalma abban is megnyilatkozik, hogy mint első és utolsó fok ítélt; felebbvitel ítéletei ellen nincs. Végül igen nagy befolyáshoz jut az Állandó Bíróság az által is, hogy a Szövetségi Tanácsnak vagy Közgyűlésnek véleményt mond azokban a kérdésekben, melyeket e szervek eléje terjesztenek.

Ha pedig az Állandó Nemzetközi Bíróságnak eddigi bírói gyakorlatát vizsgáljuk, akár ítéleteit, akár pedig a Tanács kívánására adott véleményeit nézzük, arról győződünk meg, hogy a legszigorúbb tárgyilagosságra való törekvés és rendkívül nagy jogi tudás nyilatkozik meg bennük, de azt is kell tapasztalnunk, hogy igen nagy részben hiányzik belőlük az egységes felfogás. Legszembetűnőbb példáit nyújtják ennek a Wimbledon és a Mavrommatis ügyek, melyekkel most nem áll módomban behatóbban foglalkozni.¹

A Bíróság különös érdeme gyanánt azt kell tekintenünk, hogy bírói jellegét ott is törekszik megővni, ahol neki csak véleményadás a szerepe. Szép példáját nyújtotta ennek, mely bár jogilag nagyon vitatható *Kelet-Karélia* önkormányzata tárgyában adott véleményben. Itt ugyanis a Bíróság az érdemleges választ megtagadta, mert ilyen választ bírói jellegének megsértése nélkül nem látott megadhatónak,

Ne lepjen meg, hogy az új világbíróóság hatásköre tartalmilag sok olyan elemet ölel fel, amelyek egy állami bíróság hatáskörében nehezen férnének meg. Ne lepjen meg különösen az, hogy e Bíróságnak a jog alkalmazásában szabadabb keze van, mint az állami bíróságoknak, ez egyenesen a nemzetközi jognak mai bizonytalanságából ered, bár nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy a törekvés itt is arra irányul, hogy a Bíróság lehetőleg *jogot* alkalmazzon. Különösen az amerikai irodalomban vált dogmává, hogy a világ állandó bírósága jogot alkalmazzon, s hogy az Északamerikai Egyesült-Államok csak ezen feltétel mellett tudnának hozzájárulni egy állandó világbíróóság szervezéséhez. De épen e miatt annál inkább lephet meg az, hogy a felek a Bíróságot a jog alkalmazása alól egészen felmenthetik.

¹ Recueil des Arrêts, Série A. No. 1, à 3 és 5. — Továbbá Recueil des avis consultatifs. Série B. A Bíróság hivatalos kiadványai.

² Recueil des avis. No 8.

És különös mértékben idegenszerű a Bíróság hatáskörében a rendkívül tág terjedelmű véleményezési hatáskör, melyben azonban a Bíróság a legnagyobb körültekintéssel törekszik eljárni.

És ne lepjen meg végül, hogy e Bíróság gyakorlatában nélkülözzük az egységes jogi felfogást, mert a még nagyon bizonytalan nemzetközi jog alkalmazásáról és kezdetéről van szó.

Már most állítsuk fel a mérleget. Milyen eredmény várható az egyenlőtlenségtől a Bíróság szervezetében és hatáskörében egyfelől és rendkívül nagy hatalmi hatáskörétől másfelől? *Egyenlőtlenség a Bíróság szervezetében és hatáskörében és rendkívül nagy hatalmi kör egymás mellett kétségkívül sok veszedelmet rejtnek magukban.* Az Állandó Nemzetközi Bíróság tagjainak igen nagy mérsékletre és önuralomra van szüksége, hogy szervezetében az egyenlőség hiánya az igazságszolgáltatásokra káros befolyással ne legyen, s a Bíróság eddigi működése mutatja, hogy ezeknek a követelményeknek tiszteletre méltó módon megfelel.

VII.

Tanulmányom legvégső eredménye, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróságnak nincs az a szervezete, mely a demokrácia legfőbb követelményének, a jogegyenlőségnek megfelelne, s melyet az emberiség jobb jövője érdekében a nemzetközi vonatkozásokban is meg kell valósítani. Tételelem tehát nem az, hogy az Állandó Bíróság tagjai, akik kétségkívül a világ legjelesebb jogászai közé tartoznak, ítélezésükben és egyéb hivatalos működésükben ne törekednének a legnagyobb tárgyilagosságra. Ezt ők mint nagy jellemű emberek bizonyára meg fogják tenni; erre egyébiránt ünnepélyesen kötelezték is magukat. Tanulmányom eredménye az, hogy a teljesen tárgyilagos és igazságos ítékezésre a Bíróság *szervezetében* nincsenek meg a kellő biztosítékok, pedig erre van szükség s ezt kell megvalósítani. Azt sem állítom, hogy az Állandó Bíróságot céltudatosan szervezték fogyatékosan. Az Állandó Bíróság mai szervezete a mai világhelyzet, különösen a világháború eredője. Az adott viszonyok közt jobbat, tökéletesebbet alkotni igen nehéz lett volna. Első kísérletről, első lépésről van szó. Mint ilyennek jelentőségét nem szabad kevésre tartanunk, különösen ha tudjuk, hogy mily

óriási nehézségek árán sikerült megtenni ezt az első lépést. Eredményem minden mellétekintettől ment szigorú tárgyilagosságában egyszerűen az, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezete fogyatékos, bármily nagy tekintélyű testület is egyébként.

E mellett azonban azt a körülményt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy hivatását a Bíróság akkor sem tölthetné be teljesen, ha szervezete a jó nemzetközi igazságszolgáltatás minden követelményének megfelelné, mert egészen hibás és igazságtalan az a világorganizáció, amelynek jogrendjét védenie feladata. Az Állandó Nemzetközi Bíróság a Nemzetek Szövetségének jogrendjét van hivatva védeni, ez a jogrend azonban hibás, nem igazságos. Ilyen jogrend védelmére hiába állítunk mi fel bármily tökéletesen szervezett bíróságot, ez az ő ítélkezésében az igazság eszméjét nem fogja tudni uralomra juttatni. A jelenlegi világhelyzet tehát az, hogy van az emberiségnek egy rendkívül hibás és az igazság elveivel ellenkező világorganizációja — a Nemzetek Szövetsége — és van ennek az új világrendnek védelmére egy sok tekintetben célszerűtlenül szervezett világbírósága. Ezekről azt, amit cél gyanánt eléjük kítűztek, hogy a világbékét biztosítsák, komoly és súlyos viszonyok közt nem lehet elvárni. Ez a cél csak egy igazságos világorganizációban oldható meg. És ezt az igazságos, minden állam érdekeit védő világorganizációt, bármily nehéz legyen is, meg kell valósítani. A világháború oly nagy visszaesést idézett elő a népek gazdasági, kulturális és erkölcsi életében, hogy ismétlődés esetében már alig volna elég erejük a szenvedett károkat kipótolni. Mindenképen kell tehát oly világorganizációról gondoskodnunk, mely az igazság eszméjére támaszkodva, újabb visszaeséstől megóv és a haladást biztosítja. Ennélfogva sem a Nemzetek Szövetségét, sem az Állandó Nemzetközi Bíróságot nem tekinthetjük végleges alakulásoknak. Mind a kettő a világorganizáció történetében csak egy fejlődési fokot képvisel s mind a kettőnek gyökeresen át kell alakulnia, hogy az államok társadalmában az igazság eszméjét megvalósítani, s ez által a békét tartósan biztosítani tudja.

A mostani világorganizációnak ettől az elmaradhatatlan átalakulásától mi is sokat remélhetünk. Remélhetjük feltámadásunkat és boldogabb jövőnket. Mert az igazság eszméjének ér-

vényre jutása a világszervezetben szükségképpeni következmény gyanánt fogja maga után vonni, hogy nekünk is igazságot szolgáltatassanak. Az igazság eszméjének diadala a világszervezetben a magyar nemzet ügyének diadala is lesz. A kettő egymástól elválaszthatatlan. És ekkor a magyar nemzet az államok sorában ismét el fogja foglalni régi helyét, mely őt múltjánál, kultúrájánál, képességeinél és földrajzi fekvésénél fogva elvitathatlanul megilleti.

Külügyeink és Apponyi

Írta: Paikert Alajos

A magyar nemzet külügyi érdekeit az Árpádok, az Anjouk és a Hunyadiak alatt nagy súllyal és eredménnyel érvényesítette.

Ezekben az időkben főleg maguk az uralkodók, támogatva az ország nagyjaitól, irányították külpolitikánkat, igen sok esetben feltűnő jártassággal, jól megválasztott és határozott célkitűzéssel, bölcs körültekintéssel és szerencsés eredménnyel.

Elég ha kiemeljük itt Szent István, Szent László, Kálmán, III. és IV. Béla, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás királyaink jelentős érdemeit. Ezek az elődeik által Európa szívében, dicső harcokban elfoglalt hazánkat és egész kultúráját, így egész nemzetünket, hősi vezéreik és harcosaik segítségével nemcsak megvédték, hanem ügyes diplomatai ténykedéssel a szomszéd uralkodók és államok között, különösen a német és a bizánci császárok hódító politikájával szemben is, tiszteletet parancsoló hatalommá és sokszor döntő tényezővé fejlesztették az akkori egész művelt világ előtt.

Érdemes volna külön, részletes és methodikus munkában a régi magyar királyok külpolitikáját, az abban közreműködött személyek, eszközök és utak tanulmányozásával és bemutatásával leírni, nemcsak a magunk okulására és buzdítására, hanem a külföldnek is tájékoztatására és felvilágosítására.

Hunyadi Mátyás halálával, illetve a szerencsétlen mohácsi vész után, a török hódoltságon kívül megmaradt akkori Csonka-Magyarország a Habsburg házból választotta királyát, hogy evvel is az akkori török birodalom hódító törekvéseivel szemben támpontot és ellensúlyt nyerjen.

Ez időtől fogva, vagyis 1526-tól 1918-ig, tehát közel négy-

száz éven át, a Habsburg ház uralkodói és diplomatái szabták meg Magyarországnak külpolitikai irányát.

De ez időszak kezdetén, 1526-tól 1690-ig, a Diploma Leopoldinum kiadásáig, Erdély külön, részben független életet élt, kiváló magyar fejedelmek alatt, kiket kitűnő magyar diplomaták támogattak. Ezek sokszor bámulatosan ügyes és valódi államférfiúi bölcsességre valló ténykedései Erdély külügyeinek megvédésére és előbbrevitele érdekében, még ma is sok tekintetben mintául szolgálhatnak.

Elég itt kiemelnem a *Báthoryak*, *Bocskaiak*, *Bethlenek*, *Rákóczyak*, *Telekiek*, *Apafiak*, stb. uralkodását és működését, kiknek oly kiváló diplomaták és államférfiak mint *Fráter György*, *Kamuthy Farkas*, *Keresztesi Pál*, *Balassa Ferenc*, *Borsos Tamás*, *Pécsy Simon*, *Sarmasághi*, *Tholdalaghi Mihály*, stb. segédkeztek.

Azonban az 1867-iki kiegyezéssel, amikor a magyar nemzet kibékült és együtt dolgozott, akkor már a magyar alkotmány szerint uralkodó királyával, boldogabb időszak következett be sokat szenvedett nemzetünkre és külpolitikánkra. E szerencsés korszakban, 1896-ban, a magyar állam ezeréves fennállásának ünnepén, Ferenc József királyunk uralkodásakor érte el nemzetünk újkori virágzásának tetőpontját. Ez időszakban, az id. Andrássy Gyula gróf közreműködésével létesített hármás, illetve négyes szövetség, vagyis Magyarország, Ausztria, Németország és Olaszország diplomáciai együttműködése, hosszú időre biztosítani látszott nemzetünk zavartalan gazdasági, kulturális és politikai fejlődését és külügyi érdekeink érvényesülését,

A középeurópai hatalmaknak ez a harmonikus együttműködése és erőteljes fejlődése azonban sajnos magunkra zúdította ellenségeink irigységét és haragját, minek következtében ezek hosszú, alattomos előkészületek után lángra lobbantották ellenünk az összes műveit nemzetekre oly vészthozó világháborút.

Ebben, dacára sokszoros túlsúlyuknak, éveken keresztül győzedelmesen visszavertük a szövetkezett államok és nemzetek támadásait és 1917-ben, amikor legjobban álltunk mindenhol, messze saját országaikba visszaszorítva ellenségeinket, békét, tisztességes, annexió és megszállás nélküli *békét ajánlottunk* fel az ellenünk szövetkezett hatalmaknak. Nekik

azonban nem az, hanem megsemmisülésünk kellett, azért visszautasítva méltányos békeajánlatunkat, végre is annyi véres év után az izolált, kifáradt, kiéhezett és belső árulás által szétbontott középhatalmakra előbb oly fegyverszünetet, később pedig oly békediktátumokat kényszerítettek, melyek hosszú időre minden méltányos, igazságos és egészséges fejlődést lehetlenné tettek.

Ez időszakban, még 1917-ben, előre látván Magyarország magárahagyatottságát, előkészítettem a külön magyar külügyi szervezkedést, a *Magyar Külügyi Társaság* megalakításával. Társaságunk előbb mint előkészítő bizottság működött, előadásokat tartott, szervezkedett és dolgozott az illetékes körök és a Turáni Társaság támogatásával, míg azután 1920-ban formailag is megalakult *Apponyi Albert gróf* elnökletével és dicsőséges vezérletével.

Apponyi Albert gróf, ki a háború előtt különösen az Interparlamentáris Unió külföldi konferenciáin, valamint sok más fontos alkalomkor, mindenkor a magyar nemzet igazságos álláspontjának lángszavú hirdetője, jogos érdekeink szószólója és a világ nemzetei békés együttműködésének harcosa volt, Magyarország élet-halál harcában vezette a magyar béke delegációt Párisban. 1920 január 16-án mondotta el *Apponyi Albert gróf*, mint a magyar béke delegáció elnöke, világgraszoló beszédjét, melyben tiltakozott a lehetetlen békefeltételek ellen, pártatlan plebiscitumot, igazságot és méltányosságot kért a méltánytalanul megalázott és szétszakított magyar nemzet részére.

A szövetkezett ellenséges hatalmak válasza azonban Apponyinak, ellenségeinket is bámulatba ejtő érvei, szónoki ereje és készsége dacára, teljesen negatív volt, hisz ők már a háború előtt és alatt végleg lekötelezték magukat a szövet-séges kis államoknak és nemzeteknek, Magyarország rovására.

A világháborúban ellenségeink, különösen Wilson amerikai elnök, állandóan hirdették a nemzetek teljes szabadságát és egyenjogúságát, az elnyomott kisebbségek jogait a szabad fejlődésre, a nemzetek önrendelkezési jogát, stb. A háború megnyerésével azonban és azóta a győzők megfélemltek ünne-pélyes ígéreteikről.

De bizonyos kötelezettséget mégis érezve a plebiscitum nélkül odaajándékozott területeken ezer év óta élő és a múlt-

ség magas fokán álló magyar és német kisebbségek szabad fejlődése tekintetében, külön kisebbségi szerződésekben kötelezték az utódállamokat arra, hogy az így hatalmukba került védtelen kisebbségeknek szabad és méltányos fejlődését, a többi állampolgárokhoz hasonlóan, biztosítsák. E szerződéseket az utódállamok, a Nemzetek Szövetsége hallgatólagos támogatása mellett, *nem* tartják be és ezért folyik évek óta a szívós harc, melyet egyrészt a Külügyi Társaság, élén kiváló elnökével *Apponyi Albert gróffal* és társaival a különböző *Népszövetségi Liga* konferenciákon, másrészt ismét *Apponyi Albert gróf*, mint a magyar kormány hivatalos képviselője magában a *Nemzetek Szövetsége* ülésein, állandóan vív az elszakított területeken élő elnyomott magyar kisebbségek érdekében.

Talán feljegyzésre érdemes itt, hogy magának a *Nemzetek Szövetségének* konkrét tervét magyar részről már 1917-ben, tehát Wilson hirdetett terve előtt egy évvel dolgoztam ki és terjesztettem IV. Károly királyunk és Wilson amerikai elnök elé.

A *Nemzetek Szövetsége*, amint azt *Apponyi Albert gróf* és a magyar döntő tényezők többször és a legilletékesebb helyeken kifejtették, mai összeállításában és szervezetében nem felelhet meg annak a nagy és magasztos feladatnak, melyért létesült. Ez most Németország felvétele kérdésében is eklatánsán bebizonyult. Különösen a két reánk legfontosabb kérdésben, a lefegyverzés és a kisebbségek ügyében, a Nemzetek Szövetsége -előreláthatólag lényegben még sokáig negatív marad. Mindazonáltal hála sok tekintetben a *Népszövetségi Ligák* felvilágosító munkájának, itt is lassan, különösen a *genfi protokollum* és a *locarnoi egyezmény* óta határozottan a méltányosabb felfogás kerekedett felül a nagyhatalmak között, melyhez a szomszédállamok is alkalmazkodni kénytelenek.

A Nemzetek Szövetségének bizonyos tekintetben pararell intézménye, az *Állandó Nemzetközi Bíróság*, sokszor fontosabb és döntései reánk nézve kívánatosabbak, ha nem volna e forum is épp oly megközelíthetetlen a kisebbségek jogos panaszaival és kívánságaival szemben, mint a Nemzetek Szövetsége,

A *magyar külügyminisztérium*, külügyi érdekeink hivatott képviselője és intézője, 1918-ban alakult meg és azóta folyton fejlődve, erősödve és eredményesen küzdve a kivételesen nehéz viszonyokkal, igyekszik kiváló erőivel a kibontakozást elő-

készíteni. Amit főleg a külállamokkal kötött és még kötendő *barátsági, döntőbírósi, gazdasági és egyéb szerződések* által, továbbá azoknak a nagy akadályoknak, valamint azoknak a nyílt és rejtett támadásoknak elhárításával és kivédésével törekszik elérni, melyek eddig a magyar és a többi nemzetek barátságos együttműködésének útjában álltak és még állanak.

Külügyi kormányunkat ebben a heroikus küzdelmében minden erőnkől támogatni és erősíteni, úgy az állam, mint a társadalom egészének leghazafiasabb és legindokoltabb kötelessége. Ebben az irányban fejt ki jelentős tevékenységet *Apponyi Albert gróf* kiváló vezérlete alatt, a *Magyar Külügyi Társaság*.

Külügyeink vezetése természetesen mindig a kormányelnök és külügyminiszterünk kezében összpontosul. Külügyi kormányunk eddig is derekasan megállta helyét és a jövőben is kemény, nagy harcokra lehet elkészülve.

Bizonyos hogy még erős és szívós küzdelmeink lesznek, de harcokban, versenyekben és diplomáciai sakkhúzásokban mutatkozik ki a hivatottabb. Ha kell, örömmel harcolunk, karddal, tollal, munkával, vagy diplomátiával, ahogy kívánják a körülmények. Helyesebbnek tartjuk a barátságos, őszinte és nyílt együttműködést, még volt ellenségeinkkel is, de ha kényszerítenek az ellenkezőre, akkor küzdeni fogunk így is, keményebben és sikeresebben, ahogy azt sokan gondolják. Sok különösre tanítottak bennünket a közelmúlt időkben.

Meg vagyunk győződve arról, hogy külügyi kormányunk, karöltve szervezett társadalmunkkal és hathatósan támogatva a magyar nemzet oly képviselői által mint *Apponyi Albert gróf* sikeresen és véglegesen megbirkózik minden ellenakcióval.

Nem eléggé méltányolható kormányelnökünk, *Bethlen István grófnak* és külügyminisztereink az a bölcs elhatározása, hogy a Nemzetek Szövetsége genfi főtárgyalásaihoz *Apponyi Albert grófot* kérték és kérik fel, de épp úgy *Apponyi Albert gróf* önfeláldozó, hazafias készsége annak elvállalására és a szinte lehetetlen nehézségek dacára, eredményes és méltó teljesítésére is.

Igen sokszor volt alkalmam nemzetközi konferenciákon azt az egészen kivételes tiszteletet és nagybecsülést, igaz örömmel saját szememmel látnom és tapasztalnom, mellyel a külföldi nemzetek képviselői és elsősorban a leghatalmasabb

államok legkiválóbb államférfiai és diplomatai *Apponyi Albert grófot* tüntetik ki. Ez a tisztelet és nagybecsülés azoknak a nagyon ritka és még ritkábban annyira kumulált erényeknek és tehetségeknek szól, melyek Apponyi Albert gróf kiváltságos sajátjai.

Sok csapást, sőt katasztrófát élt már át a magyar nemzet és mindig újult erővel támadt fel a legpusztítóbb, megsemmisítő viharok után is. Ez lesz a jövőben is mindig. Bárhogy történik is nyíltan és nem-nyíltan, külső és belső ellenségeink ellenünk, a magyar nemzet halhatatlan, elpusztíthatlan, sőt minden-csapás, nyomás, vagy sebzés csak öntudatosabbá, összetartóbbá és életrevalóbbá teszi. Nemzetünk bővelkedik nagy tehetségekben, átfogó, kiemelkedő és a magasból előrelátó tehetségekben, mint *Apponyi Albert gróf*, ilyenek vezetésével nemzetünk fényes, nagy jövőnek megy elébe, oly jövőnek, melyben a magyar névnek és befolyásnak az egész emberiségre sorsdöntő, áldásos hatásáról számol be majd a világtörténet.

Az Apponyi-nemzetség¹

— Atavorum Divis Manibus —

Írta: Pázmány Zoltán

Történelmi alakoknak működését, egész tevékenységét a kortársgondolkodók szenvedélyes előszeretettel teszik tanulmányuk tárgyává. S ezáltal minden kétségen felül hazafias ügyet szolgálnak: fajuk felemelése végett gondoskodnak a késő utódoknak okulásáról, amidőn ragyogó példákat csillogtatnak meg azok szemei előtt.

Ily egész kis irodalomra szaporodó tanulmányok keletkeztek gróf Apponyi Albertről, a vezető politikusról, a nagy államférfiúról, a világhírre emelkedett, delejeserejű szónokról, az emlékiratszerzőről, a poliglott polihisztorról, a sima diplomatáról, a dilettáns zenei művészlől.

Az ő hervadhatatlan érdemeit, sokoldalú tudását, jellegzetes egyéniségét hivatottabb tollak méltatják. Összegezeként e dolgozatokból csak pár tanulság levonása van fentartva részünkre.

Így lehetetlen nem látnunk a nemzet büszkeségében azon gondviselésszerű férfiakkal egyikét, akiket a Magyarok Istene

¹ Források: The New International Encyclopaedia, The Encyclopaedia Britannica, Boccardo: Nuova Enciclopedia Italiana, Brockhaus: Handbuch der Wissenschaften, Brockhaus: Konversations-Lexikon, A Franklin Kézi Lexikona, Das geistige Ungarn, La Grande Encyclopédie, Illustreret Norsk Konversations-Leksikon, Révai Nagy Lexikona, A Pallas Nagy Lexikona, Szinnyei: Magyar írók, Meyer: Konv. Lex., Nagy Iván: Magyarország Családai, Gothaisch, Kalender, Kempelen: Magyar nemes családok, Nouveau Larousse Illustré, Magyarország Vármegyéi és Városai: Pozsony vármegye, Victor Hugo: Oeuvres complètes. Poésie. I. Odes et Ballades, Végth Gyula; Rariora et Curiosa, Meyers: Klein. Konv. Lex., Magyar Nemzetségi Zsebkönyv, Csergheő: Wappenb. des Adels v. Ungarn.

szokott ajándékozni a vérig sértett, porba sújtott ázsiai nemzetnek, hogy a vérszerződés népének iszonyú megpróbáltatásai között biztató vizsgáztalásul szolgáljon a jövőre.

S lehetetlen egyidejűleg hódolattal nem adóznunk a nemzet jobbainak élő lelkiismeretét megjelenítő e puritán idealizmus iránt, amelynek az anyagiakat megvető, felemelő feddhetetlensége oly ünnepélyesen tiltakozik a kor elszomorító tévelygése ellen.

De élete és egész működése egyúttal intő példa is és néma szemrehányás a sors kegyeltjeinek: mily megbocsáthatatlan bűn a nemzet ellen az alkotás és komoly munka nélkül tovasuhanó, nyomtalan élet! S mennyire kötelessége az minden honfinak, hogy a haza szolgálatára szentelje a képességeit; s igyekezzék a honnak visszaadni azon javak gyümölcsét, amelyeket attól nyert.

Végezetül Apponyinak, e Demoszténésbe oltott aranygyapjas, magyar Mezzofantinak tüneményszerű, nemzetközi szereplése még egy oly körülményre is tereli a figyelmünk, amelyet a nyugati népek mérlegelni alig képesek. Ez pedig az, hogy a magyar államférfinak, tudósnak, írónak és szónoknak hasonlíthatatlanul terjedelmesebb ismeretkörre kell szert tennie, a nagy nemzetek által alig sejdített nehézségeket kell legyőznie, ha nyelvi elszigeteltségünk mellett nemzetközileg érvényesülni akar. Ellenben a hatalmas Amerikában, Franciaországban és Angliában nem ritkák oly szerepvivő államférfiak, akik minden világhírük mellett anyanyelvükön kívül a nagy nyilvánosság előtt alig merészelnek megszólalni más nyelven. Mennyivel felülhaladja nagy honfiaink nyelvkultúrája és szónoki készsége az említettekét! S élükön első sorban Apponyi, mint annak idején Kossuth, idegen kontinensek népeit saját anyanyelvükön ragadja magával szónoklatával; mert vagy tíztizenkét nyelv közül azok felét legalább is oly mérvben bírja, hogy érzéseit a tömegekre ezeken is szuggerálhatja.

De a kutató emberi elme nem elégszik meg az adott tényekkel, az előtte elfekvő eredményekkel; hanem keresi az okot, tényezőt; s az evolúciónak, a létrejövési folyamatnak a titkait is fürkészi. S ha többé-kevésbé kiterjeszkedik azokra a mellékkörülményekre is, amelyek a történelmi nagyság kialakulását hozzák létre eredő gyanánt, a róla alkotott összkép, a cizellált

jellemrajz csak annál érthetőbb, harmonikusabb és teljesebbé lesz.

Így a szóbanforgó hatalmas egyéniség egész fejlődésére, tehetsége kialakulására a többi közt nem kicsinylendő értékű hatást gyakorol az a körülmény, hogy a véletlen különös kedvezéséből ősi, történelmi, nagyvagyonú, rangcímes nemesi családból ered. Az ettől nyert gondos arisztokrata-nevelés, a tradícióhű, konzervatív környezet magas műveltsége, s az anyagi gondoktól való mentesség szinte predesztinálja őt örökletes tehetsége, s önfegyelméből származó vasszorgalma mellett, hogy a fiatal főúri sarj messze túlszárnyalja a kevésbé kedvező körülmények közt leledző *minorum gentium-nak* származékait. Sejdítésünk alig csal, hogy a híres államférfiu szellemi és külső tulajdonságaiban az annyit hangoztatott atavizmusnak, az átöröklésnek a kidomborodását is érzékelhetjük. Mert mint a történelem megismétli önmagát, ha mindjárt nem is sajátítjuk ki a keleti népeknek a lélekvándorlásról széltében elterjedt hitét, tények támogatják tanunkat, hogy az utódok, néha tán századokra vagy akár ezredekre terjedő, ugrásszerű időkülönbözettel, az elődöknek egyedi, máskor több egyed sajátjaiból összetevődött reinkarnációit alkotják. Nem egyéb ez, mint a szociológia szelekciója, az eugenetikának, a fajbiológusok tanításának, az emberiség egyik örök problémájának az illusztrálása a mindenható Természet által. S hogy e jelenségnek az ellenőrzése, az arisztokrácia intézményes létjogosultságát is igazoló fajnemesülés nyomkövetése a tudomány bűváranak a leghálásabb és legkényelmesebb adattartó nemzet-ségi közületek keretén belül, arra felesleges szót vesztegetni.

Ezért, amidőn Apponyit az egész ország ünnepli, nagyon is alkalomszerű, hogy azokról is megemlékezzünk, akiknek e nagy férfiút köszönjük; s akiknek a vére az ő vénáiban is kereng. Helyénlevő, hogy a kegyeletes hála elismerésének a koszorúját letegyük azon derék, néhai főurak mauzóleumára, akik már akkor is világszerte ismertté és közbecsültté tették családjuk nevét, amikor még a nagy Albert nem vonult be az élő halhatatlanoknak Walhallájába.

Legyen szabad vázlatosan reá mutatnunk, mit köszön a haza, az irodalom, a művészet, a közélet, a tudomány a többi Apponyinak is? Kik voltak azok a történelmi nagyságok, akik-

nek a dicső példáján gróf Apponyi Albert, mint legközelebbiein okulhatott, s lelkesedhetett; s akikben lehetetlen nem látni a rokonvonásokat nagy kortársunknak lelki fényképén.²

Az Apponyiak főúri címmel bíró, ősrégi magyar családjának tagjai főképpen a XVI. század óta foglalnak el országos állásokat, s gyarapodnak vagyonban és méltóságokban. Birtokaik a középkorban, a génuuszok idejében Győr-, Zala-, Nyitra-, Somogy-, Kőrös-, Valkó-, Szabolcsmegyékben terültek el; jelenleg pedig uradalmaik Pozsony-, Nyitra-, Békés-, Tolnamegyékben fekszenek. Királyságunk további századaiban, illetve az újabb időkben várurak, várnagyok, megyeispánok, országbírák, bánok, nádorok, tárnokmesterek, vajdák, főpohárnokok, udvarnokok, vitéz katonák, politikusok, diplomaták, nagykeresztesek, nagykövetek, kamarások, főrendek, titkos tanácsosok, csillageresztes- és palotahölgyek, koronaőrök, aranykardosok és aranygyapjas vitézek változtatják egymást a család leszármazási tábláin, amelynek hosszú történetében a tudományoknak, s a szépművészeteknek az ápolása és a megbecsülése, az élethivatások közül pedig a katonáskodás, s az udvari hivatalok betöltése mellett a diplomáciai rátermettség, s általában a közéleti szereplés már több század óta konstatalható, mint örökletes hajlandóságok.

² Apponyi Albert, — akinek anyja Sztáray-, nagyanyái pedig Zichy- és Károlyi grófnők, — számtalan ősturáni nemzetségnek leszármazója, amelynek hamisítatlan fajtisztaságát idegen elemekkel keveredett mágnáscsaládaikkal ellentétben alig zavarja meg idegen vér elegyülése. A finn-ugor-török típust a lovas népeknél kifejlődött zömök alkat, alacsony termet, továbbá tüzes, villogó barna szem, s brahokefal csontfejlődés jellemzi. A nagy államférfiú azonban imponáló külsejével szálas longobárd fejedelemre, kékszemű, óriás teuton keresztésvitézre emlékeztet bennünket. Láttára a velencei többszázados olajfestmények klasszikus arcélú, jellegzetes dőzsefejei jutnak eszünkbe; s tudományszomja, továbbá lelkesedése a szépművészetekért, s hatalmas virtuozitása és zenei érzéke a renaissance-Itália legjobb-jait hozzák szemünk elé. Méltóságteljes előkelőségű, kerekded mozdulatai, — amidőn kortársai kellemetesen tömörcsengésű, ezüstös orgánumban gyönyörködnek, — az ókori Róma aranykorának országnagy-orátoraira vallanak.

S valóban, a családban kis német vér is csergedez; s egyik kékvérű

Magát a családot a genealógia hivatott művelői az Árpád-kori hatalmas Pécz-nemzetségből eredeztetik, amelyből különben több más ősnemesi család is sarjadzik. Keskeny, haránt pólya az ősi címerük. A legnagyobb valószínűség szerint ez a génusz már a honfoglalók idejében is szerepelt. A nagyapponyi gróf Apponyi-család első ismert őse Legh a XIII. század elején. S meg van történelmi emléke, hogy Legh fiának, Ivánka comesnak fiai közül, 1291-ben a németújvári grófok ellen harcolva, Aladár Adorjánvár ostrománál esik el; János súlyos sebeket szerez, László meg a Csák Máté elleni küzdelemben is részt vesz. 1315-ből egyik oldalösükként Orros Mikost (Miklóst), Vörös Tamás egyik testvérét, említik az okmányok. Vörös Tamás, az említett Aladár fia, 1335-ben Kis-Eőrré donációt kap; s noha, — ahonnan családi nevüket vették, — utódai 1392-ben Cseklészért csere útján Appony várát szerzik meg, még egy századig is szórványosan magukat Kis-Eőrről is nevezik. Ez a Vörös Tamás különben a nagylajosi időkben, 1344-ben és 1346-ban fontos diplomáciai megbízatásban jár az avignoni pápai udvarnál; 1345-ben az osztrák határkiigazító bizottság tagja; s fogott bíróként is működik. Vallásos érzületét mutatja, hogy dél-franciaországi útja alkalmából búcsúleveleket eszközöl ki három egyháza számára.

II. Miklós a zágrábi káptalannak egész falvakat ajándékozott; Péter és rokonsága Hunyady János idejében a törökök, s a csehek ellen hadakozott; egy másik Miklós úr pedig, —

olasz özanya után pedig egyáltalában nem lehetetlen, hogy az ósrómaiak vére is ereiben folydogál.

De nagyterjedelmű poliglott készsége, utánozhatatlanul zamatos tisztaságú, minden mesterkéeltségtől, idegenszerűségtől ment kiejtése, lángoló hazaszeretete, jellemének szinte túlzott, egyenes becsületessége, szónoki képessége, s a fajunkat jellemző higgadtsága: megszámlálhatatlan ősmagyar elődje lelkivilágának visszénye. Gyűlöletet nem ismerő, végtelen szív jósága, szellemes megjegyzései, s remek humora is csak emelik ez eszményi magyar főúr általános népszerűségét.

Rokonságukat a hercegek közül a Windischgraetz-, Odescalchi-, Borghess-, Collalto-, Liechtenstein-, Dietrichstein-, Montenuovo-, a grófok közül pedig a Sztáray-, Zichy-, Lamberg-Sprinzenstein-, Lodron-Laterano-, Mígazzy-, Pálffy-, Károlyi-, Esterházy-, Széchenyi-, Klebelsberg-, Nogarolla-, Herberstein-, Scherr-Thoss-, Mensdorf-Pouilly-, Benkendorff-, Forni-, Marzani-, Szápáry-, Pejácsevich-, Tige-, Gvadányi-, Viczay-, továbbá a báró Wenckheim-, báró Inkey-, báró Perényi-, s egyéb főúri familiák alkotják.

mint már említettük is, — Buda ostrománál veszítette életét.⁵ György, Mátyásnak fia, 1596-ban szintén a csatateren esik el.

A család egyes ágai többször részesülnek dús királyi adományokban; 1624-ben, s 1666-ban báróságot, 1808-ban pedig grófságot kaptak. Az élő ágak bárói méltósága 1718-ból, grófsága pedig 1739-ből ered.

A tagok közül a donatárius Bálás főispánt, — akit az országgyűlés 1625-ben a nyolcados törvényszék, s a határkiigazítási választmány tagjául rendel, — már mint író emelhetjük ki, Kár, hogy Dávid zsoltárainak e magyarázója a XVII. század elején a latin, s nem a hazai költészetet műveli.

Ugyancsak nem magyarul írnak *József* gróf és *Antal* gróf.

Az előbbi bölcsészettudor, s jezsuitatanár, aki 1753-ban, s 1754-ben természettani értekezéseknek szerzője. Az utóbbi pedig Szent Ferenc-rendi áldozár; s 1762-ben egy egyházi-jellegű német beszédet ad ki.

A báróságot és grófságot szerzett *Lázárnak György* nevű fia (akinek egyik testvére az említett jezsuita, a másik, László csatamezőn esett el) főispán és koronaőr volt. Ennek fia *Antal György* (1751—1817) es. kir. kamarás, magyar királyi hely-

³ Az egyes magyar családok izenként való leszármazása legfeljebb az Árpádokig, illetve az Anjou-korig vezethető fel. Ezentúl az egyes tagok emléke legtöbbször a génuszéba olvad át. A királyság első századaiban élt monostorépítő, katedrálisemelő pécznembeli Apponyi-ősök életkörülményei is többé-kevésbé feledésbe merültek. Dicső fegyvertényeiknek emlékét legfeljebb az ősi címernek az élő heraldika koráig visszanyúló képei őrzik.

A harcikürt az ánpádházi első évszázadokról vagy tán még régebbi korokról regél; amidőn a vezérek idejében a táltosősök, mint üstökös seregnagyok, Lehel harsogó kürtjével riogatták a hadinépeket. A pólyák tán a nemzetség uradalmi haldús folyóinak hasonmásai, A kétfarkú oroszlán az eszmetársulás nyomán a cseheket idézi az ember eszébe. S valóban az Apponyi ősök több ízben harcolnak a tatárokon, s a törökökön kívül a csehek ellen is. A sziklán épült tornyos kőfal az országalmával bástyahágó várurakról szól. Ezek méltó utódja az a rettenthetetlen, hős Miklós úr, aki hazája szolgálatában Buda ostrománál esik el.

Végül a szív pajzs is, — amelyben levágott szerezcsenfej, ezüst homlokötövel, ajkai közt hervadó ezüstrózsát tart, — mint beszélő címer, gyanításunk szerint valamelyik páncélos ősatya életének regényes epizódját örökíti meg. Közbeszéd tárgyát képezhette annakidején ez az udvari vagy tábori esemény; mert a déd- és szepunokák is ezzel a címerrel jelennek meg a franciás és olaszos lovastornákon. Tán a távoli Keleten, a hitetlenek ellen

tartósági tanácsos, galíciái, majd fiumei kormányszéki tanácsos, tolnai főispán. Nagyműveltségű főúr, a hazai művészet, tudomány, irodalom, s ipar fenkölt pártfogója, aki 1774-ben Bécsben vetette meg a híres Apponyi-könyvtár alapját. 50.000 kötetnyi könyvtárát, amely az első magyar magánkönyvtár volt, számos ösnyomatvánnyal gazdagította. Becses képtára, s Beethoven iránt való lelkesedése a szépművészetekért rajongó finom lelkületének tanúságai. II. József császár egyik kegyeltje; de az uralkodói kegy nagy kitüntetése sem vehette reá, hogy elfogadja a királyi biztos állást. Egyik fia *György* (1780—1849) gróf Apponyi Albert nagyatyja, Györgynek fia *Károly* (1805—1890) az olasz hadjáratot küzdötte végig; s altábornagyságig emelkedik. Míg Györgynek másik fia, ugyancsak *György*, gróf Apponyi Albertnek atyja, 1808-ban született, s 1899-ben halálozott el. Fáradhatatlan tevékenységét, higgadt megfontoltságát, egyenes jellemét, s nem mindennapi szónoki tehetségét dicsérettel említik. Nyilvánvaló, hogy tőle örökölte mind e tulajdonságokat Apponyi Albert, aki azonban atyját több tekintetben felül is haladta. György a tettek embere, akinek szellemi rugékonyságát, akaratszilárdságát, elméjének gyors felfogását életírói elismeréssel méltatják. Egyesek egyszerű, megnyerő, mások

harcoltakor valamelyik ezüstpikkelyű keresztvesztés, avagy a tatárdúlaskor egyik hatalmas oligarcha félreértésből életétől fosztja meg hűséges szerezsen apródját vagy rablányát: s a titoktartásnak, a titokzatosságnak a jelvényével, a napkeleti költőknek nálunk még jórészt ismeretlen, s annyszor megénekelt kedvenc virágjával akarja kiengesztelni a tragikus véget ért afrikai kegyenc emlékét..

S mit jelent a bekötött szemű sólyom, a sasszárnyak, a saslábak? A vörös kereszt, a vörös csillag? A strucctollak, a kivont kard, a három fehér liliom? Nem tévedhetünk, ha annak a szimbolizálását látjuk ezekben, hogy a családtagok már akkor magasszárnyalásúak. Az Apponyi várurak a hitben, a hazaszeretben, a hősi cselekményekben, az igazságosságban, gyémántjellemmük liliomtisztségében már akkoron is példamutatók voltak,, De a cseh kézen levő ősi Komáromnak, a Kőszű városának koszorús fia, halhatatlan Jókaink ragyogó fantáziája, szindús Pékárunk csapongó képzelődése sem képesek már megfejteni e képek értelmét minden kétségen felül, Appony örökös urai korai történetének a pajzsok ércébe vésett szent hieroglifjei ezek a misztikus ábrák, A nemzet tisztelettel tekint fel e régiségekre. Minden fémnek, színnek, prémnek, alaknak meg van a maga szava. De ennek a rosette-i kőnek nem támad már Champollionja: a heraldikának fenségesen néma beszédjét, — akár Csaba népe az őshun rovásírást, — a rádiókor gyermekei régen elfelejtették.

épp ellenkezőleg feszes ridegségű, aulikus államférfiúnak jellemzik, aki, — ha ugyan kortársai ebbeli ítéletének hitel adható, — rendje eredendő sajátosságán kiváló tulajdonságai mellett sem bírta magát túltenni. S magas társadalmi helyzetének keleteurópaias túlértékelése homályos kis vakfolttal futotta be a nélkül is nem mindig osztatlan népszerűségének zománcát. Kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese; országbíró, udvari kancellár, főrendiházi elnök. Kezdetben a konzervatív arisztokratapártnak vezére; s mint ilyen az 1843/44-diki pozsonyi diétán állást foglal az 1848 előtti törekvésekkel szemben. Metternich herceg és Lajos főherceg támogatásával kancellári minőségében Deák, Kossuth, Batthyányi ellenzékieskedése mellett erős központi kormány létrehozásán fáradozik. Az adminisztrátori rendszer azonban, amelylyel befolyásolható többség nyerésére törekszik, a törvényes főispánok félreszorításával a főrangú konzervatívoknak is sérti az érzékenységet; s úgy az eredeti ellenzék, mint a főnemesség egy része is szembe fordul az ezen új hivatali arisztokráciát létesítő főkancellárral. A felkavart hullámok lecsillapítása céljából a legégetőbb kívánalmak teljesítése érdekében a 47/48-ki országgyűlésre maga Apponyi készít terjedelmes programot. Azonban a forradalom kitörése megakasztotta reformátori szerepének végigjátszását. Részt vesz a szabadságharcban. A birodalmi gyűlés újraszervezésekor birodalmi tanácsossá nevezik ki élte fogytáig. A birodalom állam jogi rendezésére 1860-ban kiadott császári rendelet, az októberi diploma óta élén áll a magyar nemzeti pártnak; s minden törekvése az éles politikai ellentétek kiegyenlítését célozza a császári kormány, s az erősen nemzeti érületű ellenzékiek között. Ő az, aki mint teljhatalmú biztos, az országgyűlést megnyitja; s a képviselőház elnökével megegyezésre jut egy, a magyar autonómiát szorgalmazó felirat szerkesztésében; aminek tudvalevőleg az lett a következménye, hogy a császár az országgyűlést feloszlattatta... Amellett, hogy a megyei kormányzás terén új rendszert akart behozni, a magyar jogszolgáltatás újjászervezésére is törekszik; s az ezt célzó konferenciáknak nagy jogi tudású elnöke. Bár életének egyes mozzanatai kiszakított elszigeteltségükben nemzeti részről heves ellenzéssel találkoztak, s aulikus politikája 1848 előtt egy időre népszerűtlenné tette, kiváló tehetségét

jellemének érintetlenségét, s tettei indokainak önzetlen nemes-ségét legadázabb politikai ellenfelei is mindenkor elismerték. Törekvései célja: a felelős parlamenti kormány létrehozása, az ország alkotmányának, jogi önállóságának a megalapozása dualisztikus alapon, s Deák programjának a megvalósításával a 67-iki kiegészítés létrejöttében való elvitázhatatlan közre-működése, noha a jogfolytonosságnak nem volt oly riíve, mint ez, mindennél jobban igazolja a kilencvenegy esztendő t élt, nagy Apponyinak rajongó hazafiságát. Hazája legnagyobb alakjaival: József nádorral, István nádorral, Széchenyivel állandó levele-zésben állott. 1872-ben nyomtatásban is megjelent egy magyar és német beszéde; s így íróink közt is szerepel. Maradtak még utána kiadatlan feljegyzések is; de ezek csak 1849-ig ter-jednek.

Antal Rudolf (1782—1852), hasonlóképpen Antal György fia, a család egy másik ágának az alapítója. Flórencben, Rómá-ban, Londonban mint követ működik. Párisi nagykövetsége X. Károly, s Lajos-Fülöp uralkodása alatt negyedszázadnál is tovább tart. Sikerdús diplomatatevékenysége, amelyben nem kis része volt bizalmas, baráti viszonyának a mindenható Metternich herceggel, nagyban hozzájárult az európai államok konszolidá-ciója létrejöttéhez. Az ő nagykövetsége alatt, s működése folyományaként interveniál Ausztria Franciaországgal karöltve Olaszországban; jön létre a münchengrätzi konferencia; lesz bensőbbé az osztrák és a francia udvar közt az Összeköttetés; s lesznek folytatva az orleansi herceg házasságára vonatkozó nemzetközi alkudozások. Nagyhorderéjű szereplését Guizot minisztersége alatt is megtartja; noha diplomata tapintatának nem kis nehézségeken kellett diadalmaskodnia, amelyek jórészt a francia parlamentarizmus és az osztrák abszolútizmus között tátongó antagonizmusból származtak. Apponyi nagykövetségé-nek egyik emlékezetesen mozgalmas, kellemetlen epizódja volt az a visszahatás, amit fellépése váltott ki, amidőn a bécsi udvar utasítására a restauráció alatt vonakodott elismerni a napóleoni idők tábornokainak főnemesi címeit. A francia közvélemény, nemzeti önérzetében sértődve, háborogva tiltakozik türelmetlen sajtója útján a ‚magyar huszárnak‘ legsajátosabb ügyeikbe való illetéktelen beavatkozásai ellen. Victor Hugo pedig az *Ode à la Colonne* hosszú versével felel az ‚idegennek‘. Így egy magyar-

ember hivatalos ténykedése szolgált indító okul, hogy a francia irodalom egy értékes költeménnyel gyarapodhassék. Ugyancsak Antal Rudolf vette át 70.000 forinton testvéreitől a már akkor híres Apponyi-könyvtárat; s 1827-ben Pozsonyba viteti azt külön « célra emelt épületbe. Az 50-es években könyvtárát fejedelmi bőkezűséggel az ősi koronázóváros közkönyvtárává akarta átalakíttatni; de minthogy a városi tanács megtagadta egy könyvtárosi állásnak a szervezését, egész könyvtárát nyitramegyei kisapponyi kastélyába szállíttatta át. A legértékesebb hungaricumokat, vagy kétezret, a Nemzeti Múzeumnak adományozta. Számítalan magas kitüntetésben részesült. Birta a többi közt a Szent István-rend nagykeresztjét, s az aranygyapjas-rend is vitézei közé sorozta. Amellett a Lipót-rend középkeresztese, s valóságos belső titkos tanácsos is volt.

Rudolf, Antal Rudolfnak fia (1812—1876), szintén a diplomáciai pályán működik Velencében, Londonban, Madridban és Parisban. E két utóbbi helyen már mint nagykövet. A vérbeli magyar nagyúr pompaszerető grandezzaival képviselte az 'összbirodalmat'. Aranygyapjas vitéz volt; s a Szent István- és Lipót-rendek nagykeresztese.

Antalnak (szül. 1852-ben) neve, mint versenystállótulajdonosnak, a XIX. század 80-as éveiben a lóversenysport terén lett világhírűvé, amidőn telivérei a német derbyt, a bécsit pedig kétszer is megnyerték. A lónemesítés körül kifejtett érdemeivel így hazája e különleges gazdasági ágára irányította a külföld figyelmét.

Géza (szül. 1853-ban), Károlynak fia, valóságos belső titkos tanácsos, kamarás, főrendiházi tag. Tolna vármegye főispáni méltóságát viselte.

Lajos, Rudolf Gyula nevű testvérenek fia (1849—1909) kamarás, főrendiházi tag, az I. oszt. Vaskorona-rend, az I. oszt. Lipót-rend, s több külföldi nagykeresztnek tulajdonosa, valóságos belső titkos tanácsos, az első magyarországi udvarnagy. Nemeskeblű emberszeretetét több általa alapított jótékony intézet mutatja. 1877-ben gróf Larisch nagykövettel különleges megbízatással a pápai udvarnál jár el. Működésének Jambrikovich László emelt 1910-ben irodalmilag maradandó emléket. Fia *Gyula* (szül. 1873-ban) kamarás, képviselő.

De a hazai tudományosság terén fejedelmi páratlan bőkezű-

ségével annak egyik fenköltlelkű munkása, *gróf Apponyi Sándor* szerzett oly felbecsülhetetlen érdemeket, hogy azokat hálás nemzete szentesített törvénycikkben örökíti meg. Ő is egyike a legnagyobbaknak. Született Parisban 1844-ben, atyjának, Rudolfnak nagykövetsége idejében, s 1925-beri halálozott el Kamarás, főrendiházi tag, főkamaramester, aranygyapjas lovag,, s valóságos belső titkos tanácsos; a Magyar Tudományos Akadémiai igazgatósági, az Akadémia I. osztályának tiszteletbeli a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alapító tagja; s egyszersmind tagja volt a nemzeti múzeumi tanácsnak. Jelen-tékeny része van a szekszárdi múzeum felállításában is; s a budapesti egyetem művészettörténelmi szemináriumát nagybecsű adományokkal gazdagította. Kezdetben Londonban, Parisban diplomata-minőségben működik; majd magyarországi uradal-maira vonulva, a politikai és megyei életben vesz részt. Emellett azonban történelmi, művészettörténelmi és régészeti tanul-mányokat folytat; s mint világhírű bibliofil, vagyonokat költve, egy teljes hosszú életen keresztül áldoz gyűjtői szenvedélyének. Visszavonultsága röpké megszakításával az orosz cár koronázá-sán is szerepel Károly Lajos főherceg kíséretében. A sokat utazott, a művészeteket pártoló, a tudományért rajongó, a zenéért hagyományosan lelkesedő, s végtelen szívj óságáért és intézményes jótékonykodásáért a föld népe által bálványozásig szeretve-tisztelt, nemeslelkű főúr régiségyűjteményekben, mű-kincsekben gazdag főnemesi kastélyának legféltettebb díszét, ritkaságokban, különlegességekben bővelkedő hatalmas könyv-tárát, — amelynek a ritkaságait az 1882-iki könyvkiállításkor ismertette, — e páratlan forrásgyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyományozta. Így megakadályozta annak elkal-lódását, illetve külföldre jutását.

Értékét ennek a Rómában, Parisban, Londonban gyűjtögetett Bibliotheca Hungarica Apponyianának egyszerűen felbecsülni teljes lehetetlenség.⁴ Különösen gazdag hungaricákban; s XV., XVI. és XVII. századbéli történelmi, s irodalomtörténeti fontos-sággal bíró apróbb nyomtatványokban. A nemes gróf ernyedetlen

⁴ Újabbban e hatvan esztendőn keresztül folytatott, hangyaszorgalmú gyűjtögetésnek előttünk fekvő eredményét hozzávetőlegesen negyven milliárd koronára becsülik.

kutatásának, magas műveltségének, s anyagiakat nem kímélő áldozatkészségének sikerült a régi magyar műveknek, s magyar vonatkozású külföldi nyomtatványoknak oly felülmúlhatatlan minőségű komplexumát létesíteni, hogy ez Apponyi nevét, mint a nemzet mecénását, a legkimagaslóbbak közé iktatja. Gyűjtött ritkaságairól fogalmat szerez az ember, ha felemlítjük azt, hogy akvizíciói közt a legrégebb rólunk szóló külföldi hírlap is szerepel 1499-ből. Azonkívül bírjuk a mohácsi vész leírását négy egykorú német újságban; s Bécs ostromának, Szigetvár elestének, a Frangepán-Nádasdy-féle összeesküvésnek, a Thököly- és Rákóczy-felkelésnek kortársak által való ismertetését. S általa hazai történelmünk drámáinak egyes felvonásai, annak sorsdöntő epizódjai a magyarságot annyira érdeklőleg egykorú külföldi források tükrében szemlélhetők. E nagy Apponyi a XX. századba tévedt humanistája a quattrocentonak, amidőn az előkelőségek ritka kéziratok, kincseket érő kódexek, klasszikus szobrok, antik és középkori érmék, meg páratlan gemmák gyűjtésében versenyeztek egymással; s rajongó buzgalommal ápolták a tudományt és művészeteket. A szakkörökben világhírű Apponyianákat mintegy kárpótlásul juttatta a sors a nemzetnek az örökké dicsőséges emlékezetű renaissance-fejedelmünk félezer éven át hiában sóvárgott, megsemmisült, szétgurcolt Korvináéért. Akkor a Mátyás-könyvtár volt egyike nemzeti kultúránk ékességeinek; s élénk tiltakozása az ősmagyar géniusznak a Ruméliából és Anatóliából importált tespedés ellen. Mainapság pedig Apponyi Sándor hagyatéka a tudományosságnak hangos vétója a trianoni balkanizálás ellen. Apponyi Sándor kiadja családjá okmánytárát is, s könyveinek tudományos jegyzékét. A rokonság révén is érdeklődve, megszerzi a Sprinzenstein bárók őseinek, a híres tudósnek, Paolo Ríccionak a ritka munkáit. S női őseinek, az olasz irodalomban előkelő szerepet játszó Nogarolla Isotta, XV. századbeli veronai grófnőnek fenmaradt műveit Angela és Zenevera leveleivel és költeményeivel együtt 1886-ban közrebocsátja. E munkálkodása a világirodalomnak is jelentős nyeresége lett. A tolnamegyei lengyeli kastély uránál az Apponyiak említett hagyományos hajlandóságát csak növelte az olasz grófnőnek családfáján felmenői között való megjelenése. Ki nem mutathat rá itt is az örökletességnek a fenforgására? . . .

Szinte teljesen átérezzük a cinquecento odaadó híveinek esztétikai gyönyörét, — amely Apponyi Sándort is, mint Berzeviczyt, teljesen búvkörébe hajtotta, — ha a középkori Olaszország ez olasz és klasszikus műveltségű, legtudósabb főrangú hölgyeinek latin és olasz prózai és költői műveit, levelezéseit, s a híres-nevezetes Nogarolla-család krónikáját olvassuk. Ime! Apponyi Sándor egész életében, áldásos működésében, hazaszeretetében is lehetetlen nem látnunk a Dezső longobárd király ellen vonuló Nagy Károly kíséretéből Gallia Cisalpinából Veronába telepedett, s Nogaró várát és városkát alapító patriciusok három írónője, s bölcsészei, teológusai, szonettköltői fenséges lelkületének a fellángolását. Tettekben nyilvánuló honszeretete is ősi örökségként szállt reá. Hazájáért ő sem riadt vissza semmi áldozattól. Akárcsak az Apponyiak hazájukért halt vértanúősei, avagy az olasz Giovanni Nogarolla, Apponyi Sándor egyik középkori elődje, aki a vénetek által 1413-ban hazájáért lefejeztetett ...

De nem akarok belekontárkodni Klió művébe; mert immár a történetírás feladata az, hogy e kiváló szellemi és születési arisztokratának, a magyar tudományosság ez önzetlen bajnokának megőrizze áldott emlékét,

Exegit monumentum aere perennius ...

Az Apponyi-névvel kapcsolatban a családtörténeti munkák főképp ezeket a biográfiai adatokat tárják szemeink elé. Legyen szabad remélnünk, hogy sikerült a fenti sorokban az Apponyiak szorgos krónikásának, ami célja volt, ismételten kimutatni az örökletesség elve érvényesülésének a megcsillanását. Az Apponyiak fent vázolt tetteikkel örök hála kötelezték le a magyar nemzetet; de az upper ten thousand-et is. Mert a magyar főrendi osztály létjogosultságát ily kiváló férfiak sorozatos láncolatának a létrejötte egy család keretén belül minden érvnél meggyőzőbben tanítja.

Óhajunk csak az lehet, hogy ez érdemes dínaszták kriptája felett ne fordítsák meg címerüket az idők végtelenéig; s hogy az utódok is érezzék át díszes örökségükből folyó kötelességeiket, s mint gróf Apponyi Albert, minél méltóbbakká váljanak nagy elődjeikhez!

Apponyi mint szónok

Írta: Pekár Gyula

Úgy érzem, mi, ez emlékkönyv szerkesztői, voltaképpen csokorkötő gondos kertészek vagyunk, kik azonban nem földi virágot szedünk, hanem egy fensőbb ihletű lélek, egy minden világtáj felé messze világító magyar lángszellem dicsőségének a sugarait gyűjtjük, fogjuk össze, kötjük tüzes bokrétába. Örven-dező, büszke kertészek, mi szedjük, nyalábba illegetjük e sugarakat, melyek az isteni tehetségek spektrumának annyi színében pompáznak... ámuló szemünk előtt nő e nyaláb, a tüzes bokréta hovatovább már fáklyának is beillik s ez az Apponyi-fáklya oly biztató fényvel világít siralmasan sötét magyar éjszakánkban: nemcsak térben ragyogtatja a magyar nevet és becsületet öt világrész iránt, hanem időben is hazánk hivatott fensőbbiségét, a magyar halhatatlanságot sugározza távoli jövődők felé. Sérény kertészek, öröm nekünk e munka, hogy a magyar dicsőség ily csokorkötői lehetünk, — hisz a csupán testben agg, de szívben, lélekben, szellemben örökifjú *grand old man* tavaszi napjának oly kévéesen áradó hatalmas káprázatában gyönyörködhetünk, hogy valóban nem tudjuk, versengve találgatjuk, a tehetségek sok sugara közül igazában melyik a legszebb, a legfényesebb? Hazafi, politikus, humanista, filantróp, kulturvezér, író, diplomata, történész, dialektikus, társadalombölcseelő, hitbajnok, szociális kutató, békeapostol, szónok . . . hazánk e minden szélességi fok alatt ismert és tisztelt legnagyobb reprezentatív emberének oly dús és színjátszó a zsenije, hogy mindenikönk a ttiaga választotta sugarat, tüzes virágot tartja a legkülömbnek. En legalább úgy érzem, az a sugár, melyet én illeszték a csokorhoz, a szónoki sugár, tán mégis a legkáprázatosabb, a legbűvölőbb, a legmesszebbre világító. Mielőtt a bokrétához odailleszteném, egy percre megállok, álmélkodva, hadd szemlélhessem.

Vakító sugár ... Proteus a formája, szemfényvesztően változó a káprázata: hol cikkázó villám, mely százezer szívbe üt bele s gyújt, lángoltat, hol az esti nap aureolás szirmú tűzvirága, mely lelket csitít s méléztatóan nyugtat meg, — egyszer tűzhányónak vélnéd harcosan perzselő kitörését, máskor a mennyei békének,, a szent könyörületnek érzed a cirógató, evangéliumi szelíd melegségét . . . Csudás sugár, — a wagneri *Feuerzauber* tűzének minden skálája, bubája transzponáltan zeng és sziporkázik a Teremtő ama remekbe alkotott hangszerén, tüzes orgonáján, amelynek Apponyi Albert a neve. Isten csak nagyritkán s legjobb kedvében teremt ily hangszert, hogy véle szinte a maga szféráinak állítson vetélytársat: a mi Apponyink a föld s e viharos jelenkor legösmertebb s legelősmertebb első szónoka. És nemcsak magyar anyanyelvén, hanem magyar ajkkal a világ minden főnyelvén hirdeti a magyar igazságot, a meghalni nem akaró magyar halhatatlanságot a nemzeteknek. S e nemzetek, e fenekedő nagy ellenségesek, mint egykor a fenevadak Orpheus dalára, ámultán, magukba szálltán figyelnek a magyar Orpheus szónoki szavára.

Az ember mértéke az, hogy már első pillantásra önkénytelenül is kihez hasonlítjuk: a szónok Apponyit szemlélve, a világtörténet legnagyobb rhétori és oratori nevei, Demosthenes, Cicero, az Aranyszájú, Petrarca, a Píttek, Walpole, Danton és Kossuth jutnak az eszünkbe, sőt tovább megyek: a szónoklat ekkora mesterének a szemlélete magának a szónoklat művészetének a lényegére, e rejtelmes probléma kutatására vezet bennünket. Művészet? persze hogy művészet a szónoklat, sőt nagyon is nagy kompozit művészet, mert a legszebb muzsikát, az emberi hang szuggesztív zenéjét kapcsolja a gondolattal s a cselekvéssel, vagyis a gondolat nyugvó statikáját a cselekvés dynamikává avatja. Minden igazi szónok mindenekelőtt nagy hipnotizáló, ki nemcsak akarni, hanem százezreket akartatni, cselekedtetni tud, — innen van az a találó szárnyas szó, hogy olyik szónoklat „tettel felér”, valósággal „tetté lesz.” igaz ez s épp ezért oly nagy a szónoklat birodalma, — a szónoklat múzsájának a karjai minden múzsatestvérnél messzebbre, a tömegpszichológia világába nyúlnak. A költészet, a festészet, az építészet csendesebb

múzsái intim eszközökkel *egyenkint* és szinte suttogva hódítják meg a lelkeket, még a beethoveni tiszta zene is tömegszuggeráló nélkül, csak külön-külön tud a szívekbe beférkőzni. . . velük, az ő egyes lelkekkel külön-külön vívott párviadalaikhoz képest micsoda tömegcsata, tömegvihar a szónoklat diadalmezeje! A szónoki hatalom nemcsak fluidum-kérdés, de főtítka épp abban van, hogy e fluidum ereje *nem az egyesekre külön-külön*, hanem *az összre*: a külön-külön felelős egyesekből eggyé izzó felelőtlen *tömegelemekre* hat. E tömegelemek megalkotása, vagyis a lazán összefüggő egyes lelkek detronizálása s a szónoki hév tüzeiben való illetén eggyé kovácsolása: ez az igazi rhétor első és döntő *sine-qua-non-ja*. — epidemikusan ható szuggerációjának, tűz-vészként harapódzó gyújtó erejének mindenkor ez az első próbája. Ha lelkének isteni vagy pokoli tüzeiben a sok felelős egyes lélek egy nagy felelőtlen tömegelekké izzik, akkor szava pörölyével, akár a fehér izzó vasat, azzá formálhatja, amivé akarja ... Jaj annak a szónoknak, aki egy kiszemelt hallgatóhoz szól, — az igazi szónok mindig az összlelket tartja szem előtt: nem az előtte levő szirttömb részecskéit akarja külön-külön apránként kitérni, hanem koncentrált erővel az *egész* köblokkot akarja hanyatt lökni... az igazi szónok mindig tudja, ez a blokk mikor kezd inogni, billenni, — a vérbeli rhétor mindig megérzi, most itt a döntő perc, a tömeget immár a markában, hatalmában tartja! És itt e ponton, e lélektani momentumon túl kezdődik a szónoki hatalom mennyé és pokla, az az isteni vagy ördögi színjáték, mely elváló utakon a szerint alakú, amint a szónok a maga mindenhatóságát isteni szép és nemes eszmények avagy az ördögi fertelmek demagógiájának a szolgálatába állítja. A hatalom, mondják, szédít s van-e, ami közvetlenebb mámorral szédítene a szónoki hatalomnál? De elég ... hisz nagy Apponyinkról szólok, kinek kristálytisza nemes idealizmusa mindenha a szónoki hatalom isteni színjátékát mutatta nekünk.

Íme, így működik a szónoki erő nagy dynamo-gépje: a természet titokzatos transzformator-készülékében az emberi hang muzsikája így alakul át tízezreket tomboltató vagy megnyugtató cselekvő erővé. Az emberi hang . . . egy ember hangjának a muzsikája! Ismét nagy Apponyinkra gondolk, az ő „tűzes orgona-

jának” a csudásan zengő oktávéit hallom s áthat a meggyőződés, hogy a szónoki nagy hatalom nagy titka igazában a szónok hangjában van. Ha igaz az — s én hiszem, hogy igaz — hogy minden, művészetek: költészet, festészet szobrászat felett a zene fensége van legközelebb a Teremtő Isten titokzatos felségéhez, — ha igaz ez, úgy a muzsika legszebb és legtökéletesebb hangszere, az emberi hang, valóban oly földiekkal játszó égi tünevény, melynek fölényes hatalma felett tán alig is csodálkozhatunk. Az: hatalom énekekben s hatalom a szónoki szóban egyaránt. Van-e rejtelmesebb valami az emberi hangnál? Az ész a homlokon trónol, a szív a szemekből sugárik, de a lélek szava a hangban csendül: a lelket nem látjuk, a lelket csak hallhatjuk ... Itt a szép és nagy titok, a lelkét adó, lelkével parancsoló szónok hatalmának a titka. S ezért mása, zengő szép visszhangja nemes lelkének a mi nagy Apponyink szónoki hangja, A nyelv hazudhat, de a hang maga soha: a hangban benne az ember, az egész ember a goethei értelemben veleszületett isteni vagy ördögi „démonnal” együtt. A mi mélyen vallásos Apponyink hangjának nagy skálájában véges-végig a fensőbb ihlet idealizmusának a visszhangjai csendülnek: az ő lelkének tüzes, orgonáján olykor mintha szentek, apostolok és próféták játszanának. — E tiszta billentyűkről mindenha tiszta hang zendül* melynek fenséges derűjét és fensőbb emberi méltóságát soha megalkuvó profán zöngé nem homályosítja. Apponyink szónoki pályájának szimfóniája épp oly egészségesen harmonikus, mint élete; mindenha a legnagyobb és legnemesebb eszmények: hit, honszeretet, igazság, méltányosság vezették s szónoki ereje mindenkor e világrendet fenntartó örökerényeknek volt az ihletett tároगतója.

Ám hogy hat, az embergép mily szerveire hathat a szónoki erő? Hathat a szívre-lélekre, hathat az észre-szellemre s hathat a vérre-szenvedélyre. A szív s a lélek szónokai a nagy papok > filantrópok, az ész és szellem rhétorai a klasszikus tökélyű humanisták s a politika nyugodt érveléssel meggyőzni akaró debatterjei, — a vér s a szenvedélyek tüzes ostorral korbácsoló orátorai pedig ... a többiek. A három típus a legtöbbször összekeveredik s bizonyos az, hogy a szónok, ha diadala veszélyben

van, végre is a komparativus harmadik fokára, a vérre-szenvedélyre apellál. Nemcsak *Demosthenes*, de *Cicero*, sőt *Aranyszájú Szent János* a maga kicsiny, de vibráló és velőig vibráltató hangjával tudott a szenvedélyekre apellálni. A szenvedélyekkel játszó szónok-virtuóz volt *Danton*: ő a rhétori művészet legördögösebb Paganinija ... A politika szónokai még a nyugodt Angliában is az ész és a szenvedélyek rhétorai. Ma is élnek még ott a *Lord Chatham* „szívettpő” szónoklatainak az ekhoi s a britt parlament falai sohase felejtetik el a *Walpole* „mennydörgéseit.” Élnek ott a szűrő szemű *idősb Pitt* parancsoló szónoklatának s az *ifjabb Pitt* „majestic eloquence”-ának az emlékei is ... Nálunk a magyar ember Csokonai emlegette „ázsiai majesztásához” képest az ész sok oly szónokát látom, kik debateri büszkeséggel vetették meg a szenvedélyekre való apellálás fegyvereit és fogásait. Ott van a múltban *felsőbükki Nagy Pál*, ott van *Deák* s ott van a tragikus közelmúltban az angolos nyugalommal érvelő, minden retorikát megvető *Tisza István*. Ebből a közelmúltból a szenvedély szónokai közül főként az *idősb Ugrón Gábor* alakja él élénken emlékezetemben. Most is hallom csudás művészettel kezelt vihar-hangját, mely öt perc-ről öt percre emelkedve a fensőbb oktávákban, végre vijjogó orkánná tudott erősödni... De a magyar szónoki erő világhírű hőse a múltban mégis csak *Kossuth* marad. És Apponyink csak ő hozzá hasonlítható. És valóban érdekes lehetne plutarkhi párhuzamba vonni kettejük szónoki pályáját és képességeit. A szónoklat többi talentumai felett ők mindketten zsenik, a retorika zsenijeit. Miben látszik ez meg? Főként abban, hogy mindketten egyforma virtuózai a szívre, észre s a szenvedélyre való szónoki hatásnak. Az volt *Kossuth*, mestere mind a három kategóriának s az ma nagy Apponyink is, — de ő tán *Kossuth*-nál mégis dúsabb az első kettőben. Dúsabb: elmélyedőbb, átszellemültebb, klasszikusabb...

Sok-sok évvel ezelőtt, mikor még az amerikai *Boston Latin School*-nak voltam a ma is hálás gimnazista gyerekdiákja és festőnek készülve az ósdi Boston terein rajzolgattam, jól emlékszem, az utca meg-megálló, rajzomat nézegető járókelői közt sok idősebb úr és hölgy akadt, kik puritán szeretettel és melegséggel érdeklődtek kilétem, származásom iránt. Mikor megtud-

ták, hogy magyar vagyok (most is hallom ámuló, illetődött hangjukat), mind lelkesen kiáltottak fel: „én ... én még hallottam Kossuthot!” S most is látom arcukon, nyitva fejeződő ajkaik körül ugyanazt a döbbenést és elragadtatást: „igen, hallottuk Őt. . . szava *thunder and lightning*, villám és mennydörgés volt.., szava apostoli és prófétai szó volt...” Aztán hosszan és sokat meséltek nekem rajzkönyvem felett Kossuth amerikai *triumph-útjárói*, mely abban a legkitüntetőbb *honour-han* kulminált, hogy Kossuthot Washingtonba hívták meg s ő ott a Capitol előadói-emelvényéről szólhatott az amerikai nemzethez. Nos, tudtommal Kossuth után másodíknak csak Apponyinkat érte amerikai részről hasonló kitüntetés. S az ő külföldi magyar diadalútja — hasonló vagy tán még sokkal súlyosabb és búsabb időkbelen — annyira emlékeztet a Kossuth szónoki zarándokútjára. De, ismétlem, Apponyink hatása tán harmonikusabb, klaszszikusabb, fenségesebb . . .

Én magam huszonöt éve hallgatom a magyar *grand old man* szónoki szavát a magyar fórumon, A parlamenti meteorológia szökkenő változásaihoz képest minden szellemi időjárásban élveztem „tüzes orgonánk” bűvös hangját. Hallottam a legnagyobb viharokat dominálva s a szenvedélyeket korbácsolva dörögni, hallottam a szélcsendekből észet és szívet cirogatóan a legneme-sebb eszményekig felemelkedni... és Apponyi mindig Apponyi maradt, méltó önmagához, az ő pártokon felül álló tüneményes, magányos mivoltához. Aztán hallottam . . . egy külföldi hívta így: „a magyar aeol-hárfát” . . . az emberi élet többi dimenzióiban, humanista, filantróp, kulturális, vallásos, szociális eszmények szolgálatában, — hallottam ajkáról a „hangok szivárványának” (*rainbow of sounds*, mondják felőle Angliában) minden muzszikaszinét és Apponyi itt is mindenütt a mi nagy Apponyink maradt. S mintha csak maga a természet is mentől tovább akarna gyönyörködni a maga remekében, a Gondviselés nemcsak testét, de lelkét is épen, sőt növekedő tökélyben tartja meg számunkra s a maga számára. Hála a magyarok Istenének, ép az isteni hangszer, sőt mint a klasszikus Amati-hegedűk, bűvös hangja a korral szinte még nyerni látszik, Isten ujja, szinte providenciális az az égi kegyelem, mely őt számunkra, a haza javára megtartja: most van a próbasújtott hazának a legnagyobb szükségége Apponyinkra, a külföldi rosszakaratot szelidítő magyar

Orpheusra. Az ő genfi szavát, felvilágosító, küzdő, harcos szózatát már is márványba véste a planéta közvéleménye s tavalyi szeptemberi beszédje *aere perennius* „tett” volt a Népszövetség előtt. .. Franciául szólt, de ne feledjük, Apponyink épp ily tökélyvel szónokol a többi főnyelveken: németül, angolul, olaszul is. Ő a szónoklat Mezzofantija, s én ma is hallom a jeles nagy filantróp *D'Estornelle de Constant* húsz év előtti ámuló szavát az Akadémia nagytermében: „csodaember! jobban tud franciául, mint mi, Apponyi a *grand siècle*, a XVII. század klasszikus nyelvét beszéli. . .” Annyi csuda közt csudálkozunk a polyglott retorika ez érdekes tüneményén is, de ne feledjük, ilyen volt kisebb mérvben Kossuth is, — ne feledjük: a szónoki zseni nem nyelvhez kötött, hanem általános képesség s aki egy nyelven nagy szónok, annak rendesen nemcsak nagy nyelvtelhetsége van, hanem azokon a többi nyelveken is kész mesteri rhetor. E föld ily mesterei közt a mi Apponyink a legnagyobb, a legtüneményesebb mester . . .

És most elég, — a tüzes virágot, azt a szónoki sugarat hadd illesszem oda az Apponyi-bokrétához. Örvendező, büszke kertészek, kössük át a csokrot, azt a sugár-nyalábot, mely fáklyának is beillik s nemcsak magyar éjszakánkat deríti fel, hanem e planétán a szélrózsa minden irányába magyar dicsőséggel világít messzire. Fényes fáklya, időben is messze jövendőkbe hat el káprázata ... Még halljuk a hangját, vajha még soká hallhatnánk: századok csodája, soká zengjen még nekünk nemzetünk bűvös szavú tüzes orgonája!

Apponyi mint a magyar béke delegáció elnöke

Írta: Praznovszky Iván

Az a távirat, mellyel Clemenceau meghívta a béketárgyalásra a magyarokat, nem szólt sem a régi Magyarországnak, sem egy újnak. Valami átmenet féle volt itt egy lehangolóan chaotikus állapot, minden uralkodó gondolat, minden vezető-eszme nélkül. Hiú remények és a legsötétebb pesszimizmus jellemezték a közhangulatot. Senki sem hitt semmiben, de mindenki hitegette magát és másokat. Voltak akik valamely volt ellenséges nagyhatalomban bíztak, hogy „nem fogja megengedni” Magyarország feldarabolását. Mások megint titkos német hadseregtartalékról szőtt meséken élösködtek, mely rajta fog ütni a győzelem mámorától harc képtelenné vált entente-államokon és helyreállítja a központi hatalmak régi dicsőségét. De az általános kétségbeesés árában mindez csak tiszavirág volt, pillanatnyi ábránd, mint a tükör lapján a lehellet alig látszó s nyomtalanul eltűnő ködképe.

Soha nemzet nagyobbat nem bukott, mint Magyarország a világháborút követő néhány hónap alatt. Nem lassú dekadencia, nem politikai vagy háborús balsikerek sorozata rongálta meg apródonként évezredes épületének alapjait. Nem, sőt ellenkezőleg: a dicsőség zenithjéről zuhant alá egyszerre minden átmenet nélkül a teljes pusztulás borzalmaiba. A világháború befejeztéig a magyar nemzet mint egy jelentékeny európai kettős nagyhatalom egyik alkotó tényezője a gazdasági fellendülés útján haladt és számottevő szerepet játszott — bár inkább közvetve — a világpolitikában is. S minthogy a kultúra igen magas fokára emelkedett, általában tiszteletreméltó helyet vívott ki magának a népek életében. Hibái is voltak: a kurucorszak óta bizonyos izoláltság mindig jellemezte a magyar fajt. Nem volt közvetlen kontaktusban a külfölddel és így elmaradt

az a kölcsönhatás, amely a nemzetközi élet helyes felfogásából származik és a faji sajátosság teljes megőrzése mellett önhelyzetének tiszta megítéléséhez vezet. Ebből folyólag talán kissé elvakultan, talán a komoly problémák gyökeres megoldása elől kitérve, de azért jövőjébe vetett rendületlen, szinte fanatikus hittel vívta rettenetes élet-halál harcát. Emelt fővel, büszkén látta, hogy a legborzalmasabb világtusa közepette a sok milliónyi ellenség egy szál katonája sem áll Szent István birodalmának területén, ősi alkotmánya s a nemzeti királyság alapvető eszméje ha sok keserűség, sok megpróbáltatás után is, de győzedelmesen került ki évszázadok küzdelmeiből. S most egyszerre, egy csapásra egyik napról a másikra minden, de minden összeomlott!

Ez az összeomlás annyira teljes volt, hogy egyetlen egy olyan tényező sem maradt meg Magyarország állami vagy nemzeti életében, amely a magyarságot talpra állíthatta volna. Évezredes története folyamán érték nagy szerencsétlenségek a magyar népet, de a teljes megsemmisülés rettentő érzése nélkül. Mindig mutatkozott legalább egy szilárd pont, ahonnan az újjászületés nehéz munkája kiindulhatott. A tatárjárás után nagy királya IV. Béla fátkyaként világított a rombadőlt országrészek, a pusztulás sötétjében. Személye, udvara, intézkedései, törvényei hívó szóatként hatottak a szenvedőkre, az életforrásaitól megfosztottakra. Volt kihez fordulni, volt aki felkereste, aki felsegítette, talpra állította a népet. Volt aki tiszta fejjel, biztos kézzel megmutatta az utat, melyen a nemzetnek haladnia kell. Mohács után a török hódoltság idején ha nagy és mélyreható ellentétek választották is el egymástól törekvéseikben, politikai céljaik és eszközeikben a nemzet vezetőit, ha átmenetileg voltak is reménytelennek látszó momentumok, nem szűnt meg teljesen a nemzeti élet, inkább több vezér volt, mint egy sem s inkább több egymással ellentétes megoldási lehetőség mutatkozott, mintsem teljes tájékozatlanság. Később is a 48-as szabadságharc bukása után az abszolutizmus sötét korszakában nem aludt ki soha a nemzeti géniusz tüze s ha nem is égett lobogó lánggal, legalább lappangó mécses volt, amelyet fel lehetett szítani. *Volt mit* szítani, volt nemzeti cél, voltak vezetők s meg volt a hit, a szebb, a jobb jövőben.

Mindennek nyomát sem látjuk a világháború utáni pusz-

tulás idején. Igaz, hogy a viszonyok is lényeges átalakuláson mentek keresztül, különösen a XIX. század második felében. A szociális fejlődés mindenütt a kormányzati iniciativa túltengését eredményezte, ami a társadalom szerepét erősen hátraszorította, az Individualismus érvényesülése lehetőségeit korlátozta, a kis gazdasági egységek jelentőségét pedig jóformán teljesen kiküszöbölte. Mindez pedig azt jelentette, hogy kiszáradtak azok a források, amelyekből legalább átmenetileg az államfentartás nehéz munkája erőt meríthetett volna. Ehhez járult a világháború problémáinak hatásaképen a mindent felölelő centralizáció szükségessége, úgy hogy midőn az alkotmányt sutba dobták s kormányzat hiányában — mert államjogilag azok a különben dicséretes kísérletezések, amelyek az ország vezetésére irányultak tulajdonképpen csak a hatalom gyakorlásának *imitálását* jelentették *hatalom nélkül* és nem tényleges kormányzatot — ismét egyesek vagy a társadalom lettek volna hivatva a kezdeményezés szerepét vállalni, ez a törekvés szükségképpen csődöt mondott. A világháborúban elvérzett és elszegényedett, a forradalom alatt szervezkedési formáitól megfosztott és brutálisan elfojtott, a bolsevista terror alatt végül teljesen megsemmisített nemzeti közvélemény, társadalom, a köz sehol sem talált egy „talpalatnyi földet”, hol új alkotásokra lábát megvethette volna, senkiben egy vezért, akinek hatalma is lett volna Magyarország megmentéséhez.

Így kire építhettünk, kire számíthattunk volna? Szövetséges, sőt barát nélkül, belső szű által megőröltén ellenséges invázióban megtépetten itt állt a maroknyi magyarság vezető nélkül, cél nélkül, remény és hitehagyottan. A hosszú háború izgalmái, a patriotikus jelszavak bár szükségesek, de túlságba vitt hangoztatása a konzervatív nemzeti gondolatot csépeleték el, viszont a magánélet bajai, nyomorai a szélső liberális, szocialista-kommunista régimék életképtelenséget és elveiknek gyakorlati megvalósíthatatlanságát bizonyították. *Csalódott a nemzet jobbra is, balra is.*

Állami életünk keretei összetörték: az Ausztriával való közösségi állapoton nyugvó organizációk megszűntek; a dinasztia hatalmától, vagyonától, érvényesülési lehetőségeitől, akcióképességétől megfosztották: *de facto* nem voltunk többé királyság, a parlament megfutott, a vármegyék elnémultak és a köz-

élet szereplői a bolsevizmus örületében, vagy örület karrikaturájában megalázva, megszegyenítve nyom nélkül elvesztek, eltűntek.

S ennek a közületi hiánynak, ennek a csonknak kellett békét kötnie, tárgyalni mennie a világ hatalmasságaival! A béke az évezredek Magyarország megszüntét jelentette. A magyar nemzettől megkövetelték, hogy írja alá a saját halálos ítéletét. Lengyelországot valamikor felosztották, de a nyílt erőszak eszközeivel és senkinek sem jutott eszébe, ehhez Lengyelország hozzájárulását, jóváhagyását kikérni. A magyar nemzetnek ezt a keserű kelyhet is fenéig kellett ürítenie. Mint mikor a bolsevizmus szadista hóhérai az Istenökért, hazájukért, meggyőződésükért halálra ítétekkel kivégzésük előtt saját sírjukat ásatták meg, úgy akarták a politikai szadizmus képviselői kicsikarni az ellentállási lehetőségektől teljesen megfosztott magyar nemzet hozzájárulását saját szétdaraboltatásához.

Köröskörül sötét volt a láthatár, a virradat legkisebb jele, fénye, pirkadása nélkül. Ebben a lelkiállapotban, ebben a hangulatban kire várt az a tragikus szerep, hogy Magyarországot képviselje a béketárgyalásokon?

A feladat tárgyilag megoldhatatlan volt s csak a személyi kérdés helyes megoldása menthette meg a helyzetet. Meg kellett találni azt az embert, aki kimenendő volt Parisba a biztos bukás elé, anélkül, hogy ezzel lej árássá magát, vagy hogy magával rántsa az országot is a bukásba. Mert a haza oltárán feláldozni a nemzet egy emberét nem lett volna megoldás. El kellett kerülni a bűnbak kicsinyes politikai trükkjét a még előttünk álló nemzeti célok elérése érdekében. Nem volt szabad, hogy vád érhesse a nemzet elismert vezérei valamelyikét és ez a vád esetleg évtizedekre megmérgezhesse a regeneráció bár még körvonalaiiban sem mutatkozó, de a várvavárás ereje által okvetlenül megfogamzandó nehéz munkáját. A békedelegáció vezetőjének a nemzet összességét kellett megszemélyesítenie, egynek kellett lennie a nemzet hitével, bizalmával. Mártírt sem volt szabad csinálni belőle, aki töviskoszorújával sajnáltassa magát és növelje a kicsinyhitűséget. A politikai konjunktúra valamelyik naphősének kiküldésére sem gondolhatott a nemzet

mert a béketárgyalások vezetéséhez abszolút tekintély kellett, nem pedig valami politikai kalandor, aki vásári porondon vívja olcsó szájharcait saját szerepének kimagaslóvá tétele érdekében. Ez a nemzet balsorsában is nagy, balsorsában is büszke akart maradni.

Egy emberre gondolt Magyarországon mondhatnám minden latolgatás, fontolgatás nélkül, szinte ösztönszerűleg, mindenki: s ez gróf Apponyi Albert volt. Se kifelé, se befelé nagyobb súllyal, nagyobb tekintéllyel, a bukásban is meg nem törő nemes önérzettel nem képviselhette volna senki a magyar ügyet, mint ő. Csak egy embernek volt kételye vájjon helyesen választott-e a nemzet történelme legkritikusabb napjaira gróf Apponyi Albert személyében vezért s ez maga gróf Apponyi Albert volt. Ő a lelkileg nagy emberek önbírálatával sokszor tépelődött azon, vájjon nacionalista-konzervatív múltja, sok tekintetben intransigensnek beállított politikai szereplése, házelnöki és miniszteri működése nem lesznek-e szálla ellenségeink gyűlölködő seregének szemében, nem fogják-e felhasználni az ő személyét annak dokumentálására, hogy nem „okultunk” a multakon, nem tanultuk meg a megváltozott világhangulat, a wilsoni eszmék és az új politikai bölcseségek iskolájában a szervilis alkalmazkodás leckéjét. De ez az aggodalom nem képezhetett akadályt a nemzet egyhangú bizalmával szemben annál kevésbbé, mert az alkalmazkodás, mint politikai fogás sem vált volna be ezúttal. A nemzeti álláspont feladása a békeszerződés embertelenségén nem változtatott volna egy betűt sem, de a nemzetre lealázó, sőt veszedelmes lett volna megtagadni múltját, tradícióit, mert ennek oly visszahatása lett volna idehaza, hogy a talpraállás és újjáépítés munkáját bénította volna meg hosszú időre.

Minden jel arra mutatott, hogy a magyar kiküldöttek a legridegebb fogadtatásra, álláspontjuk meghallgatás nélküli visszautasításra fog találni Parisban. Mi lehetett ezzel szemben a magyar békedelegáció taktikája, törekvése, teendője? Mindent megtenni, amit lehet, mindenért küzdeni, semmit sem feladni, hogy a nemzet lelkét önfiai mulasztása feletti keserűség ne tölthesse el és a magyar nemzet óriási küzdelme ezeréves területéért, legszentebb jogaiért és ügye igazságáért minden időkre fennmaradjon abban az óriási anyagban, amit gróf

Apponyi Albert és munkatársai összehordtak Magyarország védelmére.

Ha valaki átlapozza azokat a jegyzékeket, melyek gazdag dokumentációjukkal együtt senki által meg nem cáfolt és meg nem cáfolható bizonyosságai a magyar területi és politikai integritás szükségességének, önkéntelenül is arra gondol, hogy a béke-delegáció néhány hónap alatt évtizedek mulasztásait volt kénytelen pótolni. Mennyi adat, mennyi leleményesség, mennyi bizonyosság, mekkora emberi munka fekszik letéve azokban a foliansokban, melyeket ellenségeink el sem olvastak félvén talán, hogy hatásuk alatt lelkiismeretök szava megtalálna szólni. Ha csak félannyit, ha csak egy tizedét ennek a munkának szembeállítottuk volna a háborút megelőző politikai korszakban ellenségeink propagandájával, talán megakadályozhattuk volna a nemzet trianoni bukását! Most későn volt minden! Halálos ítéletünket hypokrita indokolással, a tudatlanság, rosszhiszeműség és rosszakarat palástolatlan brutalitásával már elkészítették, csak a kihirdetésére hívtak meg minket, ami annyiban felesleges volt, mert végre is volt már hajtva, mielőtt hivatalos formában megszerkesztették volna. Először szétdaraboltak a nemzetközi jog legteljesebb lábbaliprásával, azután formába öntötték megsemmisítésünket és végül ehhez hozzákomponálták a vádak és indoklásukat.

Argumentálni tulaj donképen nem lehetett. Kontradiktórus eljárásának, védekezésnek helye nem volt. Diktáltak és nem hallgatták meg véleményünket, érveinkre nem válaszoltak ellenérvekkel, mert nem is tudtak volna találni abszolút igazságokkal szemben hatékony replikákat. Tárgyalás nem volt. Koholt vádakkal, ellentmondó szofisztikus politikai elvekkel, hypokrita érvekkel, írásban indokolták meg álláspontjukat, melyeknek tarthatatlanságát könnyű volt kimutatni. De meg sem kísérelték vitába szállni. Nem volt bíró, csak vádló.

Gróf Apponyi Albert ennek dacára fel vette a harcot és elhatározta, hogy mintha nem is tudnók a küzdelem hiábavalóságát mindent megkísérlünk, hogy ellenségeinket meggyőzzük a magyar álláspont helyességéről. Az entente állításaival, múltó politikai felfogásával szemben, amelyek a politikai konjunktúra és a pillanatnyi hangulat kitalálásai voltak örök igazságokkal válaszolt!

És én ebben látom Apponyi béketárgyalási szerepének legkimagaslóbb pontját, legjellemzőbb tulajdonságát. Az államok a népek életében vannak ideig-óráig tartó igazságok, vagy áligazságok, amelyek csak egy adott helyzetben, egy nemzetközi konstellációban alakulnak ki és pillanatnyi előnyökből fakadó elvakultság, indokolatlan hatalomvágy, vagy a faji gyűlölet talaján teremnek. Ezzel szemben léteznek örök igazságok, amelyek generációról-generációra, apáról-fiúra, fiúról-unokára szállanak s melyek az emberiség közkincsét jelentik, amennyiben a történelem tanúsága szerint minden időben, minden körülmények között fennállanak, még ha pillanatnyilag nem is érvényesülhetnek. Apponyi ezt az utat: az igazság útját választotta a magyar ügy védelmére. Ellenségeink adatait, állításait játszva cáfolta meg, de eredménytelenül. Nem az igazságot, de még csak nem is a békét keresték, csak a győzelem mértéktelen kiharácsolását a magyar nemzet rovására. Midőn ez ellen nem volt védekezés a siker reménye nélkül, de rendületlen meggyőződéstől áthatva Apponyi kimutatta minden időkre a történelmi Magyarország jogát, igazát, fentartásának vagy visszaállításának abszolút szükségességét. Ezt a Magyarországot ideig-óráig lábbal tiporhatják, de az igazság ereje előbb-utóbb mégis csak talpra fogja állítani.

Apponyi elvezette a magyar nemzetet ahhoz a nagy temetőhöz, amelyet ellenségeink elkészítettek számunkra, de ott volt ajkain a szó: feltámadunk!

1919. január hó 16-án tartotta hatalmas beszédét a francia külügyminisztérium egyik földszinti dísztermében, melynél nagyobb egyéni és erkölcsi sikert kevés államférfi, kevés szónok ért el, még a legragyogóbb politikai pályafutás alatt is.

Apponyi azzal kezdte fejtegetéseit, hogy a békefeltételek elfogadása öngyilkosságot jelentene, a haláltól való félelem miatt. De reményének adott kifejezést, hogy a tudomásunkra hozott béketervezet még nem az utolsó szó és kereste azt a teret, ahol volt ellenségeinkkel megérthetők egymást és ezt megtalálni vélte a nagyhatalmak által a háború alatt proklamált elvek megvalósításában. Ezek: a népek önrendelkezési joga, a békének, a stabilitásnak és Európa újjáépítésének közös nagy érdekei. Ámde ezeknek az elveknek, ezeknek az érdekeknek a békefeltételek mindenben ellentmondanak.

Mindenekelőtt a szerződés tervezet kegyetlen szigorúságát tette szóvá, amely éles ellentétben áll a háborúért való felelősség Magyarországra eső részével. Ha viszont a helytelen népességi megoszlást akarták igazságossá tenni az új államhatárokkal és Magyarország megcsonkításával, úgy az az állapot, amit a békefeltételek teremtenek az eddiginél sokkal rosszabb és sokkal igazságtalanabb lenne. Az új államok csakúgy polyglott lakossággal bírnak, mint a régi Magyarország, csakhogy a hegemoniát a kultúra alacsonyabb fokán álló népek kezébe tették le. Mi volt tehát a békefeltételek megállapításánál érvényesülő elv, ha ezt sem a háború okozásáért való büntetés, sem a nemzetiségi elv érvényesítése nem indokolja kellőképpen? Talán a népek önrendelkezési joga? Apponyi kimutatja, hogy ezt a fennen hirdetett jogot tiporja csak igazán lábbal a békeszerződés tervezete. Követelte a népszavazást! Mi nem félünk tőle, de ha megtagadják, ez azt igazolja, hogy a tőlünk elvett területek új urai nem biztosak a dolgukban. Még ha a mai kis Csonka-Magyarországgal el is fogadtatják ezt a békét, az a tőle elszakított részek nevében nem beszélhet. Azokra soha sem lesz kötelező. Magyar véreinkre a legkegyetlenebb elnyomás vár. Soha nem volt hasonló sorsban része Szent István birodalma idegen ajkú lakosságának. Tehát az új helyzet mindenben rosszabb a réginél, és meghazudtolja azokat az igazságokat, amelyeket éppen a vezető entente államok hirdettek a háború alatt s amelyeknek megvalósulásáért állítólag küzdöttek.

Maradna még az a feltevés, hogy az általános béke, a stabilitás, az európai gazdasági újjáépítés érdekében állapították meg a békepontokat. Apponyi ezen feltevés helytelenségét is kimutatja, mert csak az ezeréves integer Magyarország fenntartása jelentené a béke tartósságát, a gazdasági élet újjászületését, fejlesztését, a többi európai állam körében.

Apponyi végül a győző, az erősebb jogán hozzánk szóló államokból Franciaországot, Angliát, Olaszországot aposztrofálja (az Észak-Amerikai Egyesült-Államok nem vettek részt a magyar béketárgyalásokon) kifejezván azon hő vágyát, vajha adnának a világnak olyan békét, melynek dicsősége felül múlna fegyvertényeik dicsőségét.

Befejezés előtt a hadifoglyok érdekében és a pénzügyi

követelések végrehajtásának kitolásáért emelt szót és megköszönte a figyelmet, mellyel végig hallgatták fejtegetéseit.

Apponyi beszédét szakaszonként franciául és angolul mondta el, udvariasan visszautasítva az elnöklő Clemenceau által felajánlott tolmácsot és végül olasz nyelven intézett néhány szót Olaszország teljhatalmú béke delegátusához: Nittihez.

Beszéde mestermű volt. Került minden sértő szót, bántó élt, a legfájóbb igazságot is úgy mondta, hogy ne kelthesse fel ellenfeleink érzékenységét. Hangja végig nyugodt, méltóságos, soha sem követel, de soha sem könyörög és főképen soha sem alázza meg magát és nemzetét. Igazságokat hirdet az igazság meggyőző erejével. Nem hízeleg, de megtalálja a hangot, mely az érdekelt nemzetek büszkeségének jól esik.

Sikerét két körülmény világítja meg, az egyik pozitív a másik negatív vonatkozásban. A pozitív az volt, hogy midőn Apponyi felszólalása után Clemenceau mint elnök pro forma megkérdezte, hogy kíván-e valaki szólni és az ülést be akarta zárni, Lloyd George, ellentétben a béketárgyalások szigorú rendjével, szót kért és megkérdezte Apponyitól, hány faj magyart szakítottak el Magyarországtól? Apponyi nyomban felkelt helyéről és egy mappával a kezében Lloyd Georgéhez sietett, kivel élénk eszmecserebe bocsátkozott. Ez volt a béke delegáció egész működése alatt az első és egyetlen közvetlen beszélgetés, mert tárgyalásnak ezt sem lehetett nevezni. Sem előtte, sem utána közvetlen érintkezésbe nem jutott egyetlen entente állam képviselőjével sem, sem Apponyi, sem senki más a magyar küldöttek részéről.

A negatív bizonyítéka Apponyi felszólalása sikerének az a tény volt, hogy ez a része az ülésnek t. i. a Lloyd George és Apponyi közötti vita nem került még a hivatalos jegyzőkönyvbe sem, sőt egyetlen francia lap sem közölte, amint egyébként általában egy mondatot sem hoztak a beszédből. Annyira érezték Apponyi szavainak megdönthetetlen igazságát, annyira félték azok hatásától, hogy a legszigorúbb cenzúrával akadályozták meg, hogy ez az egész világot a magyar ügy mellé tanúnak hívó szózat közzétételéssék.

Apponyi mindvégig résztvett a béke delegáció munkálataiban. Minden délután az ő dolgozó-szobájában gyültek össze a

delegáció általa kijelölt tagjai számszerint öten-hatan, kikkel egyrészt a Budapestről érkezett helyzetjelentéseket, informatív sürgönyöket beszélte meg, másrészt a békedelegáció adminisztratív munkálatait és a benyújtandó jegyzékeket bírálta felül, vagy intézte el. Ez a szűkkörű tanács, amelyből a béke aláírása utáni idők két miniszterelnöke is került ki, csak kis részét foglalta le Apponyi munkaidejének; a nap többi óráit is szakadatlanul a béketárgyalás és az ország ügyei elintézésének szentelte.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk ugyanis, akkor mikor Apponyiról mint a békedelegáció elnökéről szólunk azt a nagyjelentőségű tevékenységet, melyet részben Neuillyből, részben később Budapesten a meglehetősen zavaros belpolitikai helyzet tisztázása körül kifejtett.

Apponyi előtt kettős cél lebegett. Először az ententetal szemben képviselni a magyar ügyet, másodszer a nemzettel megértetni a békeszerződés által teremtett új helyzetet és meggyőzni a magyarokat oly politikai magatartás szükségességéről, amely a pillanatnyilag változhatatlan elfogadását jelenti a belenyugvás kicsinyhítúsége nélkül. Apponyinak sikerült ezt a második feladatot is istenadta képességeinek és személye morális erejének egész súlyával bölcsen megoldani; a nemzetet megmentette a felfordulás, az összeomlás, a teljes szétdaraboltság veszedelmétől, mely elkerülhetetlen következménye lett volna, ha a magyarok hazafias elkeseredésöknek és a közvélemény egyébként érthető és jogosult kitörésének szabad folyást engedtek volna.

Midőn 1919 májusában a már csak aláírásra váró békeszerződés végleges szövegét megkaptuk és kiderült, hogy a magyar békedelegáció egész munkája hiábavaló volt, mert a békeszerződés ezen végső formája jóformán szövszerű ismétlése az eredeti tervezetnek a maga teljes igazságtalanságában és így ellenvetéseinket, észrevételeinket teljesen figyelmen kívül hagyták, gróf Apponyi és vele együtt az egész békedelegáció lemondott.

A kormány diplomáciai képviselő formájában egy hivatalos békedelegáció félélt nevezett ki, mely hivatva volt a béke aláírásáig képviselni Magyarországot a békekonzferencián, illetve a nagyhatalmak párisi tanácsánál, de ennek Apponyi gróf már nem volt tagja. A kormány vis-maiornak tekintvén a helyzetet, vállalta a béke aláírását és annak végrehajtásáért a felelőssé-

get. Ezekben a nehéz időkben Apponyi gróf a legönfeláldozóbban támogatta az ország hivatalos vezetőit. Még a béke aláírásának ódiúmat is hajlandó lett volna magára venni, indokolván ezt azzal, hogy ha a kormánynak a nemzet megmentése érdekében azt tanácsolja valaki, hogy fogadja el a békeszerződést, úgy az illetőnek felelőssége tudatában meg kell a bátorságának és önmegtagadásának lennie, hogy ezen letragikusabb magyar történelmi dokumentum alá oda merje írni a nevét is. A közvélemény egyhangúlag tiltakozott ez ellen és így Apponyi béketárgyaló szerepe befejezést nyert parlamenti felszólalásában, melyben a békeszerződés elfogadásának szükségességét fejtette ki. Apponyi bölcs szavai ezúttal sem maradtak hatás nélkül: a nemzet hitt neki és meghajolt, de „törve nem” a végzet kényszere előtt.

És ezzel lezárult Apponyi pályafutásának egy tragikumában is gyönyörű epizódja. Legnehezebb időkben vállalta magára a magyar történelm egyik legfelelősségteljesebb szerepét. Előrehaladt kora dacára fiatalos frissességgel, lángoló hazaszeretettel egész melegeivel szolgálta rombadőlt hazája ügyét, melyért ellenségeink részéről az emberi nagyság elismerése, a magyarok részéről az ország el nem múló hálája lett osztályrésze. Kevés kényes szerep van a történelem ítélőszéke előtt, melyért gáncs nélküli elismerés jár. Apponyinak ezt az elégtételt ezúttal nem tagadta meg a sors!

Vajha megérné az igaz ügy győzelmét is, annak az igaz ügynek, melyet nála szebben, bölcsebben senki sem hirdetett!

Apponyi és a sajtó

Írta: Rákosi Jenő

A modern világnak semmiféle intézménye nem duzzadt meg úgy, nem nőtt oly hatalommá, nem tud oly közvetlen hatást gyakorolni emberekre és államokra, oly termékenyítőt és félelmeset, mint a sajtó. Sem iskola, sem egyház, sem parlament nem gyakorol oly közvetlen befolyást a gondolkozásra, sőt mindezek az intézmények nem lehetnek el a sajtó segítségével. Igazi nyilvánosság is csak általa van. Mondhatni, hogy egy nemzet erkölcsége, vagy erkölcstelensége egyenes arányban van sajtója erkölcsével, vagy erkölcstelenségével.

A sajtó pedig ikertestvére a szabadságnak. Az egyetemes világgondolat méhéből születtek. Mindkettő egészségének és életének feltétele a rend, a törvény s az igazság. Mind a három együtt és egyik se külön. Mert a rendet jelenti a törvény, a törvény igazságos uralma, s ez a szabadság; a sajtó pedig a rendben a szabadság öre, pajzsa és biztosítója. A visszaélés pedig egyfelől a sajtóval és a szabadsággal, másfelől a renddel s a törvénnyel, kikergeti a kormányzástól s a társadalomból az igazságot és készíti a forradalmat, a beteges állapot lázát, paroxizmusát, amely szenvedéseket idéz a nemzetre és rájuk hozza a halál veszedelmét.

Most itt arról kellene elmélkedni, hogy a legtöbb nép nem tudja, nem meri, vagy nem akarja a sajtó s a szabadság rokon problémáját úgy megoldani, hogy ez a gyönyörű ikertestvérpár békén és boldogan és boldogítva lakozhassék közöttünk. De ez nagy téma és összefügg azzal, hogy az emberek kezében minden megromlik és e helyen nekem más ma a feladatom. Az tételt penzumommá, hogy egy áldásos és díszes alkalomból, Apponyi Albert gróf éveinek nyolcvanadik fordulóján írjak róla, kapcsolatban a sajtóval. Ez természetesen azt je-

lentené, mint látja ő a sajtót, mint látja a sajtó őt; mily hatást tett az ő pályájára a sajtó és mint befolyásolta az ő szereplése a sajtót.

Ez azonban éppen énnekem igen súlyos feladat, Az én újságírói hosszú életem úgy folyt le, hogy soha sem jutottam nagy vezérállamférfiaink bizalmas körébe. Én fiatal, ábrándos koromban megkonstruáltam magamnak egy nemzeti programot» amelyet a kiegyezési frontszolgálatom után egyetlen törvényemmé tettem s mely ebbe az egyetlen szóba foglalható össze: *magyar-ság*. Módszeremet három szóba foglaltam: *magyarul, magyarosan, magyarán!* És lemondtam mindenről, ami másokat a közéleti szereplésben vonz és kecsegtet. Kizárólag ezt kívántam szolgálni, mint író és újságíró és mint semmi egyéb ezen kívül, így történhetett meg rajtam, hogy teljes újságírói függetlenségem mellett, akárhányszor tiltott viszonyok gyanújába keveredtem. Már *Gyulay* Pál gyakran évődött velem, hogy hétfőn radikális vagyok, kedden konzervatív, szerdán demokrata, csütörtökön arisztokrata, pénteken kormánypárti, szombaton antiszemita, vasárnap filoszemita. Mert mindent, pártot, politikust, egyházat, iskolát, törvényjavaslatot, művészetet, színházat, még a helyes« írást is a magyarság érdeke szempontjából ítélt meg és kezeltem, így történt, mikor a *mérsékelt ellenzék*et Apponyi Albert átvitte a *nemzeti politika* ösvényeire, én fújtam a trombitát és vertem a nagydobot, úgy, hogy akkortól fogva a koalícióig azt a híreket terjesztették, hogy én vagyok Apponyi leibzszurnalisztája, pedig neki kitűnő újságírói voltak a pártjában, én pedig akkor se tartoztam párthoz, sem az övéhez, se máshoz. És így történt, mikor a koalíció után én megmaradtam az általános titkos választójog ellen addigi fegyverzetemben és a harcban Tisza István gróf mellé sodródtam: Tisza bérence lett a nevem.

Én mindig egy pontban, deákpárti alapon, a nemzeti magyar politika álláspontján álltam s amint a politika örvénylett körülöttem, mindig az adott pillanatban oda csatlakoztam, ahol felfogásom szerint ez ideálom érdekeinek tudtam szolgálatot tenni. Így lett részem abban a kiváló tisztességben és így jutottam ahhoz a szerencséhez, hogy nem kevés éven keresztül Apponyi Albert gróf nemes, tiszta és ideális céljai szolgálatában forgattam fegyverem. Mivelhogy pedig magamnak személyes céljaim nem voltak, nem is jutottam el az ő közelebbi kör-

nyezetébe, sem az ő bizalmasai közé, se a pártjával összeköttetésbe. Nincsen is személyes benyomásom arról, hogy mily viszonyban volt ő a maga újságíróival, akik a pártlapját írták és szerkesztették s országos párthíveit irányították. Azt kell gondolnom, hogy közte és újságírói gárdája közt szoros baráti viszony volt. Nemcsak politikai barátság állt fenn köztük, hanem oly bensőbb lelkirokonság és kölcsönös megértés is, amelynek sokkal többnek kellett lennie, mint újságírói viszonynak a politikai vezér és hírlapírói között. Hiszen az Apponyi-párti újságírók élén oly férfiak jártak, mint *Kovács* Albert ref. teológiai tanár, *Grünwald* Béla, az Akadémia érdemes tagja, történétíró, *Günther* Antal, utóbb a koalíció alatt igazságügyminiszter, majd a Kúria elnöke és *Ábrányi* Kornél, korának egyik legérdekesebb és legszellemesebb írója, mint társalgó káprázatosan kedves és elmés, mint költő kortársai közt kiváló és eredetiségével az iskolából élesen kiemelkedő. Ezek mind nemcsak az újságban képviselték Apponyi Albert politikáját, hanem a mi tehetségüknél, képességeiknél s egyéni súlyuknál fogva természetes is, vele együtt csinálták is. És kétségtelennek kell tartanom, hogy elhatározásaira, politikája alakulására döntő fordulatoknál megfelelő befolyást tudtak rá gyakorolni. Hiszen Apponyitól magától születésénél, családi hagyományainál és céltudatos nevelésénél fogva tán éppen az ellenkezőjét várta a világ annak, amit tőle nyert, egy szép és dicső és nem rövid s ma még befejezésre sem jutott pályafutás eredményeképen. A legvonzóbb stúdium lenne tán vizsgálni ezt, hogy miképpen lett abból az Apponyiból, ahogy több, mint ötven éve először kiállított a nyilvánosság elé, az az Apponyi, aki csodálatosan szép és nagy arányokban ma előttünk áll anélkül, hogy ma is megállott volna emelkedésében. Bizonyos, hogy fejlődésének titka Istentől van, aki a mustármagot lelkébe plántálta és bizonyos, hogy kifejlődésének munkáját maga végezte szellemi, erkölcsi és lelki kiválóságai fegyverzetében. De nem kevésbé bizonyos az is, hogy azok a férfiak, akiket a gondviselés melléje adott, mint párthívei, mint írói és újságírói nem csekély hatással lehettek arra, hogy államférfiúi képe úgy alakuljon ki, ahogy kiformalódnak láttuk és ahogy teljességében ma is szemléljük, noha érezzük, hogy zsenije zenitjét tán elérte, de szerepének, pályafutásának még emelkednie kell.

E vázlatos megjegyzések még vázlatnak is hiányosak volnának, ha ide nem írnám, hogy Apponyi Albert, bár mindenkor kész volt egy-egy újságnak, amely hozzá fordult, szolgálatára lenni, újabban maga is igen élénk részt vesz az újságírásban. Hazai és külföldi lapok egyre-másra közlik mostanában az ő cikkeit, melyek, mint szónoklatai, tiszta, világos, átlátszó és szabatos okfejtésükkel, minden bonyodalmas kérdésnek lényegére való vetköztetésével, a gondolatoknak csodálatosan egyszerű és éles kontúrjaival, a jelenségeknek jellemzetes összefoglalásával és törvényük kivonatával és végül az igazságosság törhetetlen tiszteletével megannyi államférfíui dokumentumok és a napiérdekű cikkek átlagából messze kimagaslanak. Gondolom, e fokozott újságírói tevékenységét az magyarázza, hogy most nem órára, nem pártokról, nem pártszempontokról van szó és nem szorosán vett belpolitikai kérdésekről, melyekhez való viszonyának megállapítására régen az ő és pártja országgyűlési működése elég volt. Most európai vonatkozásaiban kell Magyarországot tárgyalni, még pedig a gonosz és kártékony béke által teremtett új Európa, az újon alakult államok viszonyaival szemben. Vezércikkei ugyanazt a célt szolgálják, melyet genfi és általában külföldi beszédei. Egyébként, valamint a szónoklat nem egyéb, mint műfaj, csak a sokasághoz szabott vezércikk, azonképen a vezércikk az egyes emberekhez intézett szónoklat. A kettő egészen rokon műfaj. A szónoklat a hallgatók vezércikke; a vezércikk a magányos olvasó szónoklata.

Ebben a könyvben az olvasó számára minden oldalról iparkodnak illetékes tollak felmutatni egyik legnevezetesebb és fényes tehetségeivel kortársai közül kiemelkedő magyar nagyságot. Apponyi Albertnek azonban egyik legjellemzőbb vonása a következő.

A magyar sajtó újszólván az ő szereplő idejében, a 67-iki kiegyezés óta élte gyors és csodás kifejlődésének rakoncátlan, zabolátlan fiatalságát. Es élt ez a sajtó a fiatalság minden hibájával is bőven. Apponyi Albert gróf pedig ennek, a fiatalságában szinte kicsapongó sajtónak, újszólván állandóan a kereszt-tüzében élt. Egyfelől céltáblája az orthodox hatvanheteseknek, Tisza Kálmán és miniszterelnöki utódainak, másfelől a negyvennyolcas és negyvenkilences ellenzék körül csoportosult minden

radikális iránynak, mint a középben haladó nemzeti politika vezére. Sortüzeket adtak le rá innen is, onnan is. De az ő impozáns egyéniségének integritása, céljainak önzetlensége, eszközeinek tisztasága és lojalitása mindig bizonyos tartózkodásra kényszerítette úgy parlamenti ellenfeleit, valamint a sajtót és bár néha súlyos személyeskedéssé fajult a harc: Apponyi Albertre ezekből a mérgezett nyilakból nem lőtt soha senki egyet sem. Mikor mint fiatal ember először lépett a politikai arénába, még gyanakvással fogadták, Akkor kormánypart és ellenzék szinte versengett a liberális jelző dicsőségéért, ő pedig, mint az ókonzervatív párt ifjú, kiválasztott gladiátora látszott leszállni az arénába és még a kormánypárton is, amelybe a konzervatívek be voltak olvadva, sokan sanda szemmel nézték az Apponyiak érdekes ivadékát. Lassan, mintegy lépésről-lépésre, úgyszólván a viadal közben bontakozott ki vezérségre predestinált egyénisége és úgy fejlődött ki az a köztisztelet személye, az az elismerés nagy képességei iránt, mely országos tekintéllyé alakult. Ő rá betű szerint illik, hogy *crescivit eundo*, ő mindig csak fölfelé tudott menni és ma van hírének, dicsőségének, országos tekintélyének és Európa tiszteletének a zenitjén mint ember, mint államférfiú, mint szónok és mint — újságíró is.

A főváros egyik belvárosi terét díszítette fel az ő nevével. Ezen a téren áll két szobor: a Werbőczyé és Pázmány Péteré. Mily elmés játéka a véletlennek, amely históriáinknak e három kongeniális és lélekben is rokon alakját a harmadiknak még életében a főváros szívében összehozta. A két szobor és az Apponyi emléktábla alá nem e férfiak nevét kell írni, hanem az egyik szoborra ezt: *Törvény*; a másik szoborra ezt: *Magyarság*; s az emléktáblára: *Alkotmány*.

Ha pedig e sorok olvasója azt találja, mire idáig ért, hogy amit olvasott, az nem felel meg a cikk címének s az ő várakozásának, akkor sajnálkozva ki kell jelentenem, hogy teljesen igaza van. Az én várakozásomnak sem felel meg, de megfelel az én képességemnek és annak a szomorú körülménynek, amelyet már cikkem elején bevallottam, hogy voltaképen én sem tudok többet Apponyi Albertnek a sajtóval való viszonyáról, mint bármely más szorgalmas újságíró honfitársam. Arra pedig mindennapi munkám, sajnos, nem ad módot rá, hogy mint bűvár temet-

kezzem e vonzó tárgyba s összeszedjem a lehetőség szerint e vonzó és dicsőséges életnek idevágó részeit. Így hát bocsánatot kérek az olvasótól is, Apponyi Alberttől is, akit arra kérek, tekintse e gyenge kísérletemet változhatatlan szeretetemnek személye és hódolatomnak nagysága iránt.

Apponyi a szociálpolitikában

Írta: báró Szterényi József

A szociálpolitikának van valami varázsa. Érző és hívő ember nem vonhatja ki magát hatása alól. Öntudatlanul vagy tudatosan befolyása alá kerül. Hite és érzése egyaránt viszi reá. Mindkettőnek a szeretet a forrása. Mint ilyent, sokáig összetévesztették a jótékonyssággal, ami még ma is megtörténik. Pedig a kettőnek csak a forrása közös, önmagában véve mindkettő egész önálló, egymástól teljesen független. A jótékonyásban a könyörületesség, a szív jut érvényre, ez annak alapja; a nélkülözés csökkentése, a nyomor enyhítése, a fájdalom csillapítása az eredménye. Többé-kevésbé pillanatnyi hatással. A szociálpolitikának az ész a mozgató ereje; alapja a jog, célja pedig a gyengébb védelme az erősebbel szemben, maradandó eredménnyel. Míg amannál az állandó eredmény, az állandó hatás a kivétel, ennél az átmeneti jelleg az. Amint ez a jogban gyökerező voltából önként folyik.

Apponyi Albert érző és hívő ember, természetes, hogy a szociálpolitika varázshatása alá került. Szíve és hite egyaránt vitték reá; amaz öntudatlanul, az Istentől nyert nagy tehetsége és ritka előrelátása tudatosan. Ritka összhang, mely nála e részben tüneményes közéleti pályájának már kezdetéi megnyilatkozik. Olyan időben, mikor a fejlettebb kultúrájú nagy nyugoti államokban is még gyermekkorát élte a szociálpolitika, amikor a gazdasági fejlődés nagy átalakulásai még csak körvonalakban jelentkeztek, nálunk természetesen még leghalványabb nyomaiban sem, a nevelésében és társadalmi körében szigorúan konzervatív, a gazdasági élettől messze távolban álló főúr nagy előrelátással nem az annak a kornak jellemző általános politikai téren keresi nagy tehetségének érvényesülését, hanem különösen gazdasági és szociális kérdések ragad-

ják meg. A világmozgalmak éles megfigyelésének megnyilvánulása ez. És annak felismerése, amiben az ország a legelmaradottabb. Közleti pályájának első korszakában tulaj donképen gazdaság-politikus. Parlamenti tevékenységének súlypontja gazdasági kérdéseken van. Mintha rövid köztisztviselői pályája is — miniszteri segédfogalmazó volt a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium ipari osztályában — ilyen irányban hagyott volna nyomokat benne. Csak később terelődött át működése általános politikai, közigazgatási és közjogi irányba.

Emlékirataiban¹ maga emlékszik meg pályájának ezen időszakáról, leghelyesebbnek vélem, ezzel az önismertetésével bevezetni szociálpolitikai tevékenységének ismertetését:

„Egészen véve akciónk ebben az időben kizárólag a belügyi — részéről főleg a közgazdasági és szociálpolitikai — téren mozgott. De ezen a területen csakhamar meghasonlásba kerültem elvtársaim egy részével.

Olvasmányaim révén mindinkább eltávolodtam a manchesteri iskolától. A német szociálpolitikai irodalom és Bismarck közgazdasági politikája abban a stádiumban, amelyben a szocialisták felé közeledett, nagy befolyást gyakoroltak eszméim kialakulására. Abban az időtájbán ismerkedtem meg egy Meyer Rudolf nevű nagytehetségű és tudású német keresztényszociálpolitikai íróval (Főmunkái: *Der Emancipationskampf des vierten Standes, Heimstättengesetze in Amerika*), akit Bismarck Németországból kiűldözött. Ő irányította figyelmemet Marxra, akit a közgazdasági tudomány legnagyobb gondolkozójának tartott, és Rodbertusra, aki úgy, mint ő maga, a szocializmus és konzervatizmus két pólusa közt ingadozott. Egyidejűleg igen komolyan foglalkoztam az agrárkérdéssel, a kisbirtok elaprózásának, a parasztság elproletárosodásának, a falusi uzsorának és az egészségtelen birtokcseréknek kérdéseivel, ezekben látván, a kisipar helyzetét is ideszámítva, a szociális kérdésnek Magyarországon legaktuálisabb oldalát. A gyári munkások mozgalma, a tulajdonképeni szociáldemokrata-párt fejlődése, akkor még igen kezdetleges stádiumban volt nálunk. Mindazonáltal ez sem kerülte el egészen figyelmemet. Azt a tételt állítottam fel,

¹ L. Gróf Apponyi Albert: Emlékeim. Ötven év. 131—135. old.

hogy iparunk fejlesztésével együtt kell kifejlesztenünk a munkásvédő törvényhozást is, és ezzel kell megelőznünk a nagyiparral összekötött bajoknak hozzánk való beözönlését. Ez a felfogás kissé naiv volt; de annyi tény, hogy ami munkásvédő intézkedés az 1884. évi ipartörvényben foglaltatik, nagyjából az én kezdeményezéseimre került belé, és hogy azt a szociális olajcsöppet, mellyel Bismarck szerint az állami gépezet kerekeit megkenni szükséges, elsőnek én hangsúlyoztam, a doktrínerek általános elszörnnyüködésére, a magyar parlamentben. Tény az is, hogy az akkor még gyermekkorát élő magyarországi szociáldemokrata-párt bennem látta azt a politikust, akiben leginkább megbízott, mert midőn először fordult a képviselőházhoz kérvénnyel, az általános szavazati jog meghonosításáért, a kérvény benyújtására engem kért fel. A benyújtásra természetesen vállalkoztam, de őszintén kijelentem, hogy érdemileg nem pártoltam az ügyet. Csodálatosképen nem volt akkor érzékem a szavazati jog kérdésének a szociálreformmal való összefüggése iránt; egyáltalán nem foglalkoztam a választójog kérdésével más szempontból — de ebből igen nyomatékosan, — mint a választások szabadsága és tisztasága biztosításának szempontjából. Pedig a német példa is felvilágosíthatott volna ennek a kérdésnek mindjobban közeledő jelentőségéről, és itthon is olykor-olykor felcsillámlott egy-egy jelenség, amely az összes pártoknak e téren tanúsított quietizmusát megzavarhatta volna. Csak egy példát hozok fel, egy esetet, amely velem történt. Az Alföldön különösen Békésmegyében, ahol atyámnak birtoka volt, abban az időben erős hullámokat vetett az agrárszocializmus. A legtöbb nagy uradalom cselédségében is többé-kevésbé tért foglalt, bárcsak rövid időre. Atyámnak akkor egy jeles jószágigazgatója volt, Korossy Kamilló ny. kapitány, aki különösen a cselédséggel való jó bánásmóddal tűnt ki és a legnagyobb mértékben bírta a munkásnép bizalmát és szeretetét. Ebből folyólag a mi majorainkhoz alig jutott el a forrongás hullámverése; ha jól emlékszem, két-három béresünk lépett be az alakuló szociálista-pártba. Történetesen ott jártam, mikor ezek történtek. Talán mondanom sem kell, hogy nem követtük némely uradalom példáját, mely a szociálista-pártba belépett cselédek elbocsátásával csak olajat öntött a tűzre. Atyám igazgatója teljes egykedvűséggel vette és kezelte a

dolgot, annak a két-három szocialista cselédnek semmi bántódása sem lett. Én azonban barátságosan beszélgettem velük, megkérdeztem, van-e valami panaszuk és egyáltalán miért léptek be az új pártba, mely heti 10 krajcár befizetését kívánta tőlük? (Akkor még olcsó volt a szakszervezeti tagság!) Válaszuk az volt, hogy semmi panaszuk nincs, és hogy a főkövetelmény, melynek kivívása végett a szocialista-pártba beléptek — a szavazati jog. Ez engem rendkívül meglepett, és őszintén szólva, tökéletesen megakadtam a viszonylásban. Egészen benne voltam az általános a szavazati jognak nemzeti és mindenféle egyéb szempontokból való visszaautasításában és könnyűnek találtam e visszautasító álláspont mellett érvelni olyanok körében, akik maguk szavazati joggal bírnak és csak másokat zárnak ki belőle. De mikor először állottam szemben a kizártak közül egy-kettővel, akik a legudvariasabb és legnyugodtabb formában adták elő igényüket a polgári jogok élvezetére, nem találtam érvet, amellyel őket e törekvésük helytelenségéről meggyőzni, vagy ezt csak meg is kísérelni lehetett volna. Egyáltalában nagyon könnyű valamely társadalmi állapot vagy berendezés helyességét, vagy éppenséggel szükségességét bizonyítani azok előtt, akik hátrányait szenvedik. Aristoteles kétségtelenül minden nehézség nélkül győzte meg a gazdag athéni polgárokat a rabszolgaság nélkülözhetlenségéről, de kötve hiszem, hogy csak egyetlen rabszolgát is megnyert volna e tanának. A kapitalizmus tudományos képviselői hasonló helyzetben vannak a munkásosztállyal szemben. Olyasvalamit motyogtam tehát, hogy teljesen értem kívánságukat, hogy megjön majd annak is az ideje, de hogy ma még nem jött el, stb. Szóval, egész debatteri készültségem cserben hagyott két egyszerű béressel szemben, aki a népnek egy természetes követelését adta elő.

Agrárszociális törekvéseim több jeles külföldi nemzetgazdasági és szociálpolitikai íróval hoztak összekötetésbe, akiket, ha irataik figyelmemet különösen felköltötték, részint személyesen, részint levélben felkerestem. Így emlékszem, hogy Breslauba utaztam Miaszkovszky tanárhoz, akinek agrárpolitikai tanulmányai akkor bizonyos feltűnést keltettek. Azután Württembergbe, az ottani mintaszerű iparfejlesztési politika tanulmányozására. Gyakran érintkeztem Bécsben Stein Lőrinc hírneves tanárral, leveleztem Schaeffle-vel és Brentano Lujóval,

akivel egy nemzetközi agrárkongresszuson találkoztam és akivel egy közép-európai vámszövetségnek, mint az amerikai verseny leghatályosabb ellenszerének érdekében együtt működtem. Nem kevésbé sűrűen érintkeztem hazai szakférfiakkal és vettem részt azokban a tanácskozásokban, melyeket rokonérzelmű, többnyire a politikától távol álló férfiak az Országos Gazdasági Egyesületben, a Gazdakörben és a gazdasági egyletek akkor alakult szövetségében folytattak. A felmerült eszméket magam sem tartottam elég éretteknek arra, hogy azok konkrét tartalma országgyűlési akciókban nyerjen kifejezést; de több beszédemben jeleztem az irányt, felvettem a problémákat, hangsúlyoztam azok tanulmányozásának és a megoldás valamely módjának szükségét. Ennyi pedig elég volt, hogy a kapitalista irány vaskalaposainak egész haragját vonjam magamra. Ez a harag végigzúgott a nagytőke érdekeit szolgáló egész sajtón és megnyilvánult azokban a támadásokban, amelyeket a képviselőház közgazdasági kapacitásai, akik kevés kivétellel még nyakig a manchesterizmusban állottak, minden alkalommal reám zúdítottak. Jóhiszeműen, vagy célzatosan, de mindenestre nagyon tévesen, összezavarták a manchesteri tanokat — a feltétlen gazdasági szabadságot — a politikai liberalizmussal, a gyengék oltalmát előtérbe állító szociálpolitikai törekvéseket a reakcióval. Ennek a primitív felfogásnak pedig a gazdasági kérdésekben analfabéta politikai vezérek, akik különben nagyobbreszt doktrinás liberálisok voltak, többnyire beugrottak. Így Tisza Kálmán, akiben, úgy, mint közgazdaságilag egyébként képzett, de kissé avult tekintélyek után induló fiában, Tisza Istvánban, a szociális érzék teljesen hiányzott; így Szilágyi Dezső, akinek érzéketlensége ezen a téren valóban csodálatos volt. Egészben véve az volt a nagy hátrányom, hogy én igazságot tartalmazó, de még nem érett (ma sem azok) eszmeirányokat képviseltem; ellenfeleim pedig egy félszeg és letünőfélben lévő, de teljesen kiépített rendszert, még pedig olyan közönség előtt, amely kevés tájékozottsággal bírván ezen a területen, csak az egyszerű és világos tételleket értette meg, vajúdo törekvésekből azonban nem tudta kihámozni, sem kiérezni a kialakulófélben lévő igazságot. Ehhez járult, hogy magam sem hatolhattam be elég mélyen a felvetett problémákba, hogy szakférfiak visszautasító magatartásával

szemben felfogásaimat mindenkor győzelmesen képviselhessem. Hiszen ki kellett vennem a magam részét a pártvezetésből és képviseletéből egyéb kérdésekben is: a főrendiház és a megyerendszer reformjának kérdésében — mind a kettő ép akkor nagy s szép vitákra és ezekben a jogállam kiépítését sürgető álláspontnak teljes kifejtésére adott alkalmat. Ezekben a vitákban mondtam el a legtöbb sikert arató beszédeim némelyikét; de ez is elég terjedelmes előtanulmányt igényelt, úgy hogy nem szentelhettem magamat egészen a szociálpolitikai kérdéseknek. Abban a táborban is, amely eleinte lelkesedéssel karolta fel a szociálpolitikai kérdések tanulmányozását, kétélyek keletkeztek munkánk tudományos megalapozása iránt, ami sokak elpártolására vezetett. Saját politikai pozícióm tehát akkor nem nyert, sőt inkább veszélybe került ezen a téren folytatott akcióim által, már azért is, mert az ellenségek, akiket általa szereztem, hatalmasabbak voltak a barátoknál, akiket ezen az úton nyertem. Még sincs okom ezt sajnálni. Először sokat tanultam, aminek az események megítélésében is hasznát veszem; másodszor több — habár szintén elégtelen — előre látást tanúsítottam a világmozgalmak megfigyelésében, mint legtöbb kortársam, ami később mégis csak elismerésben részesült; harmadszor eszméket ébresztettem, amelyeket mások átvettek és részben meg is valósítottak. Így p. o. Károlyi Sándor barátom, bár ő is azok közé tartozott, kik bizalmatlanul fogadták azt az egész tudományos alépítményt, amelyre a magam akcióját építettem, megragadta a dolog gyakorlati oldalát és nem törődve elméleti rendszerekkel, mérhetetlen szolgálatokat tett a — kis embernek —, különösen a kiscgazdának a szövetségi eszme nagyarányú meghonosításával. Ennek megfelelő szociálpolitika kezdeményezése iparügyünk vezetőinél, sajnos, csak sokkal később kezdett felmerülni.”

Gazdasági felkészültségével Apponyi először az Ausztriával való vám- és kereskedelmi szövetség meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásakor lép a nyilvánosság elé; 1878 január 29-én mondja első nagy gazdasági beszédét, melyet egy hónap múlva egy másik ilyen irányú beszéde követ, amellyel a magyar tengeri hajózás megteremtése érdekében száll sikra. Abban az önálló magyar gazdasági életet sürgeti, melyet nem akadályozhat az Ausztriával való vámszövetség, ebben

ennek egyik szervét keresi, metsző iróniával mutatva reá arra a képtelen helyzetre, hogy „mikor az ország összes közgazdasági érdekeinek előmozdítására, ipari, kereskedelmi és külkereskedelmi célokra, a gazdasági élet különböző ágai emelésére mindössze csak 80.000 forintot tudunk behelyezni a kereskedelmi minisztérium budgetjébe, de ezzel egyidejűleg a trieszti Lloyd szubvencionálására 400.000 forintot adunk”. Az a határozati javaslat, melyet ennek kapcsán előterjesztett, hogy utasítsa a Ház a kormányt „hogy tengeri hajózásunk feladatainak a kiderítésére forgalmi adatokra alapított jelentést terjesszen mielőbb a Ház elé, amelynek következtében azután a dolog teljes ismeretével rendelkezvén, biztosan határozhatnánk” egyik megindítója volt az önálló magyar tengeri hajózás meg alapításának.

Akkori közéleti szereplésén Széchenyi István gróf hatása érvényesül. Nem gravaminális politikában, hanem az ország gazdasági megerősödésében, gazdasági önállóságában keresi azt a szilárd alapot, mely fejlődését biztosítani képes; előbb kell megeremteni az alapot, azután tovább építeni azon. Előtérben áll nála e részben az agrárkérdés és ennek kapcsán felveti már akkor a földbirtok problémát, szociális érzékével megérzi, hogy el fog jönni az idő, amikor az lesz a magyar gazdasági és szociális politika tengelye. Az agrárkérdés előtérbe helyezését nemcsak indokolja, hanem egyenesen követeli az ország túlnyomó agrár jellege, de ugyanakkor nem szabad elhanyagolni az ipart sem, mert magának a mezőgazdaságnak érdekei követelik, hogy az támaszkodhassék a nagyobb fogyasztó elemekre, melyeket ez esetben első sorban az ipari népesség képez. Tisztán látta és reámutat erre, hogy a mezőgazdaság egymaga nem képes egy kultúrállam igényeit fedezni, ipar és kereskedelem szükségesek hozzá. És míg az agrárkérdés tárgyalásánál Németország példájára hivatkozva, a kisember védelmére, a szövetségi eszmét propagálja, addig az iparnál a kisipar problémája a kedvenc tárgya, mindkettőnél a szociális szempontokat helyezve előtérbe. A magyar szövetségi mozgalom megindítója tulajdonképpen Apponyi Albert, az ő ezirányú működése nyomán veszi át annak irányítását pártjának egyik legkiválóbb tagja, gróf Károlyi Sándor, aki azt átültetve a gyakorlati életbe, a gazdasági szervezetek megteremtőjévé lesz.

Ettől kezdve Apponyi már ritkábban foglalkozik gazdasági kérdésekkel. Annyival inkább szociálisokkal. Amikor első nyomai jelentkeznek a magyar törvényhozásban az ipar állami fejlesztésének, a gyáriparnak nyújtandó állami kedvezmények mellett munkásvédelmi intézkedéseket sürget és amikor az 1884. évi ipartörvény áll tárgyalás alatt, akkor konkrét javaslatai vannak a munkaidő szabályozására, a női- és gyermekmunka védelmére, azoknak a munkásvédelmi rendelkezéseknek legnagyobb része, melyeket az említett ipartörvény tartalmaz, az ő kezdeményezésére került abba. A munkásvédelem mai nemzetközi állása mellett azok a rendelkezések nagyon szerényeknek tűnhetnek, de az akkori törvényhozás mellett azok bizony igen lényeges kezdeményezést jelentettek. Némely akkori rendelkezésen túl még ma sem jutott a magyar törvényalkotás. A fiatalokúak veszélyes üzemekben való alkalmazásának tilalma például máig is csak úgy áll szabályozásában, mint akkor állott, de nemcsak nálunk, hanem sokkal fejlettebb ipari viszonyokkal bíró országokban is. És a gyermekmunka védelme még tíz év múlva is nemzetközi konferenciák tárgya volt, melyen Magyarország tíz év előtti törvényes rendelkezései messze megelőzték Anglia és Belgium idevágó berendezéseit, míg a kötelező tanoncoktatással, illetőleg tanonciskolák kötelező felállításával egész Európát megelőztük. Magyarország volt az első, mely ezt a kötelezettséget felállította. Azt a bizonyos „szociális olajcsepp”-et, mely utóbb oly nagy szerephez jutott a nemzetek életében, a magyar parlamentben Apponyi Albert gróf csöpögtette elsőnek; sajnos, azóta Sem akadt túlsók követője ebben. Évek hosszú során át egymaga is képviselte azt ott. Ebben a tevékenységében karolja fel még a múlt század nyolcvanas éveiben a felvidéki kivándorlás kérdését, melyben súlyos szociális bajt lát, sürgetve ellensúlyozására az ottani viszonyoknak megfelelő gyáripar teremtését, lekötendő a mezőgazdaságban felesleges munkáskezeket; ebben a gondolatkörben foglalkozik behatóan a kishitel kérdésével, reámutatva annak fontosságára, hogy a kigazda és a kisiparos boldogulásának egyik akadálya, a hitel hiánya, mely nélkül az kis birtokának, ez műhelyének üzemét nem folytathatja és fokozottabb mértékben van kitéve a nagy üzemek által való elnyomatásnak; ebben az irányban látja megveszedelmét a tisztviselőkérdésnek, ugyancsak már a nyolc-

vanas évek végén mutatva reá annak kettős veszedelmére, kedvezőtlen kihatására az állami pénzügyekre és azon szociális bajokra, melyeknek ez kútforrása lehet. Amitől Magyarország iejlődő korában félt, az Csonka-Magyarországon fokozott mértékben következett be: a tisztviselő-kérdés az állami pénzügyek egyik döntő jelentőségű tényezőjévé és a középosztály megsemmisülésének egyik legnehezebben megoldható részévé vált. Akkor annyiban, hogy a középosztály nem a szabad gazdasági pályákra terelte gyermekeit, hanem a hivatalokat vélte azok számára lefoglalni, így duzzadt fel annyira az állami és törvényhatósági tisztviselői kar, ennek érdekében szaporítottak évtizedeken át az újabb és újabb hivatalok; ma természetesen az ellenkező irány követendő, mert különben nem hozhatók rendbe az állam pénzügyei, de ezzel egyidejűleg nemzedékekre semmisül meg a magyar középosztály legértékesebb része, a tisztviselő társadalom. Abban a beszédében, melyet az 1888. évi költségvetés általános vitájában mondott, Apponyi élesen világitott reá a hivatali állások ilyenén szaporításának veszedelmére, ostorozva a történelmi középosztálynak a hivatalokba való tódulását és a gazdasági pályák teljes elhanyagolását. Milyen más alakulatot vett volna a magyar gazdasági, sőt társadalmi élet, ha figyelmeztető szava akkor nem hangzik csak egyszerűen el, hanem követésre talál; magának a történelmi középosztálynak gazdasági helyzete is másképen alakult volna! Az igazi szociálpolitikai előrelátás demokratikus politika volt. Demokrácia olyan időben, amikor annak hirdetése még talán forradalminak is tetszhetett, amit legkevésebbé lehetett elvárni egy konzervatív fiatal főúrtól, akinek családi és társadalmi tradícióival ez alig volt összhangba hozható. Jellemző felfogására, amit erről egyik képviselőházi beszédében mond, válaszul bizonyos támadásokra, melyek azért érték, hogy elvbarátaival társadalmi akciót indított a kis gazdasági egzisztenciák megmentése érdekében . . . „Foglalkoztunk bizonyos kérdésekkel, javaslatokkal — úgymond 1888. január 20-iki beszédében, ugyanott, ahol a tisztviselőkérdést, a kivándorlást és a kishitel kérdését tárgyalja különösen szociális szempontból — melyeknek célja mindég egy volt: a jelenlegi társadalmi állapotok által megrendített kis gazdasági egzisztenciák megmentése. Ugyanannyi fontossága, amennyi a kultúra terjedésének van a demo-

krácia megvalósítására, ugyanaz a fontossága van a kisebb-gazdasági egzisztenciák fenntartásának. És az, aki keresi az utakat és módokat, hogy a kisebb gazdasági egzisztenciák léte-
 lükben biztosíttassanak: az a demokráciát valósággal szolgálja, míg az a korlátolt doktrinarizmus, mely megelégszik azzal az elmélettel, hogy az egyéni erők felszabadítása teszi a demokrácia alfáját és ómegáját, az a doktrinarizmus e kisebb gazdasági egzisztenciák szétmállásához és ennek következtében a plutokrácia uralmához vezet, melynek önző érdekeit takargatja tantétéleinek a formalizmusával. Én mindég tiltakozni fogok, amint hogy tiltakoztam és tiltakozom egész erőmből az ellen, — és igen örülök, hogy erre nekem alkalmam nyílt — hogy tulaj donképen a plutokrácia érdekeit szolgáló, megengedem,, hogy jóhiszemű és öntudatlanul szolgáló ez a doktrinarizmus,, mely a társadalmi kérdésekkel nem akar foglalkozni, holott: ezek dominálják a gazdasági helyzetet is, mert hiszen az egész világ közgazdasági mizériái főleg abból erednek, hogy a termelési képesség óriási fokozásával nem tartott lépést a nagy/tömeg fogyasztási képességének az emelkedése; ismétlem, mindég tiltakozni fogok az ellen, hogy a közgazdasági doktrinarizmus akár a liberalizmussal, akár a demokráciával azonosíttassék és ennek előharcosául tüntesse fel magát, holott a demokrácia alapját képező társadalmi erők fenntartásának ez a legveszedelmesebb ellensége.”

A gazdasági doktrinarizmussal való ily éles szembehelyezkedésnek az a magyarázata, hogy akikkel az igazi demokrácia védelmében szembe kellett szállnia, egyetemi tanár-képviselők voltak, a doktrinarizmus képviselői. Sajnos, a demokrácia nem abban az irányban fejlődött nálunk, melyet ő képviselt, mely demokráciához hű maradt mind mai napig, a kis egzisztenciák védelme csak jelszó maradt mindég, hogy alapjául szolgálhasson olcsó demagógiának; a gazdasági élet ellenben a plutokrácia irányában fejlődött és túltengésében jutott kifejezésre, bőséges tápot adva ezzel annak az irányzatnak, mely a mai társadalmi rend felborításával egy új társadalmi rend megteremtésében látja célját. Apponyi előrelátása a polgári társadalom megerősítése, a kis egzisztenciák megmentésével annak szilárd megalapozása akart lenni, az pedig, ami és ahogyan

történt, az igazi demokrácia legelemibb követelményének mellőzése, a polgári társadalom meggyengítésére vezetett.

Ez a demokratikus felfogás jut kifejezésre az általa alapított Nemzeti Párt programjában is, melynek erre vonatkozó részét következőképp állapította meg: „Egészséges társadalmi állapotok fenntartása a nemzeti erőnek és egységnek egyik leglényegesebb előfeltétele. E végből nem szabad elhanyagolnunk a munkásvédő törvényhozás kiegészítését és teljes figyelmünket kell fordítanunk ama társadalmi bajokra, melyek az ország egyes részeiben részint végleges kivándorlás, részint veszélyes forrongások alakjában mutatkoztak. Rendszeresen vezetett és az e célból alakítható pénzügyi intézetek által támogatott telepítési politika, valamint az ipari foglalkozás terjesztése e bajoknak a legbiztosabb ellenszere.”

Ennek a programnak aktualitást a röviddel azelőtt kitört alföldi parasztlázadás adott, arra vonatkoznak a „veszélyes forrongások”. A kis egzisztenciák teljes elhanyagolása, a földbirtok nélküli lakosságnak Békés és Csanád megyékben a jobbagyság felszabadítása előtti időkre emlékeztető kihasználása voltak annak a kirobbanásnak közvetlen okai. Hogy a demagóg izgatásoknak is volt benne szerepe, az természetes. Az akkori kormány megbízásából nekem kellett a helyszínén a parasztlázadás okait tanulmányoznom, közvetlen tapasztalatból ismerem meg tehát azokat. A földbirtokreform gondolata szinte végig kíséri Apponyit egész közéleti pályáján és az a javaslat, mely ebben a programban a telepítési kérdéssel kapcsolatban szerepel, erre a célra alakítandó pénzügyi intézetek, nem egyéb, mint annak a szociális gondolatnak pénzügyi megoldása, annak megmondása, ami a végül, a legrosszabb időben keresztülvitt földreformban teljesen hiányzott, amire annak megalkotói nem gondoltak és aminek annak a részben szánalmas keresztülvitele tulajdonítható. Az e célra alakítandó pénzügyi intézetek arra lettek volna hivatva, hogy a földhöz juttatandó parasztság azon anyagi eszközeinek birtokába jusson, lehetőleg kedvező feltételek mellett, melyek segítségével földjét meg is művelheti, a földbirtokos pedig leadott birtokrészének megkaphassa rendes ellenértékét, melyet megmaradt birtokának belterjesebb megművelésére fordíthasson. Ebben a megoldásban szociális és gazdasági koncepció volt; abban, mely megvalósított, volt ugyan kétség-

kívül szociális gondolat, de minden gazdasági megfontolás nélkül. Akkor telepítés formájában tervezetett a megoldás, most kényszerkisajátítás alakjában történt. Apponyi nagy szociális érzéke jut kifejezésre abban a nemzetgyűlési beszédében, melyet a földreformra vonatkozó törvényjavaslathoz tartott, szinte azt mondhatnám, hogy az egész politikai pályáján végigvonuló agrárszociális programjának zárókövét képezi. „Ez végre olyan reform, — mondja — amely nem divatból, nem egyesek kedvteléséből, de még nem is tudományos teóriákból, hanem magának az életnek talajából fakadt, az életnek szükségleteiből, a tapasztalásokból — részben szomorú tapasztalásokból —, melyeket az utolsó időkben szereztünk ... Az a körülmény, — mondja — hogy én történetesen a nagybirtokos osztályhoz tartozom, engem az én állásfoglalásomban egy pillanattig sem fog befolyásolni. Aki csekély politikai működésemet csak némileg figyelemmel kísérte, talán el fogja ismerni, hogy soha osztálypolitikát nem csináltam, különösen, hogy soha a hatalmasok javára nem csináltam politikát, hanem mindég az a gondolat vezérelt, hogy amennyiben az abszolút jog rideg következetességétől eltérésnek kell lennie az állami tevékenységben, ez az eltérés nem a hatalmasoknak, hanem a gyengébbeknek, az elhagyatottaknak javára kell hogy szolgáljon.” ... „Miután nagy súlyt fektetek arra, hogy ez az első kapavágás, ez a nagy reform keresztülmenjen, nem keresek kifogásokat a részletekben. Inkább azt kívánom, hogy mi ezt a reformot ne tekintsük csupán egy törvényalkotásnak; ne higyük, hogy amikor azt megszavazzuk és végrehajtását átadtuk annak a bíróságnak, annak a szervezetnek, amelyre azt bíztuk, akkor semmi teendők többé nincsen, hanem aludhatunk tovább. Vigyük át a társadalomba annak tudatát, hogy neki ennek a törvényalkotásnak szellemétől szaturálva kell lennie, hogy neki magának kell kezébe vennie annak kiépítését ott, ahol erre az indokok megvannak, — ahova az állam keze azonban beletnyúlni nem tud. Ezen a módon fogjuk elérni azt, hogy ennek a törvényalkotásnak meglegyen valóban az a kibékítő hatása, nemcsak a termelést előmozdító hatása, hanem a múltból származó keserűségeket eltüntető, a múltból származó bizalmatlanságokat kiegyenlítő, az egymásba helyezett bizalom és együttműködés magvát érlelő hatása, mely az én lelkemben van

és amelyet bele szeretnék plántálni ma inkább, mint valaha minden magyar embernek szívébe és lelkébe.”

Ennek a törvényjavaslatnak tárgyalásánál támadás intézettek a régi magyar nemesség ellen, amiért minden szociális érzék híj ján volt. Ezen támadás ellen szólal fel ebben a beszédben Apponyi. A védelemben benne van egész szociális gondolkodása és egyéniségének fenkölt szelleme. Aki politikai pályája nagy részében szemben állott az akkori liberalizmussal, védelmére kel, amikor azt igazságtalan támadás éri, mert a támadás ellenkezik az igazsággal.

„Én teljesen elismerem t. képviselőtársamnak azt a tételét, — így hangzik beszédének ez a része — hogy a magyar nemesség azokkal az érdemekkel szemben, amiket a nemzeti eszme és alkotmány és az ország függetlenségének fenntartása körül szerzett, nélkülözött a szociális érzéket, nélkülözött a kellő érdeklődést az ú. n. misera plebs contríbuens iránt, makacsul ragaszkodott a nemesi privilégiumhoz. Ez neki, fényes érdemei mellett, történelmi bűne, ezt minden fenntartás nélkül elismerem. De azután az a nagy nemzedék, mely a XIX. század második negyedétől egészen 1848-ig kibontotta szárnyát, az a nagy reformnemzedék, amely kizárólag a magyar nemességnek és honorácioroknak soraiból került ki, jóvátette ennek az osztálynak ezt a mulasztási bűnét, fényesen jóvátette. Mert nem áll az, hogy a jobbágság felszabadítása reáerőszakoltatott külső erő által, nem. Hanem épen abban áll egyedül a magyar nemesség a múlt század második felében, hogy a legkisebb mozgalom sem volt az elnyomott osztályok körében, egy falevél ott meg nem mozdult, hanem tisztán maga a kiváltságos osztály, egyfelől az ő vezéreinek fenkölt humanitárius és igazságérzetétől vezéreltetve — mert azt elismerem, hogy nem nagylelkűségből, hanem igazságérzésből tette, de spontán tette — másfelől hazafiságától indítatva, mert maga felismerte azt, hogy a magyar alkotmánynak és a magyar önállóságnak épülete gyenge alapokon fekszik, ha csak egy kiváltságos osztály annak hordozója; ilyen ideális motívumoktól vezettetve a magyar nemességnek az a generációja, saját anyagi kárára is, minden külső presszió nélkül vitte végbe a reform művét és ez nekünk, az egész nemzetnek történelmi dicsőségünk, amit elhomályosítani nem szabad. Nem magunkat, az élőket védem, hanem azokat

a halottakat, akiknek köszönheti Magyarország népe, hogy felszabadításának első lépése, a jogi felszabadítás megtörtént.

Ezzel kapcsolatosan csak egy megjegyzést kívánok tenni arra, amit a liberalizmussal kapcsolatosan ebben a teremben és a termen kívül gyakran elmondottak. Ha azt a vádat, mely a liberalizmus ellen felhozott, hogy az agrárreform terén a kisbirtokkal, szóval a földművelők népével szemben semmit sem tett, a liberalizmus fénykorára értjük, amelyről épen az előbb beszéltem, akkor ez a vád igazságtalan, mert a liberalizmus fénykora, aminek nevezem épen a múlt század második negyedét, elvégezte a jobbgység jogi felszabadítását. Ez nem nevezhető semminek. Ha ez nem történt volna meg, akkor annak \agymost kellene megtörténnie, vagy nem volnánk abban a helyzetben, hogy ilyen törvényjavaslatról beszéljünk. Tehát, ha igazságosan akarunk ítélni múlt nemzedékek és múlt eszméáramlatok felett — pedig csak ha igazságosan ítélünk, akkor tudunk a történelemből tanulságot levonni — akkor nem mondhatjuk azt, hogy a liberalizmus abban az időben, midőn valóban alkotott, midőn apostoli ihlettséggel megtelt vezérek alatt működött, nem tett volna semmit a föld felszabadítására. Nekem semmi legkisebb egyéni érdekem sincs abban, hogy megvédjem, mert hiszen egész politikai pályámon át a liberalizmus sokkal inkább igyekezett engem háttérbe szorítani, mintsem az én pályámnak kedvezni, de ez nem akadályoz abban, hogy ezzel a jelenséggel szemben is iparkodjam teljesen objektív álláspontra helyezkedni. A liberalizmus végre az a politikai rendszer, amely a nagy francia forradalom eszmekörében született, mely azt lassanként rendszerbe hozta és keresztülvitte Európa majdnem összes államaiban. Ez a liberalizmus mindenütt mint nagy történelmi jellegű és érdemű cselekedetet, végbevitte a jogi emancipációt az egész vonalon. Tévedése szerintem kettős. Az egyik az, hogy ebbe az ő dicséretes és dicső tevékenységébe, mellyel bilincseket széttört és erőket felszabadított, belevegyült a XVIII. század vége felé, különösen Franciaországban uralomra jutott filozófiai tanoknak behatása, belevegyült talán ismét a régi társadalmi tényezőknek bűnéből, részben legalább, melyek a már megért helyzetüknek követelményeit nem tudták megérteni, nem tudtak az evolúció terére lépni és ezzel tették kikerülhetetlenné a revolúciót. Belevegyültek az enciklopaedis-

táknak Istent és vallást támadó tanai, amelyek a liberalizmusba bevittek egy bizonyos tendenciát, amely hol a kereszténységgel direkt ellentétbe helyezkedett, hol azt nélkülözhető, nem szükségyszerű alapnak nyilvánította. Ez volt az egyik nagy tévedése a liberalizmusnak. Hozzá kell tennem, hogy ebben a tévedésben hazánk nagy liberális vezérei nem szenvedtek. Aki egy báró Eötvös József, egy Deák Ferenc működését ismeri, tudni fogja, hogy a liberalizmusnak e vallásellenes, vagy legalább vallás-iránt közömbös tanai öreájuk hatással nem voltak.

A másik hibája pedig a liberalizmusnak az volt, hogy a jogi emancipációval egész feladatát megoldottnak tekintette. Azon a hiten volt — és ez igen természetes, — hogy a régi társadalom szervezetének megkötöttsége, bilincsei annyira gátlólag hatottak, annyira gúzsba kötötték a szabad tevékenységet, annyira érezték nyomását azok, akik annak ki voltak téve, hogy természetes volt a hit, hogy csak felszabadítani kell, csak ezeket a bilincseket kell lerakni, csak a jogegyenlőséget kell kimondani és meg lesz ezzel az az egyenlőség, amelyre alapjában mindenki vágyódik, az az egyenlőség, amely nem az életsorsoknak abszolút egyformasága, hanem az az egyenlőség, hogy az emberi életnek méltóságához tartozó összes attribútumokkal fel legyen ruházva mindenki és hogy a haladásra való megindulás lehetősége mindenkire nézve egyformává tétessék.

A liberalizmus azt hitte, hogy a jogi emancipációval ez mind meg van alkotva. Ennek folytán a liberalizmus ép oly kevésbé hozta meg az emberiségnek a végleges formát, amint nem hozta meg azt egyetlen előbbi átmeneti evolúciós stádium sem, amint nem fogja meghozni az emberiségnek ezentúl sem. Minden ilyen uralkodó eszmeáramlat egy bizonyos kor szükségletéből születik, egy bizonyos kor szükségletének felel meg, minden ilyen eszmeáramlat egy bizonyos korban a maga feladatát teljesíti és azután kell, hogy átengedje helyét egy másik áramlatnak, de nem visszafelé, a régi feltámasztásának, hanem azzal az okossággal, hogy a mi jót teremtett, azt azok, akik több jót akarnak, tartsák fenn és biztosítsák és tegyék hozzá azt, ami abból az idejétmúlt áramlatból hiányzik.

Ez az én álláspontom a liberalizmussal szemben. Ezt a liberalizmust egy olyan eszmeáramlatnak tekintem, amely minden hibája dacára az emberiségnek igen nagy szolgálatot tett.

Ez alatt azt a vívmányt értem, amellyel a jog uralmát és a törvény előtti egyenlőséget, valamint az emberi méltóságnak mindenben való elismertetését vívta ki. Ezeket a vívmányokat nem elsöpörni, de megtartani és fejleszteni kell és hozzá kell tenni azt, ami a liberalizmusnak tapasztalása, hogy t. i. maga a jogegyenlőség még nem biztosíthatja az igazi elérhető társadalmi egyenlőséget, kiegyenlíteni azzal a felépítménnyel, amelynek felépítése a mi generációnk feladata, és megtisztítani ezt a munkát attól az istentől eltekintő, vallástalan, a keresztény vallás iránt érzéketlen irányzattól, mely előbb volt. Ezen az alapon építeni és dolgozni, nem rombolni azt, ami jó már létesült, hanem kiegészíteni azzal, a mi jobb, ez a mi feladatunk. Ez az én álláspontom a liberalizmussal szemben, ez az én álláspontom a mi feladatainkkal szemben és ebből a nézőpontból vizsgálom ezt a törvényalkotást.”

A liberalizmus kérdése nem tartozik ugyan szorosan véve a szociálpolitika körébe, de mert a földbirtokreformban kétségkívül érvényesül ez az irányzat is, Apponyi ezen beszédének okfejtésében pedig olyan pregnánsan, a liberalizmus renaissancekorát olyan jellemző módon juttatja kifejezésre felfogását: nem véltem mellőzhetni szociálpolitikai tevékenységének ismertetésében ezt a hatalmas beszédét, illetőleg ennek ezt a részét.

A demokrácia követelményeinek a magyar alkotmányban való érvényesítése, illetőleg az erre való törekvés, ennek az irányzatnak a legteljesebb mértékben való előmozdítása képezi Apponyi közéleti és politikai tevékenységének egy másik jellegzetes ágát. E részben jellemző, hogy amikor az általános választójog kérdése először vonul be egy petíció alakjában a magyar országgyűlésbe, amikor a fiatal szociáldemokrata-párt elhatározta, hogy kérvénnyel fordul ennek érdekében a képviselőházhoz: Apponyi Albert gróftól kérte fel annak benyújtására, az ő ellenjegyzésével kerül ez a kérvény a képviselőház asztalára, és amikor később, már az általános választójog nagy hullámokat ver, mondhatnók, a belpolitika tengelyévé válik és felmerül a nők választójoga iránti társadalmi mozgalom, ismét ő az első a politika számottevő tényezői közül, aki odaáll a mozgalom mellé és szóval meg írásban a követelés jogosságának szószólója lesz. Volt ugyan idő, amikor nemzeti szempontokból bizonyos korlátozásokat tartott szükségesnek, bizonyos garan-

ciákat a nemzeti állam védelmében a választójog kiterjesztése kapcsán, hogy a nemzetiségek állambontó törekvésekkel ne veszélyeztethessék a magyar állam egységét és magyar jellegét, de amikor felmerült a választójognak a magyar nyelv ismeretéhez való kötése, mint feltétel, az ellen már a leghatározottabban állást foglalt, nem tartotta azt a jogegyenlőség alapelveivel összeegyeztethetőnek, sőt egyenesen jogfosztást látott abban. Az említett nemzeti szempont vezérelte őt abban a küzdelemben, melyet az általános választójog ellen akkor folytatott, az u. n. nemzeti ellenállás idején (1904—1906), amikor azt a korona a magyarság hegemoniájának megtörésére állította a belső politika homlokterébe, de ettől eltekintve mindig a választójog lehető általánosítása és a népakarat szabad megnyilvánulása érdekében annak titkossága mellett foglalt állást, ezt az igazi demokrácia követelményének tekintette és bár szükségesnek tartotta az intelligencia vezető szerepének megóvását, nem féltette azt sem a választójog legszélesebb kiterjesztésétől, sem a szavazás titkosságától, a nők választójogától pedig éppen ennek biztosítását várta. Az a beszéde, melyet a szavazás titkossága érdekében (1925. május 14.) tartott, ezeknek a szempontoknak markáns kidomborítása. Sok beszéde közül, melyeket a választójog érdekében mondott, ez talán a legmarkánsabb, ebben domborodik ki szociális felfogása legerősebben, különösen pedig ennek következő részében:

„1848 előtt adta az Úristen ennek az országnak azt a nagy nemzedéket, amelynek egyéb fényes tulajdonságai közül kimagasló egy — de ez a világtörténelemben tudtommal erre egyetlen példa, — hogy belátta azt, gyöngé az a nemzet, amely nem az egész népet foglalja magában. Ettől a tudattól indítva, ettől az igazi, mélyen gondolkodó nem pünkösdi királyságokat élvezni akaró nemzeti eszmétől áthatva, valamint emberiség-től, igazi keresztény szellemtől áthatva, minden külső presszió nélkül vette kezébe és vitte keresztül a jobbagység felszabadításának nagy művét. És mi volt a következmény? A következmény az volt, hogy ezek az 1848 előtti vezető osztályok, amelyeknek előbb privilégiumon alapult kiváltságos állása, minden privilégium nélkül megtartották maguknak a vezetést, a döntő befolyást, mert a tömegek nem ellenükre vívták ki felszabadulásukat, hanem általuk, tőlük nyerték.

A legmélyebb szomorúsággal állapítom meg, hogy sem a túloldalon, sem egyáltalában a magyar középosztály nagy részében ma nem látom az ehhez hasonló szellemet, hanem inkább visszaesést látok az 1848 előtti szellembe, annak a századnak szellemébe, amellyel már az 1741 : VIII. t.-cikkbe beírták, hogy a koronázási hitlevélnek az a passzusa, amely szerint az ország szabadságai azon értelemben alkalmazandók, amelyben a király és rendek megállapodnak, semmiesetre sem vonatkozhatik a nemesi privilégiumok megszüntetésére.

Én az evolúciót az 1848-ban adott példa és az 1848 után bekövetkezett eredmények fonalán akarom folytatni. Az a lépés, amelyet akkor tettek, óriási volt, elegendő volt akkor. Azóta egészen új világ keletkezett, új társadalmi osztályok keletkeztek, új világramlatok hatoltak be. Nem lehet dicső ősök példáját azzal utánozni, hogy ugyanazt tesszük — ez majdnem sohasem lehetséges, — csak azzal, hogy azokat a problémákat, amelyekkel szembenállunk, ugyanabban a szellemen oldjuk meg. Itt van az egész világnak hasonló áramlataitól táplálva — mert kínai falat és vámvonalakat eszmék előtt nem lehet felállítani — az a nagy áramlat amely szerint önállóságra, szabadságra és jólétben való arányos és méltányos részvételre törekszenek a tömegek. Ezt az áramlatot megállítani akarni emlékeztet engem Erckmann Chatrian egy regényére, melyben elmondja, hogy egy breton paraszt sohasem tudott megbarátkozni azzal, hogy expropriáció útján elveszik egy vasút számára földje egy részét és az első robogó gyorsvonattal fiával együtt vasvillával szembeállott. Hogy mi volt annak a szegény embernek sorsa, az gondolható, Nem akarom nemzetemet hasonló sorsnak kitenni. Itt van az a nagy áramlat. Mesterséges eszközökkel meg lehet akadályozni, hogy ide, a képviselőházba bejöjjön; de ezzel csak nyerni fog elkeseredésében, szívósságában és deformálódni fog forradalmi irányzatában; holott, ha mi, a mai vezető osztályok, a 48-iki nagy gondolatnak és nem az azóta bekövetkezett hanyatlásnak szellemét követjük, ha nem engedjük át magunkat a forradalmak által előidézett érthető lelki reakció sugallatának, hanem megtartjuk a világtörténelmi perspektívát, megtartjuk a magyar történelmi perspektívát, ha mi ezt az áramlatot kezünkbe vesszük, ha mi, a magyar intelligencia, a magyar vezető osztály megadjuk ennek formuláit, ha a nép bennünk látja ennek elő-

mozdítóit, ha mi a népet a magunk iránti bizalommal megtelíteni akarjuk, ha minden ilyen presszionális eszközt mellőzünk; meglehet, hogy némely helyen nem fogunk sikert aratni, meglehet, hogy némely helyen a demagógia túl tog tenni rajtunk, de nagyban és egészben mi leszünk urai ennek a mozgalomnak, mely — akármit cselekszenek önök — előre fog hatolni és győzedelmeskedni fog. Ha ennek az egész magyar nemzet bevonásával mi leszünk az építómesterei, akkor a mi kezünkben marad a vezetés, holott, ha ezt a mozgalmat ellenünk csinálják, akkor igenis elsöpörnek minket.

Én mély fájdalommal mondom ezt, amikor látom rendre a vármegyékben is, hogy azokat a határozatokat, melyeket a titkoság ellen hoznak, azok az elemek, az a társadalmi réteg hozza, melyhez egész lelkemmel és szívemmel tartozom, nem akarom ellenük vezetni a tömegeket, hanem én akarom velük együtt a tömegeket vezetni. S amikor látom a középosztály egy részében ezt a telítettséget, a pillanat impresszióit és elvesztését a nagy históriai perspektívának; mikor látom, miként a legmélyebb szomorúsággal tölt el és én nagyon kérem, méltóztassanak legalább komoly megfontolás tárgyává tenni ezeket az érveket, melyeket felhozni szerencsém volt. Ne zárkózzanak el ridegen attól, ami talán némi igazságot tartalmaz, pusztán azért, mert innen jön és nem az önök soraiból. Talán honorálják azt a fél-százados tapasztalást is, amely nekem betekintést engedett a néplélek konyhájába, és annak összes pszichológiai rejtélyeibe.

Azt a veszélyt látom — egy szóval mondva, — hogy két nagy erő, melynek együtt kell működnie — és minden józan konzervativizmus ennek a két erőnek együttműködésén alapul, — a hagyomány tiszteletének alapja és a fejlődésnek akarása, ahelyett, hogy együttműködnék, egymástól elválják, bifurkálódik s a hagyomány hívei nincsenek tekintettel a fejlődés igényeire, a fejlődés barátai pedig ezáltal kiszakíttatnak és ellökik maguktól a hagyomány kultuszát. E két szélső irányzat bifurkálásának veszélyét látom.

Ez sokkal komolyabb dolog, mint aminőnek talán sokan hiszik. A nemzet fejlődésére nézve — nem szeretek nagyot mondani, nem szeretek túlzásokba bocsátkozni — nem éppen ez a speciális kérdés, hanem nagyjából állásfoglalásunk, hogy vajjon mi, magyar értelmiség, magyar középosztály, a 48-as.

tradíciót akarjuk-e folytatni, akarunk-e a nemzet élére állani, a már megért stádiumokat megvalósítani, célokot mutatni, megfontolni azt is, hogy a háború utáni ember lélektana nagyon különbözik a háború előtti ember lélektanától.

Ha mi erre az útra szánjuk magunkat, akkor látom magam előtt a jogfolytonosság fenntartásával s a jogfolytonosság azon tulajdonával, hogy folytonosság az az evolúció, megerősödő, ismét egységes Magyarországot; akkor látom a lehetőségét annak, hogy összefoglaló nemzeti eszmék keletkezzenek, amelyek ez ország valamennyi polgárát, valamennyi társadalmi osztályát egyesítik, kevesek kimaradásával, kik jobbra-balra mindig lesznek. Ha pedig az ellenkező utat követjük, akkor azt látom, hogy mindinkább ketté oszlik a nemzet, két engesztelhetetlen táborra, amely egymás iránt nincs megértéssel. Pedig a kettő együtt alkotja a nemzetet, s ha az egyik kimarad, akkor ez a nemzet nemcsak geográfiaílag, hanem lélektenilag is csonka nemzet. Ettől óvjon az Isten.”

Az agrár-kérdés a földbirtok reformjával, a demokrácia kérdése a választójogi törvény megalkotásával, a kisemberek védelme a szövetkezeti ügynek megizmosodásával és hitelgényeiknek állami elősegítésével egyidőre nyugvó pontra jutván, Apponyi szociálpolitikai tevékenysége új irányokat keresett magának. Egyik legfőbb törekvése saját társadalmi osztályának megnyerése a haladó kor szociális követelményeinek és az ebbe az irányzatba való bekapcsolódásának, sajnos, teljesen meddő maradt. Akiknek első sorban állott volna és állana érdekében megértem és követni a kor parancsoló szavát, szinte teljes érzéketlenséget tanúsítanak az iránt, teljesen elzárkóznak az elől. E részben súlyos csalódásban volt és van része Apponyinak és vele az országnak, következménye pedig szinte elmaradhatatlanul, hogy akik egy évezreden át élén állottak az államfenntartó elemeknek, hovatovább elvesztik vezetőszerpüket és háttérbe fognak szorulni, a demokrácia, melyet irányíthatnának, mely vezetésüket készséggel elfogadná, ki fogja őket szorítani és az ellenkezője fog bekövetkezni annak, ami 1848 után a jobbágy felszabadítást követőleg történt. Ismétlődik ugyanaz, csak-hogy sokkal súlyosabb kihatással, amit Apponyi emlékirataiban panaszol, hogy épen azok a körök nem akarják őt megérteni, akiknek nemzeti hivatása lenne a vezetőszerpet megtartani,

biztosítandó az országnak nemzeti jellegét. A várat, melyet így önként feladnak, visszahódítaniuk többé nem fog sikerülni; ami nem sikerült Ausztriának négyszáz éven át, pedig következetes, szívós küzdelmet folytatott ezért Magyarország ellen, a történelmi Magyarország ellen, a történelmi osztályok kezéből kicsikarni a hatalmat és vezetést, az szinte automatikusan megy végbe napjainkban, csak azért, mert ezek az osztályok nem akarnak beleilleszkedni a fejlődő korszellembe, a nyugoti kultúra előmozdította irányelvekbe. Apponyi politikai pályájának ez talán legnagyobb csalódása. Meddő küzdelmével fel is hagyott ebben az irányban. Bármily nagy csalódás érte is legyen ebben a tekintetben, szociálpolitikai tevékenységében nem lankad. Sőt mintha ez még inkább sarkalná őt egyéni tevékenységre. Nincs az a szociális kérdés, mely érdeklődését fel ne keltené, melybe készséggel bele ne kapcsolódnék. Még oly részletkérdéshez is hozzászól a törvényhozásban, mint „*a fehér és sárga foszforral való gyűjtőgyártás eltiltása*”, csakhogy nyomatékot adjon a szociális törvényhozásnak, előmozdítsa azt a kormányzat buzdításával és amikor a legélesebben szemben áll egyébként azzal a kormánnyal, mely ezt előterjeszti, akkor is készséggel áll támogatására, mondván: „A nélkül, hogy a tárggyal rokon és azzal összefüggésben álló bármely kérdésre kitérnék, azt röviden ki akarom jelenteni, hogy az a párt, amelyhez tartozni szerencsém van, a legnagyobb készséggel és örömmel járul ezen törvényjavaslathoz és hogy a t. kormány, ellenzéki pártállásunk dacára, ha a munkás jóléti intézmények megalkotása terén tovább halad, hogyha a nép legszélesebb rétegeinek megvédése és boldogulása érdekében áll a Ház elé kezdeményezéssel, mindig számíthat annak a pártnak támogatására, sőt annak buzdítására, hogy ezen a téren mentől többet és mentől jobbat alkotassunk.” Ugyanakkor sürgeti oly törvényjavaslat mielőbbi be-terjesztését, „mely eltiltja az egyes iparcikkek gyártásánál az egészségre ártalmas oly anyagok használatát, amelyek az egészségre ártalmatlanokkal vagy kevésbé ártalmasokkal helyettesíthetők.”

Természetes, hogy érdeklődését leköti a *munkásbiztosítás* nagy problémája is. Annak a kormányak, melynek ő is tagja volt, az u. n. koalíciós-kormánynak — és azóta is az egész magyar szociális törvényhozásnak — legnagyobb szo-

ciális alkotása, mellyel némely rendelkezéseiben megelőztük az egész európai törvényhozást, különösen azzal, hogy a munkaadók és alkalmazottak paritásos képviselőre építettük fel ennek a nagyhorderejű intézménynek szervezetét, amiben azóta több ország követett bennünket. Ez azonban csak az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség- és balesete elleni biztosítására vonatkozott, a mezőgazdaságban alkalmazottakra sem ezt, sem a biztosítási kötelezettséget nem sikerült ily mértékben keresztülvinni, az mindmáig csak jámbor óhaj maradt. Állást is foglalt ez ellen Apponyi a kínálkozó legelső alkalommal, amikor t. i. 1912-ben „*az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegély pénztárról szóló törvény kiegészítésére vonatkozó törvényjavaslat*” került képviselőházi tárgyalásra.

Miképen maga az egész mezőgazdasági munkás- és cseléd-biztosítás, ez a javaslat is lehetőleg szűkkeblű volt és indokolásában szinte tüntetésszerűleg emelte ki a javaslat érdeme gyanánt, hogy a kiegészítés nem fog újabb terheket róni az érdekeltekre. Ez ellen foglalt Apponyi állást, és az a mód, ahogyan ezt teszi, az az érv, mellyel álláspontját megalapozza, jellemző az ő szociális gondolkozására. A szembeállítás annak, hogy a munkások újabb megterhelése tényleg indokolatlan lenne, de ezzel szemben a munkaadóké teljesen indokolt, az a szociális igazság, melynek érvényesítésére mindég törekszik.

„Én teljesen azon az állásponton állok, amelyet a képviselőház 1907-ben abban a határozati javaslatban juttatott kifejezésre, hogy a mezőgazdasági munkásokra nézve betegség és baleset tekintetében a kötelező biztosítás kimondandó és törvényesen szervezendő. Hogy a t. miniszter úr javaslata, amelyet én különben teljesen méltányolok, minő szűk keretek közt mozog, azt bizonyítja az indokolásnak azon mondata is, amely szerint a miniszter úr hangsúlyozza, hogy javaslata kereteinek megállapításánál ügyelt arra, hogy a tervezett összes javításokat a pénztár eddigi államsegélyek mellett saját erejéből a nélkül hajthassa végre, hogy ebből az érdekeltekre az eddigieknél magasabb járulékok vagy tagsági díjak háramljanak.

Én megengedem, hogy *épinséggel nem volna célszerű és indokolt, hogy a biztosítandó munkások járulékai felemeltesse- nek*. De azt hiszem, hogy teljes méltányosság szerint lehetne a leendő alkotásnak megállapításánál a munkaadóknak az eddigi-

nél nagyobb hozzájárulását igénybe venni. Mert hogyha a különböző körülmények és a magyar törvényhozás által létesített vámpolitikai intézkedések folytán *a mezőgazdaságra nézve kedvezőbb viszonyok állottak elő, nemcsak méltányos, hanem egyenesen igazságos követelmény az, hogy a helyzet ezen javulásában azok is részesüljenek, akik a mezőgazdasági termékek előállításánál saját verejtékükkel és munkájukkal oly nélkülözhetetlen szerepet játszanak.*”

Természetes, hogy ilyen felfogás mellett magára vonta — mint Emlékirataiban maga mondja el — „a kapitalista irány vaskalaposainak egész haragját”. Pedig az ő iránya volt az igazi, ez az előrelátás, mely szociális bajokat megelőz, szemben azzal a maradi iránnyal, mely megvárja, míg a bajok bekövetkeznek. Ez a társadalmi bajok elkerülését célozza, az felidézi azokat.

Ez az előrelátás és szociális érzék jut kifejezésre abban a beszédében is, melyet a világháború második évében — 1915. május 5-én — *a rokkantkérdésben* a képviselőházban tartott. A hadirokkantak méltó elláthatása érdekében felvettem azt a javaslatot, hogy hozzunk be *külön rokkantadót*. Abból az elgondolásból indultam ki, hogy ha van jogosultsága speciális adónak, akkor ez az, ezt fizetnie kellene mindenkinek, aki a háború borzalmaitól meg volt kímélve, azok a mártírjai a hazafiságnak, akik a harctéren elhullottak vagy akiket a háború rokkantakká tett, azok az özvegyek és árvák azoknak áldozatai, akiknek élete és vagyona megmentetett. Az volt az álláspontom, hogy itt a nemzetnek becsületbeli kötelességéről van szó, mely elől kitérni nem lehet. Sajnos, csak tíz év múlva, 1925-ben került a sor arra; tíz év kellett hozzá, míg javaslatom testet ölthetett, a gazdaságilag lehető legrosszabb időben. Elmulasztottuk a kedvező gazdasági helyzetet, amikor módjában lett volna az országnak, a rokkantak, hadiözvegyek és árvák számára hatalmas alapot teremteni, Annak az indítványomnak a támogatására szólalt fel akkor Apponyi, ezt mondva arra „nincs az a valamire való ember, aki ezt a terhet szívesen ne viselné, aki pedig szívesen nem vállalja, az megérdemli, hogy tőle elvétessék”. Ez a beszéde ismét hatalmas megnyilatkozása szociális érzékének.

„Mindig emlékezetemben van a nagy francia költőnek, Victor Hugónak egy gyönyörű, de nagyon izgató költeménye,

amelynek címe „Melancholie”. Ebben ő a mai társadalmi élet mindenféle visszásságát állítja olvasója elé az ő ragyogó nyelvvezetével és ezen tableau-knak egyike a következő. Az országút szélén egy kö prizmán köveket kalapácsol és tör egy féllábú ember, beesett arccal, nyomorék voltának minden jelével és íme, porfelhőben közeledik egy négylovas hintó, amelynek bakjáról az inas rárivall a féllábú emberre: ‚Miért nem takarodsz gyorsabban az útból, mikor uram hintója közeledik.’ Abban a hintóban pedig egy spekuláns ül, aki baisse-re spekulált és a franciákat a Berezinánál ért nagy nemzeti szerencsétlenség alkalmából egy palotát nyert magának, Waterloonál pedig egy új birtokot nyert. A féllábú ember pedig végigküzdötte a napóleoni hádjáratokat, a csatában veszítette el a féllábát és most nyomorogva köveket kalapácsol. És az, aki a nemzeti szerencsétlenség kiaknázásával meggazdagodott, rárivall, hogy el az útból! Ilyen dolognak nem szabad minálunk megtörténnie.

Nekünk gondoskodnunk kell arról, hogy azok a hősök, akik a nemzetért, a nemzet védelméért veszítették el testi épségüket, ne alamizsnát kapjanak, hanem hogy az ő önérzetüknek, lelki megelégedettségüknek, emberi méltóságuk tudatának, visszaemlékezésük tisztaságának megóvása mellett ismét visszaállíttassanak a polgári munkába, ahhoz képest, amit bírni tudnak és hogyha az ő munkájuk még csekélyebb lesz is, még ha megioyott munkaképességgel fognak is hozzá, reájuk az előbbi társadalmi állásukkal megegyező sors várjon.

Kicsit későn, de foglalkozunk ezzel a problémával, foglalkozik a kormány és a társadalom. A nagy német birodalom e tekintetben már a megindulásánál kedvezőbb helyzetben volt, mint mi, mert Németországnak van egy nagyszerűen kiépített szociálpolitikai törvényhozása, mely alapot szolgáltatott a hadirokkantak gondozására, úgy hogy jóformán ezen szociális épületen kellett ott csak bővíteni, abba lehetett beleilleszteni a hadirokkantak gondozását is. Mi nem vagyunk ebben a szerencsés helyzetben. Nekünk, ha van is szociálpolitikai törvényhozásunk, az nem egy befejezett egész, hanem egy torzó melyből nagyon sok lényeges intézkedés hiányzik és nem tárja elénk azt a képet, amelybe a hadirokkantak ügyét bármiképen bele lehessen illeszteni.

A dolog most úgy áll, hogy amint a miniszter úr már elmondta, az állam csakugyan felismerte mint feladatát a rokkantak utókezelését és a rokkantaknak abba a munkába való visszahelyezését, amelyekre ők képesek, . .

Mi e tekintetben előnyös helyzetben vagyunk, mert a hadirokkantak legnagyobb része a mezőgazdaságból jött a harc-térre és én állítom, hogy sokkal könnyebb a csökkent munka-képességű egyént a mezőgazdaság terén a megfelelő, őt is jó keresethez juttató és egyszersmind a köznek érdekeit is elő-mozdító foglalkozásba visszahelyezni, mint az ipar terén. Az ú. n. extenzív mezőgazdasági munkára a rokkant csak ritka esetben lesz alkalmas, arra pl. hogy arasson, vagy eke után járjon. De itt tág mező nyílik előttünk, amelyen, hogy úgy mondjam, a rokkantügynek kötelességszerű gondozását össze-köthetjük a mezőgazdasági munka intenzív fejlesztésével, mert mindazokat a mezőgazdasági mellékfoglalkozásokat, amelyek virágzása jellemzi az agrár államokat és amelyek a mi országunk némely vidékén, de nem mindenütt, virágoznak is, terjeszteni lehet.

Így pl. a méhészet, a baromfitenyésztés és a felügyelői állásokon kívül a kertészet minden ága, mindez a mi hadirokkant-jainkra nézve igen hálás foglalkozási teret nyújt, különösen, ha ezt összekötjük a birtokpolitikai szempontok gondozásával és ha egyszersmind valamely módon — természetesen a tulajdon érintése nélkül — biztosítjuk nekik azt a területet is, amelyen ezt a foglalkozást űzhetik. Ez a kérdés nem egy megoldhatatlan kérdés, sőt ellenkezőleg, megoldható akként, hogy a rokkantak érdekében hozott pénzügyi áldozat bőven megtérüljön a mező-gazdasági intézmények intenzivitásának tett szolgálatok révén.

Sokkal nehezebb a kérdés az ipari foglalkozás terére vissza-térőknél.

De itt is, ha azt az elvet követi az utókezeléssel foglalkozó állami központ, — legyen az akár ortopédikus, akár balneolo-gikus — hogy mindenki lehetőleg ne csak korábbi foglalkozásá-hoz, hanem korábbi miljöjéhez, ugyanarra a vidékre kerüljön vissza, ahol előbb munkálkodott, hogy az ő élete megint teljessé váljék, hogy magát csak a dicsőségnek és a teljesített köteles-ségnek önérzete által felemelve, megint boldognak érezhesse, . . . hogy az illető a haza és a társadalom hasznos tagja lesz.

Már most a másik feladat az állam által ellátott utókezeléssel és munkaerőfejlesztéssel szemben a munkábahelyezés . . .

De ez mindig nem maradhat így. Azok a tapasztalások, amelyeket eddig szereztünk a munkábaállítás terén, dacára a nagy jóindulatnak, amely a munkaadók széles köreiből már megnyilvánult, mégis azt a meggyőződést érlelték bennem, hogy megindulni így lehet, hanem hogy ezt a kérdést, t. i. a munkaközvetítés kérdését nem lehet másképp véglegesen megoldani, mint oly szervvel, amelyben állami és társadalmi tényezők együttműködnek és olyan férfiakkal, akiknek semmi egyéb dolguk nincs, akik kizárólag ezekkel az ügyekkel foglalkoznak. Mert, méltóztassék elhinni, ezt a dolgot senki sikeresen meg nem oldhatja azokkal az időfoszlányokkal* amelyek egyébkénti elfoglaltságából rendelkezésére állanak. A dolog nem fog mindig olyan rózsásan mutatkozni, mint aminőnek a megindulásnál mutatkozik. Most az összes munkaadók a: még folyamatban lévő háború impressziói alatt állanak, hogy bizonyos felbuzdulás, bizonyos lelkesedés van. Méltóztassék az emberi természettel számolni: nem fog egy félév elteltével a békekötés után, hogy unalmasnak fogják találni ezt a feladatot és csak azokat a kellemetlenségeket fogják mérlegelni, amelyek a rokkantak elhelyezésével járnak. Úgy hogy én azt hiszem: az ipari rokkantak ügyét direkt erre a célra létesített vállalatok nélkül nem lehet teljesen ellátni az összes állami és társadalmi: tényezőknek állandóan erre a térre fektetett pressziószem gondoskodása nélkül.

Nem volna teljes a kép, ha nem emlékeznénk meg arról is, hogy azon szervezeten kívül, amelyet addig a Vöröskereszt létesített és amely az ország összes Vöröskereszt-fiókjaira támaszkodik, amelyek mindegyike hivatalosan a maga körében megismételné azt, ami itt a központban történik, t. i. a gazdasági élet helyi főbb ágazataival összeköttetésbe lépni, szükség van egy másik igen fontos szervre, az ú. n. rokkantgyámi> rokkantpatronázi intézményre. Mert éppen az előbb felhozott nehézség folytán, azzal hogy egy rokkantat valahol elhelyeztünk és többé nem gondolunk vele, a kérdést nem oldottuk meg. Ott számtalan nehézség, számtalan kellemetlenség fog előállni: elbocsátják ismét, megint az utcán lesz, stb. Szóval: mindegyiknek a sorsát állandóan figyelemmel kell kísérni és

ez megint csak arra a meggyőződésre vezet, hogy itt egy, részben állami, részben társadalmi, de az állam tekintélyére támaszkodó nagy társadalmi szervezetre lesz szükség, amely ezt a feladatot állandóan gondozza.

Még -itt nem állhatunk meg, mert hisz ezzel a problémának csak a felét és hogy úgy mondjam: a kisebbik felét fogtuk meg. Ha rokkantokról beszélünk, a közfelfogás ez alatt azokat érti, akiknek valamely végtagja hiányzik, szóval a nyomorékokat. De még nagyobb a száma azoknak a csökkent munkaképességűeknek, akik a háborúban szerzett belső betegségeik folytán válnak egészben, vagy részben munkaképtelenné. Ez azután az a terület, ahol a társadalmi tevékenység felmondja a szolgálatot. Megmondom, miért. Mert a bifurkáció az utókezelés és a munkábaállítás közt, amely mechanikai rokkantság esetében képzelhető, az a belső betegségi rokkantság eseteiben csak kivételesen, sőt a legrosszabbaknál épen nem gondolható. Az a rokkant, akinek valamely végtagja hiányzik, vagy megbénult, amikor az utókezelésben és a munkaoktatásban részesült, akkor végleges stádiumba jutott, emberi előrelátás szerint azt lehet mondani, hogy ő így fog tovább élni. De azt a belső betegségben szenvedőt, azt a szívbajost, vagy — a legnagyobb szám — azt a tuberkulotikuszt állandó gyógykezeléssel, állandó egészségi felügyelettel kell kísérni, mert nem lehet a két feladatot egymástól elválasztani és különösen a tuberkulotikusokra való tekintettel, akiknek száma óriásilag nagy lesz, — hiszen voltam bátor egy orvosi memorandumot e tekintetben átadni a t. kormánynak — már most gondoskodni kellene nagyszámú férőhelyekről, amelyekben ők gyógyítás végett elhelyezhetők legyenek, gondoskodni kellene azoknak a munkaköröknek teremtéséről, amelybe ők egészségük és embertársaik egészségének veszélyeztetése nélkül oszthatók be.

Ebben a dologban még csak a kezdet kezdetén vagyunk. Ezt a feladatot, a feladatnak ezt a részét más tényező, mint az állam, még pedig igen nagyszabású és igen mélyreható tevékenység nélkül meg nem oldhatja.”

Az eddigiekben ismertettem Apponyi szociálpolitikai tevékenységének főbb mozzanatait a törvényhozásban. Talán mondhatnám, hogy ez elméleti tevékenység volt, gyakorlati meg-alapozás nélkül. A következőkben gyakorlati tevékenységével

kívánok foglalkozni. Mely nem kisebb, mint amaz. Melyről nem mondhatná el ő maga sem azt, amit politikai pályáján gyakran hangoztat, sajnos, sok igazsággal, hogy nem értették meg őt. Sok igazsággal, mert az ő megértéséhez gyakran igazi magaslatra való felemelkedés szükséges, oly tisztult felfogás, minő a politikában és általában a közéletben ritkán jelentkezik. Ma még sokkal-sokkal ritkábban, mint annak előtte. Ha akkor panaszra volt oka, ma kesergésre van, néha szinte kétségbeesésre. Mert rettenetes az a sülyedés, mely a politikában és általában a közéletben ma jelentkezik.

Gyakorlati működése karitatív tevékenységgel kezdődik. Ami szívéhez áll legközelebb, egyenes következménye annak a szeretetnek, mely úrrá lesz rajta, melyet szebben már nem lehetne kifejezni, mint ahogyan Schlauch Lőrinc bíboros-püspök őt a „*Budapesti Poliklinikai Egyesület*” elnöki székében 1901-ben köszöntötte:

„Van az igazi jótékonyágban valami isteni. Ez a morálnak legáldottabb virága, a kedélyéletnek legfényesebb megnyilatkozása, az érzelmvilágnak legmegbecsülhetlenebb diadala» Alapja a szeretet... Saecularizálni a jótékonyágot épen olyan kevésbé lehet, mint a morált. Ezt úgy értem: hogy egyikből sem hiányozhatik az Isten gondolata. Mindenkör és mindenütt ez a vallással kapcsolatosan jelenik meg és amely vallás a jótékonyágot kizárja, az szembeszökő bizonyosságát hordja magán, hogy nem lehet igaz vallás és amely morál a vallástól elszakítatik, az legfeljebb konvencionális szokás vagy csupán emberi szankcióval bíró múltó szabály.»

Az intézet közel félszázados fennállásának három évtizede az ő nevéhez fűződik. De ez nemcsak olyan névleges tevékenység, amivel a mi közéletünkben olyan gyakran találkozunk, hogy közéleti férfiak nevüket kölcsönzik oda egy-egy intézménynek, egyébként pedig gyakran még lelkileg is ha nem is távol állanak attól, de legalább is közömbösen azzal szemben» — nem, ez tényleges tevékenység, melyet alkalmam van, mint az intézet vezetésében helyettese és elnöktársa évek óta személyesen megfigyelhetni, ez egy szívéhez nőtt intézmény, melynek belső életében ő aktív részt vesz. Az ő elnöksége alatt — melynek negyedszázados fordulója összeesik az ő születésének nyolcvanadik fordulójával — ez a szerény kezdettel indult karitatív

intézet ma már évenként hatvanezret meghaladó új beteget kezel nagy ambulatoriumában ingyen és majdnem kétezer új beteget kórházában, fennállása óta előbbiben 1925- végéig 77.857 ambuláns beteget és kórházában 2256 fekvőbeteget kezelve, és székesfőváros legnagyobb ambulatoriumává válva, amelyben az első év 9402 rendelése az 1925. évben már kezelés[^] 300.000-re emelkedett.

Megható szépséggel ecseteli ennek az intézetnek hivatását és jelentőségét az intézet huszonötödik közgyűlésén mondott beszédével :

„Az ókor egyik legnagyobb költője, Sophokles Antigone-jában egy gyönyörű karéneket szentel az „embernek”. Elmondja, hogy milyen hatalmas teremtés, hogy mit mindent sikerült neki meghódítania, erős állatokat szolgálatába kényszerítenie, hogy a tengert hajózhatóvá tette, a vihart is megfogta vitorláival és irányítani tudja, szóval ünnepli az emberek fölényét a természet erői felett. Mennyit, hány új strófát adhatna hozzá Sophokles ehhez a karénekekhez, ha most újból megírná Antigoné-ját! A strófák szaporításának az alap gondolata mindig egy és ugyanaz volna: az emberek fölényes hatalma, az észnek és a tudásnak hatalma, a természetnek nyers erői felett. Tehát tulaj - donképpen a tudomány az, az észnek rendszeres felhasználása, az élettelen és élő, de észnélküli teremtésnek az ember szolgálatába való kényszerítése céljából. Ez a hatalom, ez az erő a tudomány. Azt mondom, ha Sophokles ma írná meg ezt a karéneket, sok strófával kibővíthetné az észnek e hatalmát és hódítását elmondó karéneket. De leginkább egy új strófát kellene hozzá tennie, amely teljesen megváltoztatná jellegét annak az ünneplésnek, melyet az emberi észnek hatalma megérdemel. Az ókorban ez a hatalom úgyszólván csak mint hatalom jelentkezett. Ez a hatalom érezte saját erejének élvezetét, eldicsekedett vele; az új momentum, az új mozzanat, melyet egy modern Sophoklesnek hozzá kellene tennie, az, hogy ez a hatalom mindinkább a jósnak, a könyörületesnek, a végtelen küzdelem sebesültjei sorsa enyhítésének szolgálatába hajtatik. Mert hiszen a mellett az óda mellett, amely az emberi hatalmat ünnepli, mintha írna egy másik ódát is, amely az embernek feneketlen nyomorúságát énekelné meg, mely a szenvedésnek, a nélkülözésnek ezt a tengerét állítaná élénkbe, amely, nem mondom,

mint a fénynek árnyéka, hanem mint a feneketlen mélység tátong előttünk azon csúcs mellett, amelyre a tudomány hatalma az emberiséget felemelte. A keresztény érának a legnagyobb különbözete az ókortól az, hogy a csúcs lehajlik a feneketlen mélységbe, hogy nem a sütkérezésben és öndicsőítésben, hanem abban, — hogy a fölcsúcsosodó hatalmát felhasználja a feneketlennek látszó mélység kiegyenlítésére — leli a dicsőségét, abban leli célját, abban leli törekvéseinek netovábbját.

Kicsit messzire nyúltam vissza, nem, azt hiszem, hogy így, összehozván ezt a két relatív végtelenséget, az emberi tudomány emelkedési képességét, hódítási képességét és az emberi nyomorúságnak kiapadhatatlanul bugyogó forrását és az ezen forrás bugyogó vizei által ásott mélységet, mondom, ha ezt a két fogalmat egymás mellé állítom, ebben a képletben megfestettem a Poliklinika történetét és rendeltetését.

A Poliklinikát a tudomány emberei alapították. Annak a tudománynak emberei, amely tudomány már önmagában, természeténél fogva is az emberi nyomorúságok legnagyobbikának, a testi épség, a testi egészség hiányának enyhítésére irányul. Az orvosi tudomány is, ha visszatekint az antik korszakra, óriási hódításokkal dicsekedhetik. Vannak ennek leszólói is; hallani gyakran azt a mondást, hogy az orvosi tudomány tulajdonképpen semmit sem tud. Természetesen mindent nem tud és az, aki látta, hogy épen azt nem tudta, amire neki egyénileg szüksége volt, ezt a tapasztalatot akkép formulázza, hogy semmit sem tud. De mégis, mióta az orvosi tudomány természettani alapra fektettetett, azóta oly óriási hódításokat művelt, az emberi nyomorúságnak oly nagy mennyiségét tudta enyhíteni és részben meg is szüntetni, hogy az emberi ész legnagyobb, leg-licsőbb és leg jótékonyabb hódításai közé ép az orvosi tudománynak nagyszerű fejlődése tartozik. És e tudomány sem gondolható másként, mint úgy, hogy segítsen. Ez ennek a tudománynak dicsősége, ez adja meg ennek a tudománynak azt a jellegét, hogy az észet és szívet egymásban egyesíti, egyesítenie kell.”

Az észet és szívet egyesítette a Poliklinika önmagában, midőn nagynevű elnöke hetvenötéves születésnapjának emlékére intézetnek a „Gróf Apponyi Albert poliklinika” nevet adta.

Apponyi gyakorlati szociálpolitikai tevékenysége legerőtel-

jesebben jut kifejezésre az *anya- és csecsemővédelemben*. Amelyről Székesfehérvár kiváló püspöke, dr. Prohászka Ottokár az „Országos Stefánia Szövetség az anyák és csecsemők védelmére” alakuló közgyűlésén így emlékszik meg, hogy „... én azt akarom és arra iparkodom, hogy a magyar társadalom valószínűleg a leggyengédebb, az ő legtiszteletteljesebb, az ő legkultuszosabb érzéseinek szentélyébe, keretébe a csecsemővédelem, az édes anya védelmének szentelt gondolatát. És erre én nem holmi modern eszmékből indulok ki, hanem erre engem az az ősi, régi szentírás inspirál, amely az Istent az élet szeretőjének és nem gyűlölőjének mondja; erre engem az a nagy missziója az édes anyának inspirál, aki nemcsak egy költőgép, aki nemcsak egy fiziológiai tényező, hanem aki egy isteni misszióban jár el; erre engem az én fogalmam az anyáról, gyermekről, házasságról inspirál, mely nemcsak szerződéses, hanem szakramentális titokzatossággal állítja be azt” . . . „Van a székesfehérvári házamban egy kápolna és a folyosónak nyitva van az ablaka. A kápolna «lőtt egy szenteltvíztartó van. Valahogy kiszáradt ebből a szenteltvíz és mit láttam két-három nap múlva? Egy madár fészkelte benne. Szenteltvíz helyett az édes anyai szeretetnek tisztasága. Hát nemcsak szenteltvízzel, de ily szeretettel kell meghinteni, kell felkenni, kell áhítatossá tenni a magyar közszellemet.”

Ilyen szeretetet vitt be Apponyi a magyar anya- és csecsemővédelembé, melynek vezetésére, irányítására a Stefánia Szövetség elnöki minőségében 1915-ben vállalkozott. Ez a szeretet volt irányítója ezen nagy szervezet működésének azon tíz év alatt, mely azóta eltelt, megmenteni az országnak a nemzetet. A háború vetette fel a problémát, a béke adott annak különös jelentőséget. A számbelileg lecsökkent nemzetet számbeli megerősítés által történelmi ^elhívatására képessé tenni. Arra az időre felkészülni, amikor a történelem századok tanulságai szerint újból megismétlődik, amikor a ma lefelé fordult kereke az időnek számunkra ismét felfelé fordul. Amikor megszűnik Csonka-Magyarország és feltámad ismét Magyarország.

Az anya- és csecsemővédelem egyik legnagyobb nemzeti és szociális problémánk. Ennek szolgálatába állította nagy egyéniségét Apponyi, pátriárka kora első évtizedének ez legkedvesebb közéleti működési köre, ez — saját szavai szerint —

tágabb körű családja. Munkásságát, melyben szintén helyettese és elnöktársa gyanánt munkatársa lehetni, nekem az Ég külön rendeltetése, egy nagy parlamenti beszédben vezet be, melyben az anya- és csecsemővédelem nemzeti, szociális és gazdasági jelentőségét domborítja ki. Ez programmatikus jelentőségű, a probléma nagy jelentőségét és népesedési politikánkat is feltűntető. Szemelvények ebből a beszédből adják e részbeni tevékenységének irányelveit. Amit ebben teendők gyanánt jelez, azt az elnöke alatt álló Stefánia Szövetségben meg is valósítja.

„A népesedési politika kérdése, amely minden körülmények közt elsődrendű, fontossággal bír, azon iszonyú vérvesztés után, melyet a háborúban szenvedtünk, hatványozott fontosságú. A népesedési viszonyok tekintetében hazánk viszonyai még a háborút megelőző időkben is, ha nem is épen nagyon rossz, de aggasztó képet, aggasztó fejlődési irányt mutattak. Hazánkban is visszament a születések arányszáma. Azt mondom: is; mert a születési arányszám csökkenése általános kísérő jelensége a haladó kultúrának.

Van egy egész iskola, amely ezt a jelenséget rokonszenvvel és örömmel üdvözli, amely ebben a nagyobb gazdasági felvilágosodottságnak jelét látja s három szempontra vezet vissza e felfogást: először a gazdasági szempontra, és helyesli azt, hogy a családok nem akarnak több gyermeket világra hozni, mint amennyinek ellátásáról előre gondoskodni képesek. Továbbá egészségügyi, különösen női egészségügyi szempontokkal is igazolják a születések korlátozását; és végre igazolják az ú. n. eugénia szempontjával, t. i. azzal, hogy a nemzet szempontjából nemcsak az fontos, hogy sok gyermek szülessék, hanem főleg az, hogy egészséges, életerős gyermekek szülessenek.

Nem akarok ennek a neomalthuziánus iskolának álláspontjával most bővebben foglalkozni. Csak megjegyzem, hogy a gyermekszaporodásnak gazdasági tekintetből való megszorítása bizony nagyon sokszor nem a gazdasági előrelátásnak, hanem a fősvénységnek és az élvezetvágy kielégítésének tendenciájával függ össze. És a női egészség fenntartására vonatkozó szempont, amely igen fontos és tiszteletreméltó, de amely szerintem épen az anyavédelem terén oldandó meg, sokszor csak köpenye a nők, különösen a vagyonos nők fényűzése és kényelemszeretetének s a természet törvénye által rájuk szabott meg-

próbáltatás alól való kitérésnek. Épen így az eugénikus szempont, szintén más módon volna megoldható. De ez ma csak üres szalmacsép lés, mert a háború által okozott iszonyú vérvesztés után a legelkeseredettebb és legkonokabb neomalthuziánista is be fogja látni és érezni fogja, hogy a népesség szaporodásának előmozdítása nagy társadalmi és nagy nemzeti érdek.

Ennek a kérdésnek is vannak mindenféle módjai és útjai,, összefügg az elsősorban az erkölcsiség kérdésével, a családi étellel, a szülő és gyermek közti viszonytal. A gondviselésbe fektetett bizalomnak, az élet megpróbáltatásaival szemben való öntudatos bátorság nagyobb fokának helyreállítása az, ami elsősorban kívántatik arra, hogy a gyermekáldástól ne irtózzanak. Mert azok a bizonyos észszerű megszorítások, eltekintve attól, hogy azok eszközei igen gyakran erkölcstelenek, ezek hamar lecsúsznak az egyke-rendszerig. Mert, ha egyszer ebben az irányban megindultak a gondolkozások és a hajlamok, akkor ezen a lejtőn — ezt tapasztalás mutatja — nincs megállás.

Elsősorban tehát erkölcsi probléma ez, de amellett — elismerem — gazdasági probléma is. Elismerem, hogy megoldandó gazdasági probléma az, hogy a gyermekáldás valóban; áldássá váljék. Nem abban az irányban, hogy minden gyermek, már olyan vagyonnal szülessék, amely eltartását egész életében; biztosítsa, — ez a fonák felfogása az ú. n. gazdasági születést megszorításnak, — hanem hogy megfelelő nevelési lehetőségek folytán minden gyermek útnak legyen indítva azokkal az erkölcsi és szellemi erőtényezőkkal, amelyek képesítik arra, hogy magának megtalálja és megalapítsa existenciáját és hogy a közviszonyok is olyanok legyenek, amelyek különböző és bőséges kereseti forrásokat nyújtsanak.

Itt van az összefüggés az egytetemes gazdasági és társadalmi problémával. Hiába prédikálunk gyermekszaporodást,, hiába emeljük ki a gyermekáldást, ha a szülők arra hivatkoznak, hogy nem az ő gyávaságuk, nem az ő fősvénykedésük, hanem a rossz kereseti viszonyok, a kereseti viszonyok egyoldalúsága, a gazdasági életnek nem kellő fejlettsége az, ami miatt ők nem tudják, hogy ma a legjobb nevelés mellett is gyermekeik meg fogják-e találni a megélhetés, a boldogulás útjait. Tehát az általános gazdasági politika, a kereseti viszonyok

általános javítása! Hogy ez mi mindenfélével függ össze, ezt itt ennél az alkalomnál nem akarom bővebben fejtegetni. Aki a mezőgazdaságban nem tud elhelyezkedni, annak meg kell találnia az ipar mezején a maga megélhetését. Ennek folytán az iparfejlesztés, amelynek összes eszközeivel — hiába — csak a gazdasági életüket önállóan berendező nemzetek rendelkeznek, tehát a gazdasági létviszonyok gyökeres átalakítása és javítása egyszerre mind egyik feltétele a népszaporodási politika helyes irányba való terelésének.

De hát a születési arányszámnak csökkenése a kérdésnek csak egyik oldala. Mondám, hogy ez az arányszám-csökkenés általános európai jelenség. Hazánk e tekintetben körülbelül lépést tart a többi művelt országokkal, bár az arányszám nagyobb, mint például Németországban, mert a kiinduló pont nálunk egy erősebb szaporodási arány volt. A nagy különbség a mi hátrányunkra abban áll, hogy míg a többi államban — legalább azokban, amelyek a kultúrának velünk egyenlő, sőt magasabb fokán állanak — a születési arányszámnak csökkenését nagy mértékben ellensúlyozza a gyermekhalandóság csökkenése, addig minálunk a születési arányszám csökkenése mellett a gyermek, de különösen a csecsemőhalandósági arányszám körülbelül stagnál. Ez teszi nálunk különösen aggasztóvá népesedési szempontokból ezeket a jelenségeket. . .

Ennek a két adatnak az egybevetése okozhatja minálunk a legnagyobb aggodalmat. Mert, ha kulturális jelenség a születési arányszámnak csökkenése, ami felett nagyon lehet vitatkozni, mindenesetre nem lehet vitatkozni a felett, hogy a kulturális haladási jelenség a csecsemőhalandóság csökkenése. Mi pedig részt veszünk abban a nagyon kétes értékű kulturális jelenségben, amely a születések arányszámának csökkenésében áll, de nem veszünk részt abban a másokban, amely a csecsemőhalandóság csökkenése által például Németországban, megközelítőleg kiegyenlíti az általános létszaporodás szempontjából a születési arányszám csökkenését.

Tehát itt igen nagy bajjal állunk szemben, olyan bajjal, amely égető orvoslást igényel.

Megállapítottam mint tényt, hogy hazánkban csökkenő születési arányszámmal nem jár együtt csökkenés a csecsemőhalandóságban.

Ha e tényállást megállapítottuk, az első kérdés, hogy helyesen állapítsuk meg a baj diagnózisát: mik azok az okok, melyek a nagy csecsemőhalandóságra és hozzá kell tenni, relatíve nagy anyahalandóságra vezetnek? Ez igen nehéz feladat, mert paradoxzális jelenségek előtt állunk, oly jelenségek előtt, melyek első pillanatra megdöbbennek az embert és szinte kétségesnek tüntetik fel, egyáltalában lehet-e az okokat feltalálni? Ugyanazon vármegyének, Pestmegyének, két egymástól nem nagyon távolosó községe közül — nincsen nálam a pontos adat, de emlékszem rá — az egyikben a gyermekhalandóság 23%, tehát az országos átlagon felül van, a másikban csak 14%. Valószínűleg itt jobb a baba, jobb a körorvos. De ehhez hasonló paradoxzális tünetek egész özönével találkozunk e kérdés tanulmányozásánál. Mégis nagyjában lehet klasszifikálni az okokat: általános természetűekre, melyek annak az egész milliók természetében rejlenek, amelyben a nagy tömegek asszonyai és csecsemői élnek. Ezek már a születés előtt befolyásolják a születendő csecsemők sorsát. Azután számbaveendőek azok a veszedelmek, amelyek a már megszületett csecsemővel való hibás bánásmódból erednek.

Ha az első oksorozatot nézzük, nyilvánvaló, hogy az általános életmód, a rossz hygienikus viszonyok, különösen pedig a rossz lakásviszonyok nagy befolyással vannak a csecsemőhalandóságra. Élénken mutatják ezt a következő adatok, melyeket a főváros életéből meríttek. 1—2 szobás lakásokban a csecsemőhalandóság 17.2%, 3 szobás lakásokban 12.8%, 4 és több szobás lakásokban 7.2%. Ez bizonyára összefügg azzal is, hogy aki 4 szobás lakásban lakik, különben is kedvezőbb viszonyok között él, inkább tud orvosi segítyről gondoskodni stb. De mégis frappáns és a józan észnek is megfelel az az adat, mely mutatja, hogy mily befolyással vannak a lakásban rejlő hygienikus viszonyok a gyermekek fejlődésére. Meggyőződhetünk erről a dologról szabad szemmel is. Nem is kell messze mennünk, nem kell kimennünk a külvárosokba, az elhagyott területekre, hogy ezt kutassuk. Magában a főváros szívében találunk olyan építési és lakásviszonyokat, melyek egyenesen felháborítanak minden gyermekbarátot.

Ezek hát a rossz hygienikus és rossz kereseti viszonyokra vonatkozó okok. Másodszor az anyára és a születendő gyer-

mekre egyaránt kihat, különösen a munkásosztályban, a születési processzusnak, hogy úgy mondjam, pongyola elvégzése. Az asszony a vállalatok igen nagy részében a megerőltető munkát folytatja majdnem a szülés pillanatáig, s azután sem engedhet magának hosszabb pihenőt, mert már 2—3 nap múlva megint felkel és megint elkezd munkáját. Ezáltal elsatnyul az anya s elsatnyulván az anya, megromlik a gyermek természetes tápláléka és elsatnyulván ennél az egy szülésnél az anya, szervezete képtelenné válik, hogy később is egészséges születéseket éljen át. Ez az elhanyagolása a születési processzusnak széles néprétegeknél először a szociális viszonyok elégtelen gondozásának, aztán a baba és az orvosi segély hiányának tulajdonítandó. Hiszen még mindig 5000 községünk van okleveles baba nélkül. Itt aztán a születés végbemegy, úgy ahogy. Úgynevezett praktikus emberek ezt lemosolyogják és azt mondják, hogy könnyebben szül az anya, aki munkát végez. Megengedem; de aki nehéz munkát végez 2—3 nappal a szülés után, annak szervezete tönkremegy és az általa később születendő gyermekekben sem lesz köszönet.

Ezek tehát a milió egyes kérdései, melyek ecsetelését szinte végtelenig lehetne folytatni. De azonkívül a terhelt csecsemők száma szintén óriási. És ez a terheltség különösen három forrásból ered: a tuberkulotikusaktól, a nemi betegségekkel inficiáltaktól és az alkoholistáktól. Hogy a tuberkulotikusak és a nemi betegségben szenvedők lehetetlen, hogy egészséges, életképes gyermekeket nemzzenek, illetve szüljenek, arról nem szükséges sokat beszélni. Tudja mindenki, hogy az ilyen szülők gyermeke, ha nincs is elveszve, mindenesetre sokkal csekélyebb ellenállási képességgel bír mindazon bajokkal szemben, amelyek a csecsemőt megrohanják és így természetesen sokkal nagyobb százalékban pusztul el.

De talán nem eléggé tudják, nem eléggé hatol be a nagyközönségnek és az illetékes köröknek tudatába sem az alkoholizmus rettentő befolyása a születendő gyermekekre. Méltóztassék egyszer megnézni a gyermekvédelmi múzeumot, ott számokban van kimutatva és statisztikai táblázatokkal van igazolva, hogy ha a szülőknek csak egyike is alkoholista, ki van zárva egészséges gyermek születése.

Ez pedig olyan jelenség, amelyet nem ellenőrizünk úgy,

mint ahogy ez a tuberkulózis és nemi betegségekben szenvedők tekintetében történik. A részeg ember sokszor tréfa tárgyát szolgáltatja és virtust is látnak az iszákosságban; pedig fiziológiailag ki vannak mutatva azok az elváltozások a szülők szervezetében, amelyek lehetetlenné teszik azt, hogy attól (a szülőtől) egészséges gyermek szülessék és amennyire ezt statisztikailag ki lehet mutatni, — mert, mondom, a részegség statisztikáját nehezebb megállapítani, mint a tuberkulózis statisztikáját — tényleg meg is van állapítva, hogy a megterhelten született gyermekek egy nagy része csak azért van terhelve, mert alkoholikus szülőktől vagy alkoholikus szülőtől származik. Ezek azok a viszonyok, amelyek azt a szegény gyermeket, még mielőtt megszületik, — néha anyjával együtt, néha csak a gyermeket — rosszabb eséllyel küldik a világra.

Nézzük már most, miután a csecsemőnek a születés előtti veszedelmei közül a legfőbbekre reámutattunk, a nagy csecsemőhalandóságnak születés után előálló indokait. A milióban rejlőkről már előbb szoltam. Ezekről eltekintve, sőt ezeket hatásban messzi felülmúlva, a legfőbb veszély az a hihetetlen vastag tudatlanság, amely a csecsemővel való bánásmódban és különösen a csecsemő táplálását illetőleg népünk széles rétegeiben el van terjedve és amelyet nem tud kellőképpen ellen-súlyozni az orvosi tanács két okból: először, mert kevés az orvos, másodsor, mert ennek a kevés orvosnak igen nagy része sincs kellőleg kioktatva a gyermekhygiénia, a gyermekkel, a csecsemővel való bánásmód tekintetében. Mert ez egészen külön szakma. Végre is az a gyermek még nem ember a szó fiziológiai értelmében véve, az egy sui generis lény, amelyet külön kell tanulmányozni, amellyel külön kell elbánni tudni. Innen van az a paradoxzális tény, hogy ha végigmegyünk Magyarországon megyéin és megnézzük, hogy mely megyékben van az országos átlagnál kedvezőbb és melyekben van kedvezőtlenebb gyermekhalálási arány, nem azt fogjuk találni, amit az ember hinne, hogy a legszegényebb és legelhagyottabb megyékben a legrosszabb ez a halálási arány; nem, kérem, hanem ellenkezőleg, Máramarosban jobb, mint Somogyban s Tolnán, mondom, paradoxzális tény, de úgy van, hogy a va-gyonosabb és a műveltség magasabb fokán álló megyékben ked-

vezőtlenebb gyermekhalálozási viszonyok vannak, mint a legelhagyatottabb, legszegényebb vidékeken.

Mert bár a szegényebb megyékben az általános hygiénikus viszonyok mindenesetre rosszabbak, de az ezek által okozott kárnál nagyobb az, amelyet a vagyonosabb és különben műveltebb megyékben a rossz táplálási szokások okoznak. Azt a szegény rutén és román anyát Máramarosban stb. az ő szegénysége megóvjá attól, hogy a csecsemőt mással táplálja, mint az anyatejjel és ennél fogva a csecsemő életben marad, míg ellenben pl. az alföldi parasztasszony az alig néhány hetes csecsemőt már tömi mindenféle jóval, amit maga élvez, s azután csodálkozik, hogy emésztési zavarok állnak be, amelyek a gyermek^ halandóság legnagyobb százalékát okozzák. Igen, alkoholt és más efféléket adnak nekik. *Valamennyi direkt csecsemőhalandósági ok között a tudatlanság tehát az, amely messzi a legnagyobb.*

Ha így annyira, amennyire lehet, nagy vonásokban a baj dignóztását és okait megállapítottuk, akkor következik az a praktikus kérdés, hogy mit tegyünk ellene. Ez nagyon egyszerű; ezeknek az okoknak kell utánajárni, ezeket az okokat kell megszüntetni vagy legalább paralizálni. Természetesen megint ott van a nagy háttér, a nagy általános szociálpolitikai érzék szükségége minden intézkedésben, a lakásügy reformja, a munkásügy reformja, a kereseti viszonyok javítása; szóval, mint egyszer már mondtam, akármelyik kérdést akarjuk megoldani alaposan, oda jutunk az általános szociálpolitikának összes követelményeire és minden egyes kérdés oda irányítja figyelmünket, hogy a kormánynak és a képviselőháznak kelljen egészséges szociálpolitikájának lenni.

Erről az általános háttérről azonban most nem akarok beszélni; ez mindig, minden ilyen nagy kérdésnél, mögöttünk áll s ha ott nem tudunk orvoslást előidézni, akkor a direkt gyógyítási módszerekkel nem fogunk kielégítő eredményeket elérni. De a bajjal való direkt megküzdés természetesen megint a küzdelem a népbetegségek ellen, amelyeket előbb említettem, különösen a küzdelem az alkoholizmus ellen, az alkoholizmus elleni küzdelmet pedig — ez szomorú tény — nem vagyunk és nem leszünk képesek keresztülvinni az államnál mindaddig, míg az állam jövedelmeinek oly nagy része, aminő most, tulajdonképpen az iszákosságunk kihasználásával éretik el.

Itt talán olyan problémával állunk szemben, ahol az állam pénzügyi érdeke, amint a mostani pénzügyi szervezet előttünk áll, direkt ellentétben van úgy az erkölcsiséggel, mint a népjólét legelemibb követelményeivel.

Hiszen látjuk, hogy a törvényhatóságok hoznak határozatokat, amelyekkel a korcsmáknak vasárnapon való bezárását elrendelik és azok a magas kormány által mindannyiszor megsemmisíttetnek. Látjuk, hogy a pénzügyigazgatóságok részéről egyenes üldözésben részesültek az olyan lelkészek, akik mértékletességi egyleteket alapítottak községükben és azokat virágzásra tudták emelni. Itt egy óriási probléma van, amelynek nagyságától át kell hatva lennünk, hogy teljes jóakarattal és elhatározással fogjunk orvosláshoz. Mert az teljes lehetetlenség, hogy az állam a maga polgárainak erkölcsi és fizikai megrontásából éljen és abból szerezzen jövedelmet. Itt valami megoldást kell találni, mert mindaddig, míg ez az ellentét megvan, az üdvös cél és a pénzügyi érdek között — hiszen mosolyogva látjuk, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium költségvetésében 3000 koronát vesz fel az alkoholelles mozgalom támogatására — itt egy bizonyos hipokrizisben szenved az állam, amelynek véget kell vetni, mert az alkoholizmus elleni küzdelem népünk egészségessé tételének egyik nélkülözhetetlen alapfeltétele.

De már most térjünk vissza az anyához és csecsemőhöz. Nélkülözhetetlen alapfeltétel és egyik legfőbb kelléke e kérdés megoldásának az anya ellátása. Oly viszonyokat kell teremtem, még pedig az anyaságbiztosítás révén, hogy a leendő anya a lebetegedést közvetlenül megelőző időben, amelyet az orvos hozzávetőleg meg tud állapítani és az azt követő legalább 4—6 héten át minden oly munkától mentesítve legyen, amely az ő egészségének árt és a gyermek gondozásától visszatartja. Ez nem utópia, ennek meg kell történnie, ha nem akarjuk, hogy az elsatnyulás a generációkban tovább menjen. Ez az anyaságbiztosítás révén megoldható, ez a követelés méltányos, elutasíthatatlan követelménye a szegény néposztálynak velünk szemben. Mert én nem fogom prédikálni a teljes társadalmi egyenlőség utópiáját; a lukszusnak, a felesleges élvezeteknek lehetnek különbségei, de az életfentartás elemei, a fizikai fejlődés feltételei, a gyermekfelnevelés lehetőségei és hozzáteszem, bizo-

nyos józan és nemesebb életélvezetek tekintetében nem szabad hogy tatóngó úr legyen az egyes társadalmi osztályok közt.

Nem kívánom, hogy mindenkinek fácánt és pezsgőt biztosítsunk, de a szociálpolitikának ideálja kell, hogy ebben az országban is meglegyen, hogy nálunk is emberekhez méltóan lehessen élni, ami azt jelenti, hogy minden ember egy abszolút értéket képvisel, tehát gyermeke is, tehát elsősorban az ő asszonya, a neje is; az ő asszonyának épp oly igénye van arra, hogy magát ápolhassa és egészségét fenntarthassa és hogy gyermeke egészségesen születhessen, mint akár a király feleségének.

Ettől a gondolattól kell hogy áthatva legyen az egész politika és ezek az igazságok mindig igazságok voltak, de a háború iszonyú tanúságai szerint, amikor a legtöbbet éppen azok szenvedték, akik az élet élvezeteiből a legkevesebbet nyerik, ezek elemi erővel tolnak előtérbe és mi meg fogjuk ezeket oldani békésen, vagy pedig meg fognak oldani oly felfordulások közt, amelyekhez képest ez a világháború is csak gyermekjáték volt.

Ezek után tovább foglalkozom az anyaságbiztosítás kérdésével, amely az általános betegség elleni biztosítás körében oldandó meg és itt nem riadok vissza attól, hogy érintsem azt a kényes témát is, amely a házasságon kívüli gyermekekre és a törvénytelen anyákra vonatkozik. Sohasem fogom egyenlőkké tenni azokat az összeköttetéseket, amelyek a törvényes házasságon és családalapításon alapulnak és azokat, melyek ilyen jelleggel nem bírnak: erkölcsi aberráció lenne idáig menni. De aki anyává lett, annak megvan az igénye a társadalom oltalmára, és ez teljes összhangban van a legszigorúbb erkölcsi felfogással; mert attól a pillanattól kezdve, amelyben valaki anyává lett, annak az anyának legszigorúbb erkölcsi kötelessége, hogy önmagáról és születendő gyermekéről gondoskodik és a társadalom őt nem abban segíti, amiben hibázott, hanem abban, ami a hiba folytán neki kötelessége, amely kötelességének teljesítésével visszanyerheti minden józan és tisztességesen gondolkozó ember becsülését, a társadalom kibékítését. .,

Tovább haladva fejtegetéseimben, visszatérek arra, hogy a csecsemőhalandóság legfőbb forrása a tudatlanság és a csecsemővel való fonák elbánás, legelső feladatunk e tudatlanság elleni küzdelem az egész vonalon. Az orvosképzésnél feltétlenül kötelező tárgygyá kell tenni minden olyan orvosnál, aki hivatalos

orvosi állásra pályázik, a csecsemőgyógyászatot, hogy így helyes tanácsokkal láthassa el az anyát, hogy a csecsemőápolásnak alapelemeivel tisztában legyen.

De bele kell ezekbe az ismeretekbe oktatni nevelésük során mindazokat, akik a nép vezetésére vannak hivatva, a lelkészeket, tanítókat, tanítónőket, körjegyzőket, hogy ezek is megadhassák a legszükségesebb irányítást. De rá kell oktatni erre a nőt, még pedig úgy, ahogy ez Németországban történik, ahol az elemi iskola legfelsőbb kétfokozatán megtanulják a lányok a csecsemőápolás alapelemeit, ami annyival fontosabb, mert a legtöbbször a serdülő leányokra bizzák a csecsemőt, a polgári iskolák magasabb fokozataiban pedig megtanítják a preventív intézkedésekre és a szükséges teendőkre mindazokat a nőt, akik anyaságra képezik ki magukat, vagy akik szociális hivatásuknak tekintik azt, hogy környezetükben a szerényebb viszonyok közt lévőeknek tanácsadói legyenek. Ezenkívül előadásokkal, röpirvekkel terjeszteni kell a nép között a csecsemőgondozás elemeit, még pedig az országban dívó minden nyelven.

Összegezve az előadottakat: ha elképzeljük az itt esetelt preventív intézkedések keresztülvitelét, különösen a szülónői otthonok felállítását és az anyasági biztosítást; ha elképzeljük az orvosok, a bábák nagyobb számát és jobb szakszerű kiképzést; ha elképzeljük a népvezetésre hivatott összes tényezőknek a csecsemőgondozás elemeiben való jártasságát, a nép minden rétegében a nőknek már az iskolában megkezdett felvilágosítását e feladatok tekintetében; ha elképzeljük az ország behálózását szakszerűen képzett gondozónőkkel, kiegészítve a társadalom vagyonos és művelt rétegeihez tartozó nők önkéntes közreműködésével — és ezek mind nem képzelődések, hanem aránylag könnyen létesíthető dolgok — ha ezt az egész akciót szerves összeköttetésbe hozzuk a mi szép állami gyermekvédelmünkkel: úgy bizton remélhetjük, hogy belátható időn belül ezeknek a bajoknak nyakára hágnak és elérjük — vagy legalább megközelítjük, esetleg túl is szárnyaljuk azt az állapotot, amelyet Norvégiában találunk, ahol a csecsemőhalandóság 7%, a mi 20 %-unkkal szemben.

Ez nem utópia, hanem igazán megoldható probléma, melynek megoldása egyszersmind egy óriási szociálpolitikai értelemben vett áldás terjesztése az egész társadalomban.”

És valóban, nem is utópia. Megmutatta ezt tíz éves működésével a Stefánia-Szövetség. Kereken száz védőintézetével, azzal a lelkes orvosi és védőnői gárdájával hatalmas tényezőjévé vált különösen a csecsemőhalandóság leszorításának. Az országos központi statisztikai hivatal felvételei szerint az országos átlag 1924-ben még mindig 19.5% volt; ahol nincs még védőintézet, 20.2%. Egyike a legmagasabbaknak egész Európában. Ezt a 19.5%-os átlagot sikerült leszorítani 17.2%-ra és a védőintézetek gondozása alatt álló kereken 70.000 csecsemőnél 7.9%-ra. Védőintézet azonban — néhány helytől eltekintve — egyelőre még csak tizenötezer lakossal bíró városokig van szervezve, a községek túlnyomó része, a nagy tanyai területek, ahol a halálozási arány a legnagyobb, még hátra van. Ha az állam és társadalom közös áldozatkészségével sikerülni fog az egész országot behálózni védőintézetekkel és a védőnők jelentős szociális munkáját kiterjeszteni az egész országra: akkor megoldottuk ezt a nehéz szociális problémát és Magyarország e téren is a nagy kultúrnemzetek oldalán fog állani.

Az igazi szeretet, mely ezt az intézményt áthatja, nem áll meg a védőintézeteknél, a tejkonyháknál, a napközi otthonoknál, hanem szülőházakat is létesít az anya védelmére és otthonokat csecsemőkkel együtt a társadalom támogatására utalt anyák számára. Külön szociális munkásságot fejt ki ezek révén az anyák munkába helyezésével, csecsemőknek velük együtt a tej testvériség gyakorlati megvalósításával való kihelyezésével. Százakra megy ma már azoknak az anyáknak száma, akik így csecsemőkkel együtt előkelő házakban nyertek alkalmazást, kiknek csecsemői együtt nevelkednek az úri társadalom csecsemőivel, ez az „Apponyi Albert anyaotthon” egyik legszebb eredménye.

A Stefánia Szövetség székházát egy bronz dombormű díszíti: egy magyar anyát ábrázol csecsemőjével karján, babérágat nyújtva a hetvenötéves Apponyinak. Ez örökíti meg nagy érdemeit az anya- és csecsemővédelem körül.

Utoljára hagytam Apponyi gyakorlati szociálpolitikai tevékenységét a kormányon. Az államférfiú nagyságának egyik mértéke az, hogy hatalomra jutva, mit valósít meg abból, amit addig hirdetett, azt tartja-e a hatalom birtokában is, amit a hatalmon: levőktől követelt? Ő hű maradt önmagához és múltjához. A val-

lás- és közoktatásügyi tárca nem nyújt ugyan kiválóan sok alkalmat szociálpolitikai tevékenységre, de a mi abban az irányban érvényesíthető, abból nem engedett ő el semmit, azt az adott viszonyok között teljesen kiaknáta. Kétszéri minisztersége alatt különösen három irány érvényesül e részben: *a népoktatás ingyenessé tétele, az oktatásügyi személyzet és lelkesi kar szociális helyzetének megjavítása és az ifjúságba való bevitele a népesedési politika fontosságának.*

A népoktatás ingyenességének biztosítása hatalmas emlékoszlopa közoktatásügyi miniszterségének. Annak a lehetetlenségnek kiküszöbölése, hogy a tankötelezettség mellett, még pedig büntető szankciókkal körülbástyázott kötelezettség mellett tandíjat kell fizetni, szociális szempontból a legnagyobb jelentőségű. Nem kisebb az kultúrpolitikánkra nézve. Ahol az analfabéták száma oly nagy, mint akkor Magyarországon volt, ahol az elemi iskolák száma tekintetében annyira elmaradtunk, ahol a felekezetek egy része csak tandíj szedés alapján tudta a legszükségesebb iskolákat fenntartani, ahol a tandíjak jelentős költségvetési bevételi tételt képeztek: ott bizony nem kicsinyelhető ilyen reform. Mert hát nemcsak az állami bevételeknek ez a tétele esett ki, hanem a községek és felekezetek is kártalanítandók voltak elmaradt jövedelmeikért. Wekerle Sándorban készséges segítő társat kapott ehhez Apponyi, pénzügyi nehézségek nem befolyásolhatták ezt a szociál- és kultúrpolitikai koncepciót, mely maradandó emléke marad az ő vallás- és közoktatásügyi miniszterségének. Egyáltalán míg előtte és utána a legtöbb közoktatásügyi miniszter inkább a közép- és felsőfokú oktatás kiépítésére fektetett nagyobb súlyt, ő az alapból való építésnek adott elsőbbséget, Ez jut kifejezésre az iskolán kívüli közoktatás egységes megszervezésében, ez az elve érvényesül a szabadoktatás országos megoldásában, melyek eladdig szerényebb szárnypróbálgatások alakjában jelentkeztek csak; ennek szolgálatában szervezi meg országszerte a népnevelési bizottságokat, amelyekben a társadalom széles rétegeinek mennél szélesebb alapokon vonja be tervének megvalósításába. Nem újabb és újabb alkotások, reformok létesítésére való törekvés domborodik ki az ő miniszteri működésében, hanem a munka folytonosságának és rendszerességének biztosítása, alapok megerősítése, az elődök komoly munkájának folytatása. Minisztereknél ez ritka jelenség,

a legtöbb új alkotásokban merül ki, nem törődve a folytatást igénylő régebbi kezdeményezésekkel. Amaz lehet inkább egyéni, ez azonban inkább az ország érdekében való; értékesebb mindenestre ez.

A népoktatás szociális irányú kiegészítésére vonatkozó törekvése jutott kifejezésre a gazdasági irányú oktatás szervezésében is, de ennek csak alapjait rakhatta le, csak az erre vonatkozó törvényjavaslatot terjeszthette elő, megvalósításhoz már nem juttathatta azt, csak későbbi utódjára maradt az. Ellenben sikerült neki szociális felfogását magába a népoktatásba belevinni és gyakorlatilag is érvényesíteni azt a nézetét, hogy a haladó kor joggal követeli az iskolától a nemzeteknek a kor szellemével haladó nevelését; hogy az iskolának feladata,, beoltani az ifjúságba koruknak nemesebb eszméit és bár nevelési irányában konzervatívnak kell maradnia az iskolának, mely nem rendelheti alá magát a váltakozó irányoknak, mégis természetszerűleg onnan kell kiindulnia magának a szociális fejlődésnek is. Ezért fektetett nagy súlyt a tanítók továbbképzésére, külön szünidei tanfolyamokat rendeztetve külön-külön az elemi- és polgári iskolai tanszemélyzet szociálpedagógiai képzésére, melyeken az tájékozást nyert a szociálpedagógia legújabb törekvéseiről és irányairól úgy hazánkban, mint a külföldön, hogy ily módon érvényesíthesse nevelői munkájában a társadalmi tudomány legújabb tanait is.

Kétszeri miniszterségének egész ideje alatt végigvonul tevékenységében az a következetes törekvés, hogy a tanítószemélyzet szociális helyzetét lehetőleg javítsa. E részben nagyon súlyos helyzetet talált, mert a lelkészek, tanítók és tanárok anyagi helyzete soha sem tartozott Magyarországon a közérdeklődés gócpontjában lévő ügyek közé, Súlyos mulasztásokat kellett helyrehozni ebben a tekintetben, aminek határt csak az ország akkori pénzügyi helyzete szabott, de amit ennek határat között meg lehetett tenni, azt Apponyi a legteljesebb mértékben megtette.

A népesedési politika iránti érdeklődésnek a nemzet vérébe való bevitele, ennek a nagy problémának a köztudatba való átvitele, melyért az anya- és csecsemővédelem élére állott, az iskolából a családba való átvezetése volt egyik legnemesebb, legszebb alkotása a kormányon; az egészségügy, az anya- és

csecsemővédelem nagy nemzetmentő fontosságának elterjesztése a lakosság legszélesebb rétegeibe. A magyar népoktatás és népnevelés nagy munkájában kiváló munkatársa, dr. Neményi Imre államtitkár közvetlen közreműködésével sikerült neki megoldásra juttatni ezt a kérdést, mely közoktatásunk terén egyik legmesszebb kihatású alkotás marad. Intézményesen biztosította ennek a nemzetmentő irányzatnak érvényesülését az oktatás minden ágazatában, felvételre az egészségügyi, az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem kérdéseinek anyagát az elemi népiskolák, az ismétlő iskolák, az iparos és kereskedő tanonciskolák, a polgári fiú- és leányiskolák, a női kereskedelmi tanfolyamok, a felső kereskedelmi iskolák, a leányközépiskolák, a kisdodó-, elemi iskolai-, polgári tanító- és tanítónőképző, a felső kereskedelmi- és középiskolák tanterveibe, sőt még az ifjúsági egyesületek munkaterveibe is. És hogy ennek gyakorlatban is érvényt szerezzen, elrendelte ennek az anyagnak az iskolai olvasókönyvekbe való kötelező felvételét, sőt gondoskodott róla, hogy az a tankönyvbírálat figyelmét se kerülhesse el.

Ezzel az intézkedéssel megelőztük a nyugoti kulturáramokat. Bár Németországban is történtek hasonló kezdeményezések, ilyen terjedelemben és a felsőfokú oktatás kivételével az oktatás minden ágára, sőt magára a tanítóképzőre is kiterjedőleg sehol sem áll az fenn; miképpen a csecsemő- és gyermekvédelemben általában, úgy az oktatás ezen ágában is Magyarország első helyen áll valamennyi európai állam között és ez — Apponyi Albert gróf nagy nevéhez fűződik.

Miniszteri működésének sok kisebb-nagyobb jelentőségű szociális vonatkozásait lehetne még felsorolni, az ő szociális szelleme végig érvényesül annak minden ágában, mégis még csak egyetlen egyre szorítokozom, arra, mellyel látónki szemmel a jövőbe látott, mikor 1918. tavaszán, a háború utolsó évében reámutatott annak sürgős szükségességére, hogy a reánk következő nehéz időkben a népnek és az iskolai ifjúságnak takarékosagra való nevelése lesz az ország legelső nagy érdeke; midőn reátapintott a nemzet egyik vérző sebére, arra az általános elszegényedésre, melyen csak munkával és takarékosággal lehet majd a nemzetet az elpusztulástól megmenteni.

Apponyi és a kisebbségi kérdés

Írta: báró Wlassics Gyula

I.

A trianoni kényszerbéke után mely Magyarország történelmi és földrajzi egységet jelentő területét csaknem a fölismerhetlenségig megcsonkította, lakosainak számát milliókkal leszállította, oly dermesztő lehangoltság vett erőt a magyar lelkeken, hogy midőn arra került a sor, aláírja-e a kormány Magyarország nevében a trianoni dictatumot, a forrongásban levő magyar lelkiségnek a legerősebb önfegyelemre volt szüksége, hogy az aláírást meg ne tagadja.

Az aláírás elhatározásának és később a nemzetek szövetségébe való belépésének egyik elsőrendű tényezője volt az, hogy ha Magyarország a szerződést aláírja és tagja lesz a nemzetek szövetségének is, a lakosság megkérdése nélkül, csupán a hatalom erejével elszakított testvéreink érdekében a „kisebbségi jogvédelem” keretében nagyobb sikerrel dolgozhatunk.

Apponyi Albert grófnak, már mint a béke delegáció elnökének, nagy része volt a kisebbségi kérdésben benyújtott magyar jegyzék megállapításában. Midőn a nemzetgyűlés napirendjén volt az aláírás kérdése, az ő hatalmas ékesszólásával s logikai erejével világította meg azokat a nézőpontokat, melyek ahhoz a nagy nemzeti érdekhez fűződnek, hogy minél eredményesebben biztosíthassuk az elszakított területekre került testvéreink nemzeti, vallási, gazdasági és közművelődési életének zavartalanságát. Gondoljuk meg — mondta 1920 május 26-án tartott nagy beszédében: „hogy most már azoknak az elszakadt testvéreinknek az érdekeiről, akik az elfoglalt vidékeken vannak, szintén gondoskodhatunk, gondoskodhatunk helyzetüknek tür-

hetővé tételéről. Akik felé érzelmeink és gondolataink szállnak, azok helyzetének könnyítéséhez most majd hozzájárulhatunk, azokért fel fogunk szólalhatni nagyobb erővel, nagyobb eréllyel, nagyobb hatással”.

Midőn Apponyi a trianoni szerződés aláírása mellett érvelt, kidomborította azt a rombolást is, mit a trianoni diktátum jelent. Meg vannak — úgymond — a trianoni szerződéssel sértve a természetes földrajzi határok, a természetszerű gazdasági összefüggések. Reámutatott arra, hogy lehetetlen természetes tradíciók, természetes földrajzi határok, természetszerű gazdasági összefüggések, kulturai fölény nélkül heterogén elemekből alkotni akarni egy homogén életerős állami társadalmat. Ez a lehetlenség a nélkül, hogy mi ahhoz csak hozzájárulnánk is ki fog derülni. Ha Magyarország ezzel szemben mint á belső rendnek mint a produktív erők összefoglalásának és munkahelyezésének, mint a nemzeti solidaris politikának, mint a minket elválasztó mozzanatok felett a közös hazaszeretetnek és az egy cél felé való törekvésnek mintaképe lesz, akkor mi el fogjuk érni célunkat.

Apponyi bizakodása éppen nem érzelmi mozzanatokra alapítja ezt a felfogását, hanem olyan politikai igazságok föl ismerésére, melyek mindig inkább kifejezésre fognak jutni, melyek mindinkább és mind mélyebben bele fognak vésődni azoknak a lelkébe, akiknél csak a kezdetén állunk ennek a belső fejlődési menetnek. Apponyi a trianoni szerződés aláírásának megbecsülhetetlen előnyét abban látta, hogy a mi elsorvadásunk szűnik meg, hogy helyreállanak szabályszerű összekötéseink és idegen államoknak úgy kormányaival, mint közvéleményével és így propaganda munkánkat akadálytalanul folytathatjuk. Mindig bátran hirdette, hogy az egyezségokmány 19. §-a megnyitja az utat a békés revízió felé is, és mindig előtérbe állította, hogy ha tagjai leszünk a nemzetek szövetségének, nagyobb erővel tudjuk képviselni az általános lefegyverzés nagy közérdekét is. A nagy propaganda munkából ő ki is vette részét lángelméje egész erejével, nemes lelke forró melegével úgy a hazai, mint a nemzetközi szószékeken, úgy a hazai, mint a nemzetközi publicistikában. Óriási munka ez, mely ezen a téren Apponyi nagy nevéhez fűződik.

Ha ezt a nagy propaganda munkát lelki szemeim elé vara-

zsolom önkéntelenül gondolok arra a küzdelemre, melyet Magyarország nagy „representatív man”-je Magyarország legszentebb, de a történelem folyamán igen gyakran durván megsértett jogaiért a magyar állami élet teljességeért, ennek önálló életjogaiért szóval és tollal kifejtett.

Hatalmas történeti és közjogi fegyverzetével síkra szállt azokkal szemben, kik Magyarország önállósága ellen tudományos hadjáratot folytattak. A Turbák, Teznerék, Steinackerek stb. lesújtó választ kaptak az ő közjogi előadásaiban és irataiban. Ezek az osztrák tudósok Magyarországot már a történeti múltban önállóságától jogszerűen megfosztott osztrák császári tartomány gyanánt akarták az ő közjogi rendszerükbe beilleszteni. Ragyogó dialektikával, történelem-philosophiai érzékkel és a jogban elmélyedt tudás elgondolásával utasította vissza Apponyi ezeket a támadásokat és mutatta ki mennyire nem állják ki a tudományos kritikát azok a merész, de inkább politikai célt szolgáló irányzatos tanítások, melyekkel az egész művelt külföld előtt magyar történeti multunknak és a kiegyezési törvények jogállapotát a legferdebb világításban adták elő. Egy alkalommal midőn Apponyi államférfíui egyéniségéről vázlatos jellemrajzot írtam, megállapítottam, hogy az ő államférfíui mentalitásának jellemző eleme a *magyar nemzeti és állami élet teljessége*. Ez az a vezérlő csillag, melynek fénye Apponyi politikai változatos fejlődési menetében soha el nem homályosult. Ez az aranykapocs, mely Apponyi közéleti pályáján a változó formákat magasabb egységben tartja. Az átfogó nagy nemzeti gondolat, a nemzet teljes életjoga a maga legegységesebb kialakulásában az a központi erő, mely a következetesség fényével sugározza be az elhajlásoknak, kilengéseknek látszó jelenségeket. Ő mondta, hogy a magyar nemzet a nemzeti gondolat és a szabadság szárnyain mint a bérci sas repül — de ha a szárnyaknak egyike is hiányoznék, a fejedelmi madár egyik szárnyával üresen csapkodhatná a levegőt, de felszállani és repülni nem tudna soha. Nem tudott belenyugodni abba, hogy Magyarország ne lehessen végre is teljesen független ura önmagának. Annyiszor látta a nemzeti önállóságunkat lealázva, külföldi útjain is annyszor tapasztalta, hogy az egységes monarchiába bekebelezett tartományként kezelték Magyarországot és soha meg nem értették a dualizmusban lefektetett paritás elvét sem.

Annyiszor szenvedett hajótörést az 1867. évi XII. t.-cikk jogállapotának teljes megvalósítására irányzott becsületes törekvése — hogy ő benne megérlelődött az a politikai meggyőződés, hogy teljes állami élet nélkül nincs önálló souverain Magyarország, midőn a nemzetiszínű kardbojtot, midőn a magyar vezényszót, midőn a függetlenségi eszme megvalósítását követelte, mindig más eszközökkel, más módokkal, de következetesen és hűen azt a nagy gondolatot szolgálta, hogy Magyarország a teljes állami élet piederstál ját elérhesse. Politikai következetességnek nem a pártkeretekhez való merev ragaszkodását tartotta, hanem a politikai következetességet abban keresi, hogy a politikai ideált adott esetben meggyőződése szerint leghelyesebb állásponjt alapján szolgálja.

II.

A sors sajátszerű rendelkezése, hogy az az államférfiú, ki a magyar állami élet teljességeért oly vállvetett küzdelmet folytatott, midőn a nagy összeomlás után a független Magyarország testté vált — akkor ez a test a megcsontított, agyon-gázolt Magyarország volt. Nem a Kárpátok és Adria Magyarországa többé. Egy töredék. Fájdalmas lélekkel mondotta többször nekünk: „Istenem! hazám függetlenségeért, teljes nemzeti és állami életéért küzdöttem egész életemben és most ennek a függetlenségnek ugyan örülni sem tudok.”

Ennek a törhetlen és senkivel mással össze nem hasonlítható propagandának gondviselészerű letéteményese ma nem a Teznerék és Turbák ellen folytatja nagy propagandáját. Ma hazája független — de csaknem az életfeltételektől megfosztott függetlenség ez. ő azonban nem esett kétségbe soha. Senki sem bizik erőteljesebben a magyar igazság logikai kényszerűséggel bekövetkező győzelmében, őt semmiféle közbejött csalódás nem téríti el ettől a benső hitétől. Az egyezségokmány a 19. §-ban látja azt a békés alapot, melyen Magyarország a maga teljes integritásában új életre ébredhet, ő lángelméje egész erejével a hazai és nemzetközi szószékeken, a hazai és nemzetközi publicistikában újra ott van, újra küzd az integráns Magyarország feltámadásáért, ennek teljes minden korlától felszabadított függetlenségeért. Nem elégedett meg a Teznerék,

Turbák elleni küzdelmében sem azzal, hogy kitűnő munkáit külföldi nyelveken kiadta — de megjelent Európa és Amerika nagy városaiban és utólérhetlen ékesszólásában megcáfolhatlan érveléssel mutatta ki, mennyire tévesen ítélték meg ellenséges szemüvegen át Magyarország múltját és jelenét. Éppen oly odaadással küzd ékesszólása és tolla erejével most is azoknak a félreértéseknek és félremagyarázásoknak, felületességnek és tudatlanságnak rabjává lett mentalitás ellen, mely a háborús psychosis rossz szellemétől átjárva a nyugati kultúrával benső kapcsolatban álló ezredéves Magyarországot létföltételeitől akarja megfosztani.

Már 1920 május 26-iki idézett beszédjében az egész békeszerződést egy „fossil leletnek” nyilvánította.

Az a mentalitás, amely a nyugati hatalmak szempontjából Magyarország meggyöngyítését mint kívánatos, szükségképen elérendő célt tűzte maga elé, megrögzítettett olyan időben, — midőn Magyarország nem volt abban a helyzetben, hogy a maga szavát egyáltalán hallassa. Ez a megrögzítés már nem felel meg a mai mentalitásnak. Apponyi előtt lehetetlen az, hogy „ez a mai jobbra forduló mentalitás ne találjon utat és módot, hogy a régi mentalitás helyébe kibonyolódjék. És miért bízom én ebben? — mondja. — Azért, mert ez nem alapul érzelmi momentumokon, nem egy velünk szemben egyszerre felébredt szeretet és rokonszenv sugallatán, hanem egyszerű politikai számításon, jobb belátáson: azon a politikai számításon, azon az észlelésen, hogy Kelet-Európa nyugalmanak legmegbízhatóbb, mondhatom, egyedül megbízható támasza egy életerős, életképes, belsőleg konsolidált, kifelé aktióképes Magyarország.”

III.

Amit Apponyi Albert 1920-ban előre mondott, az ő jövődölése évről-évre erősödik. Az ő hite törhetetlen. A magyar igazság győzelmének reményét soha egy percre sem adta fel.

Apponyi gróf azonban csalódását abban a biztosítékban, melyet a kisebbségi jogvédelem iránt a nemzetek szövetségéhez fűzött és fűztünk vele együtt igen sokan egy pillanatil sem titkolta el, sőt szóban és írásban ennek hozzá méltó kifejezést

adott a magyar külügyi társaságban, a nemzetgyűlésen, a ligák uniójának főtanácsában és közgyűlésein és világszerte nagy hatást tett felszólalásában a nemzetek szövetsége hatodik genfi közgyűlésén.

Szükség, — erős szükség parancsolja is ezt. Fel kell rázni a nagyhatalmak közvéleményét abból a közönyből, mellyel a kisebbségi jogvédelem kérdését tekintik — de fel kell rázni az érdekelt államok kormányainak lelkiismeretét is, hogy becsületesebb loyaltással kell teljesíteniök nemzetközi garancia alatt vállalt kötelezettségeiket. Meg kell érteniök, hogy nekik nincs souverain joguk elnyomni a kisebbségek nemzeti, közművelődési, gazdasági életét, nincs joguk a kisebbségeket iskoláiktól, birtokaiktól erőszakos eszközökkel megfosztani, Ellenben nekik szerződésileg vállalt szigorúan teljesítendő kötelezettségeik vannak — oly kötelezettségek, melyeknek teljesítését, még ha a szerződéses jog nem is parancsolná, a mai kor jogi műveltsége a kultúra és humanizmus erkölcsi kötelessége, az emberi solidaritás érzete minden civilisait államtól joggal elvárhatja.

Mikor a diktált békekötések nagy területekhez, milliókra menő új polgárokhoz juttatták az úgynevezett successiós államokat, akkor azért kötöttek velük a nagyhatalmak kisebbségvédelmi szerződéseket, hogy az ezekben biztosított anyagi jog; valódi eleven léletté legyen, és ez úgy ezeket mint a régebbi anyaországot némileg megnyugtassa azért a rettenetes feldarabolásért, melyet kulturái hivatást betöltött ezredéves államra megtévesztő és megtévesztett beállítások alapján róttak.

A szerződés jogalapján álló kisebbségek nem kérnek több jogot, mint a mennyit a szerződések biztosítanak. A kisebbségek ezt kívánják és ezt teljes joggal követelhetik is, hogy biztosított jogaik sérelmet ne szenvedjenek és ha szenvednek, hatályos orvoslást nyerjenek. Ezen a téren azonban eddig meglehetősen közönyre találunk a világ vezető államainál is. Még a szerződött nagyhatalmak is ügylátszik megelégszenek azzal, hogy ők megkötötték a kisebbségvédelmi szerződéseket és reá bízta a nemzetek szövetségének tanácsára a nemzetközi védelmet. De eddig legalább édes-keveset törődnek azzal, hogy ez a védelem érvényesül-e. A nagyhatalmak — fel kell tennünk — bíztak abban, hogy a huszadik században atrocitásokat kulturái színvonalra számottartó államok kormányai nem fognak a ki-

sebbségek jogain elkövetni. Nem gondolhatták, hogy „nemzetek elpusztítása” ma Európában lehetséges „nemzeti állami” *conceptio* legyen. Nem gondolhatták, hogy a nagy területeket szerzett új államok saját consolidációjukat abban keressék, hogy az új terület új lakosainak nemzetiségét elpusztítsák. Ezt kell feltennem és ezzel a feltevessel látom némileg indokoltnak, hogy nem tartották a nagyhatalmak mint szerződő felek szükségesnek a szerződések megkötésénél azt sem, hogy tüzetes részletes eljárási jogrendet teremtsenek. A nagyhatalmak joggal felteheték, hogy a védelem érdekében megfelelő oly eljárási rendet fog a nemzetek szövetségének tanácsa megállapítani, mely eljárási rend a mai kor színvonalán áll és amely biztosítja a tényállás tárgyilagos megállapíthatását és a célt biztosító intézkedések sikerét.

Ezt a jogrendet várjuk már régen. Sőt joggal várhatjuk azt is, hogy a „Tanács” maga kezdeményezzen oly lépéseket, melyek a *contradictorius* eljárás követelményeinek megfeleljenek. Ez méltó feladata volna a „Tanács”-nak. Kevésbé méltó azonban az, hogy ha mindig csak azt halljuk az ő körükből, hogy belátják ugyan a védelmi rend tökéletlenségeit, a Tanácsnak azonban nincs elég hatalmi eszköze, Ha már sajnos a „Tanács” maga nem veszi is a szükséges reform kezdeményezését a kezébe, amit bizonytalannal nagy eredménnyel tehetne meg: akkor is szerény nézetem szerint a mai hatalmi eszközeivel is az eddiginél hatályosabb jogvédelmet nyújthatna. Félre kellene tenni bizonyos indokolatlan kíméletességi szempontokat a teljesen hamis színébe burkolt állami *souverainitás* iránt ott, ahol tulajdonképpen szerződésileg önmaguk korlátozták saját *souverainitásukat*. Meg kellene mondani határozott körülírással, mit jelent a „nemzetközi garancia alá helyezés” tartalma — amely garantiára a *nagyhatalmak* vállalkoztak. Meg kellene mondani, mit jelent a „nemzetközi védelem” tartalma, mit a nemzetek szövetségének *tanácsára* bíztak. Nem szeretem a túlerős kitételeket, de kénytelen vagyok kijelenteni, hogy ezek a nagyjelentőségű szavak a mai védelmi eljárás gyakorlatában üresen kongó frázisok és semmi egyéb. Sohasem haboztam és mindig, ha a szerződéses kisebbségi jogállapot mai végrehajtásáról bel- és külföldi lapokban nyilatkoztam, a leghatározottabban megállapítottam, hogy a mai szerződéses kisebbségi jogvédelem a sokat ígérő nagy szövegek

zászlaja alatt egyenesen *csődbe került, egyenesen paródiájává az ígért és joggal elvárt védelmi rendnek.*

Az az aránylag minimális anyagi jog is, amelyet a nemzetközi garancia alá helyezett szerződések és megállapodások papírformában biztosítanak — holt anyaggá vált. Atrocitások atrocitásokra halmozódtak. Elmondhatjuk, hogy a kisebbségvédelmi anyagi jog minimális, ami itt maximális, az az ezen jogon ejtett sérelmek hosszú sorozata. A panaszok elintézésének eljárási módjára vannak ugyan bizonyos házi használatra szóló szabályok, de ezekben a rendelkezésekben hiányzanak a pártatlan igazságszolgáltatás legegységesebb követelményei. Az eljárási rend egyenesen a panaszok megfeneklésére vezet. Határidők eltolásával hosszú időre lehet elodázni a döntést. Megkérdezzük a panaszolt kormányt, kíván-e válaszolni a panasz érdemére — erre határidő van szabva, mely szintén meghosszabbítható. Ha beérkezik az igenlő válasz, akkor az elnök a három tanácsstaggal megállapíthatja, hogy a panasz „recevable” vagy nem „receptable.” Az utóbbi esetben el van temetve a panasz, az első esetben megkeresi a kormányt az érdemleges válasziá. Ez ismét kitolhatja a határidőt. De nem folytatom tovább — mindenki ismeri ebben a gyakorlatban az igazságkeresés és igazságszolgáltatás legegységesebb követelményeinek teljes hiányosságát. Közismert, hogy Magyarország kisebbségei 19 esetben fordultak a nemzetek szövetségéhez és tizennyolc esetben semmi se történt — egy esetben, a bánáti és erdélyi telepések ügyében — kegyelemből morzsákat adtak, de nem igazságot szolgáltatottak.

Oly elkeseredést szült már ez az állapot, hogy mint ismeretes, Magyarország legkomolyabb representans férfiai, köztük maga Bethlen István gróf, nagyszabású parlamenti beszédjeikben (1925 október) kijelentették, hogy nem csodálják, ha a magyar közvélemény a nemzetek szövetségéből való kilépésre gondol. Apponyi is egyik cikkében (1925 október, Pester Lloyd nov. 1.) azt írta, hogy ha nem érnek el komoly kisebbségi védelmi jogrendet, ha a kisebbségek elnyomását, asszimilálását megengedett állami politikának ismerik el, akkor nincs sok értelme a népszövetségben való maradásnak, annál kevésbbé, mert a lefegyverzés kérdésében ma sem történt semmi, a legyőzöttek fegyvertelenül állnak az állig felfegyverzett győző államok között. A nyilatkozó államférfiak készséggel

ismerik el a nemzetek szövetségének nagy érdemét pénzügyi helyzetünk javításában és hozzátehetjük, ezt elismeri az egész ország, de elengedhetetlen szükségesnek tartja az egész magyar közvélemény a legkomolyabb fordulatot különösen a kisebbségi jogrend területén. Semmi kétség, ha egyfelől a kisebbségi védelem területén az eljárási rend a modern igazságszolgáltatás irányában nem reformálódik — másfelől a nemzetközi garancia „alá helyezés” körét meg nem töltik megfelelő eleven tartalommal — akkor az egész kisebbségi szerződés és rendszer tartalom nélküli üresség, mert ki kér olyan szerződésekből, melyeknek a végrehajtása egyenlő a nem teljesítés eredménytelenségével? A kisebbségi szerződésekkel akarták megnyugtatni az anyaországoktól elcsatolt milliókat, a megnyugtatás helyett azonban nap-nap mellett nemzeti létük megfosztásának veszélyei között hánykolódnak.

Ugyan mivé váltak a szerződések nagyhangú kijelentései, hogy „semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos, ami az alaptörvény jellegével bíró kisebbségi szerződéssel ellentétben áll.” Vájjon nem kongó üres jelszó az, hogy „a vállalt kisebbségjogi kötelezettségek nemzetközi érdekű kötelezettségek, melyek a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyeztetnek.” Igaz-e a papírszerződések axiómája, hogy „a felfemerülő véleménykülönbség nemzetközi jellegű vitának tekintendő.”

Mondom, ezek a szerződésbeli enunciaciók Potemkin-falak. Az életben e nagy kijelentések mögött ott kavarog a jogfosztás, a kínos zaklatások kegyetlenségig fajuló borzasztó chaosa. A panaszok megvizsgálásának nincs jogi rendnek nevezhető szabályozása, Ez az állapot annak a következménye, hogy a garantiát vállalt nagyhatalmak — hogy enyhe szóval éljek — legalább is desinteressement-t tanúsítanak az egész kisebbségi jogrend iránt. Túلودvariasan kerülnek a régi háborús szövetségesek úgynevezett souverainitási érzékenységét. A nemzetek szövetsége hivatalos világában pedig azt hangoztatják, hogy a kezük nagyon meg van kötve. Nincs elég hatalmi körük arra, hogy erőteljesen jogrendet teremtsenek a kisebbségi jogvédelem területén. Mindig azok közé tartoztam, kik éles kritikát gyakoroltak a nemzetek szövetsége *szervezeti tökéletlenségei* fölött. Mindig kiemeltem, hogy a „Tanács”-ot *politikai testületi szelleme* miatt

nem lehet a pártatlan igazságos bíraskodást biztosító intézménynek tekinteni — de azt sohasem gondoltam, hogy e testület hibás szervezete dacára ne feleljen meg annak a kötelességének, hogy a kisebbségi sérelmek iránt a legmesszebbmenő loyaltással járjon el. „Les hommes sont tous” — akarni kell és akkor a „réglement” tökéletlenségét legyőzheti a komoly igazságra való törekvés, Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy még a mai szervezetben és jogállapotban is többet, sokkal többet tehetett volna a Tanács, de a nagyhatalmak is, Úgy látszik azok, kik a hatalmi kör hiányával védik a tanács tehetetlen szereplését, észre sem veszik, hogy ezzel a legsúlyosabb vádat emelik azok ellen, akik a szerződésekben a kisebbségi anyagi jog érvényesülését tekintélyük egész súlyával garantálták. Ha csakugyan nincs a nemzetek szövetsége tanácsának itt semmi komoly hatásköre, ha a nemzetek szövetségére bízott jogvédelem csak üres frázis, ha a nagyhatalmak nemzetközi garantiája alá helyezése semmit sem jelent, akkor igazán a szemfényvesztés frivol játékaival állanánk szemben. Akik ezt állítják, azok érvelése arra vezet, hogy tulajdonképpen a kisebbségvédelmi anyagi jog codificatiójának célja a félrevezetés volt — mert ha nincs hatalmi eszköze a Tanácsnak, akkor „a nemzetközi garancia alá helyezés” és a „nemzetek szövetsége tanácsának” és az „állandó nemzetközi bíróságnak” jogvédelme nem jelent egyebet, mint a rettenetes sérelmekkel szemben a teljes tehetetlenséget. Nézetem szerint ennek pedig az lett volna a feladata, hogy tekintélyének erejével megszüntethesse azokat a barbár sérelmeket, melyek az ő általuk nyújtott anyagi jogon nap-nap mellett az emberiség kulturái lelkiismeretét fölháborító sérelmeket elkövetik.

Én nem hiszek ebben a tehetetlenségben. Különösen nem tartom méltónak a célzatosság vádjait. Hitem szerint a jelenlegi igen tökéletlen eljárási rendben is több hatalma van a nemzetek szövetségének, mint aminőt és amiképen eddig érvényesített.

IV.

Nézzük csak közelebről mi az a nemzetközi garancia?

Garantiát a nagyhatalmak vállaltak — de a jogvédelmet a nemzetek szövetsége tanácsa gyakorolja. A garancia végrehajtása tehát a nemzetek tanácsára van bízva. A nagyhatalmak azonban,

kiknek kiküldöttjei ülnek a Tanácsban, ezzel nem ruháztak át minden kötelezettséget a Tanácsra, az ő kötelezettségük is fennáll és ez az, hogy ők sem elégedhetnek meg a kisebbségi sérelmek ügyében a „désintéressement” hűvös szerepével, Nekik is kötelességük örködni, hogy a nemzetek szövetségének tanácsa a garancia tartalmát megvalósítja-e, a garancia tartalmát úgy hajtja-e végre, hogy az alapos panaszok orvosoltassanak, hogy minden rendelkezésre álló intézkedést megtesz-e a tanács, hogy a megállapított sérelmeket a panaszolt kormány orvosolja. Tulajdonképpen ők is sértett feleknek érezhetnék magukat akkor, lia a szerződéses jogot az utódállamok kellő tiszteletben nem tartják, ők szerződtek a kisebbségi jogvédelem tárgyában az utódállamokkal, ők adtak óriási területeket nekik, épen ők követelték az óriási terület- és lakosságsgaporulat ellenében azt, hogy a kisebbséghez tartozó polgárok a maguk nemzeti, faji, vallási életükben, politikai és magánjogaikban rövidséget ne szenvedjenek. Épen a nagyhatalmakkal szemben a szerződésekben oly messzemenő kötelezettséget is vállaltak az utódállamok, hogy alávetik magukat annak, hogy *a nagyhatalmak bármelyike őket az állandó nemzetközi bíróság elé idéztetheti* az elkövetett sérelmek orvoslása céljából. A nagyhatalmak azonban a „(désintéressement” közönyét tanúsították. Ily közöny mellett nem lehet csodálkozni, hogy az utódállamok diplomatai, miniszterei és egész állami apparátusának alsó, a néppel közvetlenül érintkező szervei egyszerűen belügyi kérdésnek tekintették az egész kisebbségi kérdést. Előterbe állították a souverainitás hangzatos szavát, — mintha bizony a nemzetközi garancia nem emelte volna ki a kisebbségi jogvédelem területét a belügyi „sic volo, sic jubeo” féle erőszakoskodások keretéből.

Nem bocsátkozom bővebben a nemzetközi garancia tartalmának fejtegetésébe. Utalok egyenesen a Tittoni-féle „rapportera, mely első kezdeményezője volt bizonyos kisebbségvédelmi eljárási rend megteremtésének. A „nemzetközi garancia” kifejezés — mondja a Tittoni riport — azt is jelenti, hogy *a Nemzetek Szövetsége* köteles meggyőződni arról, hogy a kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseket mindenkor *végrehajtják-e*. A *Tanács* azonfelül minden esetben, amikor a kisebbségekkel szemben vállalt rendelkezések bármelyikét megszegik, vagy a megszegés veszedelme fennforog, *köteles közbelépni*.

E tekintetben a szerződések világosan vannak megfogalmazva és megmutatják az utat, melyet követni kell. Az a jog, hogy jelezzék e rendelkezések megszegését, vagy a megszegés veszedelmét, a Szövetség Tanácsa tagjainak van fenntartva. Bizonyos értelemben a Tanácsban képviselt hatalmak egy jogáról és egy *kötelességéről* van tehát itt szó és *e jog arra utalja őket, hogy különös érdeklődéssel viseltessenek a kisebbségek védelme iránt.*

Így magyarázza a Tittoni-féle rapport a Tanács jogát és kötelességét és hozzáteszi: „természetesen ez a jog nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a rendelkezések megszegésére vagy a megszegés veszedelmére maguk a kisebbségek vagy a Nemzetek Szövetségének Tanácsában *nem képviselt hatalmak* hívják föl a szövetség figyelmét.”

Így szabad és így kellene a nemzetközi garancia tartalmát eleven étellel kitölteni. Ez a helyes értelmezés igenis tekintélyes hatalmi kört ad a Tanácsnak és súlyos kötelességet is ró rája. Az igazság őszinteséget követel. Meg kell mondanunk, hogy a Tanács épen nem használta fel az eszközöket, melyeket felhasználhatott volna a kisebbségi jogrend céljának megvalósítása érdekében.

Ily magyarázat mellett erélyes közbelépés nem tűrte volna az állami souverainitás takarója alatt a kisebbségek jogait biztosító szerződéseket aláírt államoknak imperialistikus, elnyomó, nyíltan a nemzetiségek felszívását szolgáló tanügyi, gazdasági, a kisebbségek kultúréletét az anyaország életétől elzáró kormányzati rendszert folytatni. Itt igenis a közbelépésnek nemcsak joga, de kötelessége is meg van állapítva. Lehetett volna erőteljesebb eszközökkel, nyilvánosságra hozott helytelenítésekkel és határozott utasításokkal komolyan figyelmeztetni a szerződött államokat a kisebbségek jogainak megvédését tartalmazó szerződéses kötelességeik teljesítésére. Nem mindig a kisebbségek loyálisát kellett volna emlegetni, de az uralkodó kormányzati rendszer loyálisát elsősorban kellett, volna megkövetelni, A kisebbségi kérdést szeretettel lehet — nem üldözéssel megoldani. Ezzel a megállapításommal korántsem akarom azt mondani, hogy a védelmi rend mai jogállapotaival megelégedhetünk. Amikor *határozottan állítom és bizonyítom, hogy igenis lehetett volna sokkal nagyobb megértéssel kezelni még a mai jogállapot mellett is a kisebbségi panaszok orvoslási rend-*

szerét; egyúttal elengedhetetlen követelménynek tartok oly reformot, mely az *eljárási rendben* gyökeres reformot, oly javításokat tartalmazzon, melyek a modern nemzetközi jogrend és igazságszolgáltatás követelményeinek színvonalán álljanak.

V.

Az igazságos megítélést biztosító eljárási rendet sürgetik már évek óta a népszövetségi ligák uniójában is. A legerélyesebben foglalt állást ezekben a kérdésekben mindig a gróf Apponyi Albert vezetése alatt álló magyar csoport. Sajnos, hogy nemcsak a nemzetek szövetségének eddigi légköre nem kedvező — de csaknem elszomorító, hogy a népszövetségi ligák uniójában is a kissé gyökeresebb javaslatokat hűvösen fogadják. Még 1922 októberében a ligák uniója főtanácsának ülésén az első kezdeményezést a magyar csoport megbízásából e sorok írója tette meg abban az irányban, hogy az eljárási rend adjon lehetőséget arra, hogy *vallási, kulturális, gazdasági és más társadalmi egyesületek* is legfelsőbb hatóságaik útján is érvényesíthessék a kötelező tárgyalást biztosító panaszukat. Előadásomban bővebben fejtettem ki az egész kérdést. Indítványommal Lafontaine is foglalkozott igen figyelemreméltó jelentésében. A kérdés a népszövetségi ligák uniójában azóta folyton napirenden van. Már két alkalommal is a Magyary tanár úr által részletesen kidolgozott perrendi szabályokat tartalmazó javaslatot is tettünk az unió üléseiben és tettek más államok is, de döntésre ezek még e sorok írásáig sem kerültek. Napirenden voltak az ily természetű javaslatok a ligák uniójának lausanne-i főtanácsai ülésén is. Ha nehéz a nemzetek szövetségében valamit ebben az irányban elérni, a népszövetségi ligák uniójának azonban ezen a téren végre komoly, határozott lépést kellene tennie *előre*, de semmiesetre sem *hátrafelé*. Ennek az uniónak tulajdonképeni célja propaganda a nemzetek szövetsége mellett és nézetem szerint az volna a főfeladata, hogy előkészítse a szükséges reformokat a nemzetek szövetsége részére. Itt nem lehet döntő az, hogy a jelenlegi jogállapot határai mit engednek meg. Itt egyenesen irányt kellene szabni a jövő fejlődésnek. Itt bátran kell szembenézni mindazokkal a tökéletlenségekkel, melyekkel a nemzetek szövetsége meg van terhelve. Ezeknek a tökéletlenség-

geknek megszüntetésére kell a közfigyelmet terelni. A tökéletlenségek megszüntetése volna a legtökéletesebb propaganda a nemzetek szövetsége mellett. Itt nem szabad elhallgatni sem a nagy, sem a kis bajokat. Különösen biztosítani kell a leghatályosabb jogvédelmet a kisebbségek számára — mert ha van békerontó tényező, akkor a legelső helyet foglalja el ezek között a tényezők között, ha a kisebbségi jogok úgyszólván védelem nélkül összetiporhatók és egyszerűen neveltségessé válik a „nagyhatalmi nemzetközi garancia” és a „nemzetek szövetségének nemzetközi jogvédelme.”

A népszövetségi ligák uniójának eddig a legelismerésre méltóbb határozata az 1923-iki bécsi határozat. (V.) Ez egyenesen Apponyi Albert gróf érdeme. Itt kimondatott, hogy a nemzetek szövetségének mindegyik tagja érvényesen nyújthat be panaszt a tanácshoz, továbbá az autonóm területek representatív szervei, a vallási, közgazdasági és közművelődési testületek legfelsőbb szervei szintén érvényesen nyújthatnak be panaszt a tanácshoz, lia előzőleg a belföldi illetékes hatóságok előtt a jogorvoslatokat kimerítették, A tanács szótöbbséggel döntheti el, hogy a panasz ezen kategóriák valamelyikéhez tartozik-e. Ennél még tovább megy a határozat, mert bárki beadhatja a panaszt, ha azt az elnök által kijelölt három tagú bizottság, vagy a felállítandó kisebbségi bizottság (ilyennek jelölését követeli a ITT. számú határozat) ajánlja. A tanács köteles dönteni a panasz „recevabilité”-je fölött és ha elfogadhatónak mondta ki a panaszt, akkor hat hó alatt el kell dönteni a kérdést. Kimondta továbbá még a bécsi közzétett határozat azt is, hogy az eljárási rendnek az egész vonalon contradictoriusnak kell lenni.

Ez erőteljes kifejezése azoknak a figyelembe ajánlott reformoknak, melyeket a főtanács 1922-iki budapesti ülésén a magyar csoport nevében volt szerencsém előadni. A bécsi határozat azonban a nemzetek szövetségének körében nem talált rokonszenvre. Túlradikálisnak találták az indítványokat. Hogy mennyire idegenkedtek a nemzetek szövetsége körében ettől a bécsi határozattól, azt igazolja az, hogy arra igyekeztek buzdítani a népszövetségi ligák uniójának vezetőit, hogy ezt a túlme rész határozatot a jövőben újabb határozatokkal tompítsák le. Ennek lett azután az az eredménye, hogy a népszövetségi ligák uniója legközelebbi feladatának azt tartotta, hogy „de lege lata”

a kisebbségi jogrend codificáltassék. Ez más szóval azt jelenti, hogy minden maradjon a régiben, csak rendszeres keretben legyenek az eljárási szabályok foglalva. Apponyi Albert gróf azonban összes tanácskozásainkban mindig annak az álláspontnak adott kifejezést, hogy *a bécsi határozatot legyöngítő, azaz visszafejlesztő iránynak* mi a népszövetségi ligák munkájában ne hódoljunk be. Eddig ez nem is történt meg. A népszövetségi ligák uniójának igazi célja mindig csak az lehet, hogy haladást előkészítő munkát végezzen azon hiányok kiküszöbölésére, melyekben a nemzetek szövetsége akár szervezetében, akár eljárásában szenved.

Apponyi ehhez az állásponthoz hű maradt akkor is, midőn alkalma volt a nemzetek szövetsége 1925. évi szeptemberi közgyűlésén a kisebbség kérdésével foglalkozni.

Itt nem volt módja arra, hogy alakszerű indítványt terjesszen elő, de alkalma volt a nemzetek szövetségének figyelmét felhívni a Tanács előtti eljárási rend kiegészítésére.

A tanács előtti eljárás — mondta Apponyi — három pontban szorul kiegészítésre. Nem én vagyok az, aki ezeket kitaláltam, hanem a népszövetségi ligák uniója, amely Európa jóformán valamennyi nemzetének közvéleményét képviselő delegátusai egyhangú szavazatával hozott határozatban fejtette ki ezeket.

Az első módosítás, az első szakas, az új rendelkezés, amelyet a kisebbségi kérdésekben követett tanácsi szabályzatba belevinnék, a következő lenne: Bizonyos kérvényeket, nevezetesen azokat, amelyek az egyházak legfelsőbb szervezeteitől, vagy az országok kulturális intézményeitől származnak, olyan kérdéseknek lehet és kellene tekinteni, amelyekkel a tanácsnak minden további megvizsgálása nélkül foglalkozni kell.

A második kiegészítés a következő volna: lehetővé kell tenni, hogy az eljárás valamennyi szakaszában a kérvényezők képviselőit mindig meghallgassák és azok mindig előterjesztéssé indokaikat és a kontradiktórus eljáráshoz hasonló feltételek mellett válaszolhassanak a másik oldalról jövő ellenvetésekre,

A harmadik észrevétel, amelyet előterjeszteni kívánok, — mondja Apponyi gróf — a következő: valahányszor jogi kérdés

merül fel, a felek egyikének kérelmére legyen kötelező az állandó nemzetközi bíróság tanácsadó véleményének kikérése. Ez csupán olyan elvnek kimondása, amely elismert elv az egész világon: jogi kérdések megoldása nem politikai gyűlések, hanem törvényszékek illetékessége alá tartozik: ez az illetékesség azoké a bíróságoké, amelyeket speciálisan azért szerveztek meg, hogy vitás kérdésekben jogot szolgáltassanak. Fontos, hogy a kisebbségek abban a meggyőződésben is legyenek, hogy ellentét esetén ezeket a kérdéseket nem politikai, hanem bírói szellemen fogják elbírálni, mert ezekben a kérdésekben a pszichológiai szempont ép olyan fontos, mint magának a kérdésnek eldöntése. Ha a Tanács Apponyi grófnak ezeket a megpendített eszméit valóra váltaná — ezzel nagy lendületet nyerne a most tespedő kisebbségi jogvédelem sorsa.

Sajnos, hogy a Tanács a megpendített eszméket a kisebbségi szerződésekkel összeegyeztethetlenségnek találta — amin nem csodálkozhatunk, hisz ezen a tanácsülésen hangzott el a hivatalos előadónak, Mello Francónak azon kijelentése, hogy a kisebbségi jogvédelem igazi erkölcsi célja tulajdonképpen a kisebbségek beolvastása. Én ezt a kijelentést csak a hivatalos szövegezés tévedésének tulajdonítom — annyira lehetetlennek tartom ezt a kijelentést.

Újabban a tekintélyes nagy nemzetközi társadalmi intézmények is a legbehatóbban foglalkoznak a kisebbségi jogvédelem eddigi tarthatatlanságával.

Az „International Law Association” 1924-ben Stockholmban tartott konferenciáján kimondta, hogy a nemzetek szövetségének mindegyik tagja — tehát nemcsak a Tanács tagjai — kötelező elintézetést biztosító panasszal élhessen és hogy a panaszt az állandó nemzetközi bíróság intézze el. Továbbá erős visszhangra talált az az eszme, hogy a kisebbségek is bizonyos feltételek mellett a Conseil előtt érvényesíthessék felperesi jogukat. Az *interparlamentáris unió* is az Egyesült Államokban (Washington) és Canadában (Ottava) 1925 októberben foglalkozott behatóan a kisebbségi kérdéssel. Itt negyvennégy nemzet vett részt. Ott voltak az összes amerikai államok, az összes európai államok Spanyolország kivételével, ahol ezidőszert diktatúra van és nincs aktív parlamenti élet. Az interparlamen-

táris konferencia határozatilag kimondta, hogy kívánatosnak tartaná, hogy a nemzeti kisebbségek sérelmeiben mindig a hágai nemzetközi bírósághoz utalják az érdekelt feleket. Kívánatosnak tartaná, hogy minden felmerült vitás kérdés ne erőszakosan intéztessék el, hanem alakíttassék úgynevezett paritásos bizottság, melynek tagjai sorában úgy az uralkodó nemzet, mint a kisebbség megbízottai helyet foglaljanak. Usteri svájci „Altständerath” már 1923-ban Kopenhágában állást foglalt a paritásos bizottság rendszere mellett. Ennek előnyét abban látná, hogy a minoritási probléma nemzeti alapon oldassék meg. Amerikában Canadában természetesen az ilyen indítványt helyeslik — mert ott tulajdonképpen kisebbségi kérdés nincs. Ott igazán meg kellett magyarázni, hogy mi az európai kisebbségi kérdés. A mi delegációnknak jutott a feladat, hogy megmagyarázzák azt, hogy az Amerikába kivándorlók önként mennek oda és azt önként hagyják is el, tehát önként választanak új hazát, amelybe föltétlenül be kell olvadniok. Európában a mai kisebbségek olyan őslakói az általuk elfoglalt területeknek, akiket erőszakkal» akarataik ellenére utaltak idegen főhatalmak alá, melyek arra törekcsenek minden eszközzel, hogy elnyomják ennek az autochton lakosságnak nyelvét, kultúráját, nemzeti öntudatát. Ily felvilágosítás mellett az amerikai más meggyőződésre jut — egyenesen felháborodik a szabadság elvének megcsúfolásán, mely a kisebbségek elnyomásában nyilvánul. A legnagyobb szolgálatot, teszik azok a kisebbségi kérdés helyes megoldásának, kik Amerikát a valódi helyzetről felvilágosítják. Az Egyesült-Államokban azt tudják, hogy az ő közbelépésük döntötte el a nagy világháború sorsát — azt is hitték, hogy ők a háborúban a szabadság, érdekében, a népek elnyomása ellen küzdenek. Most az az amerikai a nyert felvilágosítások után megbotránkozik azon, hogy a világháborút befejező békék egyenesen szerencsétlenül uszították egymásra a nemzeteket a helyett, hogy a tartós béke alapját vetették volna meg.

Nevezetes mozzanatot jelent a kisebbségi kérdésben az 1925-iki októberi genfi konferencia is.

Az európai nemzeti kisebbségek kiküldöttjei, kik tizennégy-állam harminc nemzetiségű csoportját — körülbelül negyvenmillió lakost — képviseltek, ezen a konferencián. Itt egyhangú-

lag kimondottak, hogy a nemzetiségi kultúra szabadsága ép oly szellemi java a kultúrvilágnak, mint a hitvallás szabadsága. Ezt a nemzetközi etikai alaptételt positiv jogi formákban kell hatályos kifejezéshez és tényleges érvényesüléshez juttatni. Éhez képest minden állam, amelynek határain belül a többségi nemzetiségen kívül más nemzetiségű népcsoportok is élnek, kötelezendő, hogy e nemzeti közületek számára a szabad kulturális és gazdasági fejlődést, hozzátartozóik számára pedig minden állampolgári jog csorbíttatlan élvezetét biztosítsa. Ezeknek az alapelveknek elismerése és gyakorlati keresztülvitele előfeltétele a nemzeti megértésnek, egyben tehát Európa békéjének.

Ily helyzetben semmi kétség, hogy a kisebbségek ügye ma már nagy világkérdéssé vált és természetesen elsősorban a magyar kisebbségi kérdés szorul alapos megoldásra, mert egyik ország se vesztett aránylag annyi területet és annyi lakost régi birtokállományából, mint Magyarország. Magyarországra nézve az existenciális kérdés, mert ha — mint gróf Bethlen István októberi parlamenti beszédjében helyesen mondta — az új államok, amelyek a békeszerződések jóvoltából nagy területeket nyertek, nem abban látják consolidatiójuk biztosítékát, hogy a magyar és egyéb kisebbségek jólétét biztosítják saját államtikban és igyekeznek a kisebbségeket kielégíteni, hanem ezt a consolidatiót a kisebbségek biztos kiirtásával akarják biztosítani, akkor ez igenis existentialis kérdés, mert nemzetiségirtó politika — és itt nem lehet csak azzal megelégedni, hogy az „idő velünk van” — mert bizony erre a magyar kisebbségek, melyek idegen uralom alá kerültek, nem érnek reá. A kis entente egy előkelő diplomatája mondta egy alkalommal, hogy náluk a kisebbségi kérdés nem existentialis kérdés. Náluk vannak törvények, amelyek biztosítják a kisebbségek iskoláit és minden a szerződésben foglalt jogokat. Ki tagadja azt, hogy vannak törvények, — hisz vannak szerződések is, — de nem mondta meg a külföldön is nagy tekintélynek örvendő diplomata azt, hogy miként adnak életet ezeknek a törvényeknek és szerződéseknek. Ezért gyors segítség van helyén és pedig elsősorban a hatályos jogvédelem területén. Mostanában nem anyagi jogbővítést kérünk. Ezt meghozza a fejlődés logikája. De nemzetközileg biztosított hatályos védelmet sürgetünk a garantált anyagi jog alapján. A tudománynak kell tovább munkálkodni,

hogy a kisebbségi anyagi jog elérhesse a maximális határokat. Az azonban a mi élető sebeinken nem segítene, ha a kérdés megoldását abban a gondolatban keressük, melynek a nemzetek szövetsége gyűlésén a litván külügyminiszter is kifejezést adott. E gondolat az, hogy a kisebbségi szerződéseket valamennyi államra terjesszék ki. Tehát egyetemleges szerződés! Ezzel a baj gyökeréhez ma nem érünk. Most is vannak nemzetközileg biztosított szerződések, még pedig olyanok, melyeket a nagyhatalmak kötöttek és garantáltak — és a kisebbségeknek valóságos élethalál harcot kell folytatniuk. Nemzetiségük főmaradása, nyelvük használata, gazdasági és kulturális életük teljesen bizonytalan a garantált szerződések mellett, — mert nincs a sérelmeknek hatályos orvosló szerve. Viszont vannak államok, hol semmiféle szerződés sem biztosítja a kisebbségi jogokat és mégis a legteljesebb zavartalansággal gyakorolhatják egyéni, polgári és politikai jogukat, élhetik saját nemzeti és vallási életüket. Élhetnek azon emelkedett köztudat, azon emelkedett erkölcsi mentalitás alapján, mely az illető államok többségét vezeti.

Egyéni felfogásom szerint, ha a kisebbségi jogfejlődés jövőjére szegzem tekintetem, igazi szilárd kisebbségi biztonság csak ebből a gyökérből fakadhat. Ha a népek köztudatában a nemzeti becsület patinája ragyogja be annak a kötelességnek komoly teljesítését, hogy a több nemzetiségű államban mindegyik nemzetiség vallása, nyelve, kultúrája a polgári és politikai, teljes jogegyenlőség szükségképen a törvény erejével biztosíttassanak: akkor nem lesz szükség nemzetközi szerződésekben keresni a kisebbségi jogvédelem alapját. Akkor szorosan a belügyi kérdések között foglalhat az helyet. Ma azonban, midőn ettől az emelkedett népköztudattól távol állunk, midőn nemzetek sokasága akarata ellenére idegen főhatalmi uralom alá kerültek, ma mindenekelőtt első követelése a jogkultúrának, hogy a nemzetközileg biztosított kisebbségi szerződések a maguk teljes hatályában érvényesülhessenek, hogy vége legyen annak a cannibalismusnak, mellyel némely többnemzetiségű államban az uralkodó nemzetenél nemzeti érdemszámba megy a kisebbségek letiprása. Amely állam „nemzetiségi állam”, annak nem szabad az erőszakos beolvasztó „nemzeti állam” politikáját követni, hanem annak kötelessége a nemzetiségi állam minden

nemzetiségének létfeltételeit biztosító úton haladni. Semmi kétség, hogy az emberiség jogi és közművelődési lelkiismerete nem fogja tűrni, hogy a kisebbségi kérdést a nemzetirtás sötét barbarizmusával oldják meg. Ez a lelkiismeret legyőzhetlen erkölcsi erővel fogja érvényesülését követelni, mely előtt minden nemzetiségi államnak, ha fenn akar maradni, feltétlenül meg kell hajolni.